شاهنامهٔ فردوسی

اکادمی علوم اتحاد شوروی

سلسلهٔ آثار ادبی
ملل خاور

متون

سری بزرگ

۲

ادارهٔ انتشارات ادبیات خاور

انستیتوی ملل آسیا

شاهنامهٔ فردوسی

متن انتقادی

جلد دوم

تحت نظر ی. ا. برتلس

تصحیح متن باهتمام

آ. برتلس، ل. گوزلیان،

م. عثمانوف، او. اسمیرنوا، ع. طاهرجانوف

مسکو ۱۹۶۲

فهرست

شاهنامهٔ فردوسی

پادشاهی نوذر

۱

چو سوگ پدر شاه نوذر بداشت   ز کیوان[1] کلاه کیی بر فراشت
بتخت منوچهر بر بار داد   بخواند انجمن را[2] و دینار داد[3]
برین[4] بر نیامد بسی روزگار   که[5] بیدادگر شد سر شهریار[6]
ز گیتی[7] بر آمد بهر[8] جای غو   جهان را کهن شد سر از شاه نو
چو او رسمهای پدر در نوشت   ابا موبدان و ردان تیز گشت[9]
همی[10] مردمی نزد او خوار شد[11]   دلش بردهٔ[12] گنج و دینار شد[11]
کدیور یکایک سپاهی شدند   دلیران سزاوار[13] شاهی شدند[14]
چو از روی کشور بر آمد خروش   جهانی[15] سراسر بر آمد بجوش
بترسید بیدادگر شهریار   فرستاد کس نزد سام سوار[16]

---

1 VI — بگردون   2 I — سپه را درم داد   3 VI — доб.:
ازان پس دو سال او برین بر گذاشت * که یکروز بی بار پرده نداشت
نبرد او بداد و دهش هیچ راه * همه خوردن و خفت بد کار شاه
4 IV — بدین   5 IV — کجا (метр нарушен).   6 VI — б. оп.   7 I — بگیتی   8 I — زهر
9 Л — بدشت؛ I — شد بدشت؛ I — گشت زشت؛ VI — شد درشت   10 I, IV — زه؛ VI — همه   11 IV, VI — گشت (в обоих случаях).   12 I — بندهٔ   13 I — بر آواز   14 VI — б. оп.   15 VI — جهان پر شد از مردم و جنگ و جوش   16 IV — доб.:
یکی نامه با لابه و دلپسند * نبشتند ازان شهریار بلند
نبشت و فرستاد نزدیک سام * نخست از جهان آفرین برد نام
ср. разночтение к б. 10 текста.

بسگسار[1] مازندران بود سام   فرستاد نوذر بر او[2] پیام[3]
خداوند کیوان[4] و بهرام و هور[5]   که هست آفرینندهٔ پیل و مور[6]
نه[7] دشواری از چیز[8] برتر منش[9]   نه آسانی از اندك اندر[10] بوش
همه با توانایی او یکیست   اگر هست بسیار و گر[11] اندکیست
کنون از خداوند خورشید و ماه   ثنا بر روان[12] منوچهر شاه
[ابر سام یل باد چندان درود   که آید همی ز ابر باران فرود][13]
[مران[14] پهلوان جهاندیده را   سرافراز گرد پسندیده را][15]
[همیشه دل و هوشش آباد باد   روانش ز هر درد آزاد باد][16]
[شناسد مگر پهلوان جهان   سخنها هم از آشکار و نهان][17]
که تا شاه مژگان[18] بهم بر نهاد   ز سام نریمان بسی[19] کرد یاد[20]
همیدون[21] مرا پشت گرمی[22] بدوست[23]   که هم پهلوانست و هم شاه دوست
نگهبان کشور بهنگام شاه   ازویست رخشنده[24] فرخ کلاه[25]
کنون پادشاهی پر آشوب گشت   سخنها از اندازه اندر[26] گذشت

---

[1] Л, I, VI — доб. و [2] VI — بردش (؟) [3] I — نخست از جهان آفرین برد نام; IV — б. оп.; Л, VI — доб. (ср. разночтение к б. 9):

یکی نامه با لابه و دردمند * نوشتند از شهریار بلند
نوشت و فرستاد نزدیک سام * نخست از جهان آفرین برد نام

[4] I — ناهید [5] IV — گور (؟) [6] IV — доб.:

خداوند عقل و خداوند جان * خداوند گردنده هفت آسمان

[7] Л, VI — به [8] I — آسان و [9] IV — و برپرورش [10] I — اندك بود بر; IV — از رنج اندر [11] I, IV — بزرگست بسیار و یا; VI — بزرگیش بسیار نه [12] I, IV — درودی بجان [13] I, IV — б. оп.; VI —

و زو بر روان فریدون درود * کزو دارد این تخم ما تار و پود

[14] I — بدان; VI — ابر [15] IV — б. оп. (ср. разночтение 20). [16] I, IV, VI — б. оп. [17] I, IV, VI — б. оп. [18] IV — دیده [19] I, IV, VI — همی [20] IV — доб. (ср. разночтение 15):

مران پهلوان جهاندیده را * سر افراز گرد پسندیده را

[21] I, IV, VI — هم ایدر [22] VI — پشت و مرد (؟) [23] IV — ازوست [24] VI — ازو گشت فرخنده [25] I, IV — ازو گشت رخشنده تخت و کلاه [26] VI — بیرون

اگر بر نگیرد وی[1] آن گرز کین — ازین تخت[2] پردخته ماند زمین
چو نامه بر سام نیرم رسید — یکی باد سرد از جگر بر کشید
بشبگیر هنگام بانگ خروس — بر آمد خروشیدن بوق[3] و کوس[4]
یکی لشکری راند از کرگسار — که دریای سبز[5] اندرو گشت خوار
چو نزدیک ایران رسید[6] آن سپاه — پذیره شدندش بزرگان براه[7]
پیاده همه پیش سام دلیر — برفتند و گفتند هر گونه دیر[8]
ز بیدادی نوذر تاجور — که بر خیره گم کرد راه پدر
جهان گشت ویران ز کردار اوی — غنوده شد آن بخت بیدار اوی
بگردد[9] همی از ره[10] بخردی — ازو دور شد فرهٔ ایزدی[11]
چه باشد اگر سام یل پهلوان — نشیند برین تخت روشن روان[12]
جهان گردد آباد با[13] داد او[14] — بروبست ایران و بنیاد او[15]
که ما[16] بنده باشیم و فرمان کنیم — روانها بمهرش گروگان کنیم
بدیشان چنین گفت سام سوار — که این کی پسندد ز من[17] کردگار
که چون نوذری از نژاد کیان — بتخت کیی بر کمر بر میان
بشاهی مرا تاج[18] باید بسود — محالست و این کس نیارد شنود
خود این گفت یارد کس[19] اندر جهان — چنین زهره دارد کس اندر نهان[20]
اگر دختری از منوچهر شاه — بران تخت زرین شدی[21] با کلاه

---

1 I— نگیری تو; IV— نگیرد همی 2 IV— تخمه 3 IV— نای 4 I— ز درگاه بر خاست آوای کوس 5 I— قار 6 IV— کشید 7 I— چو ایرانیان آگهی یافتند * سوی پهلوان سام بشتافتند; IV— شاه 8 I—доб.: زکردار نوذر بگفتند چند * ابا نامور پهلوان بلند 9 I, IV— نگردد 10 I, IV— بر ره; VI— (؟) در خم 11 IV—доб.: ز رسم پدر سر بیکسو نهاد * بپیشش یکی گشت بیداد و داد 12 IV— انوشه روان 13 I, IV, VI— از 14 I— بخت او 15 I— مراوراست ایران و آن تخت او; IV— مراوراست ایران به بنیاد او 16 I, IV, VI— همه 17 I, IV— ما 18 IV— تخت 19 VI— کس این گفت نارد خود 20 I, IV, VI— کسی از مهان; VI— б. 38 стоит после б. 40 текста. 21 I— بدی

نبودی جز از[1] خاک بالین من[2]   بدو شاد بودی[3] جهانبین من[4]
[دلش گر ز راه پدر گشت باز   برین بر نیامد زمانی دراز[5]]
هنوز آهنی نیست زنگار خورد   که رخشنده دشوار شایدش کرد[6]
[من آن[7] ایزدی فرّه[8] باز آورم   جهان را بمهرش نیاز آورم[9]]
[شما بر[10] گذشته پشیمان شوید   بنوّی ز سر باز پیمان شوید[11]]
گر آمرزش کردگار سپهر   نیابید[12] و از نوذر شاه مهر
بدین گیتی اندر بود خشم شاه   ببر گشتن آتش[13] بود جایگاه[14]
بزرگان ز کرده[15] پشیمان شدند   یکایک[16] ز سر باز پیمان شدند
چو آمد بدرگاه سام سوار   پذیره شدش نوذر شهریار[17]
بفرّخ پی نامور پهلوان   جهان سربسر شد[18] بنوّی جوان[19]
بپوزش مهان[20] پیش نوذر شدند   بجان و بدل[21] ویژه کهتر[22] شدند
بر افروخت نوذر ز تخت مهی   نشست اندر آرام با فرّهی[23]
جهان پهلوان پیش نوذر[24] بپای   پرستنده او بود و هم رهنمای[25]

---

[1] I, IV— بجز [2] IV— بندگی پیشه ام [3] I— گشته ; VI— گشتی [4] IV— ز شاهی نبودی خود اندیشه ام; IV—доб.:

به پیشش بدی خاک بالین من * وزو شاد گشته جهانبین من

[5] I—б. оп. [6] VI—б. 42 стоит после б. 44 текста. [7] Л, IV— این [8] IV— فر بر گشته
[9] I—б. оп. [10] I, IV, VI— زین [11] IV—доб. (в первом мисра метр нарушен):

که نپسندد از شما کردگار * بیابید از مالش روزگار

[12] Л— نتابید; I, VI— بیابید [13] I— آگه [14] VI— بدان گیتی آتش بود جای شاه
[15] IV, VI— گفته ; I— گفتن [16] I— بنوّی [17] I, VI— б. оп.; IV— этот б. стоит после б. 49 текста. [18] I— شد سراسر [19] IV— доб.:

بیاورد و بر تخت خویشش نشاند * بسی آفرین کیانی بخواند
سخن کرد نوذر برو آشکار * که لشکر چه کردند و چون بود کار
جهان پهلوان گفت کای شهریار * همیشه جهانرا بشادی گذار
اگر شاه آزرده گشت از سپاه * ببخشای هر چندشان بد گناه

[20] I, IV— همه ; VI— چنان [21] VI— بتن [22] I— بار دیگر [23] IV—доб.:

بر آمد برین روز و خوردند می * بشادی و رامش نهادند پی
ببودند با رزم و رامش سه روز * چهارم چو بفروخت گیتی فروز

[24] I, IV— او بر ; VI— سام پیشش [25] I, IV, VI— بدستوریء باز گشتن بجای; IV—б. стоит после б. 58 текста; I, VI—следующие шесть бб. оп.

[بنوذر در پندها را[1] گشاد — سخنهای نیکو بسی[2] کرد یاد]
[ز گرد فریدون و هوشنگ شاه — همان از منوچهر زیبای گاه]
[که گیتی[3] بداد و دهش داشتند — ببیداد بر چشم نگماشتند]
[دل او ز کژی ببداد[4] آورید — چنان کرد نوذر که او رای دید]
[دل مهترانرا بدو[5] نرم کرد — همه داد و بنیاد آزرم کرد]
[چو گفته شد از گفتنیها[6] همه — بگردنکشان و بشاه رمه]
برون رفت با خلعت نوذری — چه تخت و چه تاج و چه[7] انگشتری
غلامان و اسپان زرّین ستام — پر از گوهر سرخ زرّین دو جام[8]
برین نیز بگذشت چندی سپهر — نه با[9] نوذر آرام بودش نه مهر[10]

۲

پس آنگه[11] ز مرگ منوچهر شاه[12] — بشد آگهی تا بتوران سپاه
ز نا رفتن[13] کار[14] نوذر همان — یکایک بگفتند با بدگمان
چو بشنید سالار ترکان[15] پشنگ — چنان خواست کاید بایران[16] بجنگ
[یکی[17] یاد کرد از نیا[18] زادشم — هم از تور بر زد یکی تیز دم[19]]
[ز کار[20] منوچهر و از لشکرش — ز گردان و سالار و از کشورش[21]]
همه نامداران کشورش را — بخواند و[22] بزرگان[23] لشکرش را
چو ارجسپ[24] و گرسیوز و بارمان — چو کلباد جنگی هژبر دمان

---

[1] IV— پندها بر [2] IV— همی [3] IV— کیهان [4] IV— براه [5] IV— برو [6] IV— بودنیها [7] I— چه با تاج و تخت و چه; IV— ز تخت و ز تاج و; VI— همان تخت و با نام و [8] VI—б. оп. [9] I— ابا [10] VI— (؟) نیاید و از نوذر شاه مهر; I, IV—доб.:

چو بگذشت از شاهیش هفت سال * شکست اندر آمد بفرخ همال

[11] IV— وزان پس [12] VI— بدین گیتی اندر بود خشم شاه (46 б.) см. [13] I— وزان رفتن [14] VI— شاه [15] I, VI— توران [16] IV, VI— ز توران [17] I— همی; IV, VI— بسی [18] I, IV, VI— پدر [19] VI— بسی باد دم [20] VI— شاه [21] IV—б. оп.; Б—перевод бб. 65 и 66 отсутствует. [22] Л— آن [23] I— ز گردان و سالار و [24] I, Б— آخواست; VI— از خاست

سپهبدش[1] چون ویسهٔ تیز چنگ   که سالار بُد بر سپاه پشنگ
جهان[2] پهلوان پورش[3] افراسیاب   بخواندش درنگی و آمد شتاب[4]
سخن راند از تور و از سلم گفت   که کین زیر دامن[5] نشاید نهفت
کسی[6] را کجا[7] مغز جوشیده نیست   برو بر چنین[8] کار پوشیده نیست
که با ما چه کردند ایرانیان   بدی را ببستند یک یک[9] میان[10]
کنون روز تندی[11] و کین جستنست   رخ از خون دیده گه شستنست
ز گفت[12] پدر مغز افراسیاب   بر آمد ز آرام و ز خورد و خواب
بپیش پدر[13] شد گشاده زبان   دل آگنده از[14] کین کمر بر میان
که شایستهٔ جنگ شیران منم   هم آورد سالار ایران منم[15]
اگر زادشم تیغ بر داشتی   جهان را[16] بگر شاسپ[17] نگذاشتی
میان را ببستی بکین آوری   بایران نکردی مگر سروری[18]
کنون هر چه[19] مانیده[20] بود[21] از نیا   ز کین جستن و چاره[22] و کیمیا
گشادنش بر تیغ تیز منست   گه[23] شورش و رستخیز منست[24]
بمغز پشنگ اندر آمد شتاب   چو دید آن سهی قد افراسیاب
برو بازوی شیر و هم زور پیل   وزو سایه گسترده[25] بر چند میل
زبانش بکردار برنده[26] تیغ   چو دریا دل و کف چو بارنده میغ
بفرمود تا بر کشد تیغ جنگ   بایران شود با سپاه پشنگ
سپهبد چو شایسته بیند پسر   سزد گر بر آرد بخورشید سر
پس از مرگ باشد سر او[27] بجای   ازیرا پسر نام زد رهنمای[28]

---

[1] IV— سپهدار [2] VI— چنان [3] Л— بود; I— بودش [4] IV—б. оп.; Б—б. переведен.
[5] I— که این کین ز یزدان [6] I, IV— سری [7] VI— سری کز همه [8] I, IV— چنان; VI— همه
[9] I— یکسر [10] VI— ببستند خون ریختن را میان [11] IV, VI — تیزی; I— جنگست
[12] Л— بگفت [13] VI— پسر بر پدر [14] Л— پر [15] Б—далее вместо перевода бб. 78—87 стоит следующая фраза: فأمر بشنک العساکر بالاجتماع و الاستعداد [16] I, IV— جهانی
[17] I, IV— چنین خوار; VI— بکرزاسپ [18] IV— کسی داوری; VI—б. оп. [19] Л— هرک
[20] Л— ماننده; IV— مانند; VI— مانید [21] VI— بد [22] I, IV, VI— جنگ [23] IV— کی
[24] VI—б. 81 стоит после б. 77 текста. [25] I— افگنده [26] IV— درنده [27] I— مراورا
[28] I, VI—доб.:

بپیش پشنگ آمد افراسیاب * دلی پر ز کینه سری پر شتاب

چو شد ساخته کار جنگ آزمای   بکاخ[1] آمد افریدون رهنمای[2]
دپیش پدر شد پر اندیشه دل   که اندیشه دارد همی[3] پیشه دل
چنین[4] گفت کای کار[5] دیده پدر   ز ترکان[6] بمردی بر آورده سر
منوچهر از ایران[7] اگر[8] کم شدست   سپهدار چون[9] سام نیرم شدست
چو گرشاسپ[10] و چون قارن رزم زن   جز این[11] نامداران آن انجمن
تو دانی که با[12] سلم و تور سترگ[13]   چه آمد ازان تیغزن پیر[14] گرگ
نیا[15] زادشم شاه توران سپاه   که ترکش همی سود بر چرخ و[16] ماه
ازین در سخن هیچ گونه نراند   بآرام[17] بر نامهٔ کین نخواند
اگر ما نشوریم[18] بهتر بود   کزین جنبش[19] آشوب کشور[20] بود
پسر را چنین داد پاسخ پشنگ   که افراسیاب آن دلاور نهنگ
یکی نرّه شیرست[21] روز شکار   یکی پیل جنگی گه کارزار
ترا نیز با او بباید شدن   بهر بیش و کم[22] رای فرّخ زدن
نبیره که کین نیارا نجست   سزد گر نخوانی[23] نژادش درست[24]
چو از دامن ابر چین کم شود   بیابان ز باران پر از نم شود
چراگاه اسپان شود کوه و دشت   گیاها ز[25] یال یلان بر[26] گذشت[27]
جهان سربسر سبز[28] گردد ز خوید[29]   بهامون سراپرده باید کشید
سپه را همه سوی[30] آمل براند[31]   دلی[32] شاد بر سبزه و گل براند[31]
دهستان و گرگان همه[33] زیر نعل   بکوبید[34] و ز خون کنید آب لعل

---

[1] I— بکار [2] Л—б. оп. [3] Л— مرا؛ IV— همه [4] I— بدو [5] I— دهر [6] VI— توران
[7] I, VI— ازیشان [8] I— مگر [9] I— سرش؛ IV— سپه را سپه؛ VI— پناه سپه را سر
[10] VI— کرزاسپ؛ Б— و معه قارن و کشتاسب [11] I— چنین [12] I, IV, VI— بر [13] IV— تور و سلم بزرگ
[14] IV— تیز [15] I— نه از [16] I— و оп. [17] I, IV, VI— بر آرام [18] I— بسازیم [19] IV— شورش [20] I— آرام خاور [21] I, VI— شیر
[22] VI— نیک و بد [23] I, IV, VI— نباشد [24] IV— شیر نرّست؛ شرزه‌ست
[24] I, IV, VI— б. 100 стоит перед б. 99 текста. [25] VI— که از گفت و [26] I— در [27] Л— تراز آب جیحون بباید گذشت [28] VI— شاد [29] I— جهان سبز گردد سراسر خوید
[30] VI— بنزدیک [31] I, IV, VI— в обоих случаях برید (обратный порядок мисра).
[32] I, IV, VI— دل [33] I— در دهستان بکوبید؛ Б— دهستان و جرجان [34] I— بباریدد

منوچهر از آن جایگه جنگجوی   بکینه سوی تور بنهاد روی[1]
بکوشید با[2] قارن رزم زن   دگر گرد گرشاسپ[3] زان انجمن
مگر دست یابید بر[4] دشت کین   برین دو سرافراز ایران زمین[5]
روان نیاگان ما خوش کنید   دل بدسگالان پر آتش کنید
[چنین گفت با نامور نامجوی   که من خون بکین[6] اندر آرم بجوی[7]]

۳

چو دشت از گیا گشت چون پرنیان   ببستند گردان توران[8] میان
سپاهی بیامد[9] ز ترکان و چین[10]   هم از[11] گرزداران خاور[12] زمین
که آن را[13] میان و کرانه نبود   همان بخت نوذر جوانه نبود
چو لشکر بنزدیک جیحون رسید   خبر نزد پور[14] فریدون[15] رسید
سپاه جهاندار بیرون شدند   ز کاخ همایون بهامون[16] شدند[17]
براه دهستان نهادند روی   سپهدارشان قارن رزم جوی
شهنشاه[18] نوذر پس پشت اوی   جهانی سراسر پر از گفت و گوی
چو لشکر بپیش[19] دهستان رسید   تو گفتی[20] که خورشید شد ناپدید

---

1 Л—доб.:

سپه را جز او نیست ز ایران پناه * بدو باید آراست مهر و کلاه

IV—доб.:

سپه را کنون نیست ز ایران پناه * تهی ماند از شا (؟) آن تخت و کلاه

VI— б. 106 стоит перед б. 105 текста; VI—доб.:

چو زان (زایران؟) سپاهی چو ابر سیاه * بیایند بر ما بر رزمگاه
شما نیز باید که هم زان نشان * بر آرید گرد از سر سرکشان
سپه را جز آن نیست ایران شاه (؟) * بدان باید آراست مهر و کلاه

2 Л, IV— تا 3 VI— ابا گرز کرزاسپ 4 IV— در 5 Л— گردان چین; VI— مرد گزین
6 I, IV, VI— ز کین 7 VI— بروی 8 Л— ترکان 9 I— برآمد 10 Л— ترکان چین; VI— گردان چین 11 I— همان 12 IV, VI— ایران 13 IV, VI— سپه را 14 VI— زو بپور 15 IV— شاه همایون 16 VI— ببیرون 17 IV— б. оп. 18 VI— جهاندار
19 I— بنزد 20 I, VI— چنان شد; IV— چنان بد

سراپردهٔ نوذر شهریار   کشیدند بر دشت پیش حصار
خود اندر دهستان نیاراست[1] جنگ   برین بر نیامد زمانی[2] درنگ
که افراسیاب اندر ایران زمین   دو سالار کرد از بزرگان[3] گزین
شماساس و دیگر خزروان[4] گرد   ز لشکر سواران[5] بدیشان سپرد
ز جنگ آوران مرد چون[6] سی هزار   برفتند شایستهٔ کارزار
سوی زابلستان نهادند روی   ز کینه[7] بدستان نهادند روی
خبر شد[8] که سام نریمان بمرد   همی دخمه سازد ورا زال گرد
ازان سخت شادان شد[9] افراسیاب   بدید آنکه[10] بخت اندر آمد بخواب[11]
بیامد چو پیش[12] دهستان رسید   برابر سراپردهٔ برکشید
سپه را که دانست کردن شمار   برو[13] چار[14] صد بار بشمر هزار[15]
بجوشید گیتی همه ریگ و شخ   بیابان سراسر چو مور و ملخ
ابا شاه نوذر صد و چل هزار   همانا که بودند جنگی سوار[16]
بلشکر نگه کرد افراسیاب   هیونی بر افگند هنگام خواب
یکی نامه بنوشت سوی[17] پشنگ   که جستیم نیکی[18] و آمد بچنگ
همه لشکر نوذر ار بشکریم[19]   شکارند و در[20] زیر پی بسپریم[21]
دگر سام رفت از در[22] شهریار   همانا نیاید بدین[23] کارزار[24]
ستودان همی سازدش زال زر   ندارد همی[25] جنگ را[26] پای و پر[27]
مرا بیم ازو بُد بایران[28] زمین   چو او شد ز ایران بجوییم[29] کین[30]

---

[1] I— چو اندر دهستان بیاراست ; IV— خود اندر دهستان بر آراست [2] I, IV, VI— فراوان [3] I— دلیران [4] I— خروران ; IV— هزبران ; VI— خرایران ; Б— خزیران [5] VI— سواری [6] IV— لشکری ; VI— مرد بر [7] I, VI— بکینه [8] Л— بد [9] VI— شد شاد [10] Л— آنچ [11] IV, VI— ز خواب [12] IV— نزد [13] I— تو شو [14] IV— تو سه بار [15] VI— همانا که بودند صد و ده هزار ; Б— و قصد بنفسه دهستان فی أربعمائة الف فارس [16] VI— سواران و گردان خنجر گذار [17] I, IV— نزد [18] IV— گیتی [19] I, IV— بشمریم [20] VI— شکاری بود [21] I— شکارند چو ناذک ما بشکریم ; IV— شکارست چو نان کجا بشکریم [22] I, IV— از پس [23] VI— که هرگز نیاید ابر [24] I, IV— روزگار [25] I— همان [26] IV— بپیکار ما [27] I, IV— б. 135 стоит после б. 136 текста. [28] VI— در ایران [29] I, IV, VI— بخواهیم [30] IV— б. оп.

همانا شماساس در نیمروز / نشستست با تاج[1] گیتی فروز
بهنگام هرکار[2] جستن نکوست / زدن رای با مرد هشیار و[3] دوست
چو کاهل شود مرد هنگام کار / ازان پس نیابد چنان روزگار
هیون[4] تکاور بر آورد پر[5] / بشد نزد سالار خورشید فر[6]

٤

سپیده چو از کوه سر بر کشید[7] / طلایه بپیش دهستان رسید
میان دو لشکر دو فرسنگ بود / همه ساز و آرایش جنگ بود[8]
یکی ترک بُد نام او بارمان / همی خفته را گفت بیدارمان
بیامد سپهرا همی[9] بنگرید / سراپردهٔ شاه نوذر بدید
بشد نزد سالار توران سپاه / نشان داد ازان لشکر و بارگاه[10]
وزان پس بسالار بیدار[11] گفت / که مارا هنر[12] چند باید نهفت
بدستوری شاه من شیروار / بجویم ازان انجمن کارزار
ببینند[13] پیدا ز من دستبرد / جز از من کسی‌را نخوانند گرد
چنین گفت اغریرث هوشمند / که گر بارمان‌را رسد زین گزند
دل مرزبانان[14] شکسته شود / برین[15] انجمن کار بسته شود
یکی مرد بی نام باید گزید / که انگشت ازان پس نباید گزید
پر آژنگ[16] شد روی پور پشنگ / ز گفتار اغریرث آمدش ننگ[17]
بروی دژم گفت با بارمان / که[18] جوشن بپوش و بزه کن کمان
تو باشی بران انجمن سرفراز / بانگشت دندان نباید بگاز[19]

---

1 Л—доб. و
2 I, IV, VI—بهر کار هنگام
3 I, IV, VI—و оп.
4 VI—هیونی
5 VI—سر
6 IV—توران خبر
7 VI—بر دمید
8 Л, VI—б. 142 стоит перед б. 141 текста; IV—б. 142 стоит после б. 144 текста.
9 I, VI—همه
10 Л—نشان جست از لشکر کینه خواه
11 I—بیامد بسالار; IV—بسالار هشیار
12 VI—سری
13 VI—چو بینند
14 IV—نامداران
15 Л—بران; I—تراز
16 I, VI—پر از رنگ
17 VI—هوشمند (без рифмы).
18 I, IV, VI—تو
19 I, IV—بانگشت و دندان نباید نیاز; VI—بدندان در انگشت ناید بگاز

بشد بارمان تا بدشت نبرد * سوی قارن کاوه آواز[1] کرد
کزین لشکر نوذر[2] نامدار * که داری[3] که با من کند کارزار
نگه کرد قارن بمردان مرد * ازان انجمن تا که جوید نبرد
کس از نامدارانش پاسخ نداد * مگر پیر گشته دلاور[4] قباد
دژم گشت سالار بسیار هوش * ز گفت برادر[5] بر آمد بجوش
ز خشمش سرشک اندر آمد بچشم * از آن لشکر گشن بد جای خشم[6]
ز[7] چندان جوان مردم جنگجوی * یکی پیر جوید همی رزم اوی[8]
دل قارن آزرده گشت از قباد * میان دلیران زبان بر گشاد
که سال تو اکنون بجایی رسید * که از جنگ دستت بباید کشید[9]
توئی مایه‌ور کدخدای سپاه * همی بر تو گردد همه رای شاه
بخون گر شود لعل مویی[10] سپید * شوند این دلیران همه[11] نا امید
شکست اندر آید بدین رزمگاه * پر از درد گردد دل نیکخواه[12]
نگه کن که با قارن رزم‌زن[13] * چه گوید قباد اندران[14] انجمن[15]
بدان ای برادر که تن مرگ‌راست * سر رزم‌زن[16] سودن[17] ترگ راست[18]
ز گاه خجسته منوچهر باز * از امروز[19] بودم تن[20] اندر گداز[21]
کسی زنده بر آسمان نگذرد * شکارست و[22] مرگش[23] همی بشکرد
یکی را بر آید بشمشیر هوش * بدانگه که آید دو لشکر بجوش[24]

---

1 VI— آهنگ 2 I— نامور 3 VI— دانی 4 VI— نامور پیر گشته 5 VI— بارمان (так!) 6 I—б. оп. 7 Л, IV, VI— که 8 I— دارد سوی جنگ روی; IV— جوید همی جنگ اوی 9 Л, I, IV, VI— доб.:

یکی مرد آسوده چون بارمان * جوان و گشاده دل و شادمان
سواری که دارد دل شیر نر * همی بر فرازد بخورشید سر

10 IV— ریش; VI— رویش 11 I— ما 12 I— б. оп.; Б—вместо перевода бб. 165—183 стоит следующая фраза: فلم ينجع فيه ذلك وبرز كالفحل القطم 13 VI— رزمجوی 14 I— برادر بران 15 VI— گفت و گوی; Л, IV, VI—доб.:

چنین داد پاسخ مر اورا قباد * که این چرخ گردان مرا داد داد

(ср. б. 181). 16 I— سر و مال من 17 Л, VI— سودهٔ 18 I—доб. бб. 173 и 174 текста. 19 IV— ازین روز 20 VI— دل 21 IV—б. 169 стоит после б. 173 текста. 22 Л— و оп. 23 I— شکارست هر کس 24 I, IV—б. оп.

1—2434

تنش کرگس و شیر درّنده راست * سرش نیزه و تیغ برنده راست[1]
یکی را بپیشتر[2] بر[3] آید زمان * همی رفت باید ز بن[4] بی گمان[5]
اگر من روم[6] زین جهان فراخ * برادر بجایست با برز و شاخ
یکی دخمهٔ خسروانی[7] کنند[8] * پس از رفتنم[9] مهربانی کنند[8]
سرم را بکافور و مشک و گلاب * تنم را بدان جای جاوید خواب
سپار ای برادر تو پدرود باش * همیشه خرد تار و تو پود باش[10]
بگفت این و بگرفت نیزه بدست * بیاورد گه رفت چون پیل مست
چنین گفت با[11] رزم‌زن بارمان * که آورد پیشم سرت را زمان[12]
ببایست ماندن که خود روزگار * همی کرد با جان تو کارزار
چنین گفت مر بارمان را قباد * که یکچند گیتی[13] مرا داد داد
بجایی توان[14] مرد کاید زمان * بیاید[15] زمان یکزمان بی گمان[16]
بگفت و بر انگیخت شبدیز را * بداد آرمیدن[17] دل تیز را
ز شبگیر تا سایه گسترد[18] هور * همی این بران آن برین کرد زور
بفرجام پیروز شد بارمان * بمیدان جنگ اندر آمد دمان
یکی خشت زد بر سرین[19] قباد * که بند کمرگاه او بر گشاد
ز اسپ اندر آمد نگونسار سر * شد آن شیر دل پیر سالار سر
بشد[20] بارمان نزد افراسیاب * شکفته دو رخسار[21] با جاه و آب
[یکی خلعتش داد کاندر جهان * کس از کهتران[22] نستد آن[23] از مهان]

---

[1] I—б. оп. [2] IV—به پیشتر [3] I—سر [4] IV—ازین [5] I—سبک بر کران ; VI—
یکی پیشتر زان سر آرد زمان * یکی را بر آورد گه بیگمان
[6] I, VI—شوم [7] IV—پهلوانی [8] I—в обоих случаях کنید [9] VI—مرگ من [10] I—
سپارید مارا و ساکن شوید * بیزدان دادار ایمن شوید
VI—
سپارد بیزدان که او آفرید * ازین پاره غم چند باید کشید
[11] VI—یل [12] I—رایگان [13] I—گردون [14] IV—بجای تو آن [15] IV—نیاید
[16] I—نداند زمین نی تو خود یکزمان [17] Л—آرمیده [18] I—افگند [19] IV—سرون
[20] IV—چو شد [21] I—رخساره [22] Л—مهتران [23] I—آن ندید

چو او[1] کشته شد قارن رزمجوی[2]   سپه را بیاورد و بنهاد روی[3]

دو لشکر بکردار[4] دریای چین   تو گفتی که شد جنب[5] جنبان زمین[6]

درخشیدن تیغ[7] الماس گون   شده لعل و آهار داده بخون

بگرد اندرون همچو دریای آب[8]   که شنگرف بارد برو[9] آفتاب

[پر از نالهٔ کوس شد مغز میغ   پر از آب شنگرف شد جان[10] تیغ]

بهر سو که قارن بر افگند[11] اسپ   همی تافت[12] آهن چو آذر گشسپ[13]

تو گفتی که الماس مرجان فشاند   چه مرجان که در کین[14] همی جان فشاند[15]

ز قارن چو افراسیاب آن بدید   بزد اسپ و لشکر سوی او کشید

یکی رزم تا شب بر آمد[16] ز کوه   بکردند[17] و نامد دل از کین ستوه

چو شب تیره شد قارن رزمخواه   بیاورد سوی[18] دهستان سپاه

بر نوذر آمد بپرده سرای   ز خون[19] برادر شده دل ز جای

ورا دید نوذر فرو ریخت آب   ازان مژّهٔ سیر نادیده[20] خواب

---

[1] I, VI — چنو [2] VI — رزمزن [3] VI — وزان روی ترکان و آن انجمن; Б — далее бб. 191—198 переведены следующей фразой: و استمر البأس بينهم الى أن غربت الشمس
[4] I, IV, VI — بسان دو [5] Л — доб. و [6] VI — б. оп.; Л — доб.:

بیامد دمان قارن رزمزن * وزان روی ترکان شدند انجمن

I — доб.:

بیامد دمان قارن رزمزن * وزان سوی گرسیوز پیلتن
از آواز اسپان و گرد سپاه * نه خورشید پیدا نه تابنده ماه

IV — доб.:

وزان سوی گرشیو (так!) رزمجوی * ابا لشکر گشن بنهاد روی
ز آواز اسپان و گرد سپاه * نه خورشید تابید روشن نه ماه

VI — доб.:

ز آواز اسپان و گرد سپاه * نه خورشید ماند و نه تابنده ماه

[7] IV — درخشنده شمشیر [8] I, IV, VI — ابری پر آب [9] I — ابر; VI — همی [10] IV — روی [11] VI — بر انگیخت [12] IV — رفت [13] I — б. 195 стоит после б. 192 текста. [14] Л, VI — که مرگش [15] Л — доб.:

باورد کشتن همی کشت مرد * همی جوی خون کرد دشت نبرد

[16] IV — در آمد [17] VI — بمردند [18] I, IV, VI — پیش [19] IV — بخون [20] VI — ناخورده

چنین گفت کز مرگ سام سوار — ندیدم روانرا چنین سوگوار
چو خورشید بادا روان قباد — ترا زین جهان جاودان بهر[1] باد[2]
کزین رزم و ز[3] مرگمان[4] چاره نیست — زمی را[5] جز از[6] گور گهواره نیست
چنین گفت قارن که تا زاده‌ام — تن پر هنر مرگ را داده‌ام
[فریدون نهاد این کله بر سرم — که بر کین ایرج زمین بسپرم][7]
[هنوز آن کمربند نگشاده‌ام — همان تیغ پولاد ننهاده‌ام][8]
برادر شد آن مرد سنگ و خرد — سر انجام من هم برین بگذرد
انوشه بدی[9] تو که امروز جنگ — بتنگ[10] اندر آورد پور پشنگ
چو از لشکرش گشت[11] لختی تباه — از آسودگان خواست چندی سپاه
[مرا دید با گرزهٔ گاوروی — بیامد بنزدیک من جنگجوی][12]
[برویش بران[13] گونه اندر شدم — که با دیدگانش برابر شدم]
[یکی جادوی ساخت با[14] من بجنگ — که با[15] چشم روشن نماند آب و رنگ]
شب آمد جهان سربسر تیره گشت — مرا بازو از کوفتن[16] خیره گشت
تو گفتی زمانه سر آید[17] همی — هوا زیر خاک[18] اندر آید همی
ببایست بر گشتن از[19] رزمگاه — که گرد[20] سپه بود و شب شد[21] سیاه

۵

بر آسود پس[22] لشکر[23] از هر دو روی[24] — برفتند روز دوم[25] جنگجوی

---

1 IV, VI— بهره 2 Б—конец главы от б. 202 текста переведен следующей фразой: فعزاه الملک و انکسر لذلک فباتوا تلک اللیلة; VI—доб.:
جهان را چنینست ساز و نهاد * یکی روز با غم یکی روز شاد
3 I, VI— از ; به پروردن IV— و از بپرورد 4 I— مرگشان 5 I, IV, VI— زمین را
6 I— بجز 7 IV—б. оп. 8 IV—б. оп. 9 VI— بزی 10 Л, IV, VI— بچنگ 11 IV— کرد
12 IV— کینه‌جوی 13 VI— بدان 14 IV— تا چنان جادوی کرد
15 I— که بر; VI— که در 16 IV— خویشتن 17 I— آمد
18 I— هوارا ز ابر 19 Л— ببایست گشتن ازان 20 VI— چو گردون
21 VI— بد 22 VI— بر آسوده شد 23 Л— لشکر پس; IV— شب لشکر
24 I, IV— سوی 25 VI— نیامد بنزدیک من

رده بر کشیدند ایرانیان — چنان چون بود ساز جنگ[1] کیان
چو افراسیاب آن سپه را بدید — بزد کوس[2] رویین و صف[3] بر کشید
چنان شد ز گرد سواران جهان — که خورشید گفتی شد اندر نهان
دهاده بر آمد ز هر دو گروه — بیابان نبود ایچ[4] پیدا ز کوه
برانسان[5] سپه[6] بر هم[7] آویختند[8] — چو رود روان خون همی ریختند[9]
بهر سو که قارن شدی رزمخواه[10] — فرو ریختی خون ز گرد سیاه[11]
کجا خاستی گرد افراسیاب — همه[12] خون شدی دشت چون رود آب[13]
سرانجام نوذر ز قلب سپاه — بیامد بنزدیک او رزمخواه[14]
چنان نیزه بر نیزه انداختند[15] — سنان یک بدیگر بر افراختند[16]
که بر هم نپیچد[17] بران[18] گونه مار — شهانرا[19] چنین کی بود کارزار
چنین تا شب تیره آمد بتنگ[20] — برو خیره[21] شد دست پور پشنگ
از ایران سپه[22] بیشتر[23] خسته شد — وزان روی پیکار پیوسته[24] شد
ببیچارگی[25] روی بر گاشتند — بهامون بر افگنده[26] بگذاشتند
دل نوذر از غم پر از درد بود — که تاجش ز اختر پر از گرد بود
چو از دشت بنشست آوای کوس — بفرمود تا پیش او رفت طوس
بشد طوس و گستهم با او بهم — لبان پر ز باد و روان[27] پر ز غم
بگفت آنک در دل مرا درد چیست — همی گفت چندی و چندی گریست

---

1 VI — رسم و ساز 2 IV — نای 3 I — بیامد برابر صفی 4 I, IV — نبد هیچ; VI — نبود آنچه 5 I — ازان سان; VI — بدینسان 6 VI — همه 7 I, VI — در هم 8 IV, VI — آمیختند 9 Л — سنان یک بدیگر بر آمیختند 10 IV — رزمجوی 11 I — ازان رزمگاه; IV — چو دریا بجوی; T — در آن رزمگاه 12 Л — همی 13 Л — برسان آب; IV — همه دشت از خون شدی رود آب; VI — б. оп. 14 I — کینه خواه; VI — б. оп. 15 Л, VI — آویختند; IV — بر ساختند 16 Л — چو رود روان خون همی ریختند; IV — که از یکدیگر باز نشناختند; VI — آمیختند 17 VI — نپیچد بهم بر 18 I, IV — ازان 19 I — کیانرا 20 VI — بجنگ 21 I, IV — چهره 22 I — از ایرانیان 23 VI — پیش او 24 VI — بر کار بر بسته 25 VI — بیکبارگی 26 I — پراگنده 27 Л — ابروان

از اندرز فرّخ پدر یاد کرد　　پر از خون جگر لب پر از باد سرد[1]
کجا گفته بودش که از ترک و چین　　سپاهی بیاید بایران زمین
ازیشان ترا دل شود دردمند　　بسی بر سپاه تو آید گزند
ز گفتار شاه آمد اکنون نشان　　فراز[2] آمد آن روز گردنکشان[3]
[کس از نامهٔ نامداران[4] نخواند　　که چندین سپه کس ز ترکان[5] براند[6]]
شمارا سوی پارس باید شدن　　شبستان بیاوردن و آمدن[7]
وزانجا کشیدن سوی زاوه[8] کوه[9]　　بران کوه البرز بردن گروه
ازیدر کنون زی[10] سپاهان[11] روید[12]　　وزین[13] لشکر خویش[14] پنهان روید[15]
ز کار شما دل شکسته شوند　　بریِن[16] خستگی نیز خسته[17] شوند
ز تخم فریدون مگر یک دو تن　　برد جان ازین بی شمار انجمن
ندانم که دیدار باشد[18] جزین　　یک امشب بکوشیم[19] دست پسین
شب و روز دارید کار آگهان　　بجویید هشیار کار جهان
ازین لشکر ار بد[20] دهند آگهی　　شود تیره[21] این فرّ شاهنشهی
شما دل مدارید بس[22] مستمند　　که باید چنین بد ز[23] چرخ بلند

---

[1] I, IV — کرد; VI — последнее слово оп.; Б — бб. 235—238 переведены следующей фразой: و ذکر ما کان أبوه أخبره به عند موته من غلبة الترک إیاه [2] VI — فرود [3] IV — مردمکشان [4] IV — شهریاران [5] I — ز ترکان سپه را [6] VI — نراند; Б — приблизительный перевод б. 239 (فانی لم أسمع بمثل هذا العسکر الذی خرج الآن من الترک) стоит после перевода б. 244 текста. [7] Б — бб. 240—242 переведены следующим образом: و أمرهما أن یتوجها الی صوب فارس و ینطلقا علی طریق إصبهان یستصحبان الحرم و النساء و ما قدرا علیه من الخزائن و یصیران الی جبل راوه من جبال ألبرز [8] IV — رایه [9] Л — کشیدند سوراه کوه; VI — کشیده سپه را بکوه [10] VI — کنون زی براه [11] I — کنون سوی راه صفاهان [12] VI — سپاهی روند [13] Л — ازین [14] IV — گشن [15] VI — روند; IV — доб.:

نباید که آید شمارا گزند * ازین بدکنش جادوی بدپسند
چو گشتند آگاه ایرانیان * ازین پس ببندید کین را میان

[16] I — بدان; VI — وزین [17] VI — رسته [18] VI — برانم که دیدن نباشد [19] IV, VI — بکوبیم [20] I — اگر لشکر از بد [21] VI — که تیره شد [22] I — کس; VI — ازین [23] I, VI — تا بود این بود; IV — تا بُد چنین بود

یکی‌را بجنگ اندر آید[1] زمان   یکی با کلاه مهی[2] شادمان
تن کشته با مرده[3] یکسان شود   طپد یکزمان بازش[4] آسان شود
بدادش مران پندها چون سزید   پس آن دست شاهانه بیرون کشید[5]
گرفت آن دو فرزندرا در[6] کنار   فرو ریخت آب از مژه شهریار[7]

٦

ازان پس بیاسود لشکر دو روز   سه دیگر چو بفروخت[8] گیتی فروز
نبد شاهرا روزگار نبرد[9]   ببیچارگی جنگ بایست کرد[10]
ابا لشکر نوذر[11] افراسیاب   چو دریای جوشان[12] بُد و[13] رود آب[14]
خروشیدن آمد ز پرده[15] سرای   ابا[16] نالهٔ کوس[17] و هندی درای[18]
تبیره بر آمد ز درگاه[19] شاه   نهادند بر سر ز آهن[20] کلاه
بپرده سرای رد افراسیاب   کسی‌را سر اندر نیامد[21] بخواب[22]

---

[1] I — بخاک اندر آرد [2] I — کیی [3] IV — مرده و کشته; VI — مرده با کشته [4] IV — باز
[5] I, IV — б. оп.; Б — бб. 243—251 не переведены. [6] Л — بر [7] Л — доб.:

بشد طوس و گستهم با او بهم * رخان پر ز درد و روان پر ز غم

I — доб. (метр нарушен):

بشد طوس و گستهم نوذر بهم * رخانشان‌را ز آب و جانشان دژم

IV — доб.:

بشد طوس و گستهم نوذر بهم * دو رخساره پر آب دل پر ز غم

VI — доб.:

بشد طوس و گستهم و نوذر نماند * دل دردمندش بغم در بماند

ср. б. 233 текста. [8] VI — سیم چون بر افروخت [9] I — درنگ [10] I — کرد بایست جنگ [11] VI — گرد [12] IV — далее пропуск جوشانند [13] VI — و چون [14] I — کسی‌را سر اندر نیامد ز خواب [15] IV, VI — هردو [16] IV — همان [17] I, IV, VI — بوق
[18] I — б. оп. [19] IV — خرگاه [20] VI — بسر بر نهادند از آهن [21] IV — سر اندر نیامد کسی‌را [22] I — бб. 257 и 258 оп.

همه شب همی لشکر آراستند   همی[1] تیغ و ژوپین[2] بپیراستند
زمین کوه تا کوه جوشن وران[3]   برفتند با گرزهای گران
نبد کوه پیدا ز[4] ریگ و ز[4] شخ   ز دریا بدریا کشیدند نخ
بیاراست قارن بقلب[5] اندرون   که با[6] شاه باشد سپهرا ستون
چپ شاه گرد تلیمان بخاست[7]   چو شاپور نستوه بر دست راست
ز شبگیر تا خور ز گردون[8] بگشت   نبد کوه پیدا نه دریا[9] نه دشت[10]
[دل تیغ گفتی ببالد[11] همی   زمین زیر اسپان بنالد همی[12]]
[چو شد نیزه ها بر زمین سایه‌دار   شکست اندر آمد سوی[13] مایه‌دار]
[چو آمد ببخت اندرون تیرگی   گرفتند[14] ترکان برو[15] چیرگی]
بران سو[16] که شاپور نستوه بود   پراگنده شد هرک[17] انبوه بود
همی بود شاپور تا کشته شد   سر بخت ایرانیان[18] گشته شد[19]
از انبوه ترکان پرخاشجوی   بسوی دهستان نهادند روی[20]
شب و روز بد بر گذرهاش جنگ   بر آمد برین نیز چندی درنگ[21]

---

[1] I — همان ; IV, VI — همه [2] I — نیزه ; IV — کوپال [3] IV, VI — نیزه‌وران [4] I, IV — в обоих случаях نه [5] I — برزم [6] I, IV, VI — کتا [7] Л — بخواست [8] I, VI — گنبد [9] I — هامون [10] IV — ز دریا و دشت [11] Л — بنالد [12] Б — перевод бб. 265—267 отсутствует. [13] IV, VI — آمد اندر سر [14] I — برفتند [15] I — بران ; IV — همی ; VI — همه [16] IV — برانسان [17] I, IV, VI — هر چه [18] IV — ایران سپه [19] IV — доб.:

وز انسو کجا بد تلیمان گرد * بماندند زنده بزرگان و خرد

[20] Л — доб.:

دهستان گرفتند زیشان حصار * برو بسته شد راه جنگ استوار
سواران بیاراست افراسیاب * گرفتند جنگ درنگی شتاب

ср. бб. 272 и 273; I — доб.:

دهستان گرفتند ایشان حصار * سپهرا بسیّاره بر بد گذار

IV — доб.:

دهستان گرفتند ازیشان حصار * بسه جای بد بُد سپهرا گذار

[21] VI — б. 272 стоит перед б. 271 текста. Б — و تحصن بالبلد

چو نوذر فرو هشت پی در حصار   فرو بسته[1] شد راه[2] جنگ سوار[3]
سواران بیاراست افراسیاب   گرفتش ز جنگ درنگی شتاب[4]
یکی نامور ترک را کرد یاد   سپهبد کروخان[5] ویسه نژاد
سوی پارس فرمود تا بر کشید[6]   براه[7] بیابان سر اندر کشید[6]
کزان سو[8] بد ایرانیان را بنه   بجوید بنه مردم بد تنه[9]
چو قارن شنود[10] آنکه افراسیاب   گسی کرد لشکر بهنگام خواب
شد از رشک جوشان و دل کرد تنگ   بر[11] نوذر آمد بسان پلنگ
که توران شه آن ناجوانمرد مرد   نگه کن که با شاه ایران چه کرد
سوی روی پوشیدگان سپاه   سپاهی فرستاد بی‌مر براه
شبستان ما گر بدست آورد[12]   برین نامداران شکست آورد[12]
بننگ اندرون سر شود ناپدید   بدنب کروخان[13] بباید[14] کشید
ترا خوردنی هست و آب روان   سپاهی بسپهر تو دارد روان[15]
همی باش و دل را مکن هیچ بد[16]   که از شهریاران دلیری سزد[17]
کنون من شوم برپی این سپاه   بگیرم بریشان ز هر گونه راه[18]
بدو گفت نوذر که این رای نیست   سپه را چو تو[19] لشکر آرای نیست
زبهر بنه رفت گستهم و طوس   بدانگه که بر خاست آوای کوس
بدین زودی اندر شبستان رسد[20]   کند ساز[21] ایشان چنان چون سزد[22]

---

[1] I — فرو بسته [2] I — جای [3] VI — استوار ; Л — б. оп. [4] Л — б. оп., ср. разночтения б. 270. [5] IV — کزوخان ; Б — کُروخان [6] IV — в обоих случаях کشد ; VI — в обоих случаях کشند [7] Л — بسوی [8] VI — کزانسان [9] IV — بی بنه ; VI — یک تنه [10] I, VI — شنید [11] VI — سوی [12] Л — آورند [13] Л — بدم قراخان ; IV — بتنگی کزوجان ; VI — بر کورخان ره [14] IV — نباید [15] I — از بر تو نوان ; IV — از پی تو دوان [16] I — تنگ [17] I — که آسان شود بر تو بر کار جنگ [18] IV, VI — б. оп.; I — доб.:

بکن شیری آنجا که شیری سزد * که از شهریاران دلیری سزد

[19] Л — چون سپاهست ; IV — سپاهست جز ; VI — جز از تو کسی [20] IV — کشید [21] IV, VI — کار [22] I — б. оп.; IV — سزید ; I — доб.:

رسیدند اندر شبستان بساز * یلان و بزرگان گردن فراز

نشستند بر خوان و می خواستند | زمانی دل از غم[1] بپیراستند
پس آنگه سوی خان قارن شدند | همه دیده چون[2] ابر بهمن شدند[3]
[سخن‌را فگندند هر گونه بن | بران بر نهادند یکسر سخن]
[که مارا سوی پارس باید کشید[4] | نباید برین جایگاه[5] آرمید[6]]
[چو پوشیده‌رویان ایران سپاه | اسیران شوند از بد[7] کینه‌خواه[8]]
[که گیرد بدین دشت نیزه بدست | کرا باشد آرام و جای نشست[9]]
[چو شیدوش و کشواد و قارن بهم | زدند اندرین[10] رای بر بیش و کم]
چو نیمی گذشت از شب دیرباز | دلیران برفتن گرفتند ساز[11]
بدین روی دژدار بد گژدهم[12] | دلیران بیدار با او بهم
وزان روی دژ بارمان و[13] سپاه | ابا کوس و پیلان[14] نشسته براه
کزو قارن رزم‌زن خسته بود | بخون برادر کمر بسته بود[15]

---

[1] I — ز غم دل   [2] IV — پر   [3] IV — доб.:
بسی گفته راندند از هر دری * فزودند اندیشهٔ هر سری
ثم مد السماط فلما طعموا و قاموا رجع قارن الی منزله و هو لا یستصوب المقام — Б;
далее бб. 291—295 не переведены.   [4] IV — شدن   [5] I — بدین رای هیچ; VI — برین
[6] IV — جز این هیچ رائی نباید زدن   [7] I — بر   [8] I — доб.: راه هیچ
زن و زاده در بند ترکان شوند * ابی جنگ دل پر ز پیکان شوند
IV, VI — доб. варианты того же б.   [9] Л — آرام جای و نشست; I — б. оп.;
[10] Л — اندران   [11] IV — б. оп.   [12] I — دژبان بد و گستهم; IV — б. оп.; VI — ازین
روی در بود با گژدهم   [13] I, IV, VI — با   [14] I, VI — پیل و گردان; IV — چو دو
[15] VI — доб.: پیل و گردان

بپوشید قارن سلیح نبرد * چو بایست آراستن راست کرد
سپه‌را گذر بود با بارمان * سوی راه شد قارن آنگه دمان
پس او برفتند گردان اوی * سوی بار بنهاد یکباره روی
شد آگاه ازو بارمان دلیر * به پیش اندر آمد بکردار شیر
چو قارن مراورا چنان پیر دید * به پیکار در گرد خود بر یزید (؟)

بر آویخت چون شیر با بارمان | سوی چاره جستن[1] ندادش زمان[2]
یکی نیزه زد بر کمربند اوی | که بگسست بنیاد و پیوند[3] اوی[4]
سپه سربسر[5] دل شکسته شدند | همه یک ز دیگر گسسته شدند
سپهبد سوی پارس بنهاد روی | ابا نامور لشکر[6] جنگ جوی

٧

چو بشنید نوذر که قارن[7] برفت | دمان[8] از پسش روی بنهاد و[9] تفت
همی تاخت کز روز بد بگذرد | سپهرش مگر زیر پی نسپرد[10]
چو افراسیاب آگهی یافت زوی | که سوی بیابان نهادست روی
سپاه[11] انجمن کرد و پویان برفت | چو شیر[12] از پسش روی بنهاد و[13] تفت
چو تنگ اندر آمد بر[14] شهریار | همش تاختن دید و هم کارزار
[بدان سان[15] که آمد همی جست راه | که تا بر سر[16] آرد سری بی[17] کلاه]
شب تیره تا شد بلند آفتاب | همی گشت با نوذر افراسیاب
ز گرد سواران[18] جهان[19] تار شد | سر انجام[20] نوذر گرفتار شد
خود و نامداران هزار و دویست | تو گفتی کشان بر زمین جای[21] نیست
بسی راه جستند و بگریختند | بدام بلا هم بر[22] آویختند
چنان[23] لشکری را گرفته ببند | بیاورد با شهریار بلند
اگر با تو گردون نشیند براز | هم از گردش او نیابی[24] جواز

---

[1] Л — چارهٔ خود [2] VI — سوی راه شد قارن آنگه دمان [3] Л — پهنای پیوند (؟); IV — همه بند و پیوند [4] VI — доб.:

نگون اندر آمد ز پشت ستور * شده تیره زو چرخ تابنده هور

[5] IV — یک بیک; VI — یکسره [6] IV — همان لشکر نامور [7] VI — هارن [8] I — چو شیر [9] I, IV, VI — و оп. [10] VI — بسپرد [11] I — سپه [12] I, IV — دمان [13] IV — و оп., ср. б. 304. [14] I, IV — پس [15] Л — براهی; VI — بدین‌سان [16] IV — سر بر; VI — کس سر [17] VI — با [18] I, VI — دلیران [19] IV — هوا [20] VI — شهنشاه [21] IV — راه [22] I — درنه; IV — برهم; VI — هم در [23] I — همان [24] I, IV — نیابی هم از گردش او

همو تاج و تخت[1] بلندی دهد همو تیرگی و نژندی دهد
بدشمن همی ماند و هم بدوست گهی مغز یابی از و[2] گاه پوست
سرت گر بساید بابر[3] سیاه سرانجام خاک‌است ازو جایگاه[4]
وزان پس بفرمود افراسیاب که از[5] غار و کوه[6] و بیابان و آب
بجویید[7] تا قارن رزم‌زن رهایی نیابد ازین[8] انجمن[9]
چو بشنید کو پیش ازان[10] رفته بود ز کار شبستان بر آشفته بود[11]
غمی گشت ازان کار افراسیاب ازو دور شد خورد و آرام و خواب[12]
که قارن رها یافت از وی بجان بران درد پیچید و شد بد گمان
چنین گفت با ویسهٔ[13] نامور که[14] دل سخت گردان بمرگ پسر[15]
که چون[16] قارن کاوه[17] جنگ آورد پلنگ از شتابش درنگ آورد
ترا رفت باید ببسته کمر[18] یکی لشکری ساخته پر هنر

۸

بشد ویسه سالار توران[19] سپاه ابا لشکری نامور[20] کینه خواه[21]

---

[1] IV, VI — تخت و [2] I — ازو مغز یابی گهی [3] I, IV — برابر [4] Б — содержание бб. 315—318 передано так: وکذا عادة الأیام ماملّت أطناب خیرها علی أحد إلا قوّضتها و لا أبرمت حبال العز الملک إلا نقضتها [5] IV — در [6] I — کز آغاز کوه [7] VI — بجویند [8] I — کس از ; VI — ازان [9] IV — سر نامداران آن انجمن ; IV — доб.:
کجا رفت ازین سهمگین رزمگاه * که پیشم نیاید بدن کینه‌خواه
یکی گفت قارن بشب رفته بود * ز کار شبستان بر آشفته بود
[10] I — ازین ; VI — ازو [11] IV — б. оп. [12] I, IV — бб. 322—323 оп.; VI — вместо бб. 322—323:
بگفتند با بارمان او چه کرد * چگونه بر آورد ز اسپش بگرد
غمی شد ز افراسیاب این شنید * همی پشت دستش بدندان گزید
[13] I — ویسه پس ; VI — ویسه کای [14] VI — تو [15] Л — پدر (зачеркнуто, надписано پسر) [16] VI — کجا [17] I — گرد [18] I — ز بهر پسر ; IV — بپشت پسر ; VI — بپیش پسر [19] IV — ترکان [20] I — ابا او یکی لشکر ; IV — همان لشکر نامور [21] VI — بسی نیز ; VI — доб.: با او نیفگنده راه (؟)

ازان پیشتر تا[1] بقارن رسید   گرامیش را کشته افگنده دید[2]
دلیران و گردان توران سپاه   بسی نیز با او فگنده براه[3]
دریده درفش و نگونسار کوس   چو[4] لاله کفن روی چون سندروس[5]
ز ویسه بقارن[6] رسید آگهی   که آمد[7] بپیروزی[8] و فرّهی
ستوران تازی سوی نیمروز   فرستاد و[9] خود رفت[10] گیتی‌فروز[11]
[ز درد پسر ویسهٔ جنگجوی   سوی پارس چون باد بنهاد روی[12]]
چو از پارس قارن[13] بهامون کشید[14]   ز دست چپش لشکر[15] آمد پدید
ز گرد اندر آمد[16] درفش سیاه[17]   سپهدار ترکان بپیش[18] سپاه
رده بر کشیدند بر[19] هر دو روی   برفتند گردان پرخاشجوی
[ز قلب سپه ویسه آواز داد   که شد تاج و تخت بزرگی بباد[20]]
[ز قنوج تا مرز کابلستان   همان تا دربست و[21] زابلستان]
[همه سربسر[22] پاک در چنگ ماست   بر ایوانها نقش ونیرنگ[23] ماست]
[کجا یافت خواهی تو آرامگاه   ازان پس کجا شد گرفتار شاه[24]]

چو ویسه چنان دید غمناک شد * دلش گفتی از غم بدو چاک شد
بباریدش از دیدگان آب گرم * پس قارن اندر همیراند نرم

[1] IV — کو [2] VI — бб. 328—330 оп.; Б — فرأى قبل وصوله اليه ابنه كروخان طريحا في الطريق (имя сына Висе должно быть بارمان) [3] I — ابا او یکی لشکری کینه خواه; I — доб.:

روان گشته با او چو ابر روان * فتاده ازو شور اندر جهان

[4] I — ز [5] I, VI — б. 330 стоит перед б. 329 текста; Б — порядок бб. текста. [6] VI — ز قارن بویسه [7] VI — که رفت او [8] I — بفیروزی [9] I — کسی کرد و [10] IV — فرستاد سالار [11] Б — فنفذ الحرم و الصبن الى نيمروز و ركب في عسكره [12] I, IV — б. оп. [13] I, IV — لشکر [14] VI — رسید [15] I — گردی [16] I — بر آمد از آنجا [17] IV — سپاه (без рифмы). [18] IV — ز پیشش [19] I, IV, VI — از [20] VI —

چنین گفت ویسه که ای بدنژاد * شد ان تخت و تاج و بزرگی بباد

Б — перевод бб. 337—343 отсутствует. [21] I — همان نیز غزنین و; IV — همان تا در دشت [22] IV — سراسر همه; VI — جهان سربسر [23] I, IV — نقش اونگ [24] VI — доб.:

بویسه چنین گفت قارن که بس * کجا بی‌زبانه (زمانه؟) بمردست بس (کس؟)
زمانه چو تنگ آمدش کار بود * هم آرد غم و درد و تیمار سود

[چنین داد پاسخ که من قارنم * گلیم اندر آب روان افگنم[1]]
[نه از بیم رفتم نه از گفت‌وگوی * به پیش[2] پسرت[3] آمدم کینه‌جوی[4]]
[چو از کین او دل بپرداختم * کنون کین و جنگ[5] ترا ساختم[6]]
بر آمد چپ و راست گرد سیاه[7] * نه روی هوا ماند روشن نه ماه
سپه[8] یک بدیگر بر آویختند[9] * چو رود روان خون همی ریختند
بر ویسه شد قارن رزم‌جوی * ازو[10] ویسه در جنگ بر گاشت روی
فراوان ز جنگ آوران کشته شد * بآورد[11] چون ویسه سرگشته شد[12]
چو بر ویسه آمد ز اختر شکن * نرفت[13] از پسش قارن رزم‌زن
بشد ویسه تا پیش[14] افراسیاب * ز درد پسر مژه کرده[15] پر آب

۹

[و دیگر که[16] از شهر ارمان[17] شدند * بکینه سوی زابلستان شدند]
شماساس کز[18] پیش جیحون برفت * سوی سیستان روی بنهاد و[19] تفت

چنین است فرجام گردان سپهر * نخواهد برید از تو یکروز مهر
اگر شاه نوذر گرفتار گشت * نه گردون گردنده بیکار گشت
شمارا همان روز پیش آورد * وزین بدتری خوی خویش آورد
بقارن چنین گفت بدخواه بخت * ربود از شما تاج و دیهیم و تخت
زمان و زمین دشمن شاه نیست * ترا بخت بیدار گشتست چیست

[1] IV — نفگنم [2] I, VI — بسوی [3] VI — پدرت [4] I, VI — جنگجوی [5] IV — جنگ و رزم [6] IV — доб.:
چنانت فرستم بدنبال اوی * که آگه شوی زود ز احوال اوی
VI — доб.:
نمایم ترا هم یکی دستبرد * چنان چون نمایند مردان گرد
[7] I, IV, VI — سپاه [8] I, IV, VI — سبک [9] I, IV — بر آمیختند [10] VI — ابا [11] I — ز آورد [12] IV — б. оп. [13] Л, I, IV, VI — برفت (в тексте по Т). [14] IV — تا نزد [15] I — دیدگانش ; IV — هر دو دیده ; VI — مژه و رخ [16] IV — سپاهی که ; VI — دگر آنکه [17] Л — از راه کرمان [18] VI — از [19] I, IV — و оп.

خزروان[1] ابا[2] تیغزن سی هزار   ز ترکان بزرگان[3] خنجرگزار
برفتند بیدار[4] تا هیرمند   ابا تیغ و با گرز و بخت[5] بلند[6]
ز بهر پدر زال با سوگ و درد[7]   بگوراب[8] اندر[9] همی دخمه کرد[10]
بشهر اندرون گرد مهراب بود   که روشن روان بود و بی خواب[11] بود[12]
فرستادهای آمد از نزد اوی   بسوی شماساس بنهاد روی
بپیش سراپرده آمد فرود   ز مهراب دادش فراوان درود
که بیداردل شاه توران سپاه   بماناد تا جاودان با کلاه
ز ضحاک تازیست مارا نژاد   بدین پادشاهی نیم سخت شاد
بپیوستگی[13] جان خریدم همی   جز این نیز[14] چاره ندیدم همی
کنون این سرای و نشست منست   همان زاولستان[15] بدست منست
ازایدر چو دستان بشد[16] سوگوار   ز بهر ستودان سام سوار
دلم شادمان شد[17] بتیمار[18] اوی   بر آنم[19] که هرگز نبینمش روی
زمان خواهم از نامور پهلوان   بدان تا فرستم هیونی[20] دوان[21]
یکی مرد بینا دل و[22] پرشتاب   فرستم بنزدیک افراسیاب
مگر کز نهان من آگه شود   سخنهای گوینده[23] کوته شود
نثاری فرستم چنان چون سزاست   جزاین نیز هرچ از در پادشاست
گر ایدونک گوید بنزد من آی   جز از[24] پیش تختش نباشم[25] بپای

---

[1] I — خروران; IV — خروشان; Б — خزیران [2] VI — خود و سروران [3] IV — ز ترکان دلیران; VI — سواران و ترکان [4] IV — هوشیار [5] I — تخت [6] IV — ابا تیغ و گرز و کمان و کمند; Б — бб. 350 — 353 переведены так: و لما توجه شماساس و خزیران من عند أفراسیاب نحو زاولستان فی عساکرهما ساروا علی طریق سجستان حتی وصلوا الی هیرمَند [7] VI — بود [8] VI — بگورابه; Б — کورابذ [9] IV — بگور [10] VI — همه رخ بخاک سیه بر بسود [11] Л — خوش خواب [12] VI — آب دژ در بدان شهر مهراب بد پهلوان * خردمند و بیدار و روشن روان [13] IV — بپیوند من [14] IV — جزان روی [15] I, VI — همه زابلستان; IV — همه کابلستان [16] VI — ز بهر پدر زال شد [17] I — بذ [18] IV — ز تیمار [19] VI — بران شد [20] I — رسولی; VI — سواری [21] I — دمان; VI — نهان [22] I, VI — و оп. [23] IV — دیرینه [24] VI — بجز [25] IV — شوم پیش تختش بباشم

همه پادشاهی سپارم بدوی   همیشه دلی شاد[1] دارم بدوی
تن پهلوان‌را نیارم برنج   فرستمش هر گونه آگنده گنج
ازین سو دل پهلوان‌را[2] ببست   وزان در سوی[3] چاره یازید[4] دست
نوندی[5] بر افگند نزدیک[6] زال   که پرنده شو باز کن پرّ و بال
بدستان بگو آنچ[7] دیدی ز کار[8]   بگویش که از[9] آمدن سر مخار
که دو پهلوان آمد ایدر[10] بجنگ   ز ترکان سپاهی چو دشتی[11] پلنگ
دو لشکر کشیدند بر هیرمند   بدیدارشان[12] پای کردم ببند[13]
گر از[14] آمدن دم زنی یک زمان   بر آید همی[15] کامهٔ بدگمان

۱۰

فرستاده نزدیک دستان رسید   بکردار آتش دلش بر دمید
سوی گرد مهراب بنهاد روی   همی تاخت با لشکری جنگجوی[16]
چو مهراب‌را پای بر جای دید   بسرش اندرون دانش و رای دید
بدل[17] گفت کاکنون[18] ز لشکر چه باک   چه پیشم خزروان[19] چه یک مشت خاک
[پس آنگه سوی شهر بنهاد روی   چو آمد بشهر اندرون نامجوی[20]]
بمهراب گفت ای هشیوار مرد   پسندیده اندر[21] همه کارکرد
کنون من شوم در شب تیره گون   یکی دست یازم بریشان بخون
شوند آگه از من که باز آمدم   دل آگنده و کینه‌ساز آمدم
کمانی ببازو در افگند سخت   یکی[22] تیر بر سان شاخ درخت

---

[1] I — دل خویش‌را شاد؛ IV — دل خرم و رام؛ VI — همیشه دل آرام.
[2] IV — پهلوانان
[3] I — وزان سوی بر؛ IV — وزان‌سو سوی؛ VI — وزان‌سوی
[4] VI — بیازید
[5] VI — گزندی (؟)
[6] VI — بر سوی
[7] I, VI — بگوی آنچه
[8] Л — بکار
[9] IV — در
[10] VI — ایدر آمد
[11] IV — جنگی
[12] Л — بدیدارشان؛ IV — بگفتارشان
[13] VI — بدستانشان کرده‌ام پای بند
[14] I, IV — اگر ز
[15] I, IV, VI — همه
[16] IV — کینه‌جوی
[17] I, VI — بدو
[18] I, IV, VI — اکنون
[19] I — خزوران؛ IV, VI — خزوزان
[20] I, IV — б. оп.; Б — فلما اجتمع بمهراب آثنی علیه و شکر سعیه
[21] I — در پسندیدهٔ
[22] IV — بسی

نگه کرد تا جای گردان کجاست   خدنگی[1] بچرخ اندرون راند[2] راست
بینداخت سه جای[3] سه چوبه تیر   بر آمد خروشیدن دارو گیر[4]
چو شب روز شد[5] انجمن شد سپاه   بران[6] تیر کردند هر کس نگاه
بگفتند کاین تیر زالست و بس   نراند چنین در کمان تیر کس[7]
چو خورشید تابان ز بالا بگشت   خروش تبیره بر آمد ز دشت
بشهر اندرون کوس با کرّنای   خروشیدن زنگ و هندی درای[8]
بر آمد[9] سپهرا[10] بهامون کشید   سراپرده و پیل بیرون کشید
سپاه اندر آورد پیش[11] سپاه   چو هامون شد از گرد[12] کوه[13] سیاه
خزروان[14] دمان با[15] عمود و سپر   یکی تاختن کرد بر[16] زال زر
عمودی بزد بر بر روشنش   گسسته[17] شد آن نامور جوشنش
[چو شد تافته شاه زابلستان   برفتند گردان کابلستان[18]]
یکی درع[19] پوشید زال[20] دلیر   بجنگ اندر آمد بکردار شیر

---

[1] I, IV — خدنگش [2] VI — اندر آورده [3] VI — آنگاه [4] Б — فلما قرب من معسکر الأتراک رمی بثلاثة أسهم الی وسط خیامهم فوقع فیهم الاضطراب و علت منهم الأصوات [5] I — گشت [6] I, IV — بدان [7] I — نراند جز و در کمان هیچ کس; Л — доб.:

شماساس گفت ار خزروان میز * نکردی چنین نرم گردن بچیز
نه مهراب ماندی نه لشکر نه گنج * نه از زال بودی بدین روز رنج
نبودی مگر او چنین رزمخواه * که سازید بر ما کنون کینه‌خواه
خزروان چنین گفت کو یک تنست * نه آهرمنست و نه از آهنست
تو از جنگ او دل مدار ایچ تنگ * هر آنگه که آرم من اورا بچنگ

I, IV, VI — доб. варианты тех же бб., кроме третьего, оп. в I и IV рукописях; Б — перевод бб. отсутствует. [8] VI — доб.:

دلاور بپوشید ساز نبرد * باسپ اندر آمد بکردار گرد
سپاهش نشستند بر پشت زین * سری پر ز کین ابروان پر ز چین

[9] I — بیامد; IV — سپهبد [10] VI — چو پیل ژیان رخ [11] I, IV — اندر آمد بپیش [12] I, IV, VI — هامون چو [IV — دور; VI — دود] شد از گرد [13] I, VI — ابر [14] I — خروران; IV — خروزان; VI — خزوران [15] VI — باد و [16] VI — با [17] I — شکسته [18] Б — فتقدّمت الفرسان الزاولیة [19] I, IV, VI — گبر; Б — و لبس خفتانا [20] VI — گرد

2—2434

بدست اندرون داشت گرز پدر   سرش گشته پر خشم و پر[1] خون جگر[2]
بزد بر سرش گرزهٔ گاورنگ   زمین شد ز خونش چو پشت پلنگ[3]
بیفگند و بسپرد و زو در گذشت[4]   ز پیش سپاه اندر آمد بدشت
شماساس‌را خواست[5] کاید برون   نیامد برون کش بخوشید خون
بگرد اندرون یافت[6] کلبادرا[7]   بگردن بر آورد[8] پولاد[9] را
چو شمشیرزن گرز[10] دستان بدید[11]   همی کرد ازو[12] خویشتن ناپدید[13]
کمان‌را بزه کرد زال سوار   خدنگی بدو اندرون راند خوار
بزد بر کمربند کلباد بر   بران بند[14] زنجیر پولاد بر
میانش ابا[15] کوههٔ[16] زین بدوخت[17]   سپه‌را بکلباد بر دل بسوخت
[چو این دو سر افگنده شد در نبرد   شماساس شد بی[18] دل و روی زرد[19]]

---

[1] VI — پر оп. [2] Л — доб.:

خروشان بیامد همان کینه‌خواه * چو شیری خروشان بپیش سپاه
همانگه برون رفت زال دلیر * بجنگ اندرون همچنان شرزه شیر
چو دستان بر انگیخت گرد نبرد * همانگه بر آمد خزروان بگرد

VI — доб.:

دمنده چنان بر خزوران رسید * بر افراخت آن گرزرا چون سزید

[3] Л —

یکی گرز زد زال بر گردنش * که بشکست آن کوه آهن تنش

IV — доб.:

خروزان شد از کینه و جنگ سیر * همانگه بر انگیخت زال دلیر

[4] VI — بسپرده چون بر گذشت [5] I — شماساس میخواست [6] I — دید [7] Б — فوقع تحت ظلام العجاج على كلباذ أحد أعيان التورانية (так же в б. 405). [8] Л — بر آورده [9] I — فولاد [10] I — چو آن گرز و شمشیر [11] VI — رسید (؟) [12] I — کردمر [13] Л — доб.:

بیامد برش گرد کلباد زود * همی خویشتن رابمردی ستود

I — доб.:

گریزان شماساس و گردان همه * پراگنده چون روز باران رمه

[14] I, IV, VI — доб. و [15] Л, VI — میان‌رانش ببا; IV — کمرگاه ابا [16] Л — کوۀ [17] Б — و رماه بنشابة سمرته على سرجه [18] Л — بد [19] IV, VI — б. оп.

شماساس و آن[1] لشکر رزم ساز
پراگنده از رزم گشتند باز

پس اندر دلیران زاولستان[2]
برفتند با شاه کابلستان

چنان شد ز بس کشته در رزمگاه[3]
که گفتی جهان تنگ شد بر سپاه

سوی شاه ترکان نهادند سر[4]
گشاده سلیح و گسسته[5] کمر[6]

شماساس چون در بیابان رسید
ز ره قارن کاوه آمد پدید

که از لشکر ویسه بر گشته بود
بخواری گرامیش‌را کشته بود

بهم باز خوردند هر دو[7] سپاه
شماساس با قارن کینه‌خواه[8]

بدانست قارن که ایشان کیند[9]
ز زاولستان ساخته[10] بر چیند

بزد نای رویین و بگرفت راه
بپیش سپاه اندر آمد سپاه

ازان[11] لشکر خسته و بسته مرد[12]
بخورشید تابان بر آورد گرد[13]

گریزان شماساس با چند مرد
برفتند ازان تیره گرد نبرد[14]

۱۱

سوی شاه ترکان[15] رسید آگهی
کزان[16] نامداران جهان[17] شد تهی

دلش گشت پر آتش از[18] درد و غم
دو رخ را بخون[19] جگر داد[20] نم[21]

---

[1] VI — شماساس با [2] I, IV, VI — زابلستان [3] I, IV, VI — آوردگاه [4] I — روی
[5] VI — شکسته [6] I — گلوی [7] I, VI — باز خورد ان دو باره; IV — باز خورد این دو جنگی [8] IV — رزمخواه; VI — б. 414 стоит перед б. 413 текста. [9] VI — بدذند
[10] I, IV, VI — ز زابلستان تاخته [11] I, VI — بدان; IV — برین [12] I — بسته خسته خورد; IV — بسته و خسته خورد [13] IV — доб.:

بسی‌را ببست و بسی‌را بخست * بسی‌را بگرز گران کرد پست

[14] IV — کرد (؟) همی تاخت دل خسته بوستان; Б — бб. 416—418 переданы так: فأمر بضرب الطبول و سل السیوف و صدمهم صدمة لم ینج منها غیر شماساس فی نفر قلیل
[15] VI — توران [16] I — که از [17] IV — زمین [18] I, VI — از оп. [19] I — ز خون
[20] IV — کرد [21] I — доб.:

چنین گفت پس نوذر تاجدار * بزندان و یاران من کشته زار

ср. Б: و قال کیف أبقى نوذر حیا و قد قتل أعیان أمرائی و وجوه قوّادی

بر آشفت و گفتا که نوذر کجاست   کزو ویسه خواهد همی کینه خواست
چه چاره‌است جز[1] خون او ریختن   یکی کینهٔ نو[2] بر انگیختن[3]
[بدژخیم فرمود کورا[4] کشان   ببر تا بیاموزد او[5] سرفشان[6]]
سپهدار نوذر چو آگاه شد   بدانست کش روز[7] کوتاه شد
سپاهی پر از غلغل و گفت و گوی   سوی شاه نوذر نهادند روی
ببستند[8] بازوش با بند[9] تنگ   کشیدندش از جای پیش نهنگ[10]
[بدشت آوریدندش از خیمه[11] خوار   برهنه سر و پای و بر گشته کار[12]]
چو از دور دیدش زبان بر گشاد   ز کین نیاگان همی کرد یاد
ز تور و ز سلم[13] اندر آمد نخست   دل و دیده از شرم شاهان بشست
بدو گفت هر بد که آید سزاست[14]   بگفت و[15] بر آشفت و شمشیر خواست
بزد گردن خسرو تاجدار[16]   تنش‌را بخاک اندر افگند خوار
شد آن[17] یادگار منوچهر شاه   تهی ماند ایران ز تخت و کلاه[18]
ایا[19] دانشی مرد بسیار هوش   همه چادر[20] آزمندی مپوش
که تخت و کله چون تو بسیار دید   چنین[21] داستان چند خواهی شنید[22]
رسیدی بجایی که بشتافتی   سر آمد کزو[23] آرزو یافتی[24]
چه جویی[25] ازین تیره خاک نژند   که هم باز گرداندت[26] مستمند

---

[1] IV— (؟) کز [2] I,IV— کینه از نو [3] I—б. 422 стоит перед б. 421 текста; I—доб.:

اگر چرخ گردان کشد زین تو * سرانجام خشتست بالین تو

(ср. б. 437). [4] IV— اورا [5] IV— بیاموزدش [6] I, VI— б. оп. [7] IV— عمر [8] I, IV, VI— گرفتند [9] IV— زور [10] I — همچون پلنگ [11] VI — آوریدش سراسیمه [12] I— б. 427 стоит перед б. 426 текста; IV — б. оп. [13] I, VI — ز سلم و ز تور [14] I— روا‌ست [15] VI— بدین خود [16] I— نوذر شهریار; VI— نوذر تاجدار [17] VI— بشد [18] I— б. оп. [19] IV— تو ای [20] I, IV— جامهٔ [21] IV— ازو [22] IV—доб.:

کسانی کز ایران اسیران شدند * همه پهلوانان و میران بدند
کشیدندشان بسته و خوار و زار * همیخواست هر یك بجان زینهار

[23] VI— کنون [24] Л—б. 435 стоит перед б. 434 текста. [25] I— خواهی [26] I— گردد; VI— گرد امدت تورا

که گر[1] چرخ گردان کشد[2] زین تو — سرانجام خاکست[3] بالین تو[4]
پس آن بستگان[5] را کشیدند[6] خوار — بجان خواستند آنگهی[7] زینهار[8]
چو اغریرث پرهنر آن بدید[9] — دل او ببر در چو آتش دمید[10]
[همی[11] گفت چندین سر بی گناه — ز تن دور ماند بفرمان شاه[12]]
[بیامد خروشان بخواهشگری — بیاراست با نامور داوری[13]]
که چندین سرافراز گرد و سوار — نه با ترگ و جوشن نه در[14] کارزار[15]
[گرفتار کشتن نه والا بود — نشیبست جایی که بالا بود]
سزد گر نیاید[16] بجانشان گزند — سپاری همیدون بمن‌شان ببند[17]
بریشان یکی غار[18] زندان کنم — نگهدارشان[19] هوشمندان کنم
بساری[20] بزاری بر آرند هوش — تو از خون بکش دست و چندین مکوش
ببخشید جانشان[21] بگفتار اوی[22] — چو بشنید با درد[23] پیکار[24] اوی
بفرمودشان تا بساری[25] برند[26] — بغلّ و بمسمار و خواری برند[27]
چو این کرده شد ساز رفتن گرفت[28] — زمین زیر اسپان نهفتن گرفت[29]

---

[1] IV, VI— اگر [2] IV— شود [3] IV, VI— خشتست [4] I—б. оп.; IV—порядок бб.: 433, 436, 437, 435, 434; Б—бб. 432—437 переданы так: قال صاحب الكتاب فيا صاحب العقل و الإنصاف انزع أردية الحرص عن الأكتاف و قس على هذه الأحوال احوالك فكم رأى التاج و التخت أمثالك و اعلم أنك و ان أسرجت لك الأفلاك و تطأطأ لعزك السماك و دعيت ملاك الرقاب لم تتوسد بالاخرة غير التراب [5] Л, I— (؟) گشتگان را [6] I— گرفتند [7] I— خواسته هر یکی; VI— خواستند یکبیک [8] IV—б. оп. [9] I, IV— آمد بخواهشگری [10] I, IV— بیاراست با نامور داوری; VI—б. оп. [11] VI— بدل [12] I, IV— б. оп. [13] I, IV—б. оп. [14] Л— با; VI— بر [15] IV—доб.:

همه بیگناهند و بیچاره اند * ستم یافته نه ستم کاره اند

[16] I, IV— نیاری [17] VI— بساری همیدون بریشان بلند [18] IV— خانه; VI— چاه [19] IV, VI— نگهبانشان [20] Л, IV— بمان تا; Б— و أنفذهم الى مدينة سارى [21] I— ببخشودشان جان [22] IV— ببخشیدشان جان ز کردار اوی [23] I— زاری و [24] IV— گفتار [25] I— بزاری [26] Б— و أمر بهم فحملوا الى مدينة سارى [27] I— ببند و در شهر ساری برند [28] Л, VI— وزان پس سپهدار ترکان چین [29] Л— سپه را پراگند بر دشت کین; IV—б. оп.; VI— سپه را برکند (پراکند؟) دل پر زکین

ز پیش دهستان سوی ری کشید — از اسپان برنج و بتک[1] خوی کشید
کلاه کیانی بسر بر نهاد — بدینار دادن در اندر گشاد

۱۲

بگستهم و طوس آمد این آگهی — که تیره شد آن فرّ شاهنشهی[2]
بشمشیر تیز آن سر تاجدار[3] — بزاری بریدند و بر گشت کار[4]
بکندند موی و شخودند[5] روی — از ایران بر آمد یکی هایوهوی[6]
سر سر کشان گشت پر گرد و خاک — همه دیده پر خون همه[7] جامه چاک[8]
سوی زابلستان نهادند روی — زبان شاه گوی و روان شاهجوی[9]
بر[10] زال رفتند با سوگ[11] و درد — رخان پر ز خون و سران پر ز گرد
که زارا[12] دلیرا شها نوذرا[13] — گوا[14] تاجدارا مها مهترا[15]
نگهبان[16] ایران[17] و شاه جهان[18] — سر تاجداران[19] و پشت مهان[20]
سرت افسر از خاک جوید همی — زمین خون شاهان ببوید همی[21]
گیایی[22] که روید بران[23] بوم و بر — نگون دارد از شرم خورشید سر
همی[24] داد خواهیم و زاری کنیم — بخون پدر سوگواری کنیم
نشان فریدون بدو[25] زنده بود — زمین نعل اسپ ورا[26] بنده بود
بزاری و خواری[27] سرش‌را ز تن — بریدند با نامدار انجمن

---

[1] IV— ازیشان برنج و ببد [2] I, IV, VI— که شد تیره دیهیم شاهنشهی [3] I— نامدار [4] IV— خوار [5] I— خلیدند [6] VI— زبان شاه گوی و روان شاهجوی (ср. б. 456). [7] I, IV, VI— دیده خون و همه [8] VI—б. оп.; IV— порядок бб.: 457, 455, 456. [9] VI—б. оп.; IV— جهانی بدستان نهادند روی [10] IV, VI— سوی [11] Л— رنج [12] I— زالا; VI— رادا [13] VI— داورا [14] IV— یلا [15] I, IV— داورا [16] IV, VI— نگهدار [17] I— سر سرفرازان [18] I, IV— پشت مهان; VI— پشت گوان [19] IV— نامداران [20] I, IV— شاه جهان; VI— سر نامداران جهان پهلوان [21] VI—б. 460 стоит перед б. 459 текста. [22] I, VI— گیاهی [23] I— ازان; VI— بدان [24] I, VI— همه [25] IV— بتو [26] IV— ترا [27] I, VI— بخواری و زاری

همه[1] تیغ زهر آبگون بر کشید[2] بکین جستن آیید و دشمن کشید[3]
همانا برین[4] سوگ با ما[5] سپهر ز دیده فرو باردی خون بمهر[6]
شما نیز دیده پر از خون کنید همه جامهٔ ناز بیرون کنید
که با کین شاهان نشاید[7] که چشم نباشد[8] پر از آب و دل پر ز خشم[9]
همه انجمن زار و گریان شدند چو بر آتش تیز بریان شدند
زبان[10] داد دستان که تا رستخیز نبینند نیام مرا تیغ تیز
چمان[11] چرمه[12] در زیر تخت منست سنان دار نیزه درخت منست
رکابست[13] پای مرا جایگاه یکی ترگ تیره سرم را کلاه
برین[14] کینه[15] آرامش و خواب نیست همی چون دو[16] چشمم بجوی آب نیست
روان چنان شهریار جهان درخشنده بادا[17] میان مهان
شمارا بداد جهان آفرین دل ارمیده[18] بادا بآیین و دین[19]
ز مادر همه مرگرا زاده‌ایم برینیم[20] و گردن ورا[21] داده‌ایم
چو گردان سوی کینه بشتافتند بساری سران آگهی یافتند[22]

---

[1] Л— همی [2] VI— برکشند [3] VI— آیند و لشکر کشند; I—доб.:
بپوشید جوشن همه کینه‌را * کجا تازه شد کین دیرینه‌را
[4] Л— کزین [5] Л, VI— ما بر; IV— ما از [6] IV— ز مهر; VI— ببارد همی خون مهر
[7] I, IV, VI— نباید [8] IV— بباشد [9] Б—передает бб. 458—468 так: و كأنهم بلسان حالهم يقولون
يا صارم المجد الذى * ملئت مضاربه فلولا
يا كوكب الاحسان أم * بجلك الدجى عنا أفولا
يا غارب النعم العظا * م غدوت معمودا جزيلا
لهفى على ماض قضى * ألا نرى منه بديلا
و زوال ملك لم نكن * يوما نقدر أن يزولا
[10] IV— زمان [11] I— همان; IV, VI— جهان [12] I— جامه [13] I, IV— رکیبست
[14] IV, VI— بدین [15] VI— کینم [16] VI— بمانند; I, IV— همانند [17] IV— باداز
[18] I, IV, VI— آرام; Л— надписано آرام [19] I— روانتان بآرام بادا و دین;
IV— دل آرنده (؟) بادا بدرگاه کین; VI— دل امیّد باد اندر آرام و دین [20] I— برانیم;
VI— برین نیز; [21] I— برو; IV— بدو [22] Б— و تناهى الخبر بذلك الى الأمراء المأسورين

از ایشان بشد خورد و آرام و خواب — پر از بیم[1] گشتند از افراسیاب
ازان پس[2] به اغریرث آمد پیام[3] — که ای پرمنش مهتر نیک نام[4]
بگیتی بگفتار تو زنده‌ایم — همه یک بیک مرترا بنده‌ایم
تو دانی که دستان بزاولستان[5] — بجایست با شاه کاولستان
چو برزین و چون قارن رزمزن — چو خرّاد و کشواد لشکر شکن[6]
[یلانند با چنگهای دراز — ندارند از ایران[7] چنین دست[8] باز[9]]
[چو تابند گردان ازین سو عنان — بچشم اندر آرند نوک سنان[10]]
ازان[11] تیز گردد رد افراسیاب[12] — دلش گردد از بستگان[13] پر شتاب
پس آنگه سر یک رمه[14] بی گناه — بخاک اندر آرد ز بهر[15] کلاه
اگر بیند اغریرث هوشمند — مراین بستگان‌را[16] گشاید ز بند
پراگنده گردیم گرد جهان — زبان بر گشاییم پیش مهان
بپیش بزرگان ستایش کنیم — همان[17] پیش یزدان نیایش کنیم
چنین گفت اغریرث پر خرد — کزین گونه گفتار کی در[18] خورد
ز من[19] آشکارا شود دشمنی — بجوشد سر مرد آهرمنی
یکی چاره سازم دگر گونه زین[20] — که با من نگردد برادر[21] بکین
گر ایدون که دستان[22] شود تیز چنگ — یکی لشکر آرد[23] بر ما[24] بجنگ
چو آرد[23] بنزدیک ساری رمه — بدستان[25] سپارم شمارا همه
بپردازم آمل نیایم بجنگ — سرمرا ز نام[26] اندر آرم بننگ[27]

---

[1] I, IV, VI — ترس [2] IV — وزیشان; Б — فأرسلوا [الامراء المأسورين] الى أغريرث رسالة [3] I — نیک‌نام [4] I — ازان پرمنش مهتران شد پیام [5] Л — دستان زاولستان [6] Б — مثل برزين و قارن و كشواد و خرّاد و أنهم لا يدعون ممالكهم في يدى أفراسياب و لا بدّ لهم من الاجتماع و الاحتشاد في طلب المعاودة الى مساكنهم و مواطنهم [7] I — ازایشان [8] I — چنگ [9] Л — б. оп. [10] Л — б. оп. [11] VI — اگر [12] VI — ز افراسیاب [13] Л — (؟) کشتکان; I — کین ما [14] I, IV, VI — سر یک رمه مردم [15] VI — بسوی [16] VI — بندکان‌را [17] I, VI — همه [18] I, IV, VI — چاره نه اندر [19] IV — زما [20] I, VI — دگر گون ازین [21] I, IV, VI — برادر نگردد [22] I — ایران [23] I — آید (оба раза). [24] IV, VI — سوی ما [25] I, IV — بدیشان [26] I — سر نام‌را [27] VI — که تا لشکر آرد نسازد درنگ

بزرگان ایران ز گفتار اوی — بروی زمین بر نهادند روی
چو از آفرینش بپرداختند — نوندی ز ساری برون تاختند[1]
بپوید بنزدیک[2] دستان سام — بیاورد ازان نامداران پیام[3]
که بخشود[4] بر ما جهاندار ما — شد اغریرث پرخرد[5] یار ما
یکی سخت پیمان فگندیم بن — بران[6] بر نهادیم یکسر[7] سخن
کز ایران چو دستان آزاد[8] مرد — بیایند و جویند با[9] وی[10] نبرد[11]
گرانمایه اغریرث نیک پی — ز آمل گذارد سپه‌را[12] بری
مگر زنده از چنگ[13] این اژدها — تن یک جهان مردم آید[14] رها
چو پوینده در[15] زابلستان رسید — سراینده در پیش[16] دستان رسید
بزرگان و جنگ آوران‌را[17] بخواند — پیام یلان پیش ایشان براند[18]
ازان پس چنین گفت کای[19] سروران[20] — پلنگان[21] جنگی و نام‌آوران
کدام‌ست مردی[22] کنارنگ دل[23] — بمردی سیه کرده در[24] جنگ دل
خریدار این جنگ و این تاختن — بخورشید گردن بر افراختن
ببر زد بران[25] کار کشواد[26] دست — منم گفت یازان بدین[27] داد[28] دست
برو[29] آفرین کرد فرخنده زال — که خرم بدی[30] تا بود ماه و سال
سپاهی ز گردان پرخاشجوی — ز زابل بآمل نهادند روی
چو از پیش دستان[31] برون شد سپاه[32] — خبر شد باغریرث نیک خواه[33]

---

[1] IV— بر انداختند [2] I— بیامد بنزدیک; IV— شتابان بنزدیک; VI— که پوید بنزدیک [3] I— سلام; IV— که ای نامور پهلوان شادکام; VI— ازان نامداران رساند پیام [4] IV— ببخشود [5] VI— پرهنر [6] IV— بدان [7] IV— باوی [8] I— اگر زال زر با دو; IV— اگر پهلوانرا دو [9] I— بیاید بجوید ابا [10] I, IV, VI— او [11] VI— بیاید که جوید ز ترکان نبرد [12] I— سپه‌را گذارد ز آمل [13] I— دست [14] VI— مرد یابد; [15] I— بر [16] I— نزدیک [17] IV— نام‌آوران‌را [18] IV— بخواند (без рифмы); VI— رساند [19] IV, VI— با [20] VI— یاوران [21] IV— سواران [22] I, IV— گردی; VI— زنگی (؟) [23] IV— ابا سنگدل; VI— که یارنگ دل [24] VI— سیه گردد از [25] I— برین [26] VI— دشوار [27] IV, VI— برین [28] Л— کار; VI— باد [29] I— بدو [30] I, IV, VI— بزی [31] IV— زپیش کراده (؟); VI— زپیش کذاره [32] I— کنارنگ بیرون ز پیش سپاه [33] VI— دادخواه

همه بستگان را بساری بماند … بزد نای رویین و لشکر براند[1]
چو گشواد فرّخ بساری رسید … پدید آمد آن بندهارا کلید[2]
یکی اسپ مرهریکیرا بساخت … ز ساری[3] سوی زابلستان بتاخت
چو آمد بدستان سام آگهی … که بر گشت گشواد با فرّهی
یکی گنج ویژه بدرویش داد … سراینده‌را جامهٔ[4] خویش داد
چو گشواد نزدیک زابل رسید … پذیره شدش زال زر چون سزید[5]
بران بستگان زار[6] بگریست دیر … کجا مانده[7] بودند در[8] چنگ شیر[9]
پس از[10] نامور نوذر شهریار[11] … بسر خاک بر کرد و بگریست زار[12]
بشهر اندر آوردشان ارجمند … بیاراست ایوانهای بلند
چنان هم که هنگام نوذر بدند … که با تاج[13] و با تخت و افسر بدند
بیاراست دستان همه[14] دستگاه … شد از خواسته بی نیاز آن سپاه

۱۳

چو اغریرث آمد ز آمل بری … وزان کارها[15] آگهی یافت کی
بدو گفت کاین[16] چیست کانگیختی[17] … که با شهد حنظل بر آمیختی
بفرمودمت کای برادر[18] بکش … که جای خرد نیست و[19] هنگام هش
بدانش نباید[20] سر جنگجوی[21] … نباید[22] بجنگ اندرون آبروی[23]
سر مرد جنگی خرد نسپرد … که هرگز نیامیخت کین[24] با خرد

---

[1] Б— فترك الأسارى كلهم فى تلك المدينة و ركب فى جميع عساكره متوجها الى الرّى الى افراسياب [2] IV—доб.:
همه بند از پایشان بر گشود * ز ساری بیاورد و وی گشت زود
[3] I, IV, VI— از آمل [4] I—VI—доб. бб. 519 и 520 текста; Б— فنزل کشواذ علی ساری
خلعت [5] VI— بدید [6] I, IV, VI— زال [7] I, IV— بسته [8] Л— بر [9] VI—б. оп.
[10] VI— بران [11] I— نامدار [12] VI—б. оп., ср. разночтение 2. [13] IV— با گنج [14] I, VI— چنان [15] I— ازان کار او [16] VI— این [17] IV— کین بر انگیختی [18] I, IV— پر از خشم باید دل [19] Л, VI — و оп. [20] VI— نباشد [21] IV— کاین بدان را [22] VI— نباشد جنگجوی [23] I— آب جوی [24] VI— کس

چنین داد پاسخ بافراسیاب ‏ ‏ که لختی بباید همی[1] شرم و آب
هر آنگه کت آید[2] ببد دسترس ‏ ‏ ز یزدان بترس و مکن بد بکس
که تاج و کمر[3] چون تو بیند بسی ‏ ‏ نخواهد شدن رام با هر کسی[4]
یکی پر ز آتش[5] یکی[6] پر خرد ‏ ‏ خرد با سر دیو کی در خورد[7]
سپهبد بر آشفت چون پیل مست ‏ ‏ بپاسخ بشمشیر یازید دست[8]
میان برادر بدونیم کرد ‏ ‏ چنان سنگدل[9] ناهشیوار مرد[10]
چو از کار اغریرث نامدار ‏ ‏ خبر[11] شد بنزدیک زال سوار[12]
[چنین گفت کاکنون سر بخت اوی ‏ ‏ شود تار و ویران شود تخت اوی[13]]
[بزد نای رویین و بر بست کوس ‏ ‏ بیاراست لشکر چو چشم خروس]
سپهبد[14] سوی پارس بنهاد روی ‏ ‏ همی رفت پر خشم و دل کینه جوی
ز دریا بدریا همی[15] مرد بود ‏ ‏ رخ[16] ماه و خورشید پر گرد بود
چو بشنید افراسیاب این سخن ‏ ‏ که دستان جنگی چه افگند بن
بیاورد لشکر سوی خوار ری[17] ‏ ‏ بیاراست جنگ و بیفشارد[18] پی
طلایه شب و روز در جنگ بود ‏ ‏ تو گفتی که گیتی برو تنگ بود
مبارز بسی[19] کشته شد بر دو[20] روی ‏ ‏ همه نامداران پرخاشجوی[21]

---

1 I— هم از; VI— همان 2 IV— که یابی; VI— که باشد 3 VI— تاج کیان 4 Л—доб.:
درازاست دست فلک بر بدی * همه نیکوئی کن اگر بخردی
چو نیکی کنی نیکی آید برت * بدی را بدی باشد اندر خورت
5 Л, I— دانش 6 IV— دلی پر زدانش سری 7 VI— برخورد 8 VI—
سپهبد بشمشیر یازید دست * بر آشفت ماننده‌ٔ پیل مست
9 IV— تیز سر 10 I— چنان بی وفا ناسزاوار مرد; Б—бб. 524—534 переданы так:
و لما فر أغریرث من آمل و بلغ الری و اجتمع بأفراسیاب أنکر علیه فعله الذی فعل و کان قد بلغه فتنمر له و طفق یعنفه و یوبخه و آخر ذلک آن سل علیه السیف وقدّه بنصفین
11 VI— روان 12 I, IV, VI— سوی زال سام سوار
13 I—б. оп. 14 IV— شتابان 15 VI— همه 16 IV— برخ 17 VI— خار ری; Б— نهض فی جموعه الی خوارالری 18 VI— بیفشرد 19 I, IV— همی; VI— همه 20 Л— هر دو; IV, VI— از دو 21 Б—б. оп.; I — доб.:
بر آمد دو هفته برین روزگار * پیاده بماند ز کار سوار

پادشاهی زو طهماسپ

شبی زال بنشست هنگام خواب	سخن گفت[1] بسیار ز افراسیاب
هم از[2] رزم‌زن[3] نامداران خویش	وزان[4] پهلوانان و یاران خویش
همی گفت هر چند کز[5] پهلوان	بود[6] بخت بیدار و روشن روان
بباید[7] یکی شاه خسرونژاد	که دارد گذشته سخنها بیاد
بکردار کشتیست کار سپاه	همش باد و هم بادبان تخت شاه
اگر داردی طوس و گستهم فرّ	سپاهست و گردان بسیارمر[8]
نزیبد بریشان همی تاج و تخت	بباید یکی شاه بیداربخت[9]
که باشد بدو[10] فرهٔ ایزدی	بتابد ز دیهیم[11] او بخردی
ز تخم فریدون بجستند چند	یکی شاه زیبای تخت بلند
ندیدند جز پور[12] طهماسپ زو	که زور[13] کیان داشت و فرهنگ گو[14]
بشد قارن و موبد[15] و[16] مرزبان	سپاهی ز بامین و ز گرزبان[17]
یکی مژده بردند نزدیک زو	که تاج فریدون بتو گشت نو

---

1 VI— راند 2 VI— همان 3 IV— رزم ان 4 I— هم از 5 VI— کو 6 VI— برو
7 VI— بیامد 8 VI—б. оп. 9 VI—б. оп. 10 IV, VI— برو 11 I— گفتار 12 VI— هم
13 IV, VI— فرّ 14 IV— گو و فرهنگ; VI— آهنگ او 15 I— رای زن موبد سنگ
16 VI— و оп. 17 IV— سپاهی و نامی و از; VI— گروهی هنرپرور و خوش‌زبان
(؟) کردنان; Б, I—после этого б.—заголовок царствования Зау.

سپهدار دستان و یکسر سپاه   ترا خواستند ای سزاوار[1] گاه[2]
چو بشنید زو گفتهٔ موبدان   همان گفتهٔ قارن و بخردان[3]
بیامد بنزدیک ایران سپاه   پسر بر نهاده[4] کیانی کلاه[5]
بشاهی برو آفرین خواند[6] زال   نشست از بر تخت زو[7] پنج سال
کهن بود بر سال هشتاد مرد[8]   بداد و بخوبی[9] جهان تازه[10] کرد
سپه را ز کار بدی باز داشت   که با پاک یزدان یکی[11] راز داشت
گرفتن نیارست و بستن[12] کسی   وزان پس ندیدند کشتن[13] بسی[14]
همان بد که تنگی بد اندر جهان   شده خشک خاک و گیارا[15] دهان
نیامد همی ز[16] اسمان هیچ نم[17]   همی بر کشیدند نان با درم[18]
دو لشکر بران[19] گونه تا[20] هشت[21] ماه[22]   بروی اندر آورده روی سپاه
نکردند[23] یکروز[24] جنگی[25] گران   نه[26] روز یلان بود و رزم سران[27]
ز تنگی چنان شد که چاره نماند   سپه را[28] همی پود و تاره[29] نماند

---

[1] VI—خواستندی سرافراز [2] I, IV, VI—شاه; I—доб. вмєсто бб. 14 и 15 текста:

بروزی همایون زو نیکبخت * بیامد بر آمد بر افراز تخت
بشاهی برو آفرین خواندند * نثار شهی بر وی افشاندند

IV—доб. первый б. рук. I; IV—после б. 13 текста—заголовок царствования Зау. [3] I, IV—б. оп. (ср. разночтение 2). [4] VI—نهادان [5] I, IV—б. оп.; Л—доб.:

سر آمد همه کار نوذر چو بود * کنون کار زورا بباید ستود
پذیرفت شاهی و برخاست زو * بیامد نشست از بر گاه نو

Л, VI—заголовок царствования Зау перед б. 16 текста. [6] I—کرد [7] IV—زر; VI—بر [8] Б—وکان کبیر السن قد أناف علی ثمانین سنة [9] VI—بدود و بخوردن (؟) [10] VI—شاد [11] IV—همی; VI—بدل [12] I, IV, VI—کشتن [13] I—کشته; VI—کینه [14] VI—б. 19 стоит после б. 21 текста; Б—و کف أیدی الظلمة و قلم أظفار الجورة [15] VI—خشک و تشنه گیارا [16] VI—خود از [17] I, VI—آب و نم [18] Б—و وقع فی ذلک العهد قحط عظیم عز فیه الطعام حتی کان یقابل بالدراهم [19] I—برین [20] IV—دو خسرو بران گونه بر [21] I—بر پنج [22] Б—ثمانیة أشهر [23] I, IV—بکردند [24] I—هر روز [25] I, IV—جنگ; VI—رزم [26] I, IV—که [27] VI—یلان [28] I, IV, VI—ز لشکر [29] IV—زنان و پاره (باده؟); VI—کسی اسپ و یاره

سخن[1] رفتشان یک بیک همزبان[2] — که از ماست بر ما بد آسمان[3]
ز هر دو سپه خاست فریاد و غو[4] — فرستاده آمد بنزدیک زو
که گر[5] بهر ما زین سرای سپنج[6] — نیامد بجز درد و اندوه و رنج[7]
بیا تا ببخشیم روی زمین — سراییم یک با دگر[8] آفرین
سر نامداران تهی شد ز جنگ — ز تنگی نبد روزگار درنگ
بران[9] بر نهادند هر دو[10] سخن — که در دل ندارند[11] کین کهن
ببخشند گیتی برسم و بداد — ز کار گذشته نیارند[12] یاد
ز دریای پیکند تا مرز تور[13] — ازان بخش گیتی ز نزدیک و دور[14]
روارو[15] چنین تا بچین[16] و ختن — سپردند شاهی بران[17] انجمن[18]
ز مرزی کجا مرز[19] خرگاه بود — ازو زال را دست کوتاه بود
وزین[20] روی ترکان نجویند[21] راه — چنین بخش کردند تخت و کلاه
سوی پارس لشکر برون راند زو — کهن بود لیکن جهان کرد نو
سوی زابلستان بشد زال زر — جهانی گرفتند هریک ببر
پر از غلغل و[22] رعد شد کوهسار — زمین شد پر از رنگ و بوی و نگار
[جهان چون عروسی رسیده جوان — پر از چشمه و باغ و آب روان]
[چو مردم بدارد[23] نهاد پلنگ — بگردد[24] زمانه برو[25] تار و تنگ[26]]
مهان را همه انجمن کرد زو — بدادار بر آفرین خواند[27] نو

---

1 VI—همه 2 I—همنشان; VI—بر زبان 3 I—که بر ما بد آمد بد آسمان; VI—بدگمان 4 I—آواز غو 5 VI—از 6 VI—سپنجی سرای 7 VI—انده‌فزای
8 I, IV, VI—بر یکدگر 9 I, VI—بدان 10 VI—یکسر 11 VI—نگیرند
12 I—ندارند; VI—میارید 13 I, IV—ز رود آمل شهر تا مرز روم; VI—درد او دو(؟) شهر تا مرز تور; T—زجیحون همی تا سر مرز تور 14 I, IV—و آباد بوم 15 VI—برو رو(؟) 16 VI—تا بروم 17 IV, VI—بدان 18 Б—бб. 31—33 переданы так: فاستقرت الحال على أن يكون من حدّ روُزابد و شير الى منتهى أقصى الصين و الخُتَن لأفراسياب و التورانية و من هذا الجانب لزوّ و الايرانية 19 Л, VI—رسم 20 VI—و زان 21 VI—نجستند 22 I, IV—و оп. 23 Л—ددارد(؟); I, IV, VI—ندارد 24 I, IV, VI—نگردد
25 I—بدو 26 Б—перевод бб. 39 и 40 отсутствует. 27 Л—کرد

[فراخی که آمد[1] ز تنگی[2] پدید * جهان آفرین داشت آن‌را کلید[3]]

بهر سو یکی جشنگه ساختند * دل از کین و نفرین بپرداختند

چنین تا بر آمد برین سال پنج[4] * نبودند آگه کس از درد و رنج[5]

ببد[6] بخت[7] ایرانیان کندرو * شد آن داد گستر جهاندار زو[8]

---

[1] VI— بیامد فراخی [2] I, IV— از تنگی آمد [3] VI— بر گماشت آن کلید [4] IV, VI— پنج سال [5] I— ازان درد و رنج; VI— نگشتند با یکدکر بدسکال; IV— کسی‌را ز رنج (без рифмы); Л—доб.:

زمانه همانا شد از داد سیر * جهان خواست ناید بچنگال شیر

I—доб.:

چو سال اندر آمد بهشتاد و شش * بپژمرد سالار خورشیدفش

زمانه همانا شد از داد سیر * همی خواست کاید بچنگال شیر

IV—доб. два бб. рук. I в обратном порядке; Б—добавленные бб. отсутствуют. [6] VI— بشد [7] IV— تخت [8] IV—доб.:

بترکان خبر شد که زو در گذشت * بدان‌سان که بد تخت بی شاه گشت

VI—б. оп.; Б— زوّ... مضی لسبیله بعد خمس سنین من ملکه فانتکست أمور الایرانیة و اختلت أحوالهم

[پادشاهی گرشاسپ]

۱

[پسر بود زو را[1] یکی خویش کام — پدر کرده بودیش گرشاسپ[2] نام]
[بیامد نشست از بر تخت و گاه[3] — بسر بر نهاد آن کیانی کلاه]
[چو بنشست بر تخت و گاه[4] پدر — جهان را همی[5] داشت با زیب و فر][6]
[چنین تا بر آمد برین روزگار — درخت بلا کینه آورد بار][7]
[بترکان خبر شد[8] که زو در گذشت — بران[9] سان که بد تخت بی کار[10] گشت][11]
بیامد بخوار ری[12] افراسیاب — ببخشید گیتی و بگذاشت آب[13]
نیاورد یک تن درود[14] پشنگ — سرش پر ز کین بود و دل پر ز جنگ[15]
دلش خود ز تخت و کله گشته[16] بود — بتیمار اغریرث آغشته[17] بود
بدو روی ننمود هرگز پشنگ — شد آن تیغ روشن پر از تیره زنگ

---

[1] I, IV—بود ویرا; VI—بد مر اورا [2] I, VI—گرشاسف [3] IV, VI—تختگاه [4] IV, VI—تختگاه [5] VI—جهانی همه [6] VI—доб.:
نبد تخت ایرانیان کاند رو(؟) * شد آن دشت گستر بی آرزو (؟)
زمانا(؟) همانا شد از داد سیر * جهان خواست کاید بچنگال شیر
ср. б. 45 царствования Зау и разночтение 5 к б. 44. [7] I, IV—б. оп. [8] I, IV—خبر شد بترکان و کان [9] I, VI—بدان [10] I, IV—شاه [11] Б—заголовок царствования Гаршāспа и перевод первых пяти бб. отсутствуют; начало соответствующей главы представляет собой перевод б. 6: افراسیاب لما ارتحل من خوار الری و عبر جیحون قسم الممالک [12] VI—بخار ری [13] I—از آب بگذشت; VI—بگذشت آب [14] VI—برود(؟) [15] VI—شد آن روز روشن برو تیره تنگ; далее бб. 8 и 9 оп.; ср. б. 9. [16] IV—تفته [17] I—کشته; IV—آشفته

فرستاده رفتی[1] بنزدیک اوی   بدو سال و مه هیچ[2] ننمود روی[3]
همی گفت[4] اگر تخت را سر بدی   چو اغریرثش[5] یار[6] در خور بدی[7]
تو خون برادر بریزی همی   ز پرورده مرغی[8] گریزی[9] همی
مرا با تو تا جاودان کار نیست   بنزد منت راه دیدار نیست[10]
پر آواز شد گوش ازین آگهی   که بی کار[11] شد تخت شاهنشهی[12]
پیامی بیامد بکردار[13] سنگ[14]   بافراسیاب از دلاور پشنگ[15]
که بگذار[16] جیحون و بر کش سپاه   ممان تا کسی بر نشیند بگاه[17]
یکی لشکری ساخت افراسیاب   ز دشت سپنجاب[18] تا رود آب[19]
[که گفتی زمین شد سپهر روان   همی بارد از تیغ هندی روان[20]]
یکایک بایران رسید آگهی   که آمد خریدار تخت مهی[21]

---

[1] I, IV—فرستادهٔ رفت [2] VI—بسال و بمه بد که [3] I, IV—ز پیش پشنگ آن شه نامجوی; Б—و کانت رسله تبقی علی بابه سنة کاملة [4] Б—و کان یقول علی سبیل التعنیف مخاطبا لابنه فی غیبته [5] I—چو اغریرثت [6] Л—доб. و [7] IV—ورا رای اغریرث افسر بدی [8] Л—(надписано مرغ) ز پروردهٔ خود [9] IV—بریزی (без рифмы).
[10] I, IV—доб.:

چنین تا بر آمد برین روزگار * درخت بلا حنظل آورد بار

VI—

ترا سوی دشمن فرستم بجنگ * همی با برادر کنی روز تنگ

[11] VI—پیکار [12] Б—начало главы: فمضی علی ذلک مدّة من الزمان و تناهی الخبر بموت زوّ الی بشنک [13] VI—بکسدار (؟) [14] IV—ز نزد پشنگ [15] IV—آن دلاور نهنگ [16] I—بگذر ز [17] I—доб.:

ترا سوی دشمن فرستم بجنگ * همی بر برادر کنی روز تنگ

IV—доб. вариант того же б. [18] IV—سپنجان; VI—سپیجاب [19] Б—доб.: و عبر بهم جیحون [20] I—доб.:

بنه سال این لشکر نامدار * بیامد ز توران سوی کارزار

IV, VI—доб. варианты того же б.; Б—перевод б. отсутствует. [21] VI—б. оп.; I—доб.:

بدان سال گرشاسپ زو در گذشت * ز گیتی همان بد چو او در گذشت
ببد تخت ایران ز شاهان تهی * ندیده کسی روزگار بهی
بر آمد همان کوی و برزن بجوش * وز ایران سراسر بر آمد خروش

IV—доб. варианты того же б.; Б—перевод бб. отсутствует.

سوی زابلستان نهادند روی / جهان شد سراسر پر از گفت و گوی
بگفتند با[1] زال چندی درشت / که گیتی بس آسان[2] گرفتی[3] بمشت
پس از سام[4] تا تو شدی پهلوان / نبودیم یک روز روشن روان[5]
سپاهی ز جیحون بدین[6] سو کشید / که شد آفتاب از جهان ناپدید[7]
اگر چاره دانی[8] مراین را بساز / که آمد سپهبد بتنگی فراز[9]
چنین گفت پس نامور[10] زال زر / که تا من ببستم بمردی کمر[11]
سواری چو من پای بر[12] زین نگاشت / کسی تیغ و گرز[13] مرا بر نداشت[14]
بجایی که من پای بفشاردم / عنان[15] سواران شدی[16] پاردم
شب و روز در جنگ یکسان بدم / ز پیری همه ساله ترسان بدم[17]
کنون چنبری گشت یال[18] یلی / نتابد[19] همی[20] خنجر کابلی[21]
کنون[22] گشت رستم چو سرو سهی / بزیبد[23] برو بر[24] کلاه مهی

---

[1] Л— از [2] Л— تن آسان [3] I— گرفتی بس آمان [4] VI— پس سام [5] I, IV—доб.:

چو زو در گذشت و پسر شاه بود * بدان‌را ز بد دست کوتاه بود
کنون شد جهانجوی گرشاسپ شاه * کنون گشت بی تاج و بی سر سپاه

VI—доб.:

چو زو در گذشت و پسر شاه بود * جهان را ز بد دست کوتاه بود

[6] I— برین [7] VI— б. оп.; Б—бб. 22 и 23 переданы так: إنك منذ جلست موضع أبيك سام و صرت بهلوان الدولة لم يطب عيش الناس يوما واحدا و الآن قد نجم ناجم الشر فاستعد للأمر [8] IV— داری [9] VI—б. оп. [10] I, IV, VI— با مهتران
[11] VI— б. оп. [12] VI— در [13] IV— گرز و تیغ [14] IV—доб.:

بدریا نهنگ و بکه بر پلنگ * ز بیمم نهان گشت در آب سنگ

[15] I— لگام [16] I, VI— بدی [17] I, VI—б. оп.; Б— و صارت أعنة الفرسان أثغارا و صدور الشجعان أدبارا [18] I, IV, VI— پشت [19] I, VI— نتابم; IV— نیابم
[20] I— بکف [21] IV—доб.:

سپاسم ز یزدان کزین بیغ شست * شد از وی یکی شاخ فرخ برست
که از وی همی سر بگردون رسد * ببینم بمردی که تا چون رسد
من ار باز ماندم ز تاب و توان * نمانم جهان بی جهان پهلوان

[22] I— ولی [23] IV— که زیبد [24] Л— فرازد; VI— (؟) پرستیده بربر

[یکی اسپ جنگیش باید همی   کزین تازی اسپان نشاید همی]
[بجوییم یکی بارهٔ پیلتن   بخواهم ز هر سو که هست انجمن][1]
بخوانم برستم بر[2] این داستان   که هستی[3] برین کار همداستان[4]
که بر کینهٔ تخمهٔ زادشم   ببندی میان و نباشی دژم[5]
همه شهر ایران ز گفتار[6] اوی   ببودند شادان دل و تازه روی
ز هر سو هیونی تکاور بتاخت   سلیح سواران جنگی بساخت[7]
برستم چنین گفت کای پیلتن   ببالا سرت بر تر از انجمن
یکی کار پیشست و رنجی دراز   کزو بگسلد خواب و آرام و ناز
ترا نوز[8] پورا گه[9] رزم نیست   چه سازم که هنگامهٔ بزم نیست
[هنوز از لبت شیر بوید[10] همی   دلت ناز و شادی بجوید همی][11]
چگونه فرستم بدشت نبرد   ترا پیش ترکان پر کین و درد[12]
[چه گویی چه سازی[13] چه پاسخ دهی   که جفت تو بادا مهی و بهی[14]]
چنین گفت رستم بدستان سام[15]   که من نیستم مرد آرام و جام[16]
چنین یال و این چنگهای دراز   نه والا بود پروریدن بناز[17]

---

1 Б—перевод бб. 31—32 отсутствует. 2 IV—بر رستم 3 VI—هستم 4 VI—چون راستان 5 Б—бб. 33 и 34 переданы так: و سأستنهضه فی هذه الأمر الفادح 6 VI—بگفتار 7 Б—вместо перевода этого б.: و جاء رستم أباه متعرّضا لأمره 8 I—نیز 9 VI—ترا وقت میدانگه 10 IV—پوید 11 Б—перевод б. отсутствует. 12 I, IV—ترا نزد شیران پر کین و درد; VI—نزد شیران و مردان مرد 13 Л, VI—سازم 14 Л—بهی و مهی; VI—کهی و مهی; Б—перевод б. отсутствует. 15 VI—سپاه(؟) 16 VI—آرامگاه; Л—б. зачеркнут. 17 Л—б. зачеркнут; Л—доб.:

چنین پاسخ آورد رستم بدوی * که ای نامور مهتر نامجوی
همانا فراموش کردی ز من * دلیری نمودن بهر انجمن
ز کوه سپند و ز پیل ژیان * گمانم که آگاه بد پهلوان
کنون گر بترسم ز پور پشنگ * نماند ز من در جهان بوی و رنگ
زنان را از آن نام ناید بلند * که همواره در خوردن و خفتن اند
بدو گفت زال ای دلیر جوان * سر نامداران و پشت گوان
ز کوه سپند و ز پیل سپید * فزودی و دادی دلم را نوید
همانا که آن رزمت آسان بدی * دلم زان سخن کی هراسان بدی

اگر دشت کین آید و رزم[1] سخت[2]   بود یار یزدان پیروز بخت[3]

[ببینی که در جنگ من چون شوم   چو اندر پی ریزش خون شوم[4]]

[یکی ابر دارم بچنگ اندرون   که همرنگ آبست[5] و بارانش خون[6]]

[همی آتش افروزد از گوهرش   همی مغز پیلان بساید سرش[7]]

یکی باره باید چو کوه[8] بلند   چنان چون من آرم بخمّ کمند[9]

یکی گرز خواهم چو یک لخت کوه   گر آیند[10] پیشم ز توران گروه

و لیکن ز ترکان افراسیاب * شب تیره من سر نیارم بخواب

ترا گاه بزمست و آوای رود * کشیدن می و پهلوانی سرود

نه هنگام رزمست و ننگ و نبرد * بر آوردن از خاک بر ماه گرد

Л—после этих 11 бб. повторяет бб. 42 и 43 текста (вариант—начало второго мисра второго б.: نه زیبا); Б—не дает перевода этих 11 бб.

[1] I—جنگ; IV—کینست اگر جنگ [2] VI—کینست و گر روی تخت [3] VI—доб.:

هر انگه که خامی بزه در کشم * زمانه بر آرد سر از ترکشم

(ср. разночтение 7). [4] I—б. оп.; Л—که با بور گل رخش در جوشنم; IV—چو با رخش گلگون بهامون شوم [5] VI—ابرمست [6] I—б. оп. [7] I—б. оп.; Б—бб. 46—48 переданы так:

و سوف ترانی اذا اشتجرت الرماح و تصافحت الصفاح و فی یدی قطعة سحاب یتفجر من خلالها الدم و تسعر صواعقها و تتضرم أفلق هامات الأبطال و أهجم بها علی هجمة الآجال; Л — доб.:

هر آنگه که جوشن ببر در کشم * زمانه بر آرد سر از ترکشم

هر آن باره کو زخم کوپال من * ببیند برو بازوی و یال من

نترسد ز عراده و منجنیق * نگهبان نباشد ورا جاثلیق

چو من پیش دارم سنانم بچنگ * ببرد ز خون دل پیل رنگ (؟)

I—доб. варианты первых трех бб. рук. Л; IV, VI—доб. варианты этих же четырех бб. [8] I—کوهی

[9] Л—б. оп.; I, IV—доб.:

که زور مرا تاب دارد بجنگ * بگیرد ز خونش دل سنگ رنگ

VI—доб. вариант того же б. [10] IV—که آیند به; VI—چو آید به

[سرانشان بکوبم بدان گرز بر   نباید برم هیچ پرخاشخر][1]
[که روی زمین‌را کنم[2] بی سپاه   که خون بارد[3] ابر اندر[4] آوردگاه][5]

۲

چنان شد ز گفتار او پهلوان   که گفتی بر افشاند خواهد روان[6]
گله هرچ بودش بزاولستان[7]   بیاورد لختی[8] بکابلستان[9]
همه پیش رستم همی راندند   برو داغ شاهان[10] همی خواندند
هر اسپی که رستم کشیدیش پیش[11]   بپشتش بیفشاردی[12] دست[13] خویش
ز نیروی او پشت کردی بخم   نهادی بروی زمین بر شکم
چنین تا ز کابل بیامد زرنگ[14]   فسیله همی تاخت از رنگ‌رنگ
یکی مادیان تیز[15] بگذشت خنگ   برش چون بر شیر و[16] کوتاه لنگ

[1] Л—вместо этого б.:

شکسته کنم من بدو پشت پیل * ز خون رود رانم چو دریای نیل

IV—б. 52 стоит перед б. 51 текста; после б. 51 доб.:

همه رسم و راه پلنگ آورم * سر سرکشان زیر چنگ آورم

VI—бб. 51, 52 и 53 оп.; Б—после перевода бб. 49 и 50 доб.: كأنه الذى عناه مترجم الكتاب بقوله

و أرعن عن ثغر الغضنفر كاشرا * شتيم المحيا فيه صولة جبار
كصاعقة او واجهت ركن يذبل * تشظى كرمل فى البطائح منهار

перевод бб. 50—52 отсутствует. [2] I—یکی رزم سازم چنان; IV—گر ایدونکه رزمی بود

[3] I—ریزد [4] I—از ابر [5] Л—доб.:

بباشد خدنگی مرا پایدار * کجاز آهنین کوه گیرد گذار

I—доб.:

همه رسم و راه پلنگ آورم * سر سر کشان زیر چنگ آورم

T—доб. эпизод передачи Рустаму палицы—10 бб.; в рукописях и Б—отсутствует. [6] VI—б. оп.

[7] I, IV—ز زابلستان [8] I, IV—بیاورد چندی; VI—بیاورد بهری [9] I, IV, VI—زکابلستان

[10] VI—شاهی [11] I, VI—کشیدی بپیش [12] I, IV—فشردی همی [13] VI—فشردی کف دست [14] I—بیاورد زنگ (؟); IV—بیامد درنگ; VI—بر آمد درنگ; Б—جاءوا بخيل كثيرة من كابل [15] IV—نیز [16] Л—و оп.

دو گوشش چو دو خنجر آبدار / برو یال فربه میانش نزار[1]
یکی کرّه از پس ببالای او / سرین و برش هم بپهنای او
سیه چشم و بورابرش و گاودم[2] / سیه خایه و تند و پولادسم[3]
تنش پر نگار از کران تا کران / چو داغ گل سرخ بر زعفران[4]
[چو رستم بران[5] مادیان بنگرید / مرآن کرّهٔ پیلتن‌را بدید]
[کمند کیانی[6] همی داد خم / که آن کره‌را باز گیرد ز رم[7]]
[برستم چنین گفت چوپان پیر / که ای مهتر اسپ کسان‌را مگیر]
[بپرسید رستم که این اسپ کیست / که دو رانش از داغ آتش[8] تهیست]
[چنین داد پاسخ که داغش مجوی / کزین هست هر گونهٔ گفت‌وگوی]
[همی رخش خوانیم[9] بورابرش است / بخو آتشی و برنگ[10] آتش است]
[خداوند این‌را ندانیم کس / همی رخش رستمش خوانیم و[11] بس]
[سه سالست تا این بزین آمدست / بچشم بزرگان گزین آمدست]
[چو مادرش بیند کمند سوار / چو شیر اندر آید کند کارزار]

---

[1] Л—(?) نژار [2] VI— سیه چشم و شرزه بر و گاودم [3] I—доб. 4 поврежденных бб.:

سنان گوش و مه تازش و چرخ گرد * زمین کوب و دریا بر و ره نورد
گرازنده از پیش و ره بر ز پس * جهنده رهان و گریزنده رس
از اندیشهٔ دل سبک پویتر * ز رای خردمند ره پوی تر
چه بر آب بودی چه بر خشک راه * بروز از خور افزون شدی شب ز ماه

[4] Л—доб.:

همی رخش خوانیم بورابرش است * بخو آتشی و برنگ آتش است

(см. б. 69); I, IV—доб.:

بشب مورچه بر پلاس سیاه * نمودی بگوش از دو فرسنگ راه
بنیروی پیل و ببالا هیون * بزهره چو شیران کُهِ بیستون

Б—бб. 61—63 переданы так: و خلقها مهر جذع فی قدّ الأم طامح الطرف مطهم الخلق ململم الکفل ضافی الذنب صافی اللون فی أوصاف کثیرة ذکرها; перевод бб. 64—72 отсутствует.
[5] I, IV, VI— بدان [6] VI— کیان را [7] VI— دم [8] I, IV — که از داغ روی دو رانش; VI— که از داغ شاهی دو رانش [9] IV— خوانند; I, IV, VI—доб. و [10] I, IV, VI— بخوبی چو آب و برنگ; Л—б. доб. после 63 б. текста, см. разночт. 4. [11] I— و оп.

[بینداخت رستم کیانی کمند / سر ابرش[1] آورد ناگه[2] ببند[3]
[بیامد چو شیر ژیان مادرش / همی خواست کندن بدندان سرش]
[بغرّید رستم چو شیر ژیان / از آواز او خیره شد مادیان]
یکی مشت زد نیز بر گردنش / کزان مشت بر گشت لرزان تنش[4]
[بیفتاد و بر خاست و برگشت ازوی / بسوی گله[5] تیز بنهاد روی]
بیفشارد[6] ران رستم زورمند / برو تنگتر کرد خم کمند
بیازید چنگال گردی[7] بزور / بیفشارد یک دست[8] بر پشت بور[9]
نکرد ایچ پشت از فشردن تهی / تو گفتی ندارد همی[10] آگهی[11]
[بدل گفت کاین بر نشست منست / کنون کار کردن بدست منست]
[ز چوپان بپرسید کاین اژدها / بچندست و این را که خواهد[12] بها]
[چنین داد پاسخ که گر رستمی / برو راست کن روی ایران زمی]
[مر این را بر و بوم ایران بهاست / بدین[13] بر توخواهی[14] جهان کرد[15] راست]
[لب رستم از خنده شد چون بسد / همی[16] گفت نیکی ز یزدان سزد[17]]
بزین اندر آورد گلرنگ را / سرش تیز شد کینه و جنگ را
گشاده زنخ دیدش[18] و تیز تگ / بدیدش که دارد دل و تاو و رگ[19]
کشد جوشن و خود و کوپال او[20] / تن پیلوار و بر و یال او[20]
[چنان گشت ابرش که هر شب سپند / همی سوختندش ز بیم[21] گزند]
[چپ و راست گفتی که جادو شدست / بآورد تازنده[22] آهو[23] شدست[24]]

---

[1] Л—سر و پایش; VI—سراپایش [2] IV—اندر آمد سر و گردنش [3] Б—перевод последующих 3 бб. отсутствует. [4] I, IV, VI—б. оп. [5] Л—رمه [6] I, IV, VI—بیفشرد [7] Л—گردان [8] Л—انگشت [9] VI—(؟)مور [10] IV—مگر [11] Б—после перевода этого б., вместо перевода последующих 10 бб., доб.: فسر بذلک و أسرجه و ألجمه و آسترضاه لنفسه مرکوبا و کان یسمی رخشا [12] I, IV, VI—داند [13] I, IV—برین [14] I, IV, VI—خواهد [15] IV, VI—گشت [16] I, VI—چنین [17] VI—رسد [18] I, IV, VI—کردش را [19] I, IV—ورگ (تاب؟) زور; VI—تار و تک (без рифмы). [20] I, IV—в обоих случаях را [21] I, IV, VI—زبهر [22] I, VI—یازنده [23] VI—جادو (без рифмы). [24] Л—доб.:
سرون نرم و شیراوژن و دست کش * زنخ گرد و کفک افگن و گام خوش

دل زال زر شد چو خرم بهار   ز رخش نو آیین و فرخ سوار
[در گنج بگشاد و دینار داد[1]   از[2] امروز و فردا نیامدش یاد]

۳

بزد مهره در جام[3] بر پشت پیل   ازو[4] بر شد[5] آواز تا چند[6] میل
خروشیدن کوس با کرّنای   همان زنده پیلان و[7] هندی درای
بر آمد ز زاولستان[8] رستخیز   زمین خفته‌را بانگ بر زد که خیز
بپیش اندرون رستم پهلوان   پس پشت او سالخورده گوان
چنان شد ز لشکر درو[9] دشت وراغ   که بر سر نیارست پرّید زاغ
تبیره زدندی همی شست جای[10]   جهان‌را نه سر بود پیدا نه پای
[بهنگام بشکوفهٔ[11] گلستان   بیاورد لشکر ز زابلستان[12]]
[ز زال آگهی یافت افراسیاب   بر آمد ز آرام و از[13] خورد و خواب[14]]
[بیاورد لشکر سوی خوار ری[15]   بران[16] مرغزاری[17] که بد آب و نی[18]]
ز[19] ایران بیامد دمادم سپاه   ز راه بیابان سوی رزمگاه

I — доб.:

زنخ نرم و کفک افگن و دست‌کش * سرین نرم و بینادل و گام خوش

IV — доб.:

زنخ نرم و کف افگن و دست‌کش * سرین پهن و بینادل و گام خوش

VI — доб.:

زنخ نرم و کف افگن و دست‌کش * سرین گرد و بینادل و دوست خوش

[1] I, IV — دینار بگشاد و داد [2] I — بر [3] I, IV — برجام [4] I, IV, VI — وزو [5] I, IV — رفت [6] VI — برچند [7] IV, VI — و оп. [8] I, IV, VI — زابلستان [9] VI — که ان [10] I — همه شب بجای [11] Л, IV — و بشکوفه [12] I — б. оп.; IV — بزابلستان; Б — و فصل من زابلستان فی فصل الربیع [13] Л — ز [14] I — б. оп. [15] IV — رود ری; VI — خار ری [16] IV — دران; VI — بدان [17] IV, VI — مرغزاران [18] I — б. оп.; Б — бб. 100 и 101 переданы так:

و بلغ خبره أفراسیاب فسار فی عساکره و ساقهم حتی وصل الی الری فنزل فی مرج کثیر الماء و القصب [19] I, IV, VI — وز

ز لشکر بلشکر دو فرسنگ ماند   سپهبد جهاندیدگان‌را بخواند
بدیشان چنین گفت کای بخردان   جهاندیده و کارکرده[1] ردان
هم ایدر من این[2] لشکر آراستم   بسی سروری و مهی[3] خواستم[4]
پراگنده شد[5] رای بی تخت شاه   همه کار بی روی و بی سر[6] سپاه
چو بر تخت بنشست فرخنده[7] زو   ز گیتی یکی آفرین خاست نو[8]
شهی[9] باید اکنون[10] ز تخم کیان   بتخت کیی بر کمر بر[11] میان
[شهی کو باورنگ دارد زمی   که بی سر نباشد تن آدمی[12]
نشان داد موبد[13] مرا در زمان[14]   یکی شاه با فرّ و بخت جوان[15]
ز تخم فریدون یل کیقباد   که با فرّ و برزست و با رای و داد[16]

٤

برستم چنین گفت فرخنده زال   که بر گیر کوپال و[17] بفراز یال[18]
برو تازیان تا بالبرز کوه   گزین کن یکی[19] لشکر[20] همگروه
ابر کیقباد آفرین کن یکی   مکن پیش او بر[21] درنگ اندکی
بدو هفته باید که ایدر بوی   گه و بیگه[22] از تاختن نغنوی

---

[1] IV—کاردیده [2] I, IV—هم ایدر بسی; VI—من ایدر همی [3] I, IV—بسی نیکوی و بهی [4] Б—إنی قد حشدت هذا الجمع الكثير و الجم الغفير [5] I—بد [6] Л, IV—مر; I—بر [7] I—پرمایه; IV—نرمایه(؟) [8] VI—доб.:
کنون کان نماندست پشت گوان * ندارد بدانگونه نوش و روان
[9] I—کسی; IV, VI—یکی [10] IV—یکی شاه باید [11] VI—شهی باکمر در [12] I, IV—б. оп. [13] I, IV—باید [14] Л—بما فرخان [15] I, IV—با فرّ و برز کیان; VI—با تخت و فرّ جوان [16] I—رسم و داد; IV—رسم داد; VI—خود(؟) و داد [17] IV—و оп. [18] Б—передает последнюю главу так: فأنفذ زال آبنه رستم الى جبل ألبرز فی جماعة من أعيان الأمراء و فرسان القوّاد و سار و طوى تلك المنازل البعيدة و المراحل المتقاذفة فی أسبوعين حتى أتى كيقباذ و بشره بالملك و أقبل معه و دخل المعسكر ليلا و مكثوا أسبوعا يتشاورون و يمخضون الآراء حتى ترتبت الأمور و انتظمت الأحوال [19] VI—کنون [20] I, IV—لشکری [21] IV—در [22] VI—شب و روز

بگویی[1] که لشکر ترا خواستند
همی[2] تخت شاهی بیاراستند[3]
که در خورد تاج کیان جز تو کس[4]
نه بینیم شاها تو[5] فریادرس
تهمتن زمین را بمژگان برفت
کمر بر میان بست و چون باد تفت[6]

۵

ز ترکان طلایه بسی بد[7] براه
رسید اندر ایشان یل صف پناه[8]
بر آویخت با نامداران جنگ[9]
یکی گرزهٔ گاو پیکر بچنگ
دلیران توران بر آویختند
سر انجام از رزم بگریختند
نهادند سر سوی افراسیاب
همه دل پر از خون و دیده پر آب
بگفتند وی را[10] همه بیش و کم
سپهبد شد از کار ایشان دژم
بفرمود تا نزد او[11] شد قلون
ز ترکان دلیری گوی پر فسون
بدو گفت بگزین[12] ز لشکر سوار
وزایدر برو تا در[13] کوهسار[14]
دلیر و خردمند و هشیار[15] باش
بپاس اندرون نیز[16] بیدار باش
که ایرانیان مردمی[17] ریمنند
همی ناگهان بر طلایه زنند
برون آمد از نزد خسرو قلون
بپیش اندرون مردم رهنمون

---

[1] IV— بگویش [2] IV— سر [3] Л—доб. (бб. в рук. перечеркнуты):
کمر بر میان بست رستم چو باد * بیامد گرازان بر کیقباد
بنزدیک زال آوریدش بشب * بآمد شدن هیچ نگشاد لب
نشستند یک هفته با رای زن * شدند اندران موبدان انجمن
ср. ниже разночтение 6 и бб. 204 и 205 текста; в перечеркнутом варианте рук. Л эпизод «поездка Рустама за Кайкубāдом на гору Альбурз» отсутствовал. [4] I, IV— نیست کس [5] Л, VI— نه بینم ز شاهان [6] I, IV— چو زال زر این داستانها بگفت; I, IV—доб.:
برخش اندر آمد همانگاه شاد * گرازان بیامد بر کیقباد
[7] I, IV— بسی بد طلایه [8] I, IV— رسیدند در رستم کینه خواه [9] I— بجنگ
[10] I, IV— اورا [11] VI— وی [12] VI— قارن [13] VI— بر [14] I, IV— شهریار [15] VI— بیدار
[16] I, IV, VI— سخت [17] I, IV, VI— مردم

سر راه بر نامداران ببست بمردان جنگی و[1] پیلان مست
وزان روی رستم دلیر و[2] گزین بپیمود زی شاه ایران زمین
یکی میل ره تا بالبرز کوه یکی جایگه دید پرنا شکوه[3]
درختان بسیار و آب روان نشستنگه مردم نوجوان
یکی تخت بنهاده نزدیک آب برو ریخته مشک ناب و گلاب
جوانی بکردار تابنده ماه نشسته بران تخت بر[4] سایه گاه
رده بر کشیده بسی پهلوان برسم بزرگان کمر بر میان
بیاراسته مجلسی شاهوار بسان بهشتی برنگ و نگار
چو دیدند مر پهلوان را براه[5] پذیره شدندش ازان سایه گاه[6]
که ما میزبانیم و[7] مهمان ما فرود آی ایدر[8] بفرمان ما
بدان تا همه[9] دست شادی بریم بیاد رخ نامور می خوریم
تهمتن بدیشان چنین گفت باز که ای نامداران گردن فراز
مرا رفت باید بالبرز کوه بکاری که بسیار دارد شکوه
نباید ببالین سر و دست ناز[10] که پیشست بسیار رنج دراز
سر تخت ایران ابی شهریار مرا باده خوردن نباید[11] بکار
نشانی دهیدم سوی کیقباد کسی کز شما دارد اورا[12] بیاد
سر آن[13] دلیران زبان بر گشاد که دارم نشانی من از کیقباد
گر آیی فرود و خوری نان ما بپیروزی از روی خود جان ما[14]
بگوییم یکسر[15] نشان قباد که اورا چگونست رسم و نهاد
تهمتن ز رخش اندر آمد چو باد چو بشنید از وی[16] نشان قباد
بیامد دمان تا لب[17] رود بار نشستند در زیر آن سایه دار

---

1 VI — ز 2 VI — و оп. 3 I,IV — بس با شکوه 4 T — در 5 I — زراه ; Л — بگاه
6 I, IV — جایگاه ; I, IV — доб.:
بگفتند کای پهلو نامور * نشایدت زآنجای کردن گذر
7 T — تو و میزبان 8 I — اینجا ; IV — آنجا 9 T — بمی 10 I, IV — بماندن
اول IV — 12 ازین کار باز ; VI — بباز دست شدن ببالین 11 VI — نشاید
13 I, IV — یکی زان 14 I, IV — б. оп. 15 I, IV, VI — بگویم تر امن 16 I — ازینسان ; IV —
ازیشان 17 VI — بر

جوان از بر تخت خود بر[1] نشست   گرفته یکی دست رستم بدست
بدست دگر جام پر باده کرد   وزو یاد[2] مردان آزاده کرد
دگر جام بر دست رستم[3] سپرد   بدو گفت کای نامبردار و[4] گرد
بپرسیدی از من نشان قباد   تو این نامرا از که داری بیاد
بدو گفت رستم که از[5] پهلوان   پیام آوریدم بروشن روان
سر تخت ایران بیاراستند   بزرگان بشاهی ورا خواستند
پدرم آن گزین یلان[6] سربسر   که خوانند[7] اورا همی زال زر
مرا[8] گفت رو تا بالبرز کوه   قباد دلاور ببین با گروه
بشاهی برو آفرین کن یکی   نباید که سازی درنگ اندکی
بگویش که گردان[9] ترا خواستند   بشادی جهانی[10] بیاراستند
نشان ار توانی و دانی مرا   دهی و بشاهی رسانی ورا
ز گفتار رستم دلیر[11] جوان   بخندید و گفتش که ای پهلوان
ز تخم فریدون منم کیقباد   پدر بر پدر نام[12] دارم بیاد
چو بشنید رستم فرو برد سر   بخدمت فرود آمد از تخت زر
که ای خسرو خسروان جهان   پناه بزرگان[13] و پشت مهان
سر تخت ایران بکام تو باد   تن ژنده پیلان بدام تو باد
نشست تو بر تخت شاهنشهی   همت سرکشی باد و هم فرهی
درودی رسانم بشاه جهان   ز زال گزین آن یل[14] پهلوان
اگر شاه فرمان دهد بنده‌را   که بگشایم از بند[15] گوینده را
قباد دلاور بر آمد ز جای   ز گفتار[16] رستم دل و هوش[17] و رای
تهمتن همانگه زبان بر گشاد   پیام سپهدار ایران بداد
سخن چون بگوش سپهبد رسید   ز شادی دل اندر برش بر طپید

---

[1] I, IV— زرین [2] Л— نام [3] I, IV— باده برستم [4] I, IV, VI— و оп. [5] I, IV— ای
[6] I, IV— مهان [7] I, IV— خوانندش [8] VI— بمن [9] VI— ایران [10] I, IV— سر
تخت شاهی; VI— بشادی جهان را [11] Л, I, IV, VI—доб. و (в тексте по Т). [12] IV— یاد
[13] I, IV, VI— دلیران [14] I, VI— گو [15] Л, IV— گشاید ز بند این دو; VI— گشایم
ز بندی دو [16] I, VI— بگفتار [17] Л— دل هوش; VI— دل هوش و

بیازید[1] جامی لبالب[2] نبید   بیاد تهمتن بدم[3] در کشید
تهمتن همیدون یکی جام می   بخورد آفرین کرد[4] بر جان کی
بر آمد خروش از دل زیر و بم   فراوان شده شادی اندوه کم
شهنشه چنین گفت با پهلوان   که خوابی بدیدم بروشن روان
که از سوی ایران دو باز سپید   یکی تاج رخشان بکردار شید
خرامان و نازان[5] شدندی[6] برم   نهادندی آن تاج را بر سرم
چو بیدار گشتم شدم پرامید   ازان تاج رخشان و باز سپید
بیاراستم مجلسی[7] شاهوار   برین[8] سان که بینی بدین مرغزار[9]
تهمتن مرا شد چو باز[10] سپید   ز تاج بزرگان رسیدم[11] نوید[12]
تهمتن چو بشنید از خواب شاه   ز باز و ز تاج فروزان چو ماه
چنین گفت با شاه کنداوران   نشانست خوابت ز پیغمبران
کنون خیز تا سوی ایران شویم   بیاری بنزد[13] دلیران شویم
قباد اندر آمد چو آتش ز جای   ببور نبرد اندر آورد پای
کمر بر میان بست رستم چو باد   بیامد گرازان پس کیقباد
شب و روز از تاختن نغنوید   چنین تا بنزد طلایه رسید
قلون دلاور شد آگه ز کار   چو آتش[14] بیامد سوی کارزار
شهنشاه ایران چو زان گونه دید   برابر همی خواست صف بر کشید
تهمتن بدو گفت کای شهریار   ترا رزم جستن نباید بکار
من و رخش و کوپال و برگستوان   همانا ندارند با[15] من توان
بگفت این و از جای بر کرد رخش   بزخمی[16] سواری[17] همی کرد پخش
قلون دید دیوی بجسته زبند   بدست اندرون گرز و بر زین کمند
برو حمله آورد مانند باد   بزد نیزه و بند جوشن گشاد
تهمتن بزد دست و نیزه گرفت   قلون از دلیریش مانده شگفت

---

[1] I, VI — بیارید [2] I — پس گفت جام [3] I — بلب [4] VI — خواند [5] VI — تازان [6] I, IV, VI — رسیدی [7] I, IV — مجلس [8] I, IV — بدین [9] I, IV — جویبار; VI — б. оп. [10] Л — پیل [11] I, IV, VI — رسیدم ز تاج دلیران [12] VI — обратный порядок мисра. [13] VI — بسوی [14] I, IV, VI — پذیره [15] VI — بر [16] Л — بزخم [17] VI — سواران

ستد نیزه از دست او[1] نامدار بغرّید چون تندر[2] از کوهسار
بزد نیزه و برگرفتش[3] ز زین نهاد آن بن نیزه را بر زمین
قلون گشت چون مرغ بر باب زن بدیدند[4] لشکر همه تن بتن
هزیمت شد از وی سپاه قلون بیکبارگی بخت بدرا زبون
تهمتن گذشت از طلایه سوار بیامد شتابان سوی کوهسار[5]
کجا بد علفزار و آب روان فرود آمد آن جایگه پهلوان
چنین تا شب تیره آمد فراز تهمتن همی کرد[6] هر گونه ساز
از آرایش جامهٔ پهلوی همان تاج و هم[7] بارٔ[8] خسروی
چو شب تیره شد پهلو پیش بین بر آراست با شاه ایران زمین
بنزدیک زال آوریدش بشب به آمد[9] شدن هیچ نگشاد لب
نشستند یک هفته با رای زن شدند اندران موبدان انجمن
بهشتم بیاراست پس[10] تخت عاج بر آویختند[11] از بر عاج تاج

---

[1] VI — وی [2] VI — شیر [3] I, IV, VI — بر ربودش [4] VI — پذیرنده [5] VI — تهمتن طلایه بسی بیشمار * بکشت و بیامد سوی کوهسار; [6] Л, VI — داد [7] Л — آن [8] I, VI — یاره [9] I, VI — بیامد [10] I — بیاراسته [11] I — بیاویخته VI — بیاراست آن

کیقباد

١

بشاهی نشست از برش کیقباد / همان تاج گوهر بسر بر نهاد
همه نامداران شدند انجمن / چو دستان و چون قارن[1] رزم‌زن
چو کشواد و خرّاد و[2] برزین گو / فشاندند گوهر بران[3] تاج نو[4]
قباد از بزرگان سخن بشنوید[5] / پس[6] افراسیاب و[7] سپه‌را بدید[8]
دگر روز بر داشت لشکر ز جای / خروشیدن آمد ز پرده سرای
بپوشید[9] رستم سلیح نبرد / چو پیل ژیان شد که[10] بر خاست گرد
رده بر کشیدند ایرانیان / ببستند خون ریختن‌را میان
بیک دست مهراب کابل خدای / دگر دست گژدهم[11] جنگی بپای[12]
بقلب اندرون قارن رزم‌زن / ابا گرد کشواد لشکرشکن[13]
پس پشت‌شان زال با کیقباد / بیک دست آتش بیک دست باد

---

[1] VI — (؟) قاری [2] Л — و оп. [3] I — بدان [4] T — доб.:

ازان پس بگفتند کای شهریار * سوی رزم ترکان بر آرای کار

[5] I — سخن بر رسید; VI — سپه گسترید; Б — فسایلهم عن افراسیاب و حاله; T — چون شنید [6] I — چو; T (P) — از [7] I, VI — آن [8] Л — доб.:

چو بشنید افراسیاب آگهی * فرود آمد از تخت شاهنشهی

T (C) — بیامد برابر صفی بر کشید [9] I, VI — (؟) ببوسید [10] Л, IV — چو [11] I — بیک دست گستهم [12] VI — کارآزمای [13] I — доб.:

بپیش سپه رستم پهلوان * پس پشت او سرکشان و گوان

بپیش اندرون کاویانی درفش   جهان زو شده سرخ و زرد و بنفش
ز لشکر چو کشتی سراسر[1] زمین   کجا موج خیزد ز دریای چین
سپر در سپر بافته دشت و راغ   درفشیدن[2] تیغها چون چراغ
جهان سربسر گشت[3] دریای قار   بر افروخته شمع ازو[4] صد هزار
ز نالیدن بوق و بانگ سپاه[5]   تو گفتی که خورشید گم کرد راه[6]
[سبك قارن رزم‌زن كان بدید   چو رعد از میان نعرهٔ بر کشید[7]]
میان سپاه اندر آمد دلیر   سپهدار قارن بکردار شیر[8]
گهی سوی چپ و[9] گهی سوی راست   بران گونه از هر سوی کینه خواست[10]
[بگرز و بتیغ و سنان دراز   همی کشت ازایشان گو سر فراز]
[ز کشته زمین کرد مانند کوه   شدند آن[11] دلیران ترکان ستوه[12]]
[شماساس‌را دید گرد[13] دلیر[14]   که می بر[15] خروشید چون نرّه شیر[16]]
[بیامد دمان تا بر او رسید   سبك تیغ تیز از میان بر کشید]
[بزد بر سرش تیغ زهرآبدار[17]   بگفتا منم قارن نامدار[18]]

---

[1] I — چوکشتی شد از باد روی; VI — چو کشتی شد از مرد روی [2] VI — درخشیدن
[3] I — گشته [4] Л — از [5] I — هندی درای [6] I — جای; I, IV—доб.:

بهر حمله قارن سرفراز * چنانچون بود مردم رزمساز
گهی سوی چپ شد گهی سوی راست * بگردید و از هر کسی کینه خواست;

T—доб.:

دو لشگر بر آمد ز یك ره بجای * نه سر بود پیدا سپه‌را نه پای
بهر حملهٔ قارن سرفراز * بیفگند ده گرد گردن فراز
گهی سوی چپ شد گهی سوی راست * بگردید و از هر کسی کینه خواست

[7] I, IV, T, Б—б. сп. [8] Б—после приблизительного перевода бб. 12—13: فرکض قارن و برز من
الصف کالهزبر الضائل [9] VI — زد [в тексте по Л и Т (Р)]. [10] I, IV—б. оп. (ср. разночтение 6);
Б— و جعل یحمل علی المیمنة تارة و علی المیسرة أخری; далее бб. 18—24 не переведены.
[11] Л— از [12] I, IV —б. оп..; Л, VI—доб.:

سپهدار قارن چو باد دمان * بکف تیغ تیز و ببازو کمان

[13] Л—доб. و [14] I — مانند شیر [15] VI — برمی [16] I — گرد دلیر [17] I — سرو ترگ
[18] I — بخاك اندر آمد سرش سوگوار آن نامدار

[نگون اندر آمد شماساس گرد   چو دید او[1] ز قارن چنان دست برد[2]]
[چنین است کردار گردون پیر   گهی چون کمانست و گاهی چو تیر]

۲

چو رستم بدید آنک قارن چه کرد   چه گونه بود ساز ننگ و نبرد
بپیش پدر شد بپرسید ازوی   که با من جهان پهلوانا بگوی
که افراسیاب آن بداندیش مرد   کجا جای گیرد بروز[3] نبرد
چه پوشد کجا بر فرازد درفش   که پیداست تابان[4] درفش بنفش
من امروز بند کمرگاه اوی   بگیرم کشانش بیارم[5] بروی[6]
بدو گفت زال ای پسر گوش دار   یك امروز با خویشتن هوش دار
که آن ترك در جنگ نر اژدهاست   در آهنگ[7] و در کینه ابر بلاست
درفشش سیاهست و خفتان سیاه   ز آهنش ساعد ز آهن کلاه
همه روی آهن گرفته بزر   نشانی[8] سیه بسته بر خود بر[9]
ازو خویشتن‌را نگه دار سخت   که مردی[10] دلیرست و پیروز[11] بخت[12]
بدو گفت رستم که ای پهلوان   تو از من مدار ایچ[13] رنجه[14] روان
جهان آفریننده یار منست   دل و تیغ و بازو حصار منست[15]
بر انگیخت آن رخش رویینه سم   بر آمد خروشیدن گاو دم
چو افراسیابش بهامون بدید   شگفتید ازان[16] کودک نارسید
ز ترکان[17] بپرسید کین اژدها   بدین گونه از بند گشته رها
کدامست کین‌را ندانم بنام   یکی گفت کین پور دستان سام

---

[1] VI— دیدش
[2] I— بمرد و آنگه بر جای بیفتاد
[3] I, IV, VI— بدشت
[4] I, VI— با او
[5] I, IV, VI— کشانش بیارم
[6] VI— بموی
[7] I, IV— دم‌آهنج
[8] I— درفشی; IV, VI— درفش
[9] VI— ببر
[10] IV, VI— مرد
[11] VI— فیروز
[12] VI— доб.:

شود کوه آهن چو دریای آب * اگر بشنود نام افراسیاب

[13] VI— آنچه
[14] I— مرنج و مرنجان
[15] IV— سر اختر اندر کنار منست
[16] Л— عجب ماند ازان; VI— بماند اندران
[17] I, IV, VI— زگردان

نه بینی که با گرز سام آمدست * جوانست و جویای نام آمدست
بپیش سپاه آمد افراسیاب * چو کشتی که موجش بر آرد ز آب[1]
چو رستم ورا[2] دید بفشارد[3] ران * بگردن بر آورد گرز گران
چو تنگ اندر آورد با او زمین * فرو کرد گرز گرانرا بزین
ببند کمرش اندر آورد چنگ * جدا کردش از پشت زین پلنگ[4]
همی خواست بردنش پیش[5] قباد * دهد روز جنگ نخستینش داد[6]
ز هنگ[7] سپهدار و چنگ[8] سوار * نیامد دوال کمر پایدار
گسست و بخاک اندر آمد سرش * سواران گرفتند گرد اندرش
سپهبد چو از چنگ رستم بجست * بخائید رستم همی[9] پشت دست
چرا گفت نگرفتمش زیر کش * همی بر کمر ساختم بند خوش[10]
چو آوای[11] زنگ آمد از پشت پیل * خروشیدن کوس بر[12] چند[13] میل[14]
یکی مژده بردند نزدیک شاه * که رستم بدرّید قلب سپاه
چنان تا بر شاه[15] ترکان رسید * درفش سپهدار شد ناپدید[16]
گرفتش کمربند و بفگند خوار * خروشی ز ترکان بر آمد[17] بزار
ز جای اندر آمد چو آتش قباد * بجنبید لشکر چو دریا ز باد
بر آمد خروشیدن دار و کوب[18] * درخشیدن[19] خنجر و[20] زخم چوب[21]
بران[22] ترگ زرّین و زرّین سپر * همی شد سر[23] از[24] چاک چاک تبر
تو گفتی که ابری بر آمد ز کنج * ز شنگرف نیرنگ زد بر ترنج

---

[1] VI— در آرد بتاب [2] VI— چنان [3] I, IV— بفشرد [4] I, IV— خدنگ [5] I, IV— بردن بپیش [6] VI— یاد [7] VI— چنگ; T (P)— سنگ [8] Л, VI— هنگ [9] I— همه [10] I, IV— بندوکش; VI— کردمش بندکش; T (C)— پنجه‌بش; T (P)— بند و بش; I, IV— доб.:

سپهدار ترکان بشد زیر دست * یکی پارهٔ تیز تگ بر نشست

[11] I, IV, VI— آواز [12] I, IV— از [13] VI— شد بر دو [14] Б—бб. 50—52 не переведены. [15] I, IV— بنزد سپهدار [16] I, IV— ترکان بدید [17] I, IV— بر آمد ز ترکان [18] I, IV— دار و گیر [19] I— درفشیدن [20] VI— تیغ و آن [21] I, IV— تیر; I, IV— обратный порядок мисра. [22] VI— چنان [23] IV— دل [24] VI— دلش

ز گرد سواران[1] دران[2] پهن دشت / زمین شش شد و آسمان گشت هشت[3]
هزار و صد و شصت گرد دلیر / بیک زخم[4] شد کشته چون نرّه شیر[5]
برفتند ترکان ز پیش مغان / کشیدند لشگر سوی دامغان
وزانجا بجیحون نهادند روی / خلیده دل و با غم و گفت وگوی
شکسته سلیح و گسسته کمر / نه بوق و نه کوس و نه پای و نه سر[6]

۳

برفت از لب[7] رود نزد[8] پشنگ[9] / زبان پر ز گفتار و کوتاه چنگ
بدو گفت کای نامبردار شاه / ترا بود ازین[10] جنگ جستن گناه[11]
یکی آنکه پیمان شکستن ز شاه / بزرگان پیشین ندیدند راه
نه از تخم ایرج جهان[12] پاك شد / نه زهر گزاینده تریاك شد
یکی کم شود دیگر آید بجای / جهانرا نماند بی کدخدای
قباد آمد و تاج بر سر نهاد / بکینه یکی نو در اندر گشاد
سواری پدید آمد از تخم[13] سام / که دستانش رستم نهادست نام
بیامد بسان نهنگ دژم / که گفتی زمینرا بسوزد بدم

---

[1] I, IV, VI— ز سمّ ستوران [2] IV— بران [3] I, IV, VI—доб.:

فرو رفت و بر رفت روز نبرد * بماهی نم خون و بر ماه گرد

T—доб.:

نگه کرد فرزندرا زال زر * بدان نامبردار با زور و فر
ز شادی دل اندر برش بر طپید * که رستم بداندسان هنرمند دید
برید و درید و شکست و ببست * یلانرا سر و سینه و پا و دست

[4] I, IV— حمله [5] I, VI— در جنگ شیر; IV— بر پشت شیر [6] VI— نه کوس و نه نیزه نه بوق و نه بر (T— سر). [7] IV— ازبر [8] T— بپیش پدر رفت پور [9] Б— ثم عبر و توجه نحو أبيه پشنك [10] I, IV— زین [11] Б—переводит рассказ Афрāсийāба (от 66 до 89 б. текста) так: فلما مثل بين يديه سرد عليه جميع أحوال الوقعة و وصف قوّة الايرانيه و قلة ثبات التورانية بين أيديهم [12] I, IV, VI— زمین [13] I— پشت

همی تاخت اندر فراز و نشیب / همی زد بگرز و بتیغ و رکیب
ز گرزش هوا شد پر از چاکچاک / نبرزید جانم[1] بیک مشت خاک[2]
همه لشکر ما بهم بر درید / کس اندر جهان این[3] شگفتی ندید
درفش مرا دید بر یک کران / بزین اندر آورد[4] گرز گران
چنان بر گرفتم[5] ز زین خدنگ[6] / که گفتی ندارم بیک پشه سنگ
کمربند بگسست و بند قبای / ز چنگش فتادم نگون[7] زیر پای
بدان زور هرگز نباشد هژبر / دو پایش بخاک اندر و[8] سر بابر
سواران جنگی همه همگروه / کشیدندم از پیش[9] آن لخت کوه
تو دانی که شاهی دل و چنگ من / بجنگ اندرون زور[10] و آهنگ من
بدست وی اندر[11] یکی پشه‌ام / وزان آفرینش پر اندیشه‌ام
یکی پیلتن دیدم و[12] شیرچنگ / نه هوش و نه دانش نه رای و درنگ[13]
عنانرا[14] سپرده بران[15] پیل مست / یکی گرزهٔ گاوپیکر بدست[16]
دمانا که کوپال سیصد[17] هزار / زدندش[18] بران تارک ترگدار[19]
تو گفتی که از آهنش کرده‌اند / ز سنگ و ز رویش[20] بر آورده‌اند
چه دریاش پیش و چه بر بیان / چه درّنده شیر و چه پیل ژیان
همی تاخت یکسان چو روز شکار / ببازی همی آمدش کارزار
چنو[21] گر بدی سام را دستبرد / بترکان[22] نماندی سرافراز گرد[23]

---

[1] I, IV— جانش [2] I, IV, VI—обратный порядок мисра. [3] IV, VI— آن [4] I, IV— اندر افگند [5] IV— گرفتش [6] I, IV— پلنگ [7] VI— کنون [8] I, IV, VI— اندرون [9] I, IV— چنگ [10] I, IV— دلیری و کردار [11] IV— تو گفتی بدستش [12] I— و оп.; IV— دیدمش [13] I, IV, VI— نه سنگ [14] I, IV— عنانش [15] I, IV, VI— بدان [16] I, IV, VI— همش کوه و هم غار و هم راه پست [17] I— بیش ازهزار [18] VI— زدندی [19] Л— گرزدار; I, IV— نامدار; Л—доб.:

گر از جای جنبان شود کوه خار * بزین در بجنبید ان نامدار

[20] I, IV, VI— بسنگ و برویش [21] VI— چنان [22] I, IV— ز ترکان [23] IV— доб.:

جهانجوی و روی سپاهت منم * بدشخواری اندر پناهت منم
نماندست با او مرا تاو هیچ * برو رای زن آشتی را بسیچ

جز از آشتی جستن رای نیست — که با او سپاه ترا پای نیست[1]
زمینی کجا آفریدون گرد — بدانگه بتور دلاور سپرد
بمن[2] داده بودند و بخشیده راست — ترا کین پیشین نبایست خواست
تو دانی که دیدن نه چون[3] آگهیست — میان شنیدن همیشه تهیست
[گلستان که امروز باشد ببار — تو فردا چنی گل نیاید بکار[4]]
از امروز کاری[5] بفردا ممان — که داند که فردا چه گردد زمان
ترا جنگ ایران چو بازی نمود — ز[6] بازی سپهرا درازی فزود[7]
نگر تا چه مایه ستام بزر — هم از[8] ترگ[9] زرّین و زرّین سپر[10]
همان تازی اسپان زرّین[11] لگام — همان تیغ هندی بزرّین نیام
ازین بیشتر نامداران[12] گرد — قباد[13] اندر آمد بخواری ببرد
چو کلباد و چون بارمان دلیر — که بودی شکارش همه نرّه شیر[14]
خزروان[15] کجا زال بشکست خرد — نمودش بگرز گران دستبرد[16]
شماساس کین توز لشکر پناه — که قارن بکشتش بآوردگاه
[چنین نامداران کین[17] صد هزار — فزون کشته آمد گه[18] کارزار][19]
بتر زین همه نام وننگ[20] شکست — شکستی که هرگز نشایدش بست
گر از من سر نامور گشته شد — که[21] اغریرث پرخرد[22] کشته شد[23]

---

[1] Б— وقال: الصواب أن نغتنم السلامة منهم و نتعد الرسل اليهم جانحين الى السلم; далее бб. 91—103 текста не переведены. [2] VI— بتو [3] I, IV, VI— به از [4] Л—б. оп.; I, IV— на месте этого б. стоит б. 96 текста; I, IV— пять бб. в порядке: 95, 94, 97, 98, 99 перенесены, стоят после б. 102 текста. [5] I, IV— کارت [6] VI— نه [7] I, IV, VI— نمود [8] I, IV, VI— همان [9] VI— زین [10] IV— کمر [11] I, IV— بزرّین [12] IV— نامداران [13] I, IV— که باد [14] Л—доб.: و شیران

چو کلباد ویسه که قارن بکشت * دل چرخ گردان بدو شد درشت

VI—доб.:

کروخان ویسه که قارن بکشت * دل چرخ گردان بدو شد درشت

[15] I— خزوران; IV— خروزان; VI— خروران [16] VI— бб. 101—103 стоят после б. 105 текста. [17] VI— دگر [18] VI— گشته درین [19] I, IV— б. оп. [20] Л—доб. و [21] I, IV, VI— چو [22] I, IV— پرهنر; VI— نامور [23] Б— ثم طفق يعتذر الى أبيه من سبق السيف العذل فى قتل فى قتل إغريرث أخيه و يسأله العفو و الصفح; далее до б. 114 текста не переведено.

جوانی [1] بدو نیکیٔ روزگار   من امروزرا دی گرفتم [2] شمار [3]
که پیش [4] آمدندم همان [5] سرکشان   پس پشت هر یک درفشی کشان [6]
بسی یاد دادندم از [7] روزگار   دمان از پس و من دوان [8] زار و خوار [9]
کنون از گذشته مکن هیچ یاد   سوی آشتی یاز [10] با کیقباد
گرت دیگر آید یکی آرزوی   بگرد اندر آید سپه [11] چار سوی [12]
بیک دست رستم که [13] تابنده هور   که رزم با او نتابد [14] بزور [15]
بروی [16] دگر قارن رزمزن   که چشمش ندیدست هر گز شکن
سه دیگر چو کشواد زرّین کلاه   که آمد به آمل ببرد آن [17] سپاه
چهارم چو مهراب کابل خدای   که دستور شاهست و زابل خدای [18]

٤

سپهدار ترکان [19] دو دیده پر آب   شگفتی فرو ماند ز [20] افراسیاب [21]
یکی مرد با هوش‌را [22] برگزید   فرستنده بایران [23] چنان چون سزید [24]
یکی نامه بنوشت ارتنگ [25] وار   برو کرده صد گونه رنگ [26] و نگار
بنام [27] خداوند خورشید و ماه   که او داد بر آفرین دستگاه
وزو بر روان فریدون درود   کزو دارد این تخم ما تار و پود

---

[1] T— جزای   [2] IV— ور امروز تا دی گرفتن; VI— ز نیک و ز بد بر گرفتن
[3] I— دمان از پس من دنان زار و خوار (ср. б. 108 текста).   [4] IV, VI— بپیش
[5] IV, VI— همه   [6] I—б. оп.   [7] IV— کردند از; VI— دارند ازین   [8] IV— دمان   [9] I—б. оп.
[10] IV— باز; VI— تاز   [11] I, IV— اندیشهٔ   [12] Б—бб. 110—115 не переведены.   [13] I, IV— چو
[14] VI— او بر نتابم   [15] I, IV— ابا گرز و کوپال و با فرّ و زور   [16] I, IV— بدست
[17] VI— ار   [18] I, IV— وفرّهمای; VI— که سالار شاهست و با فرّ و رای   که سالار شاهست
[19] I, IV— توران   [20] I, IV, VI— از   [21] VI—доб:.

که چندین سخنهاش یاد آمدست * سرش‌را کنون رای داد آمدست

[22] I, IV— بیداردل   [23] I, IV— بایران فرستاد   [24] VI— б. оп.; Л, IV—доб.:

دبیر نویسنده‌را گفت شاه * که پیش آر قرطاس و مشک سیاه

[25] Л— اژنگ (описка из ارژنگ); I— فرهنگ‌وار; IV— فرزانه‌وار   [26] VI— زرّ
[27] VI— سپاس از

گر[1] از تور بر ایرج نیک بخت / بد[2] آمد پدید از پی تاج و تخت[3]
[بران بر[4] همی راند[5] باید سخن / بباید که پیوند ماند بن[6]]
گر این کینه از[7] ایرج[8] آمد پدید / منوچهر سر تا سر آن[9] کین کشید
بران هم که کرد آفریدون نخست[10] / کجا راستی‌را ببخشش بجست[11]
سزد گر برانیم دل هم بران / نگردیم از آیین[12] و راه سران
ز جیحون و[13] تا ماوراالنّهر بر[14] / که جیحون میانچیست[15] اندر گذر[16]
بر و بوم ما بود هنگام شاه / نکردی بران[17] مرز ایرج نگاه
همان بخش ایرج ز[18] ایران زمین / بداد آفریدون و کرد[19] آفرین[20]
ازان گر بگردیم و جنگ آوریم / جهان بر دل خویش تنگ آوریم
بود زخم شمشیر[21] و خشم خدای / نیابیم بهره بهر[22] دو سرای
و گر[23] همچنان چون فریدون گرد / بتور و بسلم و به ایرج سپرد
ببخشیم و زان[24] پس نجوییم کین / که چندین بلا خود نیرزد زمین
سر اینده از سال[25] چون برف گشت / ز خون کیان[26] خاک شنگرف گشت
سرانجام هم جز ببالای خویش / نیابد کسی بهره از جای خویش
[بمانیم روز پسین زیر خاک[27] / سراپای کرباس وجای مغاک[28]]

---

[1] I, IV, VI — که [2] VI — چه [3] VI — б. 121 стоит перед б.120 текста. [4] Л — هم
[5] IV — ماند [6] I — نباید که پرخاش ناید بهن; IV — نگارید باید حدیث کهن; VI — نباید همی راند کین کهن; Б — б. не переведен; IV — доб.:
نماندست آن کین نا خواسته * وزان خواسته کینه شد خواسته
[7] I — کز [8] VI — تور [9] IV, VI — این [10] VI — گرد [11] VI — ببرد [12] I, IV — آهنگ
[13] I, IV — زخرگاه; VI — خجندست [14] I, IV, VI — در [15] I, IV — میانستش [16] IV — доб.:
نه کاهید کشور نه در وی فزود * همه راستی جست و نیکی نمود
[17] I, IV — نکرد اندران [18] I, IV — بد [19] I, IV — بدش; VI — که از آفریدون برد
[20] Б — فیکون جیحون حاجزا بین المملکتین و یکون ماوراءه للتورانیة کما کان فی عهد ایرج و ما هو من جانبه الآخر للإیرانیة و مقتضی العقل أن نتراضی بهذه القسمة و لا نتعنی فی محاولة غیرها
[21] I — خورشید [22] IV, VI — زهر [23] I, IV — اگر [24] I — ازان; VI — وزین [25] I, IV — سرژنده زال; VI — سر زنده از سال [26] I — یلان [27] VI — بمانیم با آن رشی پنج خاک; T — نیابیم ما رستن ازکج و خاک [28] I, IV — б. оп.

وگر آزمندیست و[1] اندوه و رنج　　شدن تنگ دل در[2] سرای سپنج[3]
مگر رام گردد بدین[4] کیقباد　　سر مرد بخرد نگردد ز داد
کس[5] از ما نبینند جیحون بخواب　　وز ایران نپایند ازین روی[6] آب[7]
مگر با درود و سلام و پیام　　دو کشور شود[8] زین سخن شادکام
چو نامه بمهر اندر آورد شاه　　فرستاد نزدیک ایران سپاه
ببردند نامه بر کیقباد　　سخن نیز ازین گونه کردند یاد
چنین داد پاسخ که دانی درست　　که از ما نبد پیشدستی نخست
ز تور اندر آمد[9] نخستین ستم　　که شاهی چو ایرج شد از تخت کم
بدین روزگار اندر افراسیاب　　بیامد بتیزی[10] و بگذاشت[11] آب[12]
شنیدی که با شاه نوذر چه کرد　　دل دام و دد شد پر از داغ و درد
ز کینه باغریرث پر خرد　　نه آن کرد کز مردمی در خورد
ز کردار بد گر پشیمان شوید[13]　　بنوّی ز سر باز پیمان شوید[13]
مرا نیست از کینه و آز رنج[14]　　بسیچیده‌ام در سرای سپنج[15]
شمارا سپردم[16] ازان[17] روی[18] آب　　مگر یابد آرامش افراسیاب
بنوّی یکی باز پیمان نوشت[19]　　بباغ بزرگی درختی بکشت
[فرستاده آمد بسان پلنگ　　رسانید نامه بنزد پشنگ[20]]
[بنه بر نهاد و سپه را براند　　همی گرد بر آسمان بر فشاند]
[ز جیحون گذر کرد مانند باد　　وزان آگهی شد بر کیقباد]
[که دشمن شد از پیش بی کارزار　　بدان[21] گشت شادان دل شهریار[22]]
بدو گفت رستم که ای شهریار　　مجو[23] آشتی در گه کارزار

---

[1] I, IV— دگر آرزویست [2] VI— زین [3] Б—бб. 128—138 переведены сокращенно. [4] I, IV, VI— بدین [5] I— گر [6] VI— نباشد ازین جوی [7] I, IV— ازین پس نپایند ازان روی آب [8] IV— بود [9] VI — آمد اول [10] I, IV— بایران [11] IV, VI— بگذشت [12] Б— و أما الآن فلا يخفى أن أفراسياب هجم هذه البلاد [13] I— نشوی؛ IV— نشود; VI— شدست [14] I, IV— کینه آزار رنج [15] VI—б. оп. [16] I, IV— سپارم [17] VI— شماراست پیمان ازین [18] IV— از آنسوی [19] IV, VI— نبشت [20] I, IV—бб. 150—153 оп. [21] VI— چنان [22] VI— обратный порядок мисра; Б—бб. 150—153 не переведены. [23] I, IV, VI— مجوی

نبد پیشتر آشتی‌را نشان[1] / بدین روز گرز من آوردشان
چنین گفت با[2] نامور[3] کیقباد / که چیزی ندیدم نکوتر ز داد
نبیره فریدون فرخ[4] پشنگ / بسیری همی سر بپیچد[5] ز جنگ[6]
[سزد گر هر آنکس که دارد خرد / بکژّی[7] و ناراستی ننگرد][8]
ز زاولستان[9] تا بدریای سند / نوشتیم[10] عهدی[11] ترا[12] بر پرند[13]
سر[14] تخت با افسر نیم روز / بدار و همی[15] باش گیتی‌فروز
وزین[16] روی کابل بمهراب ده[17] / سراسر سنانت[18] بزهراب ده[19]
کجا پادشاهیست بی جنگ نیست / وگر[20] چند روی[21] زمین تنگ نیست[22]
سرش‌را بیاراست با[23] تاج زر / همان گردگاهش بزرّین کمر
ز یک روی گیتی مرورا سپرد / ببوسید روی زمین مرد گرد
ازان[24] پس چنین[25] گفت فرّخ قباد / که بی زال تخت[26] بزرگی مباد[27]
بیک موی دستان نیرزد جهان / که او ماندمان یادگار از[28] مهان[29]
یکی جامهٔ[30] شهریاری بزر / ز یاقوت و پیروزه تاج و کمر
نهادند مهد از بر پنج پیل / ز پیروزه رخشان بکردار[31] نیل

---

[1] I— آشتی پیشتر زان نشان; IV— آشتی هیچ در خوردشان; VI— آشتی پیش از آوردشان
Б— هلّا کان ذلك منهم قبل هذه الوقعة [2] VI— پس [3] IV— برستم چنین گفت پس
[4] Л— فریدون و پور [5] Л— نه بپیچد [6] VI— چو او صلح جوید مرا نیست تنگ
[7] IV— زکژّی [8] Л—б. оп.; Б— فاذا طلب بشنك مصالحتنا و موادعتنا فحقیق بنا أن نجیبه الی ما طلب [9] I, IV, VI— زابلستان [10] I, IV— نبشتیم [11] IV— عهد [12] VI— بران [13] Б— وقد تقدّمنا بأن یکتب لك عهد علی ممالك زابلستان الی بحر السند
[14] I, IV, VI— تو شو [15] I, IV— همی دارومی [16] I, IV— وزان; VI— وگر [17] VI— داد; Б— وسلّم بلاد کابل الی مهراب [18] VI— بدشمن سنانش [19] VI— داد [20] IV— اگر
[21] Л— جنگ جوی [22] Т—доб.:

بسی خلعت آراست شاه رمه * بزال و برستم بداد آن همه

[23] VI— در Б— و خلع علیه خلعة عظیمة مشتملة علی التاج ...(далее перевод б. 163)
[24] I, IV, VI— وزان [25] VI— چنان [26] VI— تاج [27] I, IV—б. 165 стоит перед б. 164 текста. [28] Л— ماند از یادگار [29] Б— إنه بقیة الملوک الماضین [30] VI— مایهٔ
[31] I, IV— تابانتر از آب; VI— رخشانتر از آب

بگسترد زربفت بر مهد بر[1] یکی گنج کش کس ندانست مر[2]
فرستاد نزدیک دستان سام که خلعت مرا زین فزون بود کام[3]
اگر باشدم زندگانی دراز ترا دارم اندر[4] جهان بی نیاز
همان قارن نیو و[5] کشوادرا چو برزین و خرّاد[6] پولادرا[7]
بر افگند[8] خلعت چنانچون سزید کسی را که خلعت سزاوار دید[9]
درم داد و دینار[10] و تیغ و سپر کرا درخور آمد[11] کلاه و کمر

۵

وزانجا سوی پارس اندر کشید که در پارس بد گنجها را کلید
نشستنگه آن گه باصطخر[12] بود کیانرا بدان جایگه فخر بود
جهانی سوی او نهادند روی[13] که او بود سالار[14] دیهیم جوی
بتخت کیان اندر آورد[15] پای بداد و به آیین فرخنده رای
چنین گفت با نامور مهتران[16] که گیتی مرا از[17] کران تا کران
اگر[18] پیل با پشّه کین آورد همه رخنه در داد و دین آورد
نخواهم[19] بگیتی[20] جز از راستی که خشم خدا آورد کاستی
تن آسانی از درد[21] رنج[22] بهست[23] کجا خاک و آبست[24] گنج منست[25]

---

[1] I, IV—زر; VI—در مهد زر [2] Б—و أمر فأغدّوا تاجا من الذهب و منطقة مرصعة بالجواهر و أحضروا خمسة من الفيلة العظام و أوقروها بالذهب و الفضة; T (P) дает порядок бб.: 168, 169, 167. [3] VI—فزودست کام [4] I—ترا من کنم [5] I, IV—قارن و گرد; VI—قارن شیر و [6] I, VI—доб. و [7] IV—چو برزین و پولاد و خرّادرا [8] IV—بر آراست [9] Б—و أمر لجميع الملوک و الأمراء مثل قارن و کشواذ و برزین و خرّاذ بنفائس الخلع و طرائف التحف علی اختلاف مراتبهم [10] I—ز دیبا و دینار; IV—ز دینار و دیبا [11] I, IV—کرا بود درخور; VI—که بودند خورد(؟) [12] IV—آنگاه اصطخر [13] I, IV—نهادند رخ سوی اوی [14] IV—доб. و [15] VI—اندر آورد آنگاه [16] I, IV—بخردان [17] IV—شد [18] I, IV—وگر [19] IV—نجویم [20] VI—ز گیتی [21] VI—доб. و [22] IV—داد و رنج [23] I—تن از داد و از ار(؟) بر رنج نیست [24] I, VI—آب و خاکست [25] I—جز رنج نیست

سپاهی و شهری همه[1] یکسرند   همه پادشاهی[2] مرا لشکرند[3]
همه در پناه جهاندار بید   خردمند بید و بی آزار بید
هر آنکس که دارد خورید و دهید   سپاسی ز خوردن بمن بر نهید[4]
هر آنکس[5] کجا باز ماند ز خورد   ندارد همی توشهٔ کارکرد[6]
چراگاهشان بارگاه منست   هر آنکس که اندر[7] سپاه منست
وزان[8] رفته نام آوران یاد کرد   بداد و دهش گیتی آباد کرد
برینگونه صد سال شادان[9] بزیست   نگر تا چنین در جهان[10] شاه کیست[11]
پسر بد مراورا خردمند چار[12]   که بودند زو در[13] جهان یادگار
نخستین چو کاوس با آفرین   کی آرش دوم و دگر کی[14] پشین[15]
چهارم کجا آرشش بود نام[16]   سپردند گیتی به آرام و کام[17]
چو صد سال بگذشت با[18] تاج و تخت   سر انجام تاب اندر آمد ببخت[19]
چو دانست کامد بنزدیک مرگ   بپژمرد خواهد همی سبز برگ
سر ماه[20] کاوس کی را بخواند   ز داد و دهش چند با او براند
بدو گفت ما بر نهادیم رخت   تو بسپار تابوت و بردار تخت
چنانم که گویی ز[21] البرز کوه   کنون آمدم شادمان با گروه
چو بختی[22] که بی آگهی بگذرد   پرستندهٔ او ندارد خرد
تو گر دادگر باشی و پاک دین[23]   ز هر کس نیابی بجز آفرین[24]

---

[1] I, IV, VI — مرا [2] I, IV, VI — پادشاهان [3] I, VI — обратный порядок мисра. [4] I — б. оп. [5] I, IV — وزآنکس [6] I, IV — نیابد همی قوت از کار کرد [7] VI — آید [8] I, IV, VI — ازان [9] I — آسان [10] I, IV — بگیهان چنین [11] Б — бб. 179—189 переданы сокращенно. [12] I, IV — خردمند اورا چهار [13] I, IV — اندر; VI — ازودر [14] I, IV — بد سوم کی [15] IV — نشین; VI — دوم را سیم کی نشین [16] I — چهارم کجا کی سن (پشین؟) بود نام; IV — چهارم که بود اردشیر او بنام; VI — چهارم کی اذرش بودش بنام [17] IV — همه هر چهار از پدر شادکام; Б — و کان له أربع بنین کیکاؤس و کی آرش و کی نشین و کی أرشش [18] VI — بر [19] I — تاج اندر آمد ز بخت; IV — تاج اندر آمد ز تخت; VI — به تخت [20] IV — سرافراز [21] I — از [22] I — چه بختی; IV — چه تختی [23] I, IV, VI — رای [24] I, IV — ثوابش بیابی بدیگرسرای; VI — بیابی براین بدیگر سرای

و گر آز گیرد سرترا بدام   بر آری یکی تیغ تیز از نیام[1]
بگفت این و شد زین جهان فراخ   گزین کرد صندوق بر جای کاخ[2]
بسر شد کنون قصّهٔ کیقباد   ز کاوس باید سخن کرد یاد[3]

---

[1] Л—доб.:

نگه دار تن باش و ان خرد * خرد مردرا سر بگردون برد
ز داد و دهش هیچ ماسای نیز * که از داد باشی بگیتی عزیز

[2] I—بر گاه و کاخ; I, IV—доб.:

جهانرا چنین است ساز و نهاد * بر آرد ز خاک و دهدشان بباد

[3] I—که گیریم یاد; IV, VI—کنون کرد یاد; Л—доб.:

جهانرا چنین است ساز و نهاد * یکی نزد او نوذر و کیقباد

VI—доб.:

جهانرا چنین است ساز و نهاد * بر آرد ز خاک و فشاند بباد

پادشاهی کی کاوس
و رفتن او بمازندران

۱

درخت برومند چون شد بلند ... گر آید ز گردون[1] برو بر گزند
شود برگ پژمرده و بیخ سست ... سرش سوی پستی گراید نخست
چو از جایگه بگسلد پای خویش ... بشاخ[2] نوآیین دهد جای خویش
مراورا سپارد گل و برگ و باغ ... بهاری بکردار روشن چراغ[3]
اگر شاخ بد خیزد[4] از بیخ نیک ... تو با شاخ تندی میاغاز ریک[5]
پدرچون بفرزند ماند جهان ... کند آشکارا برو بر نهان
گر او بفگند فرّ و نام پدر ... تو بیگانه خوانش مخوانش پسر
کرا[6] گم شود[7] راه[8] آموزگار ... سزد گر جفا بیند از روزگار
چنین است رسم سرای کهن ... سرش هیچ پیدا نه بینی ز بن
چو رسم بدش[9] باز داند[10] کسی ... نخواهد که ماند بگیتی[11] بسی
چو کاوس بگرفت[12] گاه پدر ... مراورا جهان بنده شد[13] سر بسر
ز هر گونهٔ گنج آگنده دید ... جهان سر بسر پیش خود بنده دید
همان تخت[14] و هم طوق[15] و هم[16] گوشوار ... همان تاج زرّین زبرجد[17] نگار
همان[18] تازی اسبان آگنده یال ... بگیتی ندانست کسرا[19] همال
چنان بد که در گلشن زرنگار ... همی خورد روزی می خوشگوار
یکی تخت زرّین بلورینش پای ... نشسته برو بر جهان کدخدای
ابا پهلوانان ایران بهم ... همی رای زد شاه بر بیش و کم

---

[1] I— گرایدون که آید [2] IV— بسرو [3] I— б. оп. [4] VI— مژه [5] VI— میامیز
نیک [6] I, IV— اگر [7] I— کند [8] VI— نام [9] VI— پدر [10] I, IV— یابد
VI— یاد دارد ; باز [11] I— نباید که ماند بدو غم—VI ; بماند—IV ; سزد گر نماند بگیتی
[12] I, IV— بگرفت کاوس [13] IV— بد [14] I— هم از تاج [15] I— تخت ; IV— با طوق
[16] IV— با ; VI— همان طوق و [17] VI— تخت گوهر [18] I— هم از [19] IV, VI— خودرا

چو[1] رامشگری[2] دیو زی پرده‌دار بیامد که خواهد بر شاه بار
چنین گفت کز شهر مازندران یکی خوشنوازم ز رامشگران
اگر درخورم بندگی شاه را گشاید[3] بر تخت او راه را[4]
برفت از بر[5] پرده سالار بار خرامان بیامد[6] بر شهریار
بگفتا[7] که رامشگری بر درست ابا بربط و نغز رامشگرست
بفرمود تا پیش او خواندند[8] بر رودسازانش بنشاندند[9]
ببربط چو بایست برساخت[10] رود برآورد مازندرانی سرود
که مازندران شهر ما[11] یاد باد همیشه بر و بومش آباد باد
که در بوستانش همیشه گلست بکوه اندرون لاله و سنبلست
هوا خوشگوار و زمین پرنگار نه گرم و نه سرد و همیشه بهار
نوازنده بلبل بباغ اندرون گرازنده آهو براغ اندرون
همیشه بیاساید[12] از خفت[13] وخوی[14] همه ساله[15] هر جای رنگست و بوی
گلابست گوئی بجویش روان همی شاد گردد ز بویش روان
دی و بهمن و آذر و فرودین همیشه پر از لاله بینی زمین
همه ساله خندان لب جویبار بهر جای باز شکاری بکار
سراسر همه کشور آراسته زدیبا و دینار و ز[16] خواسته
بتان[17] پرستنده با تاج[18] زر همه نامداران بزرّین کمر
چو کاوس بشنید ازاو این سخن یکی[19] تازه اندیشه افگند بن
دل رزمجویش ببست اندران که لشکر کشد سوی[20] مازندران
چنین گفت با سرفرازان رزم که ما سر[21] نهادیم یکسر ببزم
اگر کاهلی پیشه گیرد[22] دلیر نگردد ز آسایش و کام[23] سیر[24]

1 I — که 2 VI — رامشگر 3 VI — گشایم 4 IV — بسایم برخ خاک درگاه را
5 IV — پس ; VI — بر 6 I, IV — بیامد خرامان 7 I, IV, VI — بگفتش 8 I — تاختند
9 I — بنشاختند 10 I — برساخت بایست 11 Л, VI — شاه را 12 IV, VI — نیاساید
13 VI — جفت ; I — آب 14 I, VI — جوی 15 I — سال 16 I, VI — از ; IV — زر
17 IV — میان 18 IV — تاج و 19 VI — گل 20 I — فرستد به ; IV — برد 21 I, VI — دل ;
22 IV — آید ; VI — گردد 23 I — از آلودن و گاه ; IV — زآسایش و خواب 24 VI — بروبر شود
دشمن سست چیر

من از جمّ و ضحّاک و از کیقباد — فزونم ببخت[1] و بفرّ و بداد[2]
فزون بایدم زان[3] ایشان هنر — جهانجوی باید سر تاجور
سخن[4] چون بگوش بزرگان رسید — از ایشان کس این رای فرّخ ندید
همه زرد گشتند و پرچین بروی — کسی جنگ[5] دیوان نکرد آرزوی
کسی راست پاسخ نیارست کرد — نهانی روان‌شان[6] پر از[7] بادسرد
چو طوس و چو گودرز[8] کشواد و گیو — چو خرّاد و گرگین و رهّام[9] نیو
بآواز گفتند ما کهتریم — زمین جز بفرمان تو نسپریم
ازان پس یکی انجمن ساختند — ز گفتار او دل بپرداختند[10]
نشستند و گفتند با یکدگر — که از بخت مارا چه آمد بسر[11]
اگر شهریار این سخنها که گفت — بمی خوردن اندر نخواهد[12] نهفت
ز ما و ز ایران[13] برآمد[14] هلاک — نماند برین[15] بوم[16] وبر آب و خاک
که جمشید با فرّ[17] و انگشتری — بفرمان او دیو و مرغ و پری
ز مازندران یاد هرگز نکرد — نجست از دلیران[18] دیوان نبرد
فریدون پردانش و[19] پرفسون — همین را روانش[20] نبد رهنمون
اگر شایدی بردن این بد بسر — بمردی و گنج و بنام و هنر[21]
منوچهر کردی بدین پیشدست — نکردی برین بر دل[22] خویش پست[23]
یکی چاره باید کنون اندرین[24] — که این بد بگردد ز ایران زمین[25]
چنین گفت پس طوس با مهتران — که ای رزم‌دیده دلاور سران[26]

[1] I, IV — بتخت; VI — بفرّ و بتخت [2] I, IV — نژاد [3] IV, VI — نیز از [4] I — چنان [5] VI — یکی رزم [6] I — لب [7] IV — غمی شد دل و لبهاشان پر از غم [8] IV, VI — گودرز و [9] I, IV, VI — بهرام [10] IV — б. оп.; VI — نهانشان دل از غم بدو لب از درین [11] IV — б. оп. [12] VI — نباید [13] VI — یزدان [14] IV, VI — آید [15] I — بدین; VI — درین [16] VI — موم [17] I, IV, VI — تاج; Б — مع جلالة قدره و فخامة شأنه [18] IV — دلیری ز [19] I, IV, VI — оп. و [20] I, IV — همان آرزویش; VI — همین را ز دانش [21] I — بمردی و نام بگنج و [22] VI — برین همت [23] I, IV, VI — б. оп. [24] I, IV, VI — نمودن بدین [25] VI — گهر مرین چاره باید کنون دست باز * نهانی یکی چارهٔ نو بساز [26] VI — روان

مراین بند[1] را چاره اکنون یکیست　　بسازیم و این کار[2] دشوار نیست
هیونی[3] تکاور[4] بر زال سام　　بباید فرستاد و دادن پیام
که گر سر بگل داری اکنون[5] مشوی　　یکی تیز کن مغز و بنمای روی[6]
مگر کو گشاید لب پندمند[7]　　سخن بر دل شهریار بلند[8]
بگوید که این[9] اهرمن داد یاد　　در دیو هرگز نباید گشاد
مگر زالش آرد ازین گفته باز　　وگرنه سرآمد[10] نشان[11] فراز
سخنها ز هرگونه برساختند　　هیونی تکاور برون تاختند
رونده همی تاخت[12] تا نیمروز　　چو آمد بر زال گیتی فروز
چنین داد[13] از نامداران پیام　　که ای نامور باگهر پور سام
یکی کار پیش آمد اکنون شگفت　　که آسانش[14] اندازه نتوان گرفت
برین کار گر تو نبندی کمر　　نه تن ماند ایدر نه بوم و نه بر
یکی شاه‌را بر دل اندیشه خاست　　به پیچیدش آهرمن از راه راست[15]
برنج نیاگانش از باستان　　نخواهد همی بود همداستان
همی گنج بی رنج بگزایدش　　چرا گاه[16] مازندران بایدش
اگر هیچ سر خاری از[17] آمدن　　سپهبد[18] همی زود خواهد[19] شدن
همی[20] رنج تو داد خواهد بباد　　که بردی ز آغاز[21] با کیقباد
تو با رستم شیر ناخورده سیر　　میانرا ببستی چو شیر دلیر
کنون آن همه باد شد پیش اوی　　به پیچید جان[22] بداندیش اوی

---

1 VI — بنده　2 Л — رنج; IV — بند　3 IV — هیون　4 VI — دلاور　5 I — آنجا; VI — که

6 VI — доб.:

که گر گل بسر داری اینجا مشوی * یکی تیز کن مغز و بنمای روی
بگوئی تو ای شاه کاوس کی * که بر خیره کاری میفگن تو پی
که آخر پشیمانی آید ز اوی * بباید کنون تیز بر کاست اوی
گر گل بسر داری اینجا

7 I, IV — یکی; VI — سخن　8 VI — б. стоит после б. 6.　9 VI — که این مرترا

10 VI — آید　11 I, IV, VI — نشیب　12 VI — رفت; Б — فطیروا راکباً　13 Л, VI — داشت

14 I, IV, VI — که از دانش　15 IV — б. стоит после б. 65.　16 I, IV — همی گاه; VI — همه کار

17 I — باشی ز زود; IV — خاری سر از　18 IV, VI — شهنشه　19 I, IV — بزودی بخواهد شدن

20 I, IV, VI — همه　21 I, IV — به آغاز; VI — در آغاز　22 VI — روان

چو بشنید دستان به پیچید سخت | تنش گشت لرزان بسان[1] درخت
همی گفت[2] کاوس خودکامه مرد | نه گرم آزموده ز گیتی نه سرد
کسی کو[3] بود در جهان پیشگاه | برو بگذرد سال و خورشید و ماه
که ماند که از[4] تیغ او در جهان | بلرزند یکسر کهان و مهان
نباشد شگفت ار بمن نگرود | شوم[5] خسته گر پند من نشنود
وزین رنج آسان کنم بر دلم | از اندیشهٔ شاه[6] دل بگسلم[7]
نه از من پسندد جهان آفرین | نه شاه و نه گردان ایران زمین
شوم گویمش هرچ آید[8] ز پند | ز من گر پذیرد بود[9] سودمند
وگر تیز گردد گشادست راه | تهمتن هم ایدر بود با سپاه[10]
پر اندیشه بود آن شب دیر باز | چو خورشید بنمود تاج از فراز
کمر بست و بنهاد سر سوی شاه | بزرگان برفتند با او براه
خبر شد بطوس و بگودرز و گیو | برهّام و گرگین و گردان نیو
که دستان بنزدیک ایران رسید | درفش همایونش آمد پدید
پذیره شدندش سران سپاه | سری[11] کو کشد پهلوانی کلاه
چو دستان سام اندر آمد بتنگ | پذیره[12] شدندش همه بی درنگ
برو سر کشان آفرین خواندند | سوی شاه[13] با او همی راندند
بدو گفت طوس ای گو سرفراز | کشیدی چنین رنج[14] راه دراز
ز بهر بزرگان ایران زمین | بر آرامش[15] این رنج کردی گزین
همه سر بسر نیکخواه توایم | ستوده بفرّ کلاه توایم
ایا نامداران چنین گفت زال | که هرکس که اورا نفرسود[16] سال
همه پند پیرانش آید بیاد | ازان پس دهد چرخ گردانش داد[17]

---

[1] I, IV— که شد زرد برگ کیانی; VI— نبد زرد برگ کیانی [2] VI— بود [3] VI— چون [4] I, IV— که ماندست که از; VI— نباید که از; T— وز اندیشهٔ [5] I— شود [6] Л— شاد [7] I— گسلم; IV— نگسلم [8] IV— دانم; VI— باید [9] I, VI— شود; IV— شوم [10] Л— کلاه; VI—второе мисра б. 77. [11] VI— شهی [12] I, VI— پیاده [13] I— شهر [14] VI— رنج و [15] Л, I, IV, VI— آسایش [16] I, IV— بفرسود; VI— بفرمود [17] VI— باد

نشاید که گیریم ازو پند باز   کزین پند ما نیست خود[1] بی نیاز
ز پند و خرد[2] گر بگردد سرش   پشیمانی آید[3] ز گیتی برش
به آواز گفتند ما با تواییم   ز تو بگذرد پند کس نشنویم
همه یکسره نزد[4] شاه آمدند   بر نامور تخت[5] گاه آمدند

۲

همی رفت پیش اندرون زال زر   پس او بزرگان زرین کمر
چو کاوس را دید دستان سام   نشسته بر اورنگ بر شادکام
بکش کرده دست و سر افگنده پست   همی رفت تا جایگاه نشست
چنین گفت کای کدخدای جهان   سرافراز بر مهتران و[6] مهان
چو تخت تو نشنید و افسر ندید[7]   نه چون بخت تو چرخ گردان شنید
همه ساله[8] پیروز بادی[9] و شاد   سرت[10] پر ز دانش دلت[11] پر ز داد
شه[12] نامبردار بنواختش   بر خویش بر تخت بنشاختش
بپرسیدش از رنج[13] راه دراز   ز گردان و از رستم سرفراز[14]
چنین گفت مر شاه‌را زال زر   که نوشه بدی[15] شاه و[16] پیروز گر[17]
همه شاد و روشن[18] ببخت[19] تواند   برافراخته سر بتخت[20] تواند
ازان پس یکی داستان کرد یاد[21]   سخنهای شایسته[22] را درگشاد[23]
[چنین گفت کای پادشاه جهان   سزاوار[24] تختی و تاج مهان][25]
[ز تو پیشتر پادشه بوده‌اند   که این راه[26] هرگز نه پیموده‌اند][27]
که بر سر مرا روز چندی گذشت   سپهر از بر خاک چندی[28] بگشت

---

[1] I, IV — او; VI — خود نیست شه   [2] I, IV, VI — پند خرد   [3] I, IV — آرد   [4] I, IV — پیش
[5] I, IV, VI — تاج و   [6] I, IV — سرافرازتر مهتر اندر; VI — مهتر میان   [7] VI — که دید
[8] I, IV, VI — ساله   [9] I, IV — باشی   [10] I, IV — دلت   [11] I, IV — سرت   [12] I, IV — کی
[13] Л, I, IV — رنج و   [14] VI — обратный порядок мисра.   [15] IV, VI — بزی   [16] I, IV, VI — و оп.
[17] VI — که تو شه بزی شاد و فیروزفر   [18] VI — خندان   [19] VI — بتخت   [20] VI — ببخت
[21] I, IV, VI — برگشاد   [22] I, IV, VI — بایسته   [23] VI — میکرد یاد   [24] VI — سرافراز
[25] Л, VI — б. оп.   [26] IV — راز   [27] Л, VI — б. оп.   [28] IV — تیره; VI — تیره گزشت

منوچهر شد زین جهان فراخ ‏ ‏ ‏ ازو ماند ایدر بسی گنج و کاخ
همان زَو و با نوذر و کیقباد ‏ ‏ ‏ چه مایه بزرگان که داریم یاد
ابا لشکر گشن و گرز گران ‏ ‏ ‏ نکردند آهنگ مازندران
که آن خانهٔ دیو افسونگرست ‏ ‏ ‏ طلسمست وز[1] بند جادو درست[2]
مرآنرا بشمشیر نتوان شکست[3] ‏ ‏ ‏ بگنج و بدانش[4] نیاید بدست[5]
هم آنرا بنیرنگ[6] نتوان گشاد ‏ ‏ ‏ مده رنج[7] و گنج[8] و درمرا بباد[9]
همایون ندارد کس آنجا شدن ‏ ‏ ‏ وزایدر کنون رای رفتن زدن
سپه‌را بران سو نباید کشید ‏ ‏ ‏ ز شاهان کس این رای هرگز ندید
گزین نامداران ترا کهترند ‏ ‏ ‏ چنین بندهٔ دادگر[10] داورند
تو از خون چندین سر نامدار ‏ ‏ ‏ ز بهر فزونی[11] درختی مکار
که بار و بلندیش نفرین بود ‏ ‏ ‏ نه آیین شاهان پیشین بود
چنین پاسخ آورد کاوس باز ‏ ‏ ‏ کز اندیشهٔ تو نیم بی نیاز
ولیکن من از آفریدون[12] و جم ‏ ‏ ‏ فزونم بمردی[13] و فرّ و درم[14]
همان از[15] منوچهر و از کیقباد ‏ ‏ ‏ که مازندران‌را نکردند یاد
سپاه و دل[16] و گنجم افزونترست ‏ ‏ ‏ جهان زیر شمشیر تیز اندرست
چو بردانشی[17] شد گشاده جهان ‏ ‏ ‏ بآهن[18] چه داریم گیتی نهان
شوم‌شان یکایک براه[19] آورم ‏ ‏ ‏ گر آیین شمشیر و گاه[20] آورم
اگر کس نمانم[21] بمازندران ‏ ‏ ‏ وگر بر[22] نهم باژ و ساو[23] گران
چنان زار وخوارند بر چشم من ‏ ‏ ‏ چه جادو چه دیوان آن انجمن
بگوش تو آید خود این آگهی ‏ ‏ ‏ کزیشان شود روی گیتی تهی
تو با رستم ایدر[24] جهاندار باش ‏ ‏ ‏ نگهبان ایران و بیدار باش

---

[1] I — و از [2] VI — جادو گرست [3] VI — گرفت [4] IV — بآتش [5] VI — بگنج و بدینار نیز از شگفت [6] VI — مران بندرا هیچ [7] VI — مرد [8] VI — روز [9] I, IV — б. оп. [10] I, IV, VI — چو تو بندگان جهان [11] VI — بزرگی [12] I, IV — مرا از فریدون [13] I, IV — فزونست مردی [14] I — زور ودرم ; VI — برای و بمردی نه کم [15] IV — کز [16] VI — زر ; Б — أنا اکثرُ رجالًا و اوفرُ مالًا [17] I, IV, VI — برداشتی [18] I, IV — از آهن ; VI — بآیین [19] I, IV — بدام [20] I, IV — جام [21] VI — نماند [22] IV — نه [23] I, IV — ساو و باژ ; VI — ساو و تاج [24] IV — ایدر

جهان آفریننده یار منست   سر نرّه دیوان شکار منست
گرایدونک یارم نباشی بجنگ   مفرمای مارا بدین در[1] درنگ
چو ازشاه بشنید زال این سخن   ندید ایچ[2] پیدا سرش را ز بن
بدو گفت شاهی و مایندهایم   بدلسوزگی[3] با تو گویندهایم
اگر داد فرمان دهی گر[4] ستم   برای تو باید زدن گام و دم
از اندیشه دلرا[5] بپرداختم[6]   سخن آنچ[7] دانستم انداختم[8]
نه مرگ از تن خویش بتوان سپوخت   نه چشم جهان[9] کس بسوزن بدوخت
بپرهیز هم[10] کس[11] نجست از نیاز   جهانجوی ازین سه[12] نیابد جواز[13]
همیشه[14] جهان بر تو فرخنده باد   مبادا که پند من آیدت یاد[15]
پشیمان مبادی ز کردار خویش   بتو باد روشن دل و دین[16] و کیش
سبک شاهرا زال پدرود کرد   دل از رفتن او پر از دود کرد[17]
برون آمد از پیش کاوس شاه   شده تیره بر چشم او هور و ماه
برفتند با او بزرگان نیو   چو طوس و چو گودرز و رهّام[18] و گیو
بزال آنگهی گفت گیو از[19] خدای   همی خواهم آنک او[20] بود[21] رهنمای
بجایی که کاوس را دسترس   نباشد ندارم مر اورا بکس
ز تو دور باد آز و چشم[22] نیاز   مبادا بتو دست دشمن دراز
بهر سو که آییم و اندر شویم[23]   جز از آفرینت سخن نشنویم[24]
پس از کردگار جهان آفرین   بتو دارد امّید ایران زمین
ز بهر گوان رنج برداشتی   چنین راه دشوار بگذاشتی
پس آنگه[25] گرفتندش اندر کنار   ره سیستانرا برآراست کار

---

[1] I, IV, VI— مفرمای بر گاه کردن; Б— فلا تشیرن علینا بالتثبط عن امرنا
[2] VI— آنچه
[3] I, IV— ز دلسوزگی
[4] I, VI— گوئی همی یا ; IV— خواهی همی یا
[5] I, IV, VI— من دل
[6] IV— پردوختم
[7] I, IV, VI— هرچه
[8] IV— آموختم
[9] I, IV, VI— زمان
[10] IV, VI— هر
[11] VI— گر
[12] IV— خود
[13] VI— جهانجوی را این نباشد نیاز
[14] I, VI— که روشن
[15] VI— آیدبیاد
[16] IV— جان
[17] I, IV— از رفتنش پر غم و دود کرد ; VI— زشاه جهان زال را دل بدرد
[18] I,IV, VI— بهرام ; Б— بهرام
[19] IV— آن
[20] IV— کم
[21] VI— از داور
[22] I, IV, VI— مرگ و
[23] I— بویم ; IV— بهر جا که آئیم و آنجا رویم ; VI-- آنجا رویم
[24] Л—б. оп.
[25] I, IV, VI— سراسر

۳

چو زال سپهبد ز پهلو برفت — دمادم سپه روی بنهاد و[1] تفت
بطوس و بگودرز فرمود شاه — کشیدن سپه[2] سر نهادن براه
چو شب روز شد شاه و جنگ[3] آوران — نهادند سر سوی مازندران
بمیلاد بسپرد ایران زمین — کلید در گنج و[4] تاج و نگین
بدو گفت گر دشمن آید پدید — ترا تیغ کینه بباید[5] کشید
ز هر بد بزال و برستم پناه — که پشت سپاهند[6] و زیبای گاه
دگر روز برخاست آوای کوس — سپه را همی راند گودرز و طوس
همی رفت کاوس لشکر فروز — بنزدگاه بر پیش کوه اسپروز[7]
بجایی که پنهان شود آفتاب — بدان جایگه ساخت آرام و خواب
کجا جای دیوان دژخیم بود — بدان جایگه پیل را[8] بیم بود[9]
بگسترد زربفت[10] بر میش سار — هوا پر ز بوی از می خوشگوار[11]
همه پهلوانان فرخنده پی — نشستند بر تخت کاوس کی[12]
همه شب می و مجلس آراستند — بشبگیر کز خواب[13] برخاستند
پراگنده نزدیک شاه آمدند — کمر بسته و[14] با کلاه آمدند
بفرمود پس گیو را شهریار — دو باره ز لشکر گزیدن[15] هزار
کسی کو گراید بگرز گران — گشایندهٔ شهر مازندران
هرانکس که بینی ز پیر و جوان — تنی کن[16] که با او[17] نباشد روان[18]
وزو هرچ آباد بینی بسوز — شب آور بجایی[19] که باشی بروز[20]

---

[1] I, IV — و оп. [2] Л — بنه; Б — بان یجرّ العساکر [3] I, IV — کند [4] Л — و оп.
[5] I — نباید; Б — فاختر ط سیف الانتقام [6] I — پناهست [7] IV — که فرود آمد آنگه
[8] I — دیورا [9] VI — б. оп. [10] VI — دیبای [11] IV — بدیبا زمین کرد شد گرم روز
بزر کرد بر زر تابان نگار; VI — خرم بهار [12] I — б. оп. [13] VI — جای [14] IV — و оп.
[15] I — گزینند; IV — که بگزین ز لشکر دو باره; VI — گزین کن
[16] IV, VI — چنان کن [17] I, IV, VI — اورا [18] VI — کران [19] I, IV — هر آنجا; VI — همانجا
[20] IV — برایشان شب آور درخشنده روز

چنین تا بدیوان رسد آگهی — جهان کن سراسر ز دیوان[1] تهی[2]
کمر بست و رفت از در[3] شاه گیو — ز لشکر گزین کرد گردان[4] نیو
بشد تا در شهر مازندران — ببارید[5] شمشیر و گرز گران
زن و کودک و مرد با دستوار — نیافت[6] از سر[7] تیغ او زینهار
همی‌کرد غارت همی‌سوخت[8] شهر — بپالود برجای تریاک زهر
یکی چون بهشت برین شهر دید — پر از خرّمی بر درش[9] بهر[10] دید
بهر برزنی بر[11] فزون از هزار[12] — پرستار با طوق و با گوشوار
پرستنده زین بیشتر با کلاه — بچهره بکردار تابنده ماه
بهرجای گنجی پراگنده زر — بیکجای دینار سرخ و[13] گهر
بی اندازه گرد اندرش چارپای — بهشتیست گفتی همیدون بجای[14]
بکاوس بردند از او آگهی — ازان خرّمی جای و آن فرّهی
همی[15] گفت خرّم زیاد آنک گفت — که مازندران را بهشتست جفت
همه شهر گویی مگر بتکده ست[16] — ز دیبای چین بر گل آذین ز دست[17]
بتان بهشتند[18] گویی درست — بگلنارشان روی رضوان بشست[19]
چو یکهفته بگذشت ایرانیان — ز غارت گشادند یکسر[20] میان
خبر شد سوی[21] شاه مازندران — دلش گشت پردرد و سر شد گران
ز دیوان بپیش اندرون[22] سنجه بود — که جان و تنش[23] زان سخن رنجه بود
بدو گفت رو نزد دیو سپید — چنان رو[24] که بر چرخ[25] گردنده شید
بگویش که آمد بمازندران — بغارت از ایران سپاهی گران

---

[1] IV — جادو [2] I — обратный порядок мисра. [3] I, IV — از بر [4] IV — مردان [5] IV — بیازید [6] IV — ندید [7] I — بد ; VI — ندیدند از [8] Л, VI — همی کشت و غارت همی کرد ; I — همی سوخت و غارت همی کرد ; Б — یسنّ علیهم الغارات و یحرق الدیار و ینهب الاموال [9] I, IV — که از خرّمی نزد او [10] VI — بدان خرّمی از در زهر ; زر و بدیگر [11] I, IV, VI — بهر کوی و برزن [12] VI — شمار [13] I, IV — زر و بدیگر ; VI — دینار و جائی [14] VI — گوئی همیدون بپای [15] VI — چنین [16] I — بت پرست [17] I, IV — بد بست [18] Л — بتان پاک حورنند ; VI — بتان برافسان [19] VI — بهشت [20] I, IV, VI — یکیک [21] I, IV, VI — بر [22] I, IV — به پیشش درون ; VI — بگرد اندرش [23] I, IV, VI — دلش [24] I — شو [25] VI — تخت

جهانجوی کاوس شان پیش رو   یکی لشکری[1] جنگ سازان نو
کنون گر نباشی تو فریادرس   نبینی بمازندران زنده[2] کس[3]
چو بشنید پیغام سنجه نهفت[4]   بر دیو پیغام شه باز گفت[5]
چنین پاسخش داد دیو سپید   که[6] از روزگاران مشو ناامید
بیایم کنون با سپاهی گران[7]   ببرّم پی او[8] ز مازندران
شب آمد یکی ابر شد با سپاه   جهان کرد[9] چون روی زنگی سیاه
چو دریای قارست گفتی جهان   همه روشناییش گشته نهان
یکی خیمه زد بر سر از دود و قیر[10]   سیه شد جهان چشمها خیره خیر[11]
چو بگذشت شب روز نزدیک شد   جهانجوی را چشم تاریک شد
زلشکر دو بهره شده تیره چشم   سر[12] نامداران ازو[13] پر ز خشم[14]
از ایشان فراوان تبه کرد نیز   نبود از بد بخت مانده چیز[15]
چو تاریک شد چشم کاوس شاه   بد آمد ز کردار او بر سپاه
همه گنج تاراج و لشکر اسیر   جوان دولت و بخت[16] برگشت پیر
همه داستان یاد باید گرفت   که خیره نماید[17] شگفت از شگفت
سپهبد چنین گفت چون دید رنج   که دستور بیدار بهتر ز گنج[18]
بسختی چو یکهفته اندرکشید   بدیده ز[19] ایرانیان کس ندید

[1] I, IV— ز لشکر یکی [2] I, IV, VI— نیز [3] Л, IV — б. оп. [4] I, IV, VI — خود روی بنهاد و تفت ; VI— زمانندهٔ باد تفت [5] I— برفت; IV—доб.:

بیامد بنزدیک آن سرفراز * بگفت آنچه بشنید از آن جنگساز
بشد سنجه نزدیک آن بدگمان * بداد آگهی گفتش ایدر ممان

I VI— доб. первый бейт разночтения; VI—доб.:

بیامد بگفت آنچه شه گفته بود * همان نیز ازان کو برآشفته بود

Б— فوصل سنجه الی ملک الجنّ شرح لدیه الحال [6] VI— چو [7] VI— چو آمد کنون لشکر بیکران [8] VI— پیش را [9] I, IV— گشت [10] I— قار [11] I— گشت تار [12] VI— دل [13] I— شده [14] IV— شد بخشم [15] I, IV, VI —б. стоит после б. 199. [16] I, IV, VI— تیز [17] IV, VI— بماند [18] VI—б. стоит после б. 203; Л—доб.:

دریغا که پند جهانگیر زال * نه بذرفتم و آمدم تنگحال

[19] I, IV, VI— از بدیدار

بهشتم بغرّید دیو سپید * که ای شاه بی بر بکردار بید
همی برتری را بیاراستی * چرا گاه مازندران خواستی[1]
همی نیروی خویش چون[2] پیل مست * بدیدی[3] و کس را ندادی تو دست[4]
چو[5] با تاج و با تخت نشکیفتی * خرد را بدینگونه بفریفتی
کنون آنچ اندر خور کار تست * دلت یافت آن آرزوها که جست
ازان نرّه دیوان خنجر گذار * گزین کرد جنگی ده و دو هزار[6]
بر ایرانیان بر نگهدار کرد * سر سرکشان پر ز تیمار کرد
سرانرا همه بندها ساختند * چو از بند و بستن بپرداختند[7]
خورش دادشان اندکی جان[8] سپوز * بدان تا گذارند روزی بروز
ازان پس همه[9] گنج شاه جهان[10] * چه از تاج یاقوت و گرز گران[11]
سپرد آنچ[12] دید از کران تا کران * به ارژنگ سالار مازندران
بر شاه رو گفت و[13] اورا بگوی * که زآهرمن اکنون[14] بهانه مجوی
همه پهلوانان ایران و شاه[15] * نه خورشید بینند[16] روشن نه ماه[17]
بکشتن نکردم برو بر نهیب * بدان تا بداند فراز و[18] نشیب
بزاری و سختی برآیدش هوش * کسی نیز ننهد برین کار گوش
چو ارژنگ بشنید گفتار اوی * سوی شاه مازندران کرد روی[19]
همی رفت با لشکر و خواسته * اسیران و اسبان آراسته
[سپرد او بشاه و سبک بازگشت * بدان برز کوه آمد از پهن دشت][20]

[1] VI— کاستی [2] Л— را ; IV— دید [3] IV— ندیدی [4] Л— بدارد بگردد ازو بوم پست ; VI—б. оп. [5] I, IV, VI— تو [6] Л—доб.:
پس از نرّه دیوان مازندران * بیاراست جادو سپاهی گران
[7] I, IV, VI—б. оп. [8] IV— جو [9] VI— ور [10] I, IV, VI— شاه و سپاه [11] I, IV, VI— پیروزه گاه [12] IV— آنکه [13] I, IV, VI— بر شاه بر گفت [14] VI— نو [15] I, IV, VI— سپاه [16] IV— نه بینند خورشید [17] IV—доб.:
که او خود نبیند نشیب و فراز * مکن دست بر شاه ایران دراز
میازار کس را بگرز گران * مکش هیچکس را ز ایرانیان
همه گنج او دار هشیار گوش * تو این پند من ای برادر نیوش
همان پهلوانان ایران سپاه * میازار گفتمت کاوس شاه
[18] IV— بلند از [19] I, IV, VI— بمازندران شاه بنهاد روی [20] Л, I, VI—б. оп.

٤

ازان پس جهانجوی خسته جگر برون کرد مردی[1] چو مرغی بپر
سوی زابلستان فرستاد زود بنزدیک دستان و رستم درود[2]
کنون چشم شد تیره و تیره بخت[3] بخاک[4] اندرآمد سر[5] تاج و تخت
جگر[6] خسته در چنگ آهرمنم همی بگسلد زار جان[7] از تنم
چو از پندهای تو یاد آورم[8] همی از جگر سرد باد آورم[8]
نرفتم بگفتار[9] تو هوشمند ز کم دانشی[10] بر من آمد گزند
اگر تو نبندی بدین بد[11] میان همه سودرا مایه باشد زیان
چو پوینده نزدیک دستان[12] رسید بگفت آنچ دانست و دید[13] وشنید
هم آن گنج و هم[14] لشکر نامدار[15] بیاراسته چون گل اندر بهار
همه چرخ گردان بدیوان سپرد تو گویی[16] که باد اندرآمد ببرد[17]
چو بشنید بر تن بدرّید پوست ز دشمن نهان داشت این هم ز دوست
بروشن دل از دور بدها بدید که زین بر زمانه[18] چه خواهد رسید
برستم چنین گفت دستان سام که شمشیر کوته شد اندر نیام
نشاید کزین پس چمیم و چریم وگر تخت را خویشتن پروریم
که شاه جهان در دم اژدهاست بایرانیان بر چه مایه بلاست

[1] I, VI—گردی ; IV—مرغی [2] I, VI—چنان کم شنود ; IV—چو دود [3] I, IV—بگفتتش که بر من چه آمدز بخت [4] I—نگون ; VI—کنون [5] IV—نگونسار گشته سرو [6] I, IV, VI—چنین [7] I, IV, VI—روان از [8] I, IV, VI—آیدم [9] I, IV, VI—نبودم بفرمان [10] I, IV, VI—ز کمّی خرد [11] I—بدین در ; IV—کمر بر ; VI—برین بر [12] I—رستم [13] I—گفت [14] I, IV, VI—آن [15] VI—بیشمار [16] I, IV, VI—گفتی [17] I, IV, VI—бб. 233, 234 стоят после б. 227; затем I, IV, VI—доб.:
کنون چشم خیره شد و تیره بخت * نگونسار گشته سر [تن—I] و تاج و تخت
[18] I, VI—کزو بر زمانه

کنون کرد باید ترا رخش زین   بخواهی[1] بتیغ جهان بخش کین[2]
همانا که از بهر این روزگار   ترا پرورانید پروردگار
نشاید بدین کار آهرمنی   که[3] آسایش آری و گر[3] دم زنی
برت[4] را بببر بیان سخت کن   سر از خواب[5] و اندیشه پردخت کن
هران تن که چشمش سنان تو دید   که گوید که اورا روان[6] آرمید
اگر جنگ دریا کنی خون شود   از آوای[7] تو کوه هامون شود
نباید که ارژنگ و دیو سپید   بجان از تو دارند[8] هرگز امید
کنون[9] گردن شاه مازندران   همه خرد[10] بشکن بگرز گران
چنین پاسخش داد رستم[11] که راه   درازست و[12] من چون شوم کینه خواه
ازین پادشاهی بدان[13] گفت زال   دو راهست و هردو برنج و وبال
یکی از دو راه[14] آنک کاوس رفت   دگر کوه و بالا و منزل[15] دو هفت
پر از دیو و شیرست و پر تیرگی   بماند بدو چشمت از خیرگی
تو کوتاه بگزین شگفتی ببین   که یار تو باشد جهان آفرین
اگرچه برنجست هم بگذرد   پی رخش فرخ زمین[16] بسپرد
شب تیره تا[17] برکشد روز چاک   نیایش[18] کنم پیش یزدان پاک
مگر باز بینم بر[19] و یال تو   همان پهلوی[20] چنگ و گوپال تو
وگر هوش تو نیز بر دست دیو   برآید بفرمان[21] گیهان خدیو
تواند کسی این سخن باز داشت   چنان کو گذارد[22] بباید گذاشت

---

[1] VI — بخواهم [2] IV — доб.:

مرین کارهارا تو زیبی کنون * مرا سال شد از دوصد بر فزون
ازین کار یابی تو نام بلند * رهایی دهی شاه‌را زین گزند

[3] I — آید و گر ; IV — نه [4] IV — تنت [5] I, IV, VI — کار [6] I, IV, VI — کزان پس روانش
[7] I, IV, VI — آواز [8] VI — یا بند [9] I — همی ; IV — همه ; VI — همان [10] I, IV, VI — مهره
[11] IV — گفت رستم بپاسخ [12] I, VI — و оп. [13] VI — ازان پادشاهی بدو [14] I, IV, VI — دیرباز
[15] I, IV, VI — و دیگر که بالاش باشد [16] I, IV, VI — ورا [17] IV — چون [18] IV — ستایش
[19] I, IV, VI — سر [20] I, IV, VI — برو بازو و [21] I, IV — رسانید یزدان ;
[22] I, IV, VI — کجا چونکه آید ; VI — نهادست یزدان

نخواهد همی ماند ایدر کسی بخوانند اگرچه بماند بسی[1]
کسی کو جهانرا بنام بلند گذارد[2] برفتن نباشد نژند
چنین گفت رستم بفرّخ پدر که من بسته دارم بفرمان کمر
ولیکن بدوزخ چمیدن بپای بزرگان پیشین ندیدند رای
همان از تن خویش نابوده سیر نباید کسی پیش درّنده[3] شیر
کنون من کمر بسته و رفته گیر نخواهم[4] جزاز دادگر دستگیر
تن و جان فدای سپهبد کنم طلسم دل[5] جادوان بشکنم
هرانکس که زنده است ز ایرانیان بیارم ببندم کمر بر میان
نه ارژنگ مانم نه دیو سپید نه سنجه نه پولاد[6] غندی نه بید
بنام جهان آفرین یک خدای[7] که رستم نگرداند از رخش پای
مگر دست ارژنگ بسته چو سنگ فگنده[8] بگردنش در[9] پالهنگ
سر و مغز[10] پولاد[11] را[12] زیر پای پی رخش برده زمین را ز جای[13]
بپوشید ببر و برآورد یال برو آفرین خواند بسیار[14] زال
چو رستم[15] برخش اندر آورد پای رخش رنگ بر جای و دل هم بجای[16]
بیامد پر از آب رودابه روی همی زار بگریست دستان بروی
بدو گفت کای مادر نیکخوی نه بگزیدم این راه بر آرزوی
مرا درغم خود گذاری همی بیزدان چه امیدداری همی
چنین آمدم بخشش روزگار توجان و تن من بزنهار دار[17]
بپدرود کردنش رفتند پیش که دانست کش باز بینند بیش

---

[1] I— اگرچند باشد بسی; IV— نمانی اگرچند مانی بسی; VI— اگرچند باشی بسی [2] Л, I— بکوبد; VI— بگوید [3] I, IV, VI— غرّنده [4] I— نباشد [5] I, VI— تن; IV— و تن [6] Л, IV, VI— نه سنجه نه اولاد غندی; I— کولاد; в тексте—по Т. [7] VI— کدخدای [8] VI— نکرده [9] I, IV, VI— بگردن درش [10] I, VI— پای [11] Л, I, VI— اولاد [12] IV— در [13] I, VI— رخش رنگ برجای و دل هم بجای (см. б. 272). [14] IV— فراوان برو آفرین خواند [15] I, IV, VI— پیلی [16] I, VI— پی رخش برده زمین را زجای (см. б. 270).
[17] I, IV, VI— бб. 274, 275, 276 оп.

زمانه بدین سان همی بگذرد / دمش[1] مرد دانا همی بشمرد[2]
هران[3] روز بد کز تو اندر گذشت / برانی کزو گیتی آباد گشت[4]

۵

برون رفت پس[5] پهلو[6] نیمروز / ز پیش پدر گرد گیتی فروز
دو روزه بیک روزه بگذاشتی / شب تیره را روز پنداشتی
بدین سان همی[7] رخش ببرید راه / بتاپنده[8] روز و شبان سیاه
تنش چون خورش جست[9] و آمد بشور / یکی دشت پیش آمدش پر ز گور
یکی رخش را تیز[10] بنمود ران / تگ گور[11] شد از تگ او گران
کمند و پی رخش و رستم سوار / نیابد ازو دام و دد[12] زینهار
کمند کیانی بینداخت شیر / بحلقه[13] در آورد گور دلیر[14]
کشید و بیفگند گور آن زمان / بیامد برش چون هژبر دمان[15]
ز پیکان تیر آتشی بر فروخت / بدو خار و خاشاک و هیزم[16] بسوخت
بران آتش تیز بریانش کرد / ازان پس که بی پوست[17] و بی جانش کرد
بخورد و بینداخت زو[18] استخوان / همین بود دیگ و همین بود خوان
لگام از سر رخش[19] برداشت خوار / چرا[20] دید و بگذاشت در مرغزار
بر[21] نیستان بستر[22] خواب ساخت / در بیم را جای ایمن شناخت
دران نیستان بیشهٔ[23] شیر بود / که پیلی نیارست ازو نی درود
چو یک[24] پاس بگذشت درّنده شیر / بسوی[25] کنام خود آمد دلیر

---

[1] I, IV, VI— پیش [2] IV— دل مرد بینا همی بنگرد; T— نشمرد [3] I, VI— همان; IV— مران [4] IV— بدشت گذشته همان باد گردد [5] I, VI— آن; IV— آمد آن [6] VI— رخش [7] VI— پی [8] VI— بتابید [9] IV, VI— خواست اندر [10] IV— تند [11] VI— پهلوان
[12] I, IV— ازو دام و ددرا نبد [13] I— بحلق اندر [14] VI— گردی [15] I, IV, VI— 6. оп.
[16] I— لختی; VI— فراوان خار و هیزم [17] I, IV, VI— بی توش [18] I, IV, VI— دور
[19] I, VI— اسب [20] IV— گیا [21] I, IV, VI— یکی [22] I, VI— جایگه [23] Л— موضع
[24] VI— یکی [25] I, IV, VI— بپیش

بر نی یکی پیل را[1] خفته دید — بر او یکی اسپ[2] آشفته دید
نخست اسپ را گفت باید شکست — چو خواهم[3] سوارم خود آید بدست
سوی رخش رخشان برآمد دمان — چو آتش بجوشید رخش آنزمان
دو دست اندر آورد و زد بر سرش — همان تیز دندان به پشت اندرش
همی زد بران خاک تا پاره کرد — ددی را بران چاره[4] بیچاره کرد
چو بیدار شد رستم تیزچنگ — جهان دید بر شیر تاریک و تنگ
چنین گفت با رخش کای هوشیار — که گفتت که با شیر کن کارزار
اگر تو شدی کشته در چنگ[5] اوی — من این گرز[6] و این[7] مغفر جنگجوی
چگونه کشیدی بمازندران — کمند کیانی و[8] گرز گران
چرا نامدی نزد من با خروش — خروش توم چون رسیدی بگوش[9]
سرم گر[10] ز خواب خوش آگه شدی — ترا جنگ[11] با شیر کوته شدی
چو خورشید برزد سر از تیره کوه — تهمتن ز خواب خوش آمد ستوه
تن رخش بسترد و زین برنهاد — ز یزدان نیکی دهش کرد یاد[12]

٦

یکی راه پیش آمدش ناگزیر — همی رفت بایست بر خیره خیر
پی[13] اسپ و گویا زبان سوار — ز گرما و از تشنگی شد ز کار
پیاده شد از اسپ و ژوپین بدست — همی رفت پویان[14] بکردار مست
همی جست بر چاره جستن[15] رهی — سوی آسمان کرد روی آنگهی
چنین گفت کای داور دادگر — همه رنج و سختی تو آری بسر
گرایدونک خشنودی از رنج من — بدان گیتی آگنده کن[16] گنج من

---

[1] I, IV, VI— به بر یکی پیلتن [2] IV— دیو [3] I, VI— آیم [4] IV— بدانجای ; VI— بدانگونه [5] I, IV, VI— بر دست [6] I, IV, VI— ببر [7] VI— که بردی چنین [8] I. IV— کیان زین و [9] I, IV, VI—б. оп. [10] I, VI— اگر من [11] IV— رزم [12] IV— обратный порядок мисра. [13] I, IV, VI — تن [14] Л— حیران ; VI— گریان ; Б— و یجعل یمشی کأنه سکران [15] IV — کردن [16] I, IV, VI— شد

بپوییم همی تا مگر کردگار   دهد شاه کاوس را زینهار
هم ایرانیان را ز چنگال دیو   گشاید بی آزار گیهان خدیو
گنهکار و افگندگان توانند[1]   پرستنده و بندگان توانند[1]
تن پهلوانش چنان تفته[2] شد   که از[3] تشنگی سست و آشفته شد
بیفتاد رستم بران[4] گرم خاک   زبان گشته از تشنگی چاک چاک[5]
همانگه یکی میش نیکوسرین   بپیمود پیش تهمتن زمین
ازان رفتن میش اندیشه[6] خاست   بدل گفت کابشخور این کجاست
همانا که بخشایش کردگار   فراز آمدست اندرین روزگار
بیفشارد شمشیر بردست راست   بزور جهاندار بر پای خاست[7]
بشد بر پی میش و تیغش بچنگ   گرفته بدست دگر پالهنگ
بره بر یکی چشمه آمد پدید[8]   چو[9] میش سراور بدانجا[10] رسید
تهمتن سوی آسمان کرد روی   چنین گفت کای داور راستگوی
هرانکس[11] که از دادگر یک خدای   بپیچد نیارد خرد را[12] بجای[13]
برین چشمه آبشخور[14] میش نیست   همان غرم دشتی مرا خویش نیست
بجایی که تنگ اندرآید سخن   پناهت بجز پاک یزدان مکن

---

[1] IV— توایم   [2] I, VI— چو این گفته; IV— خفته   [3] VI— شد   [4] I— بدان   [5] Л— доб.:

همی گفت با خویشتن پیلتن * کجا یادش آمدز گور و کفن
که گر لشکری پیشم آید بجنگ * به آوازشان رفتمی چون پلنگ
بیک حمله زیروزبر کردمی * دم از جان ایشان برآوردمی
ورایدونک پیش آمدی کوه کنگ * که چاره گذر نیستی جز بسنگ
بگرز گران کردمی کوه پست * چو بر من همی آمدی زو شکست
ورایدونک دریا و جیحون بدی * که کشتی ز دریاش بیرون بدی
بینباشتمی آب دریا بخاک * بمردی و نیروی یزدان پاک
بکین حسبودست مردی و زور * که شد بخت سازنده را چشم کور

[6] I, IV, VI— بزور جهاندار بر پای   [7] I, IV, VI—б. оп.; см. разночтение 6 к б. 320.   [8] IV— چشمهٔ آب دید   [9] I, IV, VI— که   [10] IV— دل آرام آنجا; VI— سرافراز آنجا   [11] I, VI— که هرکس   [12] I, IV, VI— خرد را نیاید   [13] I, IV, VI— б. стоит после б. 327.   [14] I, IV, VI— جای پی

بران غرم بر آفرین کرد چند   که از چرخ گردان مبادت گزند
گیا بر[1] در و دشت تو سبز باد   مباد از تو هرگز دل یوز شاد[2]
ترا[3] هرکه یازد بتیر و کمان   شکسته کمان باد و تیره گمان[4]
که زنده شد از تو گو[5] پیلتن   وگرنه پراندیشه بود از کفن
که در سینهٔ اژدهای بزرگ   نگنجد[6] بماند بچنگال گرگ
شده[7] پاره پاره کنان و کشان[8]   ز رستم[9] بدشمن رسیده نشان
روانش[10] چو پردخته شد ز آفرین   ز رخش تگاور جدا کرد زین
همه تن بشستش[11] بران آب پاک   بکردار[12] خورشید شد تابناک
چو سیراب شد ساز نخچیر کرد   کمر بست[13] و ترکش پر از تیر کرد
بیفگند گوری چو پیل ژیان   جدا کرد ازو چرم پای و میان
چو خورشید تیز آتشی برفروخت   برآورد ز آب اندر[14] آتش بسوخت
بپردخت ز آتش[15] بخوردن گرفت   بخاک[16] استخوانش سپردن[17] گرفت
سوی چشمهٔ روشن آمد بر آب   چو سیراب شد کرد آهنگ خواب
تهمتن برخش سراینده[18] گفت   که با کس مکوش و مشو نیز جفت
اگر دشمن آید سوی من بپوی   تو با دیو و شیران مشو جنگجوی
بخفت و برآسود و نگشاد لب   چمان و چران رخش تا نیم شب

۷

ز دشت اندرآمد یکی اژدها   کزو پیل گفتی نیابد رها
بدانجایگه بودش آرامگاه   نکردی ز بیمش برو دیو راه

---

[1] I— گیاه و; VI— گیاهی [2] I, VI— مبادا ز تو بر دل یوز یاد; IV— مبادا ز تو بر دل توز یاد [3] I, VI— بتو [4] IV— روان; Б— وایما قوس راعک انباضه فلازالت متقطعة أوتاره [5] I, VI— تن [6] VI— بگنجد [7] VI— شود [8] Л— بهر خاکشان; VI— کشان و کنان [9] I, VI— دشمن [10] IV— زبانش [11] I, IV, VI— تهمتن بشستش [12] VI— بمانند [13] I, IV— بسیچید; VI— کمان برد [14] I, IV— و بر; VI— بر او ز آب اندر [15] I, IV, VI— ازان پس [16] I, IV, VI— بچنگ [17] I, IV, VI— ستردن [18] T— ستیزنده

بیامد جهانجوی را خفته دید / بر او یکی اسب[1] آشفته دید[2]
پر اندیشه شد[3] تا چه[4] آمد پدید / که یارد بدین جایگاه آرمید
نیارست کردن کس آنجا گذر / ز دیوان و پیلان و شیران نر
همان[5] نیز کامد[6] نیابد رها / ز چنگ بداندیش نر اژدها
سوی رخش رخشنده بنهاد روی / دوان اسب[7] شد سوی[8] دیهیم جوی
همی کوفت بر خاک رویینه سم / چو تندر خروشید و افشاند دم[9]
تهمتن چو از خواب بیدار شد / سر پرخرد پر ز پیکار شد
بگرد بیابان یکی[10] بنگرید / شد آن اژدهای دژم ناپدید
ابا رخش بر[11] خیره پیکار کرد / ازان کو[12] سر خفته بیدار کرد
دگر باره چون[13] شد بخواب اندرون / ز تاریکی آن اژدها شد برون
ببالین رستم تگ آورد رخش / همی‌کند خاک و همی‌کرد پخش
دگر باره بیدار شد خفته مرد / برآشفت و رخسارگان کرد زرد
بیابان همه سربسر بنگرید / بجز تیرگی شب بدیده[14] ندید[15]
بدان مهربان رخش بیدار[16] گفت / که تاریکئ شب بخواهی نهفت
سرمرا همی باز داری ز خواب / به بیداری من گرفتت شتاب
گراین بارسازی چنین رستخیر / سرت را ببرم بشمشیر تیز
پیاده شوم سوی مازندران / کشم ببر[17] و شمشیر و گرز گران
سیم[18] ره بخواب اندر آمد سرش / ز ببر بیان داشت پوشش برش
بغرّید باز اژدهای دژم / همی آتش افروخت گفتی[19] بدم
چراگاه بگذاشت رخش آنزمان[20] / نیارست رفتن بر پهلوان
دلش زان شگفتی بدو نیم بود[21] / کش از رستم و اژدها بیم بود[21]
هم[22] از بهر رستم دلش نارمید / چو باد دمان[23] نزد[24] رستم دوید

---

[1] I — دیو ; VI — پیل [2] См. б. 295. [3] I — بد [4] I — کی ; VI — که [5] I — هراین ; VI — هران [6] IV — کاید [7] I, IV, VI — رخش [8] I, IV — سوی [9] Л, I, IV, VI — б. оп.; Б — واخذ يضرب بحوافره الارض ; в тексте — по Т. [10] IV — همی ; I, VI — همه [11] IV — پر [12] I, IV, VI — بدان کو [13] I — در [14] IV — تیره شب هیچ دیگر [15] I, VI — б. оп. [16] IV — هشیار [17] I, IV, VI — زین و گوپال [18] I — دوم [19] IV, VI — گوئی [20] IV — آن دمان [21] VI — شد [22] I, IV, VI — چو [23] Л — دوان [24] I, IV, VI — پیش

خروشید و جوشید و برکند خاک ز نعلش زمین شد همه چاک چاک
چو بیدار شد رستم از خواب خوش برآشفت با بارهٔ دستکش
چنان[1] ساخت[2] روشن جهان آفرین که پنهان نکرد اژدها را زمین
بران[3] تیرگی رستم اورا بدید سبک تیغ تیز از میان برکشید
بغرّید برسان ابر بهار زمین کرد پر آتش از[4] کارزار[5]
بدان اژدها گفت برگوی نام کزین پس تو گیتی نبینی بکام[6]
نباید که بی‌نام بر دست من روانت برآید ز تاریک تن
چنین گفت دژخیم نرّ اژدها که از چنگ من کس نیابد رها
صد اندر صد این دشت جای منست بلند آسمانش هوای منست
نیارد گذشتن[7] بسر بر عقاب ستاره[8] نبیند زمینش بخواب
بدو اژدها گفت[9] نام تو چیست که زاینده‌را بر تو باید گریست
چنین داد پاسخ که من رستمم ز دستان وازسام واز[10] نیرمم
بتنها یکی کینه‌ور لشکرم[11] برخش دلاور زمین بسپرم
برآویخت با او بجنگ اژدها نیامد بفرجام هم زو رها
چو زور تن[12] اژدها دید رخش کزان سان برآویخت با تاجبخش
بمالید گوش اندر[13] آمد شگفت بلند اژدها را بدندان گرفت[14]
بدرّید کتفش[15] بدندان چو[16] شیر برو خیره شد پهلوان دلیر
بزد تیغ و[17] بنداخت از بر[18] سرش فروریخت چون رود خون[19] از برش
زمین شد بزیر تنش[20] ناپدید یکی چشمه خون از برش[21] بردمید

---

[1] VI — جهان [2] I, VI — کرد [3] VI — دران [4] I, VI — از оп.; IV — شد پر آتش که
[5] IV — доб.:
بدانست کان اژدها جادوست * ابا آدمی دشمن بدخوست
[6] VI — بدام [7] I, IV, VI — پریدن [8] I, VI — زمانه [9] IV — بگفت این و پس گفت
[10] I, VI — سامم هم از [11] Л — لشکر کشورم [12] VI — چو از دور آن [13] گوش و بر
[14] I — دو کفت; VI — بدندان و کفت [15] IV — چرمش; I — اسپش; VI — بلرزید پشتش
[16] I, IV — بدانسان که [17] و оп. [18] I, IV, VI — تن [19] I — شیر; VI — ابرزهر
[20] I, VI — اندرش [21] IV, VI — چشمهٔ خون ازو; I — زرد آب ازو

چو رستم بران اژدهای دژم — نگه کرد برزد یکی[1] تیز دم[2]

بیابان همه زیر او بود پاک[3] — روان خون گرم[4] از بر تیره خاک

تهمتن ازو در شگفتی بماند — همی پهلوی[5] نام[6] یزدان بخواند

بآب اندر آمد سر و تن بشست — جهان جز بزور[7] جهاندار نجست

بیزدان چنین گفت کای دادگر — تو دادی مرا دانش و زور و فر

که پیشم چه شیر و چه دیو و چه پیل[8] — بیابان بی‌آب و دریای نیل

بداندیش بسیار و گر اندکیست — چو خشم آورم پیش چشمم یکیست

۸

چو از آفرین گشت پرداخته — بیاورد گلرنگ را[9] ساخته

نشست از بر زین و ره برگرفت — خم[10] منزل[11] جادو اندر گرفت

همی رفت[12] پویان براه دراز — چو خورشید تابان بگشت از فراز

درخت و گیا دید و آب روان — چنان چون بود جای مرد جوان

چو چشم تذروان یکی چشمه دید — یکی جام زرین برو پر نبید[13]

یکی غرم[14] بریان و نان ازبرش — نمکدان و ریچال گرد اندرش

خور جادوان[15] بد چو رستم رسید[16] — از آواز او دیو شد ناپدید[17]

فرود آمد از باره[18] زین برگرفت — بغرم[19] و بنان اندرآمد[20] شگفت

---

[1] I, VI— بدان یال و بتفوزو آن; IV — بدان یال وآن [2] I, VI—доб.:
نگه کرد و آن سهم اورا بدید * شگفتی همی اندرو بنگرید
[3] I, IV, VI— نیایش کنان پیش یزدان پاک [4] I— بمالیدروی‌از; VI— ازو [5] IV— فراوان همی; T— پهلوان [6] VI— شیر [7] I, IV, VI— جهاندار را جز [8] I, IV, VI— که در پیش من دیو و هم شیر و پیل [9] I, IV, VI— مر رخش را [10] I— ره; VI— همان [11] IV— ز راهش پی; VI— چون خون کفتر نبید [12] Л— همی راه [13] I— چون خون کبتر بدید; IV — درو پر ندید; VI— چون خون کفتر نبید
[14] Л, VI— مرغ; I, IV— همی غرم; Б— فوجد... غزالًا مشویًا [15] I— جاودان [16] Л, IV— بدید
[17] I, IV—б. стоит после б. 403. [18] I, IV, VI— اسپ و [19] Л, VI— مرغ [20] IV— در بماند

نشست از بر چشمه فرخنده پی[1] | یکی جام زر دید[2] پر کرده می
ابا می یکی نیز[3] طنبور یافت[4] | بیابان چنان خانهٔ سور یافت[4]
تهمتن مرآنرا ببر در گرفت | بزد رود و گفتارها بر[5] گرفت
که آواره و بدنشان[6] رستم است | که از روز[7] شادیش بهره غم[8] است
همه جای جنگست میدان اوی | بیابان و کوهست بستان اوی
همه جنگ با شیر[9] و نر[10] اژدهاست[11] | کجا اژدها از کفش ناره‌است[12]
می و جام و بویا[13] گل و میگسار[14] | نکردست بخشش ورا کردگار[15]
همیشه بجنگ نهنگ اندراست[16] | وگر با پلنگان بجنگ اندراست[16]
بگوش زن جادو آمد سرود | همان نالهٔ[17] رستم و زخم[18] رود
بیاراست رخ[19] را بسان بهار | وگر چند زیبا نبودش نگار[20]
بر رستم آمد پر از[21] رنگ و بوی | بپرسید و بنشست نزدیک اوی
تهمتن بیزدان نیایش گرفت | ابر آفرینها فزایش[22] گرفت[23]
که در دشت مازندران یافت خوان | می و جام با میگسار جوان[24]
ندانست[25] کو جادوی ریمنست | نهفته برنگ اندر اهریمنست
یکی طاس می برکفش[26] برنهاد | ز دادار[27] نیکی دهش کرد یاد
چو آواز داد از خداوند مهر | دگر گونه‌تر گشت جادو بچهر[28]
روانش گمان نیایش نداشت | زبانش توان ستایش نداشت
سیه گشت چون نام یزدان شنید | تهمتن سبک چون درو بنگرید
بینداخت از باد خمّ کمند | سر جادو آورد[29] ناگه ببند
بپرسید و گفتش[30] چه چیزی بگوی | بدان گونه کت هست[31] بنمای روی

---

[1] I, VI— برگردنی [2] I, VI— یاقوت; IV— یافت [3] IV— نعز [4] I, IV, VI— بود [5] I, VI— آنکه ره اندر; IV— در [6] IV— پر ز غم [7] VI— نزد [8] I, IV, VI— کم [9] I, VI— دیو [10] IV— رزم با شیر و با [11] I, IV, VI— اژدها [12] I, IV, VI— ز دیو بیابان نیابد رها [13] IV— بوی [14] I, IV, VI— مرغزار [15] I, VI— مرا روزگار; IV— مرا کردگار [16] I, IV, VI— اندرم [17] I— گفتن; VI— خواندن [18] IV— بانگ [19] IV— خود [20] VI— بکار [21] VI— برین رستم آمد برین [22] I— برو آفرین و ستایش [23] VI— б. оп. [24] VI— б. оп. [25] IV— بدانست [26] IV— جام باده بکف [27] VI— یزدان [28] VI— بمهر [29] I, IV— افگند [30] I— بپرسید گفتا [31] IV— بدان سان که هستی تو

یکی گنده پیری شد اندر کمند — پر آژنگ و نیرنگ و بند و گزند[1]
میانش بخنجر بدو نیم کرد — دل جادوان زو[2] پر از بیم کرد

۹

وزانجا سوی راه بنهاد روی — چنان چون بود مردم راه‌جوی[3]
همی رفت پویان بجایی رسید — که اندر جهان روشنایی ندید[4]
شب تیره چون روی زنگی سیاه — ستاره نه پیدا نه خورشید و[5] ماه
تو خورشید گفتی ببند اندرست — ستاره بخم کمند اندرست
عنان رخش را داد و بنهاد روی — نه افراز دید از سیاهی نه جوی
وزانجا سوی روشنایی رسید — زمین پرنیان دید و یکسر خوید
جهانی ز پیری[6] شده نوجوان — همه سبزه و آبهای روان
همه جامه بر برش[7] چون آب بود[8] — نیازش به آسایش[9] و خواب بود[9]
برون کرد ببر بیان از برش — بخوی اندرون غرقه بد[10] مغفرش
بگسترد هر دو بر[11] آفتاب — بخواب و بآسایش آمد شتاب
لگام از سر رخش برداشت[12] خوار — رها کرد بر خوید در کشتزار[13]
بپوشید چون خشک شد خود و ببر[14] — گیا کرد بستر بسان هژبر
بخفت و بیاسود از رنج تن — هم از رخش غم بد هم از خویشتن[15]
چو در سبزه دید اسپ را دشتوان[16] — گشاده زبان سوی او شد[17] دوان[18]

---

[1] Л—سراسر پر از بند و نیرنگ وبند; IV—پر ازرنگ و نیرنگ و اورنگ و بند; IV—доб.:
چو شنگرف موی و تن و رو سیاه * بدیدار زشت و پلید و تباه
[2] VI—جمله [3] VI—نه افراز دید از سیاهی نه جوی; см. второе мисра б. 429. [4] IV—доб.:
شب و روز هر دو بیکسان بدی * دل مردم ازوی هراسان بدی
[5] I, VI—تابنده [6] VI—سبزی [7] I, IV, VI—تنش [8] VI—شد; I—б. стоит перед б. 431, между ними—б. 427. [9] VI—آرایش [10] VI—شد [11] IV—مر هر دو بر; VI—پس هر دو بر
[12] I—اسپ برکرد [13] VI—б. оп. [14] VI—خودو کمر — метр нарушен. [15] I, IV, VI—б. оп.
[16] I, VI—دشتبان; IV—کشته دید رخش رادشتبان [17] I, VI—و; گشاده زبان شد دمان [18] I—دذان; IV—سوی وی دمان

سوی رستم و رخش بنهاد روی　　یکی چوب زد گرم بر پای اوی
چو از خواب بیدار شد پیلتن　　بدو دشتوان گفت کای اهرمن
چرا اسب بر خوید بگذاشتی　　بر رنج نابرده برداشتی
ز گفتار او تیز[1] شد مرد هوش　　بجست و گرفتش یکایک دو گوش
بیفشرد و[2] برکند هر دو ز بن　　نگفت از بد و نیک با او[3] سخن[4]
سبک دشتبان گوشرا[5] برگرفت　　غریوان و مانده ز رستم[6] شگفت
بدان مرز اولاد بد پهلوان[7]　　یکی نامجوی[8] دلیر و جوان
بشد دشتبان پیش او با خروش　　پر از خون بدستش گرفته[9] دو گوش
بدو گفت مردی[10] چو دیو سیاه　　پلنگینه جوشن از[11] آهن کلاه
همه دشت سر تا سر آهرمنست　　وگر اژدها خفته بر جوشنست
برفتم که اسبش برانم ز کشت　　مرا خود به اسب و بکشته[12] نهشت
مرا دید برجست و[13] یافه نگفت　　دو گوشم بکند و همانجا بخفت
چو بشنید اولاد برگشت[14] زود　　برون آمد از درد دل همچو دود
که تا بنگرد کو چه مردست خود　　ابا او ز بهر چه کردست بد[15]
همی گشت اولاد در مرغزار　　ابا نامداران ز بهر شکار[16]
چو از دشتبان این شگفتی[17] شنید　　بنخچیرگه بر پی شیر دید
عنانرا بتابید[18] با سرکشان　　بدان سو که بود[19] از تهمتن نشان
چو آمد بتنگ اندرون جنگجوی　　تهمتن سوی رخش بنهاد روی
نشست از بر رخش و رخشنده[20] تیغ　　کشید و بیامد چو غرنده میغ
بدو گفت اولاد نام تو چیست　　چه مردی و شاه و پناه تو کیست
نبایست کردن برین ره[21] گذر　　ره[22] نرّه دیوان[23] پرخاشخر

---

[1] IV— تیره [2] IV— و оп. [3] VI— رستم [4] I, VI—обратный порядок мисра. [5] I, IV, VI— گوشها [6] I, IV, VI— غریوان و زو مانده اند ر [7] IV — مرزبان [8] I, IV— نامداری ; VI— جنگجوی و [9] I, VI— خون سر و دست و کنده [10] VI— بگفت او که مهتر [11] VI— به [12] VI— باسب او بکشت و [13] I— و оп. [14] I, VI— برجست ; IV— برخاست [15] Л—б. оп. [16] IV— ومردان کار [17] I, IV, VI— آن سخنها [18] I, IV, VI— بپیچید [19] IV — بد [20] I, IV— بر زین و برنده ; VI— از برتیغ [21] I— بدین سو ; IV, VI— ازین سو [22] VI— بر [23] I, IV, VI— شیران

چنین گفت رستم که نام من ابر / اگر ابر باشد بزور[1] هژبر
همه نیزه و تیغ بار آورد[2] / سرانرا سراندر کنار آورد[2]
بگوش تو گر نام من بگذرد / دم و[3] جان و خون و دلت بفسرد[4]
نیامد بگوشت بهر[5] انجمن / کمند و کمان گو پیلتن
هران مام کو چون تو زاید پسر / کفن دوز خوانیمش ار[6] مویه گر
تو با این سپه پیش من رانده‌ای[7] / همی[8] گوز بر گنبد افشانده‌ای[9]
نهنگ بلا بر کشید از نیام / بیاویخت از پیش زین[10] خم خام
چو شیر اندر آمد میان بره[11] / همه رزمگه شد ز کشته خره[12]
بیک زخم دودو سر افگند خوار[13] / همی یافت از تن بیک تن چهار[14]
سرانرا ز زخمش بخاک[15] آورید / سر سرکشان زیر پی گسترید[16]
در و دشت شد پر ز گرد سوار / پراگنده گشتند بر کوه[17] و غار
همی گشت[18] رستم چو پیل دژم / کمندی ببازو درون[19] شصت خم
به اولاد چون رخش نزدیک شد / بکردار شب[20] روز تاریک شد
بیفگند رستم کمند دراز / بخم[21] اندر آمد سر سرفراز
از اسب اندر آمد دو دستش ببست / بپیش اندر افگند و خود[22] برنشست
بدو گفت اگر راست گویی سخن / ز کژّی نه سر یابم[23] از تو[24] نه بن
نمایی مرا جای دیو سپید / همان جای پولاد[25] غندی و بید
بجایی که بستست کاوس کی[26] / کسی کین بدیها فگندست پی[27]

---

[1] I, IV, VI— اگر بر نویسد بچنگ [2] VI— آورم [3] I, VI— و оп. [4] IV— خون تو بفشرد [5] IV— بهیچ [6] I— و; IV— یا [7] I, VI— راندی [8] VI— همه [9] I, VI— افشاندی [10] VI— چون [11] I, IV, VI— رمه [12] I, IV, VI— بکشت آنکه بودند گردش همه [13] IV— سر سرفراز [14] IV— زتن می جدا کرد و تن بر گداز; Л—б. стоит после б. 466; I, VI— б. оп. [15] I, IV, VI— بپای [16] I, IV— سوی بندشان تن برای آورید; VI— سوی بندگیشان برای آورید; Л— оп.; Б— فتساقطت رؤس اصحاب ألاد; в тексте по Т. [17] Л— دشت [18] I, IV, VI— رفت [19] IV— بفتراک بر [20] I— کله دار را; VI— جهاندار را [21] I— ببند [22] IV— افگندش [23] IV— یابی [24] IV— خود [25] Л— راه کولاد; I— جای اولاد; IV— و ارژنگ; VI— جای ارژنگ و غندی; в тексте— по Т. [26] I, IV, VI— شاه [27] I, IV, VI— نمودست راه

نمایی و پیدا کنی راستی   نیاری بکار[1] اندرون کاستی
من این تخت و این تاج و گرز گران   بگردانم از شاه مازندران
تو باشی برین بوم و بر شهریار   ارایدونک کژّی نیاری بکار
بدو گفت اولاد دل را[2] ز خشم   بپرداز و بگشای یکباره چشم
تن من مپرداز خیره ز جان[3]   بیابی ز من هرچ خواهی همان[4]
ترا خانهٔ بید و[5] دیو سپید   نمایم من این را که دادی نوید[6]
بجایی که بستست کاوس شاه   بگویم[7] ترا یک بیک شهر و راه
از ایدر[8] بنزدیک کاوس کی   صد افگنده بخشیده[9] فرسنگ پی[10]
وزانجا سوی دیو فرسنگ صد   بیاید[11] یکی راه دشوار و[12] بد
میان دو صد[13] چاهساری شگفت   به پیمانش اندازه نتوان گرفت
میان دو کوهست این[14] هول جای   نپرّید بر آسمان بر[15] همای
ز دیوان جنگی ده و دو هزار   بشب پاسبانند بر چاهسار[16]
چو پولاد[17] غندی سپهدار اوی   چو بیدست و[18] سنجه نگهدار اوی[19]
یکی کوه یابی مراورا[20] بتن   بر و کتف و یالش بود ده رسن
ترا با چنین یال و دست و عنان   گذارندهٔ گرز و تیغ و سنان[21]
چنین برز و بالا و[22] این کارکرد   نه خوبست با دیو جستن نبرد[23]
کزو[24] بگذری سنگلاخست و دشت   که آهو بران ره[25] نیارد گذشت
چو زو[26] بگذری رود آبست پیش   که پهنای او بر دو فرسنگ بیش

---

[1] I, IV, VI — بداد [2] I, IV, VI — مغزت [3] VI — چنان [4] I, IV, VI — پرسی نشان
[5] IV — خانه و جای [6] IV — نمایم همان هرچه داری امید; I, VI — б. оп. [7] I, VI — نمایم
[8] I, IV, VI — کنون تا [9] T — بخشنده — предпочтительнее. [10] I, VI — فرسنگ فرخنده پی; IV — б. оп. [11] IV — در آید [12] IV — دشخوار; I — و оп. [13] I, IV, VI — صف [14] IV —
پر; I, VI — در [15] I, VI — آسمانش نپرّد بران; IV — آسمان پر [16] I, VI — کوهسار
[17] Л, I — کولاد; VI — اولاد [18] I, VI — چو بیدار; IV — چو بید و چو [19] T — доб.:
سر نرّه دیوان چو دیو سپید * کزو کوه لرزان بود همچو بید
[20] VI — مراورا یکی کوه یابی [21] I, VI — گران [22] Л — و оп. [23] I, VI — پیکار کرد
[24] IV — کزین [25] I, IV — بر [26] I — اگر; VI — وزو

کنارنگ دیوی نگهدار[1] اوی   همه نرّه دیوان بفرمان اوی[2]
وزان روی بزگوش[3] تا نرم پای   چو فرسنگ سیصد کشیده سرای[4]
ز بزگوش تا شاه[5] مازندران   رهی زشت و فرسنگهای گران
پراگنده در پادشاهی سوار   همانا که هستند سیصد هزار[6]
ز پیلان جنگی هزار و دویست   کزیشان بشهر اندرون جای نیست
نتابی تو تنها وگر ز آهنی   بسایدت سوهان[7] آهرمنی
چنان لشکری با[8] سلیح و درم   نبینی ازیشان یکی را دژم
بخندید رستم ز گفتار اوی   بدو گفت اگر با منی راه جوی
ببینی کزین یک تن پیلتن   چه[9] آید بران نامدار انجمن
بنیروی یزدان پیروزگر   ببخت[10] و بشمشیر تیز[11] و هنر[12]
چو بینند تاو[13] بر و یال من   بجنگ[14] اندرون زخم گوپال من
بدرّد پی و پوستشان از نهیب   عنانرا[15] ندانند باز از رکیب
ازان سو کجا هست کاوس کی   مرا[16] راه بنمای و بردار پی
نیاسود تیره شب و پاک روز   همی راند[17] تا پیش کوه اسپروز
بدانجا که کاوس لشکر کشید   ز دیوان[18] جادو بدو بد رسید
چو یک نیمه بگذشت از تیره شب   خروش آمد از دشت و بانگ جلب[19]
بمازندران آتش افروختند   بهرجای شمعی همی سوختند[20]
تهمتن باولاد گفت آن کجاست   که آتش برآمد همی چپ و راست[21]
در شهر مازندران است گفت   که از[22] شب دو بهره نیارند خفت[23]
بدانجایگه باشد ارژنگ دیو   که هزمان[24] برآید[25] خروش[26] و غریو

[1] I, IV— نگهبان [2] Л— پرخاش جوی [3] IV— سنگسار [4] I— بجای; IV, VI— بپای
[5] I, VI— شهر [6] I, IV, VI— هستش هزاران هزار [7] I, IV, VI— بسائی بسوهان
[8] Л— لشکری بر; IV— لشکر با [9] VI— بد [10] IV— بتخت [11] I— شیر [12] VI— تبر
[13] I, IV, VI— پای و [14] I, IV— یال; VI— پای [15] I, IV, VI— عنانها [16] I, VI— کنون
[17] IV— رفت [18] I, VI— ز دیو و ز [19] IV— شغب [20] VI— برافروختند [21] IV— چپ
و دست راست [22] I— در [23] Л— доб.:
سپهبد چو کولاد و ارژنگ و بید * همه پهلوانان دیو سپید
درختی که دارد سر اندر سحاب * ستاده رده برکشیده طناب
[24] IV— هردم [25] IV— برآرد [26] I, VI— غرنگ

بگفت آن زمان رستم جنگجوی … چو خورشید تابنده بنمود روی
به پیچید اولادرا بر درخت … بخم[1] کمندش درآویخت سخت
بزین اندر افگند گرز نیا … همی رفت[2] یکدل پر از کیمیا

۱۰

یکی مغفری خسروی بر سرش … خوی آلوده ببربیان در برش
به ارژنگ سالار بنهاد روی … چو آمد بر لشکر نامجوی[3]
یکی نعره زد در میان گروه … تو گفتی بدرّید[4] دریا و کوه[5]
برون آمد[6] از خیمه[7] ارژنگ دیو … چو آمد بگوش اندرش آن[8] غریو
چو رستم بدیدش بر[9] انگیخت اسپ … بیامد بر وی چو آذرگشسپ
سر و گوش بگرفت و یالش دلیر … سر از تن بکندش بکردار شیر
پر از خون سر دیو کنده ز تن … بینداخت ز آنسو که بود انجمن
چو دیوان بدیدند گوپال اوی … بدرّید شان دل ز چنگال اوی
نکردند یاد بر و بوم و رست … پدر بر پسر بر همی راه جست
برآهیخت شمشیر کین پیلتن … بپرداخت یکباره زان[10] انجمن
چو برگشت پیروز[11] گیتی فروز … بیامد دمان تا بکوه اسپروز
ز اولاد بگشاد خم[12] کمند … نشستند زیر درختی بلند
تهمتن ز اولاد پرسید راه … بشهری کجا بود کاوس شاه
چو بشنید ازو تیز بنهاد روی … پیاده دوان پیش او راهجوی
چو آمد بشهر اندرون تاجبخش … خروشی برآورد چون رعد رخش[13]
بایرانیان گفت پس شهریار … که برما[14] سرآمد بد روزگار
خروشیدن رخشم آمد بگوش … روان و دلم تازه شد زان خروش

---

[1] I, VI— زبند ; IV— ببند [2] VI— گفت [3] I, IV, VI— جنگجوی [4] I— بدرّند [5] VI— б. стоит после б. 519. [6] I, IV, VI— جست [7] VI— ذاگاه [8] I— ازانسان بگوشش ; IV, VI— ازانسو بگوشش [9] I, VI— ورا دید [10] I— ازان دیو آن ; VI— بپرداخت از دیوان [11] Л— پیروز و [12] IV— پیچان [13] T—доб.:

چو بشنید کاوس آواز اوی * بدانست انجام و آغاز اوی

[14] IV, VI— مارا ; Б— و سمع کیکاوس صوته و عرف بذلک قدوم رستم

بدگاه قباد این خروش نکرد / کجا کرد با شاه ترکان نبرد[1]
بیامد هم اندر زمان پیش اوی / یل[2] دانش افروز پرخاشجوی[3]
بنزدیک[4] کاوس شد پیلتن / همه سرفرازان شدند انجمن
غریوید بسیار[5] و بردش نماز / بپرسیدش از رنجهای دراز[6]
گرفتش به آغوش کاوس شاه / ز زالش بپرسید[7] و از رنج راه
بدو[8] گفت پنهان ازین جادوان[9] / همی رخش را کرد باید روان[10]
چو آید بدیو سپید آگهی / کز ارژنگ شد روی گیتی تهی
که نزدیک[11] کاوس شد پیلتن[12] / همه نرّه دیوان شوند انجمن
همه رنجهای تو بی بر شود / ز دیوان جهان پر ز لشکر شود
تو اکنون ره خانهٔ دیو گیر / برنج[13] اندرآور تن و تیغ و تیر
مگر یار باشدت یزدان[14] پاک / سر جادوان اندرآری بخاک
گذر کرد باید بر[15] هفت کوه / ز دیوان بهرجای کرده[16] گروه
یکی غار پیش آیدت هولناک[17] / چنان چون شنیدم پر از بیم[18] و باک
گذارت بران[19] نرّه دیوان جنگ / همه رزم را ساخته چون پلنگ
بغار اندرون گاه دیو سپید / کزویند لشکر به بیم و امید
توانی[20] مگر کردن اورا تباه / که اویست سالار و پشت سپاه
سپه را ز غم چشمها تیره شد / مرا چشم در تیرگی خیره شد[21]

---

[1] Л, I, VI— б. оп. [2] VI— یکی [3] IV—обратный порядок мисра. [4] I, IV, VI— چو نزدیک
[5] IV— فراوان غریوید [6] VI— б. оп. [7] I, VI— بپرسیدش از زال [حال— VI] و [8] IV— ورا
[9] I, VI— ازایدر دمان [10] Л— نهان; IV—доб.:

بگیری ز پنهان ره دیو تند * مگر گردد آن تیزچنگال کند
مگر باز روشن شود این دو چشم * بترسم همی زان بد زشت خشم

[11] I, IV, VI— بنزدیک [12] VI— زکینه به پیچد بر خویشتن [13] IV, VI— بجنگ [14] I, IV, VI— باشد جهاندار [15] I, IV— بایدت کرد از; VI— ابر [16] Л, I, VI— جا گروها; IV— جای گشته [17] IV— سهمناک [18] I, VI— ترس; IV— من از ترس [19] I— گذارش پر از; VI— گذارش بر [20] I— تو دانی; VI— تو توانی —метр нарушен. [21] IV—доб.:

مرا و ترا بیم ازویست و بس * چو او کشته شد نیست بیمی ز کس
که او کرد مارا چنین بی بها * برانست کزایدر نیابم رها
بهبست و بخست این سپاه مرا * سیه کرد خورشید و ماه مرا

پزشکان به[1] درمانش[2] کردند امید   بخون دل و مغز دیو سپید
چنین گفت فرزانه مردی پزشک   که چون خون اورا بسان سرشک
چکانی سه قطره بچشم اندرون   شود تیرگی پاک با خون برون
گو پیلتن جنگ[3] را ساز کرد   ازانجایگه رفتن آغاز کرد
بایرانیان گفت بیدار بید   که[4] من کردم آهنگ دیو سپید[5]
یکی[6] پیل[7] جنگی و چاره گرست   فراوان بگرد اندرش لشکرست
گرایدونک پشت من آرد[8] بخم   شما دیر مانید خوار و دژم
وگر[9] یار باشد خداوند هور[10]   دهد مر مرا اختر نیک[11] زور
همان[12] بوم‌وبر باز یابید[13] و تخت   ببار آید آن خسروانی درخت

۱۱

وزانجایگه تنگ بسته کمر   بیامد پر از کینه و جنگ سر[14]
چو رخش اندرآمد بران هفت کوه   بران نرّه دیوان گشته گروه
بنزدیکئ غار بی‌بن[15] رسید   بگرد اندرون لشکر دیو دید
باولاد گفت آنچ پرسیدمت   همه بر ره راستی دیدمت
کنون[16] چون گه رفتن آمد فراز   مرا راه بنمای و بگشای راز
بدو گفت اولاد چون آفتاب   شود گرم و[17] دیو اندرآید بخواب
بریشان تو پیروز باشی بجنگ   کنون یک زمان کرد باید درنگ
ز دیوان نبینی نشسته یکی   جز از جادوان[18] پاسبان اندکی
بدانگه[19] تو پیروز باشی مگر   اگر یار باشدت پیروزگر
نکرد ایچ[20] رستم برفتن شتاب   بدان تا برآمد[21] بلند آفتاب

---

[1] Л— که [2] I, VI— که دیدند [3] IV— رزم [4] I— چو [5] VI— бб. 554, 555, 556, 557 оп. [6] I, VI— که‌او [7] IV— دیو [8] VI— آید [9] IV— گرم [10] I— زور [11] IV— سعد [12] I, IV, VI— همه [13] I— یابیم [14] T— доб.:

ابا خویشتن برد اولادرا * همی راند مر رخش چون بادرا

Б— و رکب معه اولاذ یتقدّمه و یدلّه علی الطریق [15] I, VI— بیامد چو نزدیک غارش [16] I, VI— چنان [17] I, IV, VI— و оп. [18] I— جادو و [19] VI— برایشان [20] VI— آنچه [21] I, IV— برآید

سراپای اولاد برهم ببست[1] / بخم کمند آنگهی برنشست
برآهیخت جنگی[2] نهنگ از نیام / بغرّید چون رعد و برگفت نام
میان سپاه اندرآمد چو گرد / سرانرا سر از تن[3] همی دور کرد[4]
نه استاد کس پیش اودر بجنگ / نجستند با او یکی نام و ننگ
رهش باز دادند و بگریختند / برآورد با او نیاویختند[5]
وزانجایگه سوی دیو سپید / بیامد بکردار تابنده شید
بکردار دوزخ یکی غار[6] دید / تن دیو از تیرگی[7] ناپدید[8]
زمانی همی بود در چنگ تیغ[9] / نبد جای دیدار و راه گریغ[10]
ازان تیرهگی جای دیده ندید / زمانی بران جایگه آرمید[11]
چو مژگان بمالید و دیده بشست / دران جای[12] تاریک لختی[13] بجست
بتاریکی اندر یکی کوه دید / سراسر شده غار از و ناپدید
برنگ شبه روی و چون شیر موی[14] / جهان پر ز پهنای و بالای اوی
سوی رستم آمد چو کوهی سیاه / از آهنش[15] ساعد ز آهن کلاه
ازو شد دل پیلتن پر نهیب / بترسید کامد بتنگی[16] نشیب
برآشفت برسان پیل[17] ژیان / یکی تیغ تیزش بزد بر میان
زنیروی[18] رستم ز بالای اوی / بینداخت یکران[19] و یک پای اوی
بریده برآویخت با او بهم / چو پیل سرافراز و شیر[20] دژم
همی پوست[21] کند[22] این ازآن آن ازین / همی گل شد از خون سراسر زمین
بدل گفت رستم گر[23] امروز جان / بماند بمن[24] زنده ام جاودان
همیدون بدل گفت دیو سپید / که از جان شیرین شدم ناامید

[1] I, IV — اولادرا کرد بست; VI — باتن ببست [2] IV — جنگ [3] I — سرانرا بخنجر; IV, VI — سر از تن بخنجر [4] VI — бб. 573, 574 оп. [5] I, IV, VI — б. оп. [6] IV, VI — چاه [7] IV — سراسر شده غار ازو [8] I — б. оп. [9] IV — جنگ تیز [10] IV — گریز [11] I, IV, VI — б. оп.; Б — فججت الظلمة نظره فمسح بالماء عینه [12] I, IV, VI — غار [13] I — جائی; IV, VI — چندی [14] I, VI — موی و چون شیر روی [15] IV — ز پولاد [16] IV — بتندی [17] I, IV, VI — شیر [18] I, VI — به نیروی; IV — ببالای [19] IV — یک دست [20] I — پیلی سرافراز و شیری [21] I — گوشت [22] VI — همی زور کرد [23] VI — اگر با من; Л — که [24] VI — همی

گراییدونک از چنگ این اژدها ... بریده پی[1] و پوست یابم رها
نه کهتر نه برترمنش مهتران[2] ... نه بینند نیز رزم بمازندران[3]
همی گفت ازین گونه دیو سپید ... همی داد دل را بدینسان نوید[4]
تهمتن بنیروی جان‌آفرین ... بکوشید بسیار با درد و کین[5]
بزد دست و برداشتش نرّه‌شیر ... بگردن برآورد و افگند زیر[6]
فروبرد خنجر دلش بردرید ... جگرش از تن تیره بیرون کشید
همه غار یکسر پراز کشته[7] بود ... جهان همچو[8] دریای خون گشته بود
بیامد ز اولاد بگشاد بند ... بفتراک بربست پیچان[9] کمند
باولاد داد آن کشیده[10] جگر ... سوی شاه کاوس بنهاد سر
بدو گفت اولاد کای نرّه شیر ... جهانی[11] بتیغ[12] آوریدی بزیر
نشانهای بند تو دارد تنم ... بزیر کمند تو بد گردنم[13]
بچیزی که دادی دلم‌را امید[14] ... همی باز خواهد امیدم نوید
به پیمان شکستن نه اندرخوری ... که شیر ژیانی و کی منظری[15]
بدو گفت رستم که مازندران ... سپارم ترا از کران تا کران
ترا زین سپس بی‌نیازی دهم ... بمازندران سرفرازی دهم[16]
یکی کار پیشست و رنج[17] دراز ... که هم با نشیب است و هم با فراز
همی شاه مازندران‌را ز گاه ... بباید ربودن فگندن بچاه
سر دیو جادو هزاران هزار ... بیفگند باید بخنجر بزار[18]

[1] VI— دریده بدو [2] I, VI— نه مهتر نه کهتر ز مازندران [3] VI— ز نام‌آوران
[4] I, IV, VI—б. оп. [5] I, IV, VI—б. оп.; Л—на полях другим почерком доб.:

بگیتی که بیند چنین یک سوار * که در رزم دیوان کند کارزار

[6] I, IV—доб.:

زدش بر زمین همچو شیر ژیان * چنان کز تن وی برون شد روان

VI—доб. вариант этого же бейта. [7] I, IV, VI— تن کشته [8] IV— جهانی چو [9] I, VI— تازان; IV— بست آن کیانی [10] IV— فسرده [11] I, VI— جهانرا [12] VI— بتیغ آوریدی جهانرا [13] IV, VI— بزیر کمندت همی بشکنم; I—б. оп. [14] IV— نوید [15] Л—б.оп.; Б— و لا یلیق بمثلک نقض العهد و اخلاف الوعد [16] I, IV, VI—б оп. [17] I— رنجی
[18] I, VI— زبار; IV— زکار

ازان پس اگر خاک را[1] بسپرم | وگرنه ز پیمان تو نگذرم
رسید آنگهی نزد کاوس کی[2] | یل پهلوافروز[3] فرخنده پی[4]
چنین گفت کای شاه دانش پذیر | بمرگ بداندیش رامش پذیر
دریدم جگرگاه دیو سپید | ندارد بدو شاه ازین پس امید
ز پهلوش بیرون کشیدم جگر | چه فرمان دهد شاه پیروزگر
برو آفرین کرد کاوس شاه | که بی تو مبادا نگین و کلاه[5]
بران مام کو چون تو فرزند زاد | نشاید جزاز آفرین کرد یاد
مرا[6] بخت ازین هر دو فرخترست | که پیل هژبرافگنم[7] کهترست
برستم چنین گفت کاوس کی | که ای گرد و فرزانهٔ نیک پی
بچشم من اندر چکان خون اوی | مگر باز بینم ترا نیز روی[8]
بچشمش چو اندر کشیدند خون | شد آن دیدهٔ تیره خورشید گون[9]
نهادند زیراندرش تخت عاج | بیاویختند از بر عاج تاج
نشست از بر تخت مازندران | ابا رستم و نامور مهتران[10]
چو طوس و فریبرز و گودرز و گیو | چو رهام و گرگین و فرهاد[11] نیو
برین گونه یک هفته با رود و می | همی رامش آراست کاوس کی
بهشتم نشستند بر زین همه | جهانجوی و گردنکشان و رمه
همه برکشیدند گرز گران | پراگنده در شهر مازندران[12]
برفتند یکسر بفرمان کی | چو آتش که برخیزد از خشک نی
ز شمشیر تیز آتش افروختند | همه شهر یکسر همی سوختند
بلشکر چنین گفت کاوس شاه | که اکنون مکافات کرده گناه
چنان چون سزا بُد بدیشان رسید | ز کشتن کنون دست باید[13] کشید
بباید یکی مرد با هوش و سنگ | کجا[14] باز داند شتاب از درنگ

---

1 I — مرگ را 2 I — شاه 3 I, VI — گو پهلوان شیر
4 I — پوینده راه; IV — جهان پهلوان رستم نیکپی 5 I, IV, VI — کلاه و سپاه 6 IV — کرا
7 I — آورم 8 I, IV, VI — бб. 618, 619 оп. 9 I, IV — شد آن تیرگی پاک با خون برون
10 I — کهتران; VI — پهلوان 11 I, IV, VI — بهرام 12 VI — б. оп. 13 I, IV, VI — سر بباید
14 IV — که تا

شود نزد سالار مازندران / کند دلش بیدار و مغزش گران
بران کار خشنود شد پور زال / بزرگان که بودند با او همال
فرستاد نامه بنزدیک[1] اوی[2] / برافروختن جان تاریک اوی[2]

۱۲

یکی نامهٔ بر حریر سپید / بدو اندرون چند[3] بیم و امید
دبیر خردمند بنوشت خوب / پدید آورید اندرو زشت و خوب
نخست آفرین کرد بر دادگر / کزو دید پیدا بگیتی هنر
خرد داد و گردان سپهر آفرید / درشتی و تندی و مهر آفرید
بنیک و بد داد مان دستگاه / خداوند گردنده خورشید[4] و ماه
اگر دادگر باشی و پاک دین / ز هر کس نیابی بجز[5] آفرین
وگر بدنشان[6] باشی و بدکنش / ز چرخ بلند آیدت سر زنش
جهاندار اگر دادگر باشدی / ز فرمان او کی گذر باشدی
سزای تو دیدی[7] که یزدان چه کرد / ز دیو و ز جادو برآورد گرد
کنون گر شوی[8] آگه از روزگار / روان و خرد بادت[9] آموزگار
همانجا بمان تاج مازندران / بدین بارگاه[10] آی چون کهتران
که[11] با چنگ رستم ندارید[12] تاو / بده زود برکام ما باژ و[13] ساو
وگر گاه مازندران بایدت / مگر زین نشان راه بگشایدت[14]
وگرنه چو ارژنگ و دیو سپید / دلت کرد باید زجان نا امید
بخواند آنزمان شاه فرهاد را / گراینندهٔ[15] تیغ[16] پولاد را
گزین بزرگان آن شهر بود / ز بی کاری و رنج بی بهر بود[17]

---

1 I, IV, VI — فرستادن نامه نزدیک 2 VI — شاه 3 I, VI — جنگ و; IV — خشم
4 IV — گردندهٔ مهر 5 I, IV — جز از 6 I, IV — بد نهان 7 I — بدان بین; IV — کهن بین
8 VI — شدی 9 I, IV, VI — بودت 10 VI — جایگه 11 VI — چو 12 I, IV, VI — نداری تو
13 IV — باژ با کام و با کام; VI — باج با کام و تا کام 14 I — бб. 666, 667 оп. 15 I, IV, VI — گذارندهٔ
16 I, IV — گرزو 17 Л, I — б. оп.; Б — و کان من وجوه الملوک و اعیانهم

بدو گفت کین نامهٔ پند مند / ببر سوی[1] آن دیو جسته ز بند
چو از شاه بشنید فرهاد گرد / زمین را ببوسید و نامه ببرد
بشهری کجا سست پایان[2] بدند / سواران پولادخایان[3] بدند
همآنکس که بودند[4] پا از دوال / لقبشان چنین بود بسیار سال
بدان شهر بد شاه مازندران / هم آنجا دلیران و کندآوران
چو بشنید کز نزد کاوس شاه / فرستادهٔ باهش آمد ز راه
پذیره شدن را سپاه گران / دلیران و شیران مازندران
ز لشکر یکایک همه[5] برگزید / از یشان هنر خواست کاید پدید[6]
چنین گفت کامروز فرزانگی[7] / جدا کرد نتوان[8] ز دیوانگی
همه راه و رسم پلنگ آورید / سر هوشمندان بچنگ آورید
پذیره شدندش پراز چین بروی / سخنشان[9] نرفت ایچ بر[10] آرزوی
یکی دست بگرفت و بفشاردش / پی و استخوانها بیازاردش
نگشت ایچ[11] فرهاد را روی زرد[12] / نیامد برو رنج بسیار و درد[13]
ببردند فرهادرا نزد شاه / ز کاوس[14] پرسید وز رنج راه[15]
پس آن نامه بنهاد پیش دبیر[16] / می و مشک انداخته[17] بر حریر
چو آگه شد از رستم و کار دیو / پر از خون شدش دیده[18] دل پر غریو
بدل گفت پنهان شود آفتاب / شب آید بود گاه آرام و خواب
ز رستم نخواهد جهان آرمید / نخواهد شدن نام[19] او ناپدید

---

[1] I, VI — نزد [2] Л — گرگساران ; T — نرم پایان ; Б — دوال پای [3] Л, IV — دلیران خنجرگذاران [4] I — کسی‌را که بینی دو ; IV, VI — کسانی که بودند [5] IV — تنی چندرا
[6] IV — доб.:
هرانکس که نیرو ورا یار شد * دل او به پیری گرفتار شد
[7] I, IV, VI — مردانگی [8] I, IV, VI — باید [9] I, IV, VI — سخنها [10] I, IV — از [11] VI — آنچه [12] I — زرد روی [13] I — رنگ و تندی بروی ; IV — رنج بیداد و درد ; VI — رنگ تندی ز درد [14] IV — زکارش به [15] I — بپرسیدش از راه و از گاه شاه [16] VI — وزیر [17] I — ساخته بد ; IV — بافته بد ; VI — آخته بد ; T — بیخته بد [18] I, IV, VI — چشم و [19] I, VI — جان

غمی گشت از[1] ارژنگ و دیو سپید || که شد کشته[2] پولاد[3] غندی و بید
چو آن نامهٔ شاه یکسر بخواند || دو دیده بخون دل اندر نشاند[4]

۱۳

چنین داد پاسخ بکاوس کی || که گر آب دریا بود نیز می[5]
مرا بارگه[6] زان تو برترست || هزاران هزارم فزون لشکرست
بهر سو[7] که بنهند بر جنگ روی || نماند بسنگ اندرون رنگ و بوی[8]
بیارم کنون[9] لشکری شیرفش || برآرم شمارا سر از خواب خوش[10]
ز پیلان جنگی هزار و دویست || که در بارگاه تو یک پیل نیست
از ایران برآرم یکی تیره خاک || بلندی ندانند باز از مغاک
چو بشنید فرهاد ازو داوری || بلندی و تندی و کندآوری
بکوشید[11] تا پاسخ نامه یافت || عنان[12] سوی سالار ایران شتافت
بیامد بگفت آنچ دید و شنید || همه پردهٔ رازها بردرید
چنین گفت کو ز آسمان برترست || نه رای بلندش بزیر[13] اندرست
ز گفتار من سر به پیچید نیز || جهان پیش چشمش نیرزد به چیز
جهاندار مر پهلوانرا بخواند || همه گفت فرهاد با او براند[14]

---

[1] IV, VI — شد ز [2] I — خسته [3] Л, I, VI — اولاد [4] IV — فشاند [5] I, IV — که در جام شیراست بی آب و می; VI — که در جام تیر است بی آب و می [6] IV — پا یگه [7] I, IV, VI — بهر جا [8] I, VI — نماند نه سنگ و نه رنگ و نه بوی; Б — لم یبقوا حجراً و لامدراً; IV — نماند گل و سنگ را رنگ و بوی [9] I, VI — یکی; IV — برت [10] IV — доб.:

مرا همچو دیو سپید و چو بید * بود صد هزاران سیاه و سپید
چو سنجه سوارم دوصد دیو هست * که در جنگ گیرند مه را بدست

[11] VI — چو بشنید [12] VI — روان [13] I, IV, VI — بدین [14] I, IV, VI — б. оп.

چنین گفت کاوس با[1] پیلتن ‌ کزین ننگ بگذارم این انجمن
چو بشنید رستم چنین گفت باز ‌ بپیش شهنشاه کهتر نواز[2]
مرا برد باید بر[3] او پیام ‌ سخن برگشایم چو تیغ[4] از نیام
یکی نامه باید چو برنده تیغ ‌ پیامی بکردار غرّنده میغ
شوم چون فرستادهٔ نزد اوی ‌ بگفتار خون اندر آرم بجوی
بپاسخ چنین گفت کاوس شاه ‌ که از تو فروزد[5] نگین و کلاه
پیمبر تویی هم تو پیل دلیر ‌ بهر کینه که بر[6] سرافراز شیر
بفرمود تا رفت پیشش دبیر ‌ سر خامه را کرد پیکان تیر
چنین گفت کین گفتن[7] نا بکار ‌ نه خوب آید از مردم هوشیار[8]
اگر سر کنی زین فزونی تهی ‌ بفرمان گرایی بسان رهی
وگرنه بجنگ تو لشکر کشم ‌ ز دریا بدریا سپه برکشم
روان بداندیش دیو سپید ‌ دهد کرگسانرا بمغزت نوید

۱۴

چو نامه بمهر اندر آورد شاه ‌ جهانجوی رستم بپیمود راه[9]
بزین اندر افگند گرز گران[10] ‌ چو آمد بنزدیک مازندران[11]
بشاه آگهی شد که کاوس کی ‌ فرستادن[12] نامه افگند پی[13]
فرستادهٔ چون هژبر دژم ‌ کمندی بفتراک بر شست خم
بزیر اندرون[14] بارهٔ گامزن ‌ یکی ژنده پیلست گویی بتن

---

1 I, IV, VI — را 2 I, IV, VI — б. оп.; IV — доб.:

چو بشنید رستم برآشفت ازوی * بفرهاد بنهاد از خشم روی
کجا شد دل و مردی و رای تو * بماندی چنین سست بر پای تو
چه باشند دیوان مازندران * که ترسنده گشتی چنین سرگران

3 I, IV, VI — سوی 4 I, IV, VI — که من برکشم تیغ تیز 5 I, IV — فرازد ; VI — فراز از 6 I, IV — چون تو دارد 7 VI — گفتهٔ 8 IV — شهریار 9 VI — б. оп. 10 VI — نیا 11 VI — اهریمنا 12 IV — فرستاده و 13 VI — б. оп. 14 IV — اندرش

چو بشنید سالار مازندران * ز گردان[1] گزین کرد چندی سران
بفرمودشان تا خبیره[2] شدند * هژبر ژیان‌را پذیره[3] شدند
چو چشم تهمتن بدیشان رسید * بره بر درختی گشن شاخ[4] دید
بکند و چو ژوپین بکف بر گرفت * بماندند لشکر همه در شگفت
بینداخت چون نزد ایشان رسید * سواران[5] بسی زیر شاخ آورید[6]
یکی دست بگرفت و بفشاردش * همی آزمون‌را بیازاردش
بخندید ازو[7] رستم پیلتن * شده خیره زو چشم آن انجمن
بدان خنده اندر[8] بیفشارد چنگ * ببردش رگ[9] از دست و ز روی رنگ[10]
بشد هوش[11] از آن مرد رزم[12] آزمای * ز بالای اسب اندر آمد بپای[13]
یکی شد بر شاه مازندران * بگفت آنچ دید از کران تا کران[14]
سواری که نامش کلاهور بود * که مازندران زو[15] پر از شور بود
بسان پلنگ ژیان بد بخوی * نکردی بجز جنگ[16] چیز[17] آرزوی
پذیره شدن‌را فرا پیش[18] خواند * بمردیش بر چرخ گردان نشاند[19]
بدو گفت پیش فرستاده شو[20] * هنرها پدیدار کن نو بنو
چنان کن که گردد رخش پر ز شرم * بچشم اندر آرد زشرم[21] آب گرم
بیامد کلاهور چون نرّه شیر * به پیش جهاندار مرد[22] دلیر

---

[1] I, VI — لشکر; IV — دیوان [2] I, IV — پذیره; VI — ندیره [3] IV — تبیره; VI — خبیره [4] IV — کهن‌سال [5] VI — ز مردم [6] Л — کس اندر جهان این شگفتی ندید; I — بره بر درختی دگر بر گزید; T — доб. б.:

کسی از بزرگان مازندران * کجا او بدی پیش رو بر سران

Б — ثم جاء واحد من فرسانهم و قبض علی ید رستم [7] VI — ازان [8] IV — خیره اندر [9] IV — پی [10] Л — доб.:

همان استخوانهاش آزرده گشت * رخ ارغوانیش چون زرده گشت

[11] I, VI — زور [12] I, VI — زور; IV — جنگ [13] IV — доб.:

چو لشکر بدیدند کردار اوی * بخیره بماندند در کار اوی

[14] IV — б. стоит после б. 711. [15] IV — زو оп. [16] VI — رزم [17] I, IV, VI — هیچ [18] I, IV, VI — بر خویش [19] I — رساند [20] I, IV, VI — رو [21] I, IV, VI — برخ [22] I, VI — جهانجوی مرد; IV — جهان پهلوان

بپرسید پرسیدنی چون پلنگ　　دژم روی زانپس[1] بدو داد چنگ
بیفشارد چنگ[2] سرافراز پیل　　شد از درد دستش[3] بکردار نیل
به پیچید و اندیشه زو[4] دور داشت　　بمردی ز خورشید منشور داشت
بیفشارد چنگ کلاهور سخت　　فرو ریخت ناخن چو برگ از درخت
کلاهور با دست آویخته[5]　　پی و پوست و ناخن فرو ریخته
بیاورد و بنمود و با شاه گفت　　که بر خویشتن درد نتوان نهفت
ترا آشتی بهتر آید ز جنگ　　فراخی مکن بر دل[6] خویش تنگ
ترا با چنین پهلوان تاو نیست　　اگر رام گردد به از ساو نیست
پذیریم از[7] شهر مازندران　　ببخشیم بر کهتر و مهتران
چنین رنج دشوار آسان کنیم　　به آید که جانرا هراسان کنیم
تهمتن بیامد هم اندر زمان　　بر شاه برسان شیر ژیان[8]
نگه کرد و بنشاند اندر خورش　　ز کاوس پرسید و از لشکرش
سخن راند از راه و رنج دراز　　که چون راندی اندر نشیب و فراز
ازانپس بدو گفت رستم توی　　که داری بر و بازوی پهلوی
چنین داد پاسخ که من چاکرم[9]　　اگر چاکری[10] را خود اندر خورم
کجا او بود من نیایم بکار　　که او پهلوانست و گرد و سوار[11]
بدو داد پس نامور نامه را　　پیام جهانجوی خودکامه را
بگفت آنک[12] شمشیر بارآورد　　سر سرکشان در کنار آورد
چو پیغام بشنید و نامه بخواند　　دژم گشت واندر[13] شگفتی بماند
برستم چنین گفت کین جستوجوی[14]　　چه باید همی خیره این گفت و گوی[15]

---

[1] I, IV, VI — وانگه　[2] VI — دست　[3] I, IV, VI — چنگش　[4] VI — اندیشهٔ
[5] VI — آمیخته　[6] IV — تن　[7] I, IV, VI — بر　[8] I, IV — پیل دمان; VI — پیل ژیان;
Л — доб.:
چو سالار مازندرانش بدید * نوازید و بنشاندش چون سزید
[9] VI — کهترم　[10] VI — کهتری　[11] IV — доб.:
چو من صد هزاران بر گرز اوی * نیاید چو پیدا شود برز اوی
[12] I, VI — آنچه　[13] IV — در وی　[14] I, VI — گفت و گوی　[15] I, VI — جست و جوی

بگویش که سالار ایران تویی　　اگرچه دل و چنگ شیران تویی

منم شاه مازندران با سپاه　　بر اورنگ زرین و برسر[1] کلاه

مرا بیهده خواندن پیش خویش　　نه رسم[2] کیان بد نه آیین پیش[3]

براندیش و تخت بزرگان مجوی　　گزین برتری[4] خواری آید بروی

سوی گاه[5] ایران بگردان[6] عنان　　وگرنه زمانت سرآرد سنان[7]

اگر با سپه من بجنبم ز جای　　تو پیدا نبینی[8] سرت را ز پای

تو افتادهٔ بی گمان در گمان　　یکی راه برگیر و[9] بفگن کمان[10]

چو من تنگ روی اندر آرم بروی　　سرآید شمارا همه[11] گفت‌وگوی

نگه کرد رستم بروشن روان　　بشاه[12] و سپاه و رد[13] و پهلوان

نیامدش با مغز گفتار اوی　　سرش تیزتر شد به پیکار[14] اوی

تهمتن چو برخاست کاید براه　　بفرمود تا خلعت آرند شاه[15]

نپذرفت ازو جامه و اسب[16] و زر　　که ننگ آمدش زان[17] کلاه و کمر[18]

بیامد دژم از بر گاه اوی　　همه تیره دید اختر و ماه اوی[19]

برون آمد از شهر مازندران　　سرش گشته بُد زان سخنها گران[20]

[1] I, IV, VI — زرین　[2] VI — رای　[3] IV, VI — باشد و رسم کیش; I — آئین و کیش　[4] I, IV — جستنت; VI — کزین در ترا　[5] I, VI — شهر　[6] Л — نه پیچان　[7] I — زمان; VI — عنان; IV — زمانه سرآید زمان　[8] IV — تو نشناسی آنگه　[9] I, IV — یکی رای پیش آر و; VI — یکی راه زه گیر　[10] I — نیکی گمان　[11] I, VI — سرآید ترا تیزی و; IV — سرآید ترا یکسر این　[12] I, VI — گاه; Б — فنظر رستم الی الملک و أصحابه　[13] I, VI — در　[14] I — به آزار; IV — ز بازار; VI — به آواز　[15] I, IV, VI —

یکی خلعتی ساختش شاهوار * بیاورد نزدیک رستم سوار

[16] VI — سیم　[17] I, VI — زو　[18] IV — доб.:

برون آمد از پیش او خشمناک * دلی پر ز کینه نه ترس و نه باک

رخ از پیش آن شاه دیوان بکاشت * بمردی به تنهایی آن ده گذاشت

[19] Л — б. оп.; VI — б. стоит после б. 748.　[20] VI — پذیره شدندش دلاور سران; I, IV — б. оп.; Л — доб.:

برون رفت از آنجا و ببرید راه * رسید او بنزدیک کاوس شاه

IV — доб.:

وز آنجا بیامد چو باد دمان * سوی شاه کاوس و دل بد گمان

چو آمد بنزدیک شاه اندرون / دل کینه دارش پر از جوش خون
ز مازندران هرچ دید[1] و شنید / همه کرد برشاه ایران پدید
وزان پس ورا[2] گفت منديش هيچ / دلیری کن و رزم دیوان[3] بسیچ
دلیران و گردان ان انجمن / چنان دان که خوارند بر چشم من[4]

۱۵

چو رستم زمازندران گشت باز / شه اندر زمان[5] رزم را کرد ساز
سراپرده از شهر بیرون کشید / سپه را همه سوی هامون کشید
سپاهی که خورشید شد ناپدید / چو گرد سیاه[6] از میان بر دمید
نه دریا پدید و نه هامون و کوه[7] / زمین آمد از پای اسبان[8] ستوه
همی راند لشکر بران‌سان[9] دمان / نجست ایچ[10] هنگام رفتن زمان

۱۶

چو آگاهی آمد بکاوس شاه / که تنگ اندر آمد ز دیوان سپاه
بفرمود تا رستم زال زر / نخستین بران کینه بندد[11] کمر
بطوس و بگودرز کشوادگان / بگیو و بگرگین آزادگان
بفرمود تا لشکر آراستند / سنان و سپرها[12] بپیراستند
سراپردهٔ شهریار و سران / کشیدند بر دشت مازندران
ابر[13] میمنه طوس نوذر بپای / دل کوه پر نالهٔ کرّ نای

[1] I, IV — گفت [2] IV — بدو; VI — روان [3] I, VI — دلیری و جنگ دلیران
[4] Л — б. оп.; Б — و اعلم أن اسودهم و رجالهم احقر فی عینی من التراب; T — доб.: که نزدم نیرزند یک ذره خاک * بدین گرز ازیشان برآرم هلاک
[5] I, IV, VI — شه جادوان [6] IV, VI — سپاه [7] I, IV, VI — نه هامون پدید و نه صحرا نه کوه
[8] I, IV, VI — زمین گشت از پای پیلان [9] I, IV — ازانسان; VI — ازانسو [10] VI — آنچه
[11] I — ببندد کین; IV, VI — ببندد بدین کین [12] IV — تبیره [13] I, IV, VI — سوی

چو گودرز کشواد بر میسره   شده کوه آهن زمین[1] یکسره
سپهدار کاوس در قلبگاه   ز هر سو رده برکشیده سپاه
بپیش سپاه اندرون پیلتن   که در جنگ هرگز ندیدی شکن
یکی نامداری ز مازندران   بگردن برآورده گرز گران
که جویان[2] بدش نام و جوینده بود   گراینده گرز و گوینده بود
بدستوری شاه دیوان[3] برفت   به پیش سپهدار[4] کاوس تفت
همی جوشن اندر تنش[5] برفروخت   همی تفّ[6] تیغش زمین را بسوخت
بیامد بایران سپه[7] بر گذشت   بتوفید از آواز او کوه و دشت
همی گفت با من که جوید نبرد   کسی کو برانگیزد از آب گرد[8]
نشد هیچکس پیش جویان[9] برون   نه رگشان بجنبید در تن نه خون[10]
بآواز گفت آنزمان شهریار   بگردان هشیار و مردان کار[11]
که زین دیوتان سر چرا[12] خیره شد[13]   از آواز او رویتان[14] تیره شد[13]
ندادند پاسخ دلیران[15] بشاه   ز جویان بپژمرد گفتی[16] سپاه
یکی برگراید رستم عنان   بر شاه شد تابداده سنان[17]
که دستور باشد مرا شهریار   شدن[18] پیش این دیو[19] ناسازگار

---

[1] I, IV, VI — همه [2] IV — جویا; Б — جوبان [3] I, IV — جویا; VI — گویا [4] VI — به پیش صف شاه [5] IV — برش [6] I, IV, VI — آب [7] I, IV, VI — بایرانیان [8] VI — доб.:

همی گشت غران میان دو صف * خروشان و بر لب برآورده کف

[9] VI — جویا [10] I, IV — б. оп.; VI —

از ایران نشد پیش او کس بجنگ * همیکرد جویا بمیدان درنگ

[11] I, IV —

بایرانیان گفت کاوس شاه * که سرتان نیاید سوی شرم راه

VI —

بایرانیان گفت کاوس شاه * بتابید سرتان ز آیین راه

[12] IV, VI — چنین; IV — کزین دیو دلتان چنین [13] VI — گشت [14] VI — روزتان [15] I, IV — از ایران [16] VI — بپژمرد بر جای کوس و [17] I, IV — بگردن برآورد رخشان سنان; VI — با زدوده عنان [18] VI — شده [19] I, IV — مرد

بدو[1] گفت کاوس کین کار تست از ایران نخواهد کس این جنگ[2] جست
چو بشنید ازو این سخن پهلوان بیامد بکردار شیر ژیان[3]
برانگیخت رخش دلاور ز جای بچنگ اندرون نیزهٔ سرگرای
بآوردگه رفت چون پیل مست یکی پیل[4] زیر اژدهایی بدست
عنانرا به پیچید و برخاست گرد ز بانگش[5] بلرزید دشت نبرد
بجویان چنین گفت کای بدنشان بیفگنده[6] نامت ز گرد نکشان
کنون بر تو بر جای بخشایش است نه هنگام آورد[7] و آرامش[8] است
بگرید ترا آنک زاینده بود فزاینده بود ار گزاینده[9] بود
بدو گفت جویان که ایمن مشو ز جویان و از خنجر سر درو
که اکنون بدرّد جگر مادرت بگرید بدین جوشن و مغفرت[10]
چو آواز جویان برستم رسید خروشی چو شیر ژیان برکشید[11]
پس پشت او اندر آمد چو گرد سنان بر کمربند او راست کرد
بزد نیزه بر بند درع و زره زره را نماند ایچ[12] بند و[13] گره
ز زینش جدا کرد و برداشتش چو بر بابزن مرغ برگاشتش[14]
بینداخت از پشت اسبش بخاک دهان پر ز خون[15] وزره[16] چاک چاک
دلیران و گردان مازندران بخیره فرو ماندند اندران
سپه شد شکسته دل و زرد روی برآمد ز آوردگه گفت و گوی[17]
بفرمود سالار[18] مازندران بیکسر سپاه از کران تا کران
که یکسر بتازید[19] وجنگ آورید همه رسم و راه پلنگ آورید

---

[1] I, IV, VI — چنین [2] I, IV, VI — رزم [3] I, IV, VI — б. оп. [4] I, IV — باره; VI — شیر
[5] I — گردش; IV — گرزش [6] VI — بیفتاد [7] I, IV — آرام [8] I, IV, VI — آسایش
[9] Л — بود و گراینده [10] I — خنجرت [11] I, IV — доб.:
چو رستم شنید این سخنها تمام * برآورد یک نعره و گفت نام
IV — доб.:
بغرید از جای برکرد رخش * گو شیر دل رستم تاج بخش
[12] VI — آنچه [13] I — تاو [14] IV, VI — برداشتش [15] I, IV — دهن پر ز خاک [16] IV — دهن
[17] I, IV — بگفتند گوئی بجانشان همه زخم او; VI — бб. 795, 796 оп. [18] VI — رندان
[19] I, IV, VI — که سر بر فرازید

برآمد زهر دو سپه بوق و کوس   هوا نیلگون شد زمین آبنوس
چو برق درخشنده از تیره[1] میغ   همی آتش افروخت از گرز و تیغ
هوا گشت سرخ و سیاه و بنفش   ز بس نیزه[2] و گونه گونه درفش[3]
زمین شد بکردار دریای قیر[4]   همه موجش از خنجر و گرز و تیر[5]
دوان بادپایان چو کشتی بر آب   سوی غرق دارند گویی شتاب[6]
همی گرز[7] بارید بر خود و ترگ   چو باد[8] خزان بارد ازبید برگ
بیک هفته دو لشکر نامجوی   بروی اندر آورده بودند[9] روی
بهشتم جهاندار[10] کاوس شاه   ز سر بر گرفت آن کیانی کلاه
بپیش جهاندار گیهان خدای[11]   بیامد همی بود گریان[12] بپای[13]
ازان پس بمالید بر خاک روی   چنین گفت کای داور راست گوی
برین نرّه دیوان بی بیم[14] و باک   تویی آفرینندهٔ آب و خاک[15]
مرا ده تو پیروزی و فرّهی   بمن تازه کن تخت شاهنشهی
بپوشید ازان پس بمغفر سرش   بیامد بر نامور لشکرش
خروش آمد و نالهٔ کرّ نای   بجنبید چون کوه لشکر[16] ز جای
سپهبد بفرمود تا گیو و طوس   به[17] پشت سپاه اندر آرند کوس
چو گودرز بازنگهٔ شاوران   چو رهّام و گرگین جنگ آوران
گرازه همی شد[18] بسان گراز   درفشی برافراخته هفت[19] باز
چو فرهاد و خرّاد و برزین و گیو   برفتند با نامداران نیو
تهمتن بقلب اندر آمد نخست   زمین‌را بخون دلیران بشست
چو گودرز کشواد بر میمنه   سلیح و سپه[20] برد و کوس و بنه[21]

---

1 I — تیغ 2 I, IV — زمین تیره 3 IV — بنفش 4 VI — دریای خون 5 VI — زبس نیزه و خنجر آبگون 6 VI — б. оп. 7 I, IV — ماه 8 VI — تیر 9 I, IV — آورده زین گونه 10 VI — سپهدار 11 I — جهان داور رهنمای; IV — جهاندار او رهنمای; VI — جهان آفرین یک خدای 12 VI — همی بود گریان و نالان 13 I — بجای 14 I, IV, VI — ترس 15 Л — داد و پاک; VI — زاد و خاک; I, IV — باد و خاک; в тексте — по Т. 16 Л — با پیل رستم; I, IV — چون پیل رستم; VI — با پیل لشکر; Б — و تزاحفت الصفوف 17 I, IV, VI — ز 18 I, IV, VI — بیامد 19 I, IV, VI — هشت 20 I, IV — سپر; VI — سپه بود و گوش 21 Л — б. стоит после б. 819.

ازان میمنه تا بدان میسره	بشد گیو چون گرگ پیش بره[1]
ز شبگیر تا تیره شد آفتاب	همی خون بجوی اندر آمد چو آب
ز چهره بشد شرم و آیین مهر	همی گرز بارید گفتی سپهر
ز کشته[2] بهر جای بر توده گشت[3]	گیاها بمغز سر آلوده گشت[3]
چو رعد خروشنده شد[4] بوق[5] و کوس	خور اندر پس پردهٔ[6] آبنوس
ازان سو که بد شاه مازندران	بشد پیلتن با سپاهی گران
زمانی[7] نکرد او یله جای خویش	بیفشارد بر کینه گه[8] پای[9] خویش
چو دیوان و پیلان[10] پرخاشجوی	بروی اندر آورده بودند[11] روی
جهانجوی کرد از جهاندار یاد	سنان دار نیزه بدارنده داد[12]
برآهیخت گرز و برآورد[13] جوش	هوا گشت از آواز او پر خروش[14]
بر آورد[15] آن گرد[16] سالار کش	نه با دیو جان و نه با پیل هش
فگنده همه دشت خرطوم پیل	همه کشته دیدند برچند میل
ازان‌پس تهمتن یکی نیزه خواست	سوی شاه مازندران تاخت[17] راست
چو بر نیزهٔ رستم افگند چشم	نماند ایچ با او دلیری و خشم[18]
یکی نیزه زد بر کمربند اوی	ز گبر اندر آمد بپیوند اوی
شد از جادویی تنش یک[19] لخت کوه	از ایران[20] بروبر نظاره[21] گروه
تهمتن فروماند اندر[22] شگفت	سناندار نیزه بگردن[23] گرفت
رسید اندرآن جای[24] کاوس شاه	ابا پیل و کوس و درفش و سپاه
برستم چنین گفت کای سرفراز	چه بودت که ایدر بماندی دراز

---

1 IV — رمه 2 VI — مردم 3 Л — کرد; IV, VI — بود 4 IV — خروشان شده; VI — خروشان همی 5 I, IV — طبل 6 I, IV — اندر سراپرده; VI — از بیم در پرده 7 VI — زمردی 8 I — بر 9 IV, VI — جای 10 I — خود و دیو و پیلان; IV — خود و شیر و پیلان; VI — و پیل و دیوان 11 I, IV, VI — یکباره 12 Л, I — б. оп. 13 VI — برانگیخت 14 Л — б. оп.; I —

بر آهیخت گرز و بر انگیخت اسپ * بیامد بکردار آذر گشسپ

IV — б. 828 стоит перед б. 827. 15 I, IV, VI — از آواز 16 VI — گرز 17 VI — کرد 18 I, IV, VI — б. 833 стоит после б. 839; Л — б. оп. (в тексте по Т). 19 VI — چون یکی 20 I — ایوان 21 I, IV — بران بد 22 I, IV, VI — ازو در 23 Л, VI — بدندان 24 Л — اندرو نیز

بدو[1] گفت رستم که چون رزم سخت ‏ ‏ ببود و ببفروخت پیروز[2] بخت
مرا دید چون شاه[3] مازندران ‏ ‏ بگردن برآورده گرز گران[4]
برخش دلاور سپردم عنان ‏ ‏ زدم بر کمربند گبرش سنان
گمانم چنان بد که او شد نگون[5] ‏ ‏ کنون[6] آید[7] از کوههٔ زین برون
برین گونه شد سنگ در پیش من ‏ ‏ نبود آگه از رای[8] کم بیش من[9]
برین گونه خارا یکی کوه گشت ‏ ‏ ز جنگ و ز مردی بی‌اندوه گشت
بلشکر گهش برد باید کنون ‏ ‏ مگر کاید از سنگ خارا برون[10]
ز لشکر هر آنکس که بد زورمند ‏ ‏ بسودند[11] چنگ[12] آزمودند بند[13]
نه برخاست از جای سنگ گران ‏ ‏ میان اندرون[14] شاه مازندران
گو پیلتن کرد چنگال باز ‏ ‏ بران آزمایش نبودش نیاز
بران گونه آن سنگ را برگرفت ‏ ‏ کزو ماند لشکر سراسر[15] شگفت
پیاده[16] همی رفت بر کتف کوه[17] ‏ ‏ خروشان پس پشت او در[18] گروه
ابر کردگار آفرین خواندند ‏ ‏ برو زرّ و گوهر بر افشاندند
به پیش سراپردهٔ شاه برد ‏ ‏ بیفگند و ایرانیانرا سپرد
بدو گفت ارایدونک پیدا شوی ‏ ‏ بگردی ازین تنبل و جادوی
و گرنه به گرز و بتیغ[19] و تبر ‏ ‏ ببرّم همه سنگ را سر بسر[20]
چو بشنید شد چون یکی[21] پاره[22] ابر ‏ ‏ بسر برش پولاد و بر تنش[23] گبر
تهمتن گرفت آن زمان دست اوی ‏ ‏ بخندید و زی شاه[24] بنهاد روی

---

[1] I, IV, VI — چنین [2] I, IV, VI — بیدار [3] I, IV — زآن شاه; VI — سالار [4] Л — б. оп.; VI — آمد [5] Л, VI — بزد مرا خواست از مهتران [6] VI — از دلش خون [7] IV — روان [8] I — آگه او از [9] I — از کمّ و از بیش من; IV — او از کم و بیش من; VI — б. оп. [10] I, IV, VI — б. оп. [11] VI — برفتند [12] I, IV, VI — سنگ [13] VI — چند [14] I, IV — میانه‌درون [15] VI — همه لشکر از وی بمانده [16] IV — ببازو [17] IV — سفت; I — همی شد پیاده ابر سفت [18] Л — هم [19] I, IV, VI — پولاد تیغ; Б — فلقتک بالمعاول و قطعتک قطعًا [20] VI — доб.:

چو بشنید سالار مازندران * بجنبید در مغز سنگ گران

[21] VI — برون آمد از گه همچو یک [22] I, IV — همچو یکپاره [23] I, IV — در برش [24] VI — سوی شاه کاؤس

چنین گفت کاوردم ان لخت کوه   ز بیم تبر شد بچنگم[1] ستوه
بروبش[2] نگه کرد کاوس شاه   ندیدش سزاوار تخت و کلاه
وزان رنجهای کهن یاد کرد[3]   دلش خسته شد سر[4] پر از بادکرد[5]
بدژخیم فرمود تا تیغ تیز   بگیرد کند تنش را ریز ریز[6]
بلشکر گهش کس فرستاد زود   بفرمود تا خواسته هرچ بود
ز گنج و ز تخت و ز درّ و گهر[7]   ز اسب و سلیح و کلاه و کمر[8]
نهادند هر جای چون کوه‌کوه   برفتند لشکر همه هم‌گروه
سزاوار هر کس ببخشید گنج   بویژه[9] کسی کش فزون بود رنج[10]
ز دیوان هرآنکس که بد ناسپاس   وزایشان دل انجمن پر هراس
بفرمودشان تا بریدند سر   فگندند جایی که بد ره‌گذر[11]
وزآن پس بیامد بجای نماز   همی گفت با داور پاک راز
بیک هفته بر پیش یزدان پاک   همی با نیایش بپیمود خاک
بهشتم در گنجها کرد باز   ببخشید بر هر که بودش نیاز[12]
همیگشت یک هفته زین گونه نیز   ببخشید آنرا که بایست چیز[13]
سیم هفته چون کارها گشت[14] راست   می و جام یاقوت و می‌خواره[15] خواست

---

[1] VI — ز رستم ; Л — زچنگم [2] I, IV — بدو در [3] I, IV — کرد یاد [4] I, IV — لب; VI — بر [5] I, IV — سرد باد; VI — باد سرد [6] I, IV — доб.:

تهمتن گرفت آنگهی ریش او * کشید و برون بردش از پیش او
بفرمان آن خسرو نامدار * بکردند ازآن پس ورا پاره پار

VI — доб.:

چو کشته شد آن شاه بیدادگر * که در خور نبودش کلاه و کمر

[7] I — تاج و کمر; IV — کلاه و کمر [8] I, IV — تیغ و گهر [9] IV — خصوصا [10] VI — б. 863 стоит после б. 865. [11] VI —

بکشت و تبه کردشان سربسر * ز دیوان بپرداخت آن بوم و بر

[12] VI — доб.:

همیگفت کای داور داوران * فروزنده گردون بدین اختران
همه فرّ فیروزی از فرّ تست * از آخر تویی هم تو بودی نخست

[13] IV — б. оп. [14] VI — کرد [15] I, IV, VI — بیجاده

بیک هفته با ویژگان می[1] بچنگ * بمازندران کرد زان پس درنگ
تهمتن چنین گفت با شهریار * که هرگونهٔ مردم[2] آید بکار
مرا این هنرها ز اولاد خاست * که بر هر سویی راه بنمود راست[3]
بمازندران دارد اکنون امید * چنین دادمش راستی‌را نوید
کنون خلعت شاه باید نخست * یکی عهد و مهری بروبر درست
که تا زنده[4] باشد بمازندران * پرستش کنندش همه مهتران
چو بشنید گفتار خسروپرست * ببر زد جهاندار بیدار دست[5]
ز مازندران مهترانرا بخواند * ز اولاد چندی سخنها براند[6]
سپرد آن زمان تخت شاهی بدوی * وزانجا سوی پارس بنهاد روی

۱۷

چو کاوس در شهر ایران رسید * ز گرد سپه شد هوا[7] ناپدید
برآمد همی تا بخورشید جوش * زن و مرد شد پیش او با خروش
همه شهر ایران بیاراستند * می و رود و رامشگران خواستند
جهان سربسر نو شد از شاه نو * ز ایران برآمد یکی ماه نو
چو بر تخت بنشست پیروز و[8] شاد * در گنجهای کهن برگشاد
ز هر جای روزی‌دهانرا بخواند * بدیوان دینار دادن نشاند[9]
برآمد خروش از در پیلتن * بزرگان لشکر[10] شدند انجمن
همه شادمان نزد شاه آمدند * بران[11] نامور پیشگاه[12] آمدند

---

[1] I, IV, VI— با جام می بد [2] IV— گونه مرد اندر [3] I, IV— بر سوی من راه پیمود راست [4] I, IV, VI— که او شاه [5] VI— سپهبد بخلعت بیازید دست [6] Л—доб.:
چنین گفت کین بر شما پادشاه * که چونان ندیدست خورشید و ماه
از اسبان تازی بزرّین ستام * ز شمشیر هندی بزرّین نیام
ز دیبای رومی زبرجد نگار * وزان ژنده پیلان جنگی چهار
نهاده بریشان همه تخت زر * بزراندرون برنشانده گهر
[7] VI— جهان [8] VI— و op.; IV— پیروزه [9] VI— بخواند [10] VI— همه نامداران [11] I, IV— بدان VI— ;بر [12] I, IV— گاه و تخت ;VI— بارگاه

تهمتن بیامد بسر بر کلاه نشست از بر تخت نزدیک[1] شاه
سزاوار او شهریار زمین یکی خلعت آراست با آفرین
یکی تخت پیروزه و[2] میش‌سار[3] یکی خسروی تاج گوهرنگار
یکی دست زربفت شاهنشهی ابا[4] یاره و طوق و[5] با فرّهی
صد از ماهرویان زرّین[6] کمر صد از مشک مویان با زیب و فر
صد از اسب با زین و زرّین[7] ستام صد استر سیه‌موی و زرّین لگام[8]
همه بارشان دیبهٔ خسروی ز چینی و رومی[9] و از پهلوی
ببردند صد بدره دینار نیز[10] ز رنگ و ز بوی[11] و ز هر گونه چیز[12]
زیاقوت جامی پر از مشک ناب ز پیروزه دیگر یکی پر گلاب
نوشته یکی نامهٔ بر حریر ز مشک و ز عنبر ز عود و عبیر[13]
سپرد این[14] بسالار گیتی فروز بنوّی همه کشور نیمروز
چنان کز پس عهد کاوس شاه نباشد بران تخت کس را[15] کلاه
مگر نامور رستم زال را خداوند شمشیر و گوپال را[16]
ازان[17] پس برو آفرین کرد شاه که بی تو مبیناد کس[18] پیشگاه[19]
دل تاجداران[20] بتو گرم[21] باد روانت پر از شرم و آزرم باد
فروبرد[22] رستم ببوسید تخت بسیچ گذر کرد و[23] بربست[24] رخت
خروش تبیره[25] برآمد ز شهر ز شادی بهر کس رسانید[26] بهر[27]
بشد رستم زال و بنشست شاه جهان کرد روشن بآیین و راه

---

[1] I, IV, VI— پیروز [2] I, IV, VI— پیروز [3] I— پیشش نثار; VI— شاهوار; Б— و تخت من الفیروزج [4] I, IV— یکی [5] I, IV— و оп. [6] I— بزرّین ماهرویان [7] IV— اسبان تازی بزرّین [8] I— б. оп. [9] I, IV, VI— رومی و چینی [10] I— زر [11] VI— موی [12] I— لعل و گوهر [13] I, IV— ز مشک و می و عنبر و عود و قیر [14] I, IV, VI— سپرده [15] VI— کس با [16] I, IV—б. оп. [17] I, IV, VI— وزان [18] VI— نسازد کسی [19] I, IV, VI— هور و ماه [20] I, IV— نامداران [21] VI— نرم [22] Л— بود [23] I— و оп. [24] VI— برکرد [25] VI— خروشی به تیره [26] IV— رسانیده [27] I, IV—

доб.:

ببستند آذین و بانگ درای * بغرّید کوس و همین کرّه‌نای

VI—доб. вариант того же б.

بشادی بر تخت زرّین نشست　　همی جور و بیداد را در ببست
زمین را ببخشید بر مهتران　　چو باز آمد از شهر مازندران
بطوس آنزمان داد اسپهبدی　　بدو گفت ازایران بگردان بدی
پس آنگه سپاهان بگودرز داد　　ورا کام و فرمان آن مرز داد
وزان پس بشادی ومی دست برد　　جهانرا نموده بسی دست برد[1]
بزد گردن غم بشمشیر داد　　نیامد همی بر دل از مرگ یاد
زمین گشت[2] پر سبزه و آب و نم　　بیاراست گیتی چو[3] باغ ارم
توانگر شد از داد و از ایمنی　　ز بد بسته شد دست اهریمنی
بگیتی خبر شد که کاوس‌شاه　　ز مازندران بستد آن تاج و گاه
بماندند یکسر همه زین[4] شگفت　　که کاوس‌شاه این[5] بزرگی گرفت
همه پاك با هدیه و با نثار　　کشیدند صف بر در شهریار
جهان چون بهشتی شد آراسته　　پر از داد و آگنده از[6] خواسته
سر آمد کنون[7] رزم مازندران　　به پیش آورم جنگ هاماوران[8]

---

[1] I, IV, VI—бб. 906—910 оп. [2] VI— بود [3] I, IV— شد آراسته همچو ; VI— جهان گشته برسان [4] IV— زان ; VI— درین بر [5] I, VI— آن ; IV— گاه [6] VI— پر خوبی و [7] VI— شنیدی همه [8] VI— کنون گوش کن جنگ نام‌آوران ; I, IV—б. оп.

رزم کاوس
با شاه هاماوران

۱

ازان[1] پس چنین[2] کرد کاوس رای — که در پادشاهی بجنبد زجای
از ایران بشد تا بتوران و چین[3] — گذر کرد ازان پس بمکران زمین
زمکران شد آراسته تا زره[4] — میانها ندید ایچ رنج از گره[5]
پذیرفت هر مهتری باژ و ساو[6] — نکرد آزمون گاو[7] با شیر تاو
چنین هم گرازان ببربر شدند — جهانجوی[8] با تخت و افسر شدند
شه بربرستان بیاراست جنگ — زمانه دگرگونه‌تر شد برنگ
سپاهی بیامد ز بربر برزم[9] — که برخاست از لشکر شاه بزم[10]
هوا گفتی از نیزه چون بیشه گشت[11] — خور از گرد اسپان پراندیشه[12] گشت[11]
ز گرد سپه پیل شد[13] ناپدید — کس از خاک[14] دست و عنانرا ندید[15]
بزخم اندر آمد همی[16] فوج فوج — بران سان که برخیزد از آب موج[17]

---

[1] I, VI— وزان [2] I, IV— چنان [3] Л— و оп.; VI— بتوران زمین; Б— بلاد الترک و الصین [4] VI— بشد تا بآب زره; Б— الی بحر زره [5] I— ندیدند بند و گره; IV— ندیدند و بند و گره; VI— نبد هیچ رنجی کسی را بزه [6] VI— بازتاو [7] VI— نبد گاورا هیچ [8] I, VI— و [9] I— زمین [10] I— که برخاست گفتی ز گردش زمین; I, IV, VI—б. стоит после б. 8. [11] Л— شد [12] Л— جفاپیشه [13] VI— شد هوا [14] VI— گرد [15] I, IV, VI—обратный порядок мисра; Б— و انسدلت ذیول القتام انسدال جنح الظلام حتی لم یکد آن یری الناظر یده و الفارس عنانه [16] VI— سپه [17] I—б.оп.

چو گودرز گیتی بران گونه دید — عمود گران از میان[1] برکشید
بزد اسپ با نامداران[2] هزار — ابا نیزه[3] و تیر جوشن گذار
برآویخت و بدرید قلب سپاه — دمان از پس اندر[4] همی رفت شاه
تو گفتی ز بربر سواری نماند — بگرد اندرون نیزه‌داری نماند
بشهر اندرون هر که بد سالخورد — چو برگشته دیدند باد[5] نبرد
همه پیش کاوس شاه آمدند — جگرخسته و پرگناه[6] آمدند
که ما شاه‌را چاکر و بنده‌ایم — همه باژرا[7] گردن افگنده‌ایم
بجای درم زرّ و گوهر دهیم — سپاسی ز گنجور بر سر نهیم[8]
ببخشود کاوس و[9] بنواختشان — یکی راه و آیین نو ساختشان
وزانجایگه بانگ[10] سنج[11] و درای — برآمد ابا[12] نالهٔ کرّه‌نای[13]
چو آمد بر[14] شهر مکران[15] گذر — سوی کوه قاف آمد و[16] باختر
چو آگاهی آمد بریشان[17] ز شاه — نیایش کنان برگرفتند راه[18]
پذیره شدندش همه مهتران — بسربر نهادند باژ[19] گران
چو فرمان گزیدند بگرفت[20] راه — بی آزار رفتند[21] شاه و سپاه
سپه‌را سوی زابلستان کشید — بمهمانئ پور دستان کشید
ببد شاه یک ماه در نیمروز — گهی رود و می خواست[22] گه باز و یوز
برین بر نیامد بسی روزگار — که بر گوشهٔ گلستان رست خار
کس[23] از آزمایش نیابد جواز — نشیب آیدش[24] چون شود بر فراز[25]

---

1 I, IV— ز کوهه عمود گران ; VI— عمود گران را ز زین 2 Л— نامداری
3 VI— ابا جوشن 4 I, IV, VI— پس او 5 VI— کار 6 I, IV— عذر خواه ; Б— وجعلوا یعتذرون الیه
7 IV— همان باژرا ; VI— همان تاج‌را 8 VI— دهیم 9 VI— و оп.
10 IV— بانگ و ; VI— همانگاه آواز 11 I, IV— صنج 12 VI— برآمد همان ; I, IV— خروش آمد و 13 Л— доб.:

بتوفید گیتی چو لشکر براند * بروز اندرون روشنایی نماند

14 I, IV— آمدش از 15 I, IV— بربر ; Б— و سار حتی وصل الی نواحی المغرب و جانب جبل قاف 16 VI— از 17 IV, VI— بدیشان ; I— بایشان 18 VI— б. оп.
19 VI— تاج 20 I, IV, VI— وجستند 21 I, IV— برگشت ; VI— گشته است 22 VI— رود میخواست
23 Л— خود 24 I— آمدش 25 VI— بود سرفراز

چو شد کار گیتی بران[1] راستی   پدید آمد از تازیان کاستی
یکی باگهر مرد با گنج و نام[2]   درفشی برافراخت[3] از مصر و شام
ز کاوس[4] کی روی برتافتند[5]   در کهتری خوار بگذاشتند
چو آمد بشاه جهان آگهی   که انباز دارد بشاهنشهی
بزد کوس و برداشت از نیمروز   سپه[6] شاددل شاه[7] گیتی‌فروز
همه[8] بر سپرها نبشتند نام   بجوشید شمشیرها در[9] نیام
سپه‌را زهامون بدریا[10] کشید   بدان سو کجا دشمن آمد پدید[11]
بی اندازه کشتی و زورق[12] بساخت   برآشفت و بر آب لشکر[13] نشاخت[14]
همانا که فرسنگ بودی هزار   اگر پای با[15] راه[16] کردی شمار
همی‌راند تا در میان سه شهر   ز گیتی برین گونه جویند بهر
بدست چپش مصر و بربر براست[17]   زره در[18] میانه برآنسو که خواست
به پیش‌اندرون شهر[19] هاماوران[20]   بهر کشوری در سپاهی گران
خبر شد بدیشان که کاوس‌شاه   برآمد ز آب زره[21] با سپاه
هم‌آواز[22] گشتند یك با دگر[23]   سپه‌را سوی بربر آمد گذر
یکی گشت[24] چندان[25] یل[26] تیغ‌زن   به بربرستان‌در شدند[27] انجمن
سپاهی که دریا و صحرا[28] و کوه   شد از نعل اسبان ایشان[29] ستوه
نبد شیر درّنده‌را خوابگاه[30]   نه گور ژیان یافت بر دشت راه[31]
پلنگ از بر سنگ و ماهی در آب   هم‌اندر[32] هوا ابر و پرّان عقاب

---

[1] I, IV— بدین [2] I, IV— کام [3] I, IV, VI— برافراشت [4] IV, VI — کاوس و [5] I, IV, VI— گاشتند [6] I, IV— شده [7] VI— و سپه شاد و شه شاد و [8] IV— سپه [9] Л— از [10] VI— ز دریا سپهرا بهامون [11] I— کس اندر جهان کوه و صحرا ندید؛ IV— چو کاوس لشکر بخشکی کشید [12] I— بدودر [13] I, IV— بپاراست لشکر بدودر [14] VI— کشتی بتاخت [15] I, IV— را [16] VI— ابا راه‌را پای [17] I— ز راست؛ VI— مصر و هم بربر است [18] I, IV, VI— بر [19] I, IV, VI— شاه؛ Б— و قدّامها البحر و کانت هذه المدینة تسمی هاماوران [20] VI— مازندران [21] VI— ز دریای چین [22] IV— بآواز [23] I, IV, VI— با یکدگر [24] IV, VI— سپه بود [25] VI— چندین [26] Л— سر [27] IV— شده [28] VI— هامون [29] IV— اسبان از ایشان [30] I, IV, VI— جایگاه [31] VI— نه پیل ژیان رفت بر دشت شاه [32] VI— همان در

همی راه جستند و کی بود راه　　دد و دام را بر چنان رزمگاه[1]
چو کاوس لشکر بخشکی کشید　　کس اندر جهان کوه و صحرا[2] ندید
جهان گفتی از تیغ[3] وز جوشن است　　ستاره ز نوک سنان روشن است
ز بس خود زرّین و زرّین سپر　　بگردن بر[4] آورده[5] رخشان تبر[6]
تو گفتی زمین شد سپهر[7] روان　　همی بارد از تیغ هندی روان
ز مغفر هوا[8] گشت[9] چون سندروس　　زمین سربسر تیره چون آبنوس
بدرّید کوه از دم گاودم　　زمین آمد از سمّ اسبان بخم
ز بانگ تبیره به بربرستان　　تو گفتی زمین گشت لشکرستان
برآمد ز ایران سپه بوق[10] و کوس　　برون رفت گرگین و فرهاد[11] و طوس
وزان سوی[12] گودرز کشواد بود　　چو گیو و چو شیدوش و میلاد[13] بود[14]
فگندند بر یال اسبان عنان　　بزهر آب دادند نوک سنان
چو بر کوههٔ زین نهادند سر　　خروش آمد و چاکچاک تبر
تو گفتی همی سنگ[15] آهن کنند　　وگر آسمان بر زمین برزنند
بجنبید کاوس در[16] قلب گاه　　سپاه اندرآمد به پیش سپاه
جهان گشت تاری سراسر ز گرد[17]　　ببارید شنگرف بر لاژورد
تو گفتی هوا ژاله بارد همی　　به سنگ اندرون لاله کارد همی
ز چشم سنان آتش آمد برون　　زمین شد بکردار دریای خون
سه[18] لشکر چنان شد ز[19] ایرانیان　　که سر باز نشناختند از[20] میان[21]

---

[1] VI — جایگاه; I, IV — бб. 46,47 оп.; Б — فبلغوا عددا و طبقوا الأرض حتی اثاروا السباع عن احیاسها و الظباء عن کناسها و کادوا یضیقون مجال العقبان فی جوّ السماء و مسبح الحیتان فی قعر الماء [2] I, IV — روشنائی [3] I, IV, VI — درع; Б — مطبق بالجواشن والدروع [4] Л — بگردون بر; VI — بگرد اندر [5] IV — آورد [6] VI — گهر; Л — б. стоит после б. 51. [7] IV — گشت رود; VI — گشت رزم [8] IV — زگردش روان [9] VI — ز [10] IV, VI — ز ایران غو بوق [11] IV — بهرام; VI — بهرام و گرگین گشته [12] IV, VI — سو که [13] IV, VI — فرهاد; Б — شیدوش و جیو و فرهاد Б — جرجین و فرهاد [14] I — бб. 49—56 оп.; VI — бб. 56—58 стоят после б. 60, б. 59 оп. [15] I, IV — سنگ و [16] I, IV — از [17] I, IV, VI — چنان شد که تاریك شد چشم مرد [18] Л — دو [19] IV — کز; VI — که [20] VI — زسر باز نشناختندش [21] Б — переьод бб. 60—64 отсутстгует.

نخستین سپهدار هاماوران	بیفگند شمشیر و گرز گران
غمی گشت وز شاه زنهار خواست	بدانست کان روزگار[1] بلاست
به پیمان که از شهر[2] هاماوران	سپهبد دهد ساو و باژ[3] گران
ز اسپ و سلیح و ز تخت و کلاه	فرستد بنزدیک[4] کاوس شاه
چو این داده باشد برو بگذرد	سپاهش بروبوم او نسپرد[5]
ز گوینده بشنید کاوس کی	برین گفتها پاسخ افگند پی
که یکسر همه[6] در پناه منید	پرستندهٔ[7] تاج و گاه منید

۲

ازان[8] پس بکاوس گوینده گفت	که او[9] دختری دارد اندر نهفت
که از سرو بالاش زیباتر[10] ست	ز مشک سیه بر سرش افسرست
ببالا بلند[11] و بگیسو کمند	زبانش چو خنجر لبانش چو قند
بهشتیست آراسته پر[12] نگار	چو خورشید تابان بخرم بهار[13]
نشاید که باشد بجز[14] جفت شاه	چه نیکو بود شاه‌را جفت ماه
بجنبید کاوس‌را دل ز جای	چنین داد پاسخ که اینست رای
گزین کرد شاه از میان گروه	یکی مرد بیدار دانش پژوه
گرانمایه و گرد[15] و مغزش[16] گران	بفرمود تا شد[17] بهاماوران
[چنین گفت رایش بمن تازه کن[18]	بیارای مغزش بشیرین سخن][19]

---

[1] VI— روز [2] IV— شاه; VI— به پیمان آن شاه [3] VI— سپارد بدو تاج و ساو
[4] VI— فرستاد نزدیك [5] VI— بگذرد [6] I, IV— شما [7] I— چه جویندهٔ; IV— چو جویندهٔ; VI— پژوهندهٔ [8] I, IV, VI— وزان [9] I, IV— وی [10] I, IV— نیکوتر
[11] I— کمند [12] IV, VI— چون [13] VI— نگار [14] I— جزو; IV, VI— جز او
[15] I, IV— گرانمایه‌اش نسل [16] I, IV— گرزش; VI— با سنگ و گرز [17] IV— باشد; VI— تاشهد (؟) (метр нарушен). [18] VI— بدو گفت کاوس رخ باز کن
[19] Л—б. оп.; Б—перевод б. 80 отсутствует.

بگویش که پیوند ما[1] در جهان بجویند کارآزموده مهان[2]
که[3] خورشید روشن ز تاج منست زمین پایهٔ تخت عاج منست
هرانکس که در سایهٔ من پناه نیابد ازو[4] کم شود پایگاه
کنون با تو پیوند جویم همی رخ آشتی‌را بشویم همی
پس پردهٔ تو یکی دخترست شنیدم که گاه[5] مرا درخورست
که پاکیزه تخم[6] ست و پاکیزه‌تن ستوده بهر شهر و هر انجمن
چو[7] داماد[8] یابی چو پور قباد چنان[9] دان که خورشید داد تو داد
بشد مرد بیدار[10] روشن[11] روان[12] بنزدیک سالار هاماوران
زبان کرد گویا و دل کرد گرم بیاراست لب‌را بگفتار نرم
ز کاوس دادش فراوان[13] سلام[14] ازان[15] پس بگفت آنچ بود از پیام
چو بشنید ازو شاه[16] هاماوران دلش گشت پردرد و سر شد گران
همی گفت هرچند کو پادشاست[17] جهاندار و پیروز و فرمان‌رواست
مرا در جهان این یکی دخترست که از[18] جان شیرین گرامی‌ترست
فرستاده را گر کنم سرد و خوار ندارم پی و[19] مایهٔ کارزار
همان به که این دردرا نیز[20] چشم بپوشیم[21] و بر دل بخوابیم[22] خشم
چنین گفت با مرد شیرین سخن که سر نیست این آرزورا نه بن
همی خواهد از من گرامی دو چیز که آنرا سه[23] دیگر ندانیم نیز
مرا پشت گرمی بد از خواسته بفرزند بودم دل آراسته
بمن زین سپس جان نماند همی وگر شاه ایران ستاند همی

---

[1] I, IV, VI — من; Б — مصاهرتنا   [2] VI — доб.:
که تختم بهامون ز گردون برست * درخشنده چون برفلك اخترست
[3] I, IV, VI — چو   [4] I, IV — ورا   [5] I, IV, VI — تخت; Б — تلیق بتختنا   [6] I, IV, VI — چهر; Б — لطهارة اصلها   [7] I, VI — که   [8] VI — (؟) داد (метр нарушен).   [9] VI — یقین
[10] I, IV, VI — دانای   [11] I, IV — چهره; VI — خیره   [12] I, IV, VI — زبان   [13] I, IV, VI — درودو   [14] I, IV — پیام   [15] I, IV, VI — وزان   [16] I, IV — سالار   [17] IV — پارساست   [18] IV — کم از   [19] VI — بدو   [20] VI — بر دو   [21] IV — نخوانیم; Л — بخوابیم   [22] Л — بپوشیم
[23] IV — آذرانش; VI — ایزرا سه

سپارم کنون[1] هرچ خواهد[2] بدوی ... نتابم سر از رای و فرمان اوی
غمی گشت و سودابه[3] را پیش خواند ... ز کاوس با او[4] سخنها براند
بدو گفت کز[5] مهتر سرفراز ... که هست از مهی و بهی بی‌نیاز
فرستادهٔ چرب گوی آمدست ... یکی نامه چون زند و استا[6] بدست
همی‌خواهد از من که بی کام من ... بببرّد دل و خواب و آرام من
چه گویی تو اکنون[7] هوای تو چیست ... بدین کار بیدار[8] رای تو چیست
بدو گفت سودابه زین[9] چاره نیست ... ازو بهتر امروز غمخواره نیست
کسی کو بود شهریار جهان ... بروبوم خواهد همی از مهان
ز[10] پیوند با او چرایی دژم ... کسی نشمرد شادمانی بغم
بدانست سالار هاماوران ... که سودابه را آن[11] نیامد گران[12]
فرستادهٔ شاه‌را پیش خواند ... وزان نامدارانش برتر نشاند
ببستند[13] بندی[14] بر آیین[15] خویش ... بران[16] سان که بود[17] آنزمان دین[18] خویش[19]
بیک هفته سالار هاماوران ... همی‌ساخت آن[20] کار با مهتران
بیاورد پس خسرو خسته‌دل ... پرستنده سیصد عماری چهل[21]
هزار استر[22] و اسب و اشتر[23] هزار ... ز دیبا و دینار کردند بار[24]
عماری بماه نو آراسته ... پس پشت و پیش اندرون خواسته

[1] I, IV, VI— ورا [2] I, IV, VI— بباید; Б— لا أخالف امره و سأنفذ ما يريد الى خدمة تخته [3] Л, I— سوداوه; эти рукописи всюду дают такое начертание. [4] I, IV, VI— چندی; Б— و ذكر لها [5] Л, IV, VI— کای; Б— قد نفذ الىّ رسولًا [6] I, IV, VI— بداستانها [7] Л— کنون و [8] VI— بباریك; I, IV— یکباره [9] I, IV, VI— گر; Б— ان كان و لا بد [10] I, IV, VI— به [11] I, VI— این; IV— بااین [12] VI—доб.:

یکی داستان زد بدو شهریار * زکار خود و گردش روزگار
کرا در پس پرده دختر بود * اگر تاجدارست بد اختر بود

[13] VI— نوشتند [14] I, IV, VI— عهدی [15] I, VI— بآئین [16] IV, VI— بدان [17] I, IV— بد [18] VI— رسم [19] I, IV, VI— وکیش [20] VI— از [21] VI— б. стоит после б. 114. [22] I, IV, VI— اشتر [23] I, IV, VI— استر [24] I— доб.:

ز هودج فروهشته دیبا جلیل * سپاه ایستاده رده خیل خیل

IV, VI—доб. варианты того же б.; Б—перевод этого б. отсутствует.

یکی لشکر آراسته چون بهشت — تو گفتی که روی زمین[1] لاله کشت[2]
چو آمد بنزدیک کاوس شاه — دل‌آرام با زیب و با فرّ و جاه[3]
دو یاقوت خندان[4] دو نرگس دژم — ستون دو ابرو چو سیمین قلم
نگه کرد کاوس و[5] خیره بماند — بسودابه بر نام یزدان بخواند[6]
یکی انجمن ساخت از بخردان — ز بیداردل پیر[7] سر موبدان[8]
سزادید سودابه‌را جفت خویش — ببستند عهدی بر آیین و[9] کیش

۳

غمی بد[10] دل شاه هاماوران — ز هر گونهٔ چاره جست اندران
چو یک هفته بگذشت هشتم پگاه — فرستاده آمد به[11] نزدیک شاه
که گر[12] شاه بیند که[13] مهمان خویش[14] — بباید خرامان به ایوان[15] خویش
شود شهر هاماوران[16] ارجمند — چو بینند رخشنده گاه[17] بلند[18]
بدین[19] گونه با او همی چاره جست — نهان بند او[20] بود رایش[21] درست
مگر[22] شهر و دختر بماند بدوی — نباشدش بر سر یکی[23] باژ جوی[24]
بدانست سودابه رای پدر — که با سور پرخاش دارد بسر[25]

[1] I, IV, VI— هوا بر [2] Л—б. стоит после б. 113. [3] I, IV, VI— دلارای و آن خوب چهره سپاه; I, IV, VI—доб.:

ز هودج برآمد یکی ماه نو * چو آراسته شاه بر گاه نو
ز مشک سیه کرده بر گل نگار * فروهشته بر غالیه گوشوار

[4] I, IV— رخشان [5] I, IV—و оп. [6] VI— براند [7] IV— تیر [8] VI —б. оп. [9] I, IV, VI— ازو رای بستند بآیین و; Л—و оп. [10] IV, VI— شد [11] I, IV— آمدش [12] I, IV— اگر [13] I, IV— به [14] I, IV— ز پیش; VI— سوی خان خویش [15] I— سوی خان; IV— شود خان; VI— به مهمان [16] I— مازندران [17] I, IV— رخسار شاه; Б— بنورها بجمال طلعته [18] VI—бб. 123, 124, 125 после б. 127. [19] I, IV— بترین; VI— بهر [20] I, VI— نهانیش بد [21] I— و رایش; IV— نهانیش بَد بُد و رای درست [22] VI— که تا [23] I, IV, VI— نباشد مگر بر سرش [24] I— باژ اوی; IV— بار اوی [25] I, IV—

بشه گفت سودابهٔ ماهروی * که ای پرخرد [بی‌خرد—IV] شاه آرام جوی

Б— ففطنت ابنته سودابه لحیلة ابیها

بکاوس کی[1] گفت کین رای نیست ترا خود بهاماوران[2] جای نیست
ترا بی بهانه بجنگ آورند[3] نباید که با سور[4] جنگ آورند[5]
ز بهر منست این همه گفت و گوی ترا زین شدن[6] انده آید[7] بروی
ز سودابه گفتار باور نکرد نیامدش[8] زیشان کسیرا بمرد[9]
بشد با دلیران و کنداوران بمهمانی شاه هاماوران
یکی شهر بد شاهرا[10] شاهه نام همه[11] از در جشن و سور[12] و[13] خرام
بدان شهر بودش سرای و[14] نشست همه[15] شهر سر تا سر آذین[16] ببست
چو در شاهه[17] شد شاه گردن‌فراز همه شهر بردند پیشش نماز
همه[18] گوهر و زعفران ریختند[19] بدینار و[20] عنبر برآمیختند
بشهراندر آوای[21] رود و سرود بهم بر[22] کشیدند چون تار و پود[23]
چو دیدش سپهدار هاماوران پیاده شدش پیش با[24] مهتران
ز[25] ایوان سالار تا[26] پیش در همه درّ و یاقوت[27] بارید و زر
بزرّین طبقها فرو ریختند بسر[28] مشک و عنبر همی بیختند[29]
بکاخ اندرون تخت زرّین نهاد نشست از بر تخت کاوس شاد
همی بود یکهفته[30] با می بدست خوش و خرّم آمدش جای نشست
شب و روز بر[31] پیش چون کهتران میان بسته بد شاه هاماوران

---

[1] I, IV — پس آنگه چنین [2] I, IV, VI — بمهمان او; Б — ليس من الرأى مصيرك اليه
[3] I, IV, VI — آورد [4] IV — سورو [5] I, IV, VI — آورد [6] VI — خرام [7] I — نیاید جزاز رنج;
IV — نیاید جز انده [8] I, IV — نمی داشت [9] VI — بدرد [10] VI — شاه بد شهررا [11] I, IV —
همی; VI — همان [12] I, IV — سور و جشن [13] IV — و оп. [14] I, VI — و оп. [15] Л — همی
[16] Л — سر بسر راه آئین; IV — شهر تا شهر آذین; VI — شهر را تا سر آئین
[17] VI — شهر [18] I, IV — برو [19] VI — بیختند [20] VI — و оп. [21] I, IV — آواز;
VI — آورد [22] VI — در [23] Л — бб. 136—138 оп; Б — перевод бб. 136—138 отсутствует. [24] VI —
شدش با همه [25] VI — از [26] VI — در [27] VI — درّ خوش آب [28] VI — می و
[29] IV — درآمیختند; Б — فلمّا دخلها ترحل له ملك هاماوران فی جمیع أمرائه و
قوّاده و نثرت علیه اللآلی و الجواهر [30] VI — نبودند [31] I, IV, VI — در

ببسته همه[1] لشکرش را[2] میان — پرستنده بر[3] پیش ایرانیان
بدین[4] گونه تا یکسر ایمن شدند — ز چون و چرا و نهیب[5] و گزند
همه گفته[6] بودند و آراسته — سگالیده از جای برخاسته
ز بربر برین گونه[7] آگه شدند — سگالش چنین بود همره[8] شدند[9]
شبی بانگ بوق آمد و تاختن — کسیرا نبد آرزو ساختن
ز بربرستان چون بیامد سپاه — بهاماوران شاددل گشت شاه
گرفتند ناگاه کاوس‌را — چو گودرز و چون گیو و چون طوس‌را[10]
چه گوید درین مردم پیش[11] بین — چه دانی تو ای کاردان[12] اندرین
چو پیوستهٔ خون نباشد کسی — نباید برو بودن ایمن بسی
بود[13] نیز پیوسته خونی که مهر[14] — ببرّد ز تو تا بگرددت[15] چهر
چو مهر کسیرا بخواهی ستود[16] — بباید بسود و زیان آزمود[17]
پسر گر[18] بجاه از تو برتر شود[19] — هم از رشك مهر تو لاغر شود[20]
چنین است گیهان ناپاك رای — بهر باد خیره بجنبد ز جای[21]
چو کاوس بر خیرگی بسته شد — بهاماوران رای پیوسته شد
یکی کوه بودش سر اندر سحاب — برآوردهٔ ایزد[22] از قعر آب
یکی دژ برآورده از کوهسار — تو گفتی سپهرستش اندر کنار
بدان دژ فرستاد کاوس‌را — همان گیو و گودرز و هم طوس‌را
همان[23] مهتران دگررا به بند — ابا شاه کاوس در دژ فگند

---

1 I, IV — همی
2 Л — گشادند گردان لشکر
3 I, VI — در; IV — بُد
4 I, VI — برین
5 I, IV — ز بیم
6 VI — خفته
7 I, IV, VI — همه لشکر
8 I, IV — در خور
9 VI — б. оп.
10 I, IV, VI — همان گیو و گودرز و هم طوس‌را; Б — جودرز و جیو و طوس
11 I, IV, VI — ژرف
12 Л — کاردار
13 IV — برو
14 Л — پیوستهٔ خون بمهر
15 Л — زتابوت گیردش; IV — یا بگرددت; VI — تا نبینند
16 I, IV, VI — بسود
17 Л — доб.: زنان دوستی را ز پیدا کنند * همان که دروغست رسوا کنند
18 I — وگر او; IV — بود کز; VI — بود کو
19 I, IV, VI — کمتر بود
20 I, IV, VI — بود
21 Б — перевод бб.152—157 оп.
22 I, IV, VI — برآورده تا چرخ; Б — تسامی الهواء و تصافح السماء
23 I — همه

ز گردان نگهبان دژ شد[1] هزار[2]	همه نامداران خنجر گذار

سراپردهٔ او بتاراج داد	به پرمایگان بدره و تاج[3] داد

برفتند پوشیده‌رویان دو[4] خیل	عماری یکی[5] در میانش[6] جلیل[7]

که سودابه‌را باز جای آورند	سراپرده را زیر پای آورند

چو سودابه پوشیدگانرا[8] بدید	زبر[9] جامهٔ خسروی بردرید[10]

بمشکین کمند اندرآویخت[11] چنگ	بفندق گلانرا بخون داد رنگ

بدیشان چنین گفت کین کارکرد[12]	ستوده ندارند مردان مرد[13]

چرا[14] روز جنگش نکردند[15] بند	که جامش[16] زره بود و تختش سمند[17]

سپهدار چون گیو و گودرز[18] و طوس	بدرّید دلتان ز آوای[19] کوس

همی[20] تخت زرّین کمینگه کنید[21]	ز پیوستگی دست کوته کنید

فرستاد[22] گانرا سگان کرد نام	همی ریخت خونابه بر گل مدام[23]

جدایی نخواهم ز کاوس گفت	وگر[24] چه لحد باشد اورا نهفت[25]

چو کاوس‌را بند باید کشید	مرا بی‌گنه سر بباید برید

بگفتند گفتار او با پدر	پر از کین شدش سر[26] پر از خون جگر

به حصنش[27] فرستاد نزدیك شوی[28]	جگرخسته از غم به خون شسته روی

نشستش[29] بیك خانه[30] با شهریار	پرستنده او بود و هم غمگسار

چو بسته شد آن شاه دیهیمجوی	سپاهش بایران نهادند روی[31]

---

[1] VI— دژرا [2] Б— مائة الف [3] VI— کم‌مایگان برد و تاراج ; Б— و فرّق علی عسکره [4] I, VI— و [5] IV— نگه [6] I— میانه ; IV, VI— میان [7] IV, VI— خلیل [8] VI— پوشیده رویان [9] I, IV— بتن ; VI— برو [10] VI— دمید [11] I, IV, VI— افگند [12] I, IV— بند و درد ; VI— بند و رنگ [13] VI— جنگ [14] IV— چو از [15] I, IV— نکردید ; Б— هلّا اخذوه [16] جامش = جامه اش ; VI— خامشی [17] Л— کمند [18] Л— گودرز و چون گیو [19] IV, VI— آواز [20] IV— همین [21] VI— همی گفت زرّین کمین در کنید [22] I, IV, VI— پرستند [23] I— سمن را پر از خون پر آواز کام ; IV— سمن دلبران چون پر آواز کام [24] I— اگر [25] VI— бб. 173—174 оп. [26] I, IV— سرش شد ; VI— دل از کین شد (нарушен метр). [27] I— بندش ; Б— فتقدّم بانفاذها الی القلعة [28] VI— اوی [29] I— ببستش [30] I, IV— بیکجای ; Б— و ایداعها مع زوجها فی بیت واحد [31] VI—бб. 178—179 оп.

پراگنده شد در جهان آگهی   که گم شد ز پالیز سرو سهی[1]
چو بر تخت زرّین ندیدند شاه   بجستن[2] گرفتند هر کس[3] کلاه
ز ترکان و از[4] دشت نیزه‌وران[5]   ز هر سو بیامد سپاهی[6] گران[7]
گران[8] لشکری ساخت افراسیاب   برآمد سر از خورد و آرام و خواب
از ایران برآمد ز هر سو خروش   شد آرام[9] گیتی پر[10] از جنگ و جوش
برآشفت[11] افراسیاب آنزمان[12]   برآویخت با لشکر تازیان[13]
بجنگ اندرون بود لشکر سه ماه   بدادند سرها ز بهر کلاه
چنین است رسم سرای سپنج   گهی ناز و نوش و گهی[14] درد و رنج
سرانجام نیک و بدش بگذرد   شکارست مرگش همی بشکرد[15]
شکست آمد از ترک بر تازیان   ز بهر[16] فزونی سرآمد زیان[17]
سپاه اندر ایران پراگنده شد[18]   زن و مرد و کودک همه بنده شد[19]
همه درگرفتند ز[20] ایران پناه   بایرانیان[21] گشت گیتی سیاه
دو بهره سوی[22] زاولستان[23] شدند   بخواهش بر پور دستان شدند
که مارا ز بدها تو باشی پناه   چو[24] گم شد سر[25] تاج[26] کاوس شاه
دریغست ایران که ویران شود   کنام پلنگان و شیران شود
همه جای جنگی[27] سواران بدی   نشستنگه شهریاران بدی
کنون جای سختی[28] و رنج و[29] بلاست   نشستنگه تیز چنگ اژدهاست
کسی کز[30] پلنگان بخوردست شیر[31]   بدین[32] رنج[33] مارا بود دستگیر[34]

---

[1] I, IV— б. стоит после б. 178. [2] I— ز ترکان [3] IV— سو [4] Л, IV— وز (метр нарушен). [5] VI — کینه‌وران [6] IV, VI — سپاه [7] Б — перевод б. 182 отсутствует [8] I, IV — از دمان; I— [12] چو شد تند —I, IV [11] تر(!) —IV [10] آن رام —Л [9] یکی —VI; دگر
[13] Л—б. стоит после б. 183; б. 184—после б. 186; I, IV—обратный порядок мисра. [14] I, IV, VI—[I— در] همه از پی آزبا [15] VI— خاکش کجا بسپرد [16] I, IV, VI— جستن [17] I, IV— б. стоит после б. 191. [18] VI— شکسته شدند [19] I, IV—б. стоит после б. 186; VI— کودک و مرد خسته شدند [20] I, IV — ز оп. [21] Л— بایرانیان [22] IV— بر [23] I, IV, VI— زابلستان [24] VI— که [25] VI— سرو [26] I, IV— کنون فرّ [27] Л— جنگ [28] VI— زشتی [29] I, IV, VI— جای [30] I— کو [31] I— و سیر; IV— نخوردست شیر; VI— سیر [32] I, IV, VI— ازین [33] VI— کار [34] I, IV, VI— следующий б. (198) оп.

کنون چارهٔ باید انداختن — دل خویش ازین رنج پرداختن
ببارید رستم ز چشم[1] آب زرد — دلش گشت پر خون[2] و جان[3] پر ز درد
چنین داد پاسخ که من با سپاه — میان بسته‌ام جنگ را کینه‌خواه
چو یابم ز کاوس‌شاه آگهی — کنم شهر ایران ز ترکان تهی
پس[4] آگاهی آمد ز کاوس‌شاه — ز بند[5] کمین‌گاه و کار سپاه
سپه‌را یکایک[6] ز کابل بخواند[7] — میان بسته بر[8] جنگ و[9] لشکر[10] براند[11]

٤

یکی مرد بیدار جوینده راه — فرستاد نزدیک کاوس شاه[12]
بنزدیک[13] سالار هاماوران — بشد نامداری ز کنداوران[14]
یکی نامه بنوشت با گیرودار — پر از گرز و شمشیر و پر کارزار[15]
که بر شاه ایران کمین ساختی — بپیوستن اندر[16] بد انداختی[17]
نه مردی بود چاره جستن بجنگ — نرفتن[18] برسم[19] دلاور پلنگ[20]
که درجنگ هرگز نسازد کمین — اگر چند باشد دلش پر ز کین
اگر شاه کاوس یابد رها — تو رستی ز چنگ و دم[21] اژدها

---

1 I, IV — برخ 2 I, IV — تتاب; VI — پر ز تاب 3 Л — دل; VI — زجان 4 VI — چو
5 I, IV — بندو 6 I, IV, VI — ز زابل 7 IV — ز کابل بزابل بخواند; VI — براند 8 I — بستهٔ
9 VI — بسته جنگ 10 I, IV, VI — و оп. 11 Б — перевод бб. 201 — 202 отсутствует.
12 Л—5. оп.: Б — و لما اتی الخبر رستم بن دستان بما جری علی کیکاوس ارسل رسولاً و رسولاً آخر ملک هاماوران 13 I, IV, VI — همان نزد 14 VI — доб.:
دبیر نویسنده‌را پیش خواند * بروبر فراوان سخنها براند
15 IV — کیر و دار (нет рифмы); VI — доб.:
پیامی بکردار برّنده تیغ * کزو شیر درّنده دارد گریغ
16 IV — ایدر 17 VI — برافراختی 18 I — بزفتی; IV — برفتی 19 IV — بسان
20 I, IV, VI — نهنگ 21 I — چنگ وبد; IV, VI — چنگ بد

وگرنه بیارای جنگ مرا   بگردن بپیمای هنگ مرا[1]
[فرستاده شد نزد هاماوران   بدادش پیام یکایک سران]
[چو پیغام بشنید و نامه بخواند   ز کردار[2] خود در شگفتی بماند]
[چو برخواند نامه سرش خیره شد   جهان پیش چشمش همه تیره شد][3]
چنین داد پاسخ که کاوس کی   بهامون دگر[4] نسپرد[5] نیز پی
تو هرگه که آیی به بربرستان   نبینی مگر تیغ و گرز گران[6]
همین[7] بند و زندانت آراستست   اگر رایت این آرزو خواستست
بیایم بجنگ تو من با سپاه   برین گونه سازیم[8] آیین و راه[9]
چو بشنید پاسخ گو پیلتن   دلیران لشکر شدند انجمن
سوی راه[10] دریا بیامد بجنگ   که بر خشک بر[11] بود[12] ره با درنگ
بکشتی و زورق سپاهی گران   بشد تا سر مرز[13] هاماوران
بتاراج و کشتن نهادند روی[14]   ز خون روی کشور شده جوی جوی[15]
خبر شد بشاه هماور ازین   که رستم نهادست بر رخش زین[16]
ببایست ناگاهش[17] آمد بجنگ   نبد روزگار سکون و درنگ

---

[1] I, IV, VI—доб.:

همانا شنیدی تو از مهتران * که چون کرده‌ام جنگ مازندران

Л—доб. на полях другим почерком этот б. и два следующих:

چو پوینده نزدیک ایشان رسید * بگفت آنچه از گفت رستم شنید
چو برخواند نامه دلش گشت دوش * برآورد چون رعد غرّنده جوش

[2] VI—گفتار [3] Л—бб. 212—214 оп.; VI—б. 212 оп.; Б—فلمّا اتاه الرسول و قرأ الکتاب [4] I, IV—مگر [5] I, IV—نشمرد [6] I, IV, VI—سواران همه گرد کرده عنان [7] IV—همان [8] VI—برجویم [9] Л—б. оп.; Б—و امّا أذا فمقبل علیک فی عساکری [10] I, IV, VI—ژرف [11] IV—تر [12] VI—خشک بوده [13] I, IV, VI—رسیدند نزدیک; Б—الی حدود هاماوران [14] I, IV—بیاراستند [15] I, IV—از آزرم دلها بپیراستند; VI—б. оп. [16] Л—б. оп.; Б—فاضطرّ ملک هاماوران الی اللقاء; I, IV—доб.:

برآشفت و زان مرز برشد خروش * جهان آمد از غارت و خون بجوش

[17] Л—ذاکام و; VI—ذاکام; Б—و لم یبق له زمان تلبث و تمکث

چو بیرون شد از شهر خود با سپاه ‏ بروز درخشان[1] شب آمد سیاه[2]
چپ و راست لشکر بیاراستند ‏ بجنگ اندرون نامور خواستند
گو پیلتن گفت جنگی منم ‏ بآوردگه بر درنگی منم[3]
برآورد گرز گرانرا[4] بدوش ‏ برانگیخت رخش[5] و برآمد خروش[6]
چو دیدند لشکر بر و یال اوی[7] ‏ بچنگ[8] اندرون گرز و[9] گوپال اوی[7]
تو گفتی که دلشان برآمد ز تن ‏ ز هولش[10] پراگنده شد[11] انجمن
همان شاه با نامور سرکشان ‏ ز رستم چو دیدند یک یک نشان[12]
گریزان بیامد بهاماوران[13] ‏ ز[14] پیش تهمتن سپاهی گران
چو بنشست سالار با رای زن ‏ دو مرد جوان خواست از انجمن[15]
بدان تا فرستد هم اندر زمان ‏ بمصر و ببربر چو باد دمان
یکی نامه هریک بچنگ اندرون ‏ نوشته بدرد دل از آب[16] خون
گزین پادشاهی بدان نیست دور[17] ‏ بهم بود نیک و بد و جنگ و سور[18]
گرایدونک باشید[19] با من یکی ‏ ز رستم نترسم بجنگ اندکی
وگرنه بدان[20] پادشاهی[21] رسد ‏ درازست بر هر سویی دست بد[22]

---

1 I— همچون; IV— برو رود همچون; Б— فاستحال علیه النهار لیلا مظلما 2 IV— سپاه 3 I— доб.:

بپوشید پس جوشن کارزار * برخش دونده برآمد سوار

IV—доб. вариант того же б. 4 Л— دلیران; Б— فرفع جرزه 5 I, IV— اسب 6 VI— برآورد جوش 7 Л— او 8 I— بدست; IV— بدشت 9 VI— زخم 10 IV— هرکس 11 I, IV,VI— گشت 12 I, IV, VI—б. оп.; Б— و تفرّقت جموعهم فانهزم الملک و دخل هاماوران 13 I— ز هاماوران 14 I, IV— به 15 VI —вместо бб. 232—233 дает:

برافگند سالار هاماوران * فرستاد نامه بر ساوران
گزین کرد پرمایه مردان کار * سخن گوی و داننده و هوشیار

16 I— آب و 17 I, IV, VI— دور نیست 18 I, IV, VI— بنیک و ببد هر دوانرا یکیست; Б— و نحن مشترکون فی الخیر و الشرّ و متقاسمون للفرح و الترح 19 IV — باشند 20 VI — وگر موبدان 21 I, IV — بدان پادشا بد 22 I, IV — نه از هر کس از رستمت خود رسد

چو نامه بنزدیک ایشان رسید   که رستم[1] بدین دشت[2] لشکر کشید
همه دل پر از بیم برخاستند   سپاهی ز کشور[3] بیاراستند[4]
نهادند سر سوی هاماوران[5]   زمین کوه گشت از کران تا کران
سپه کوه تا کوه صف برکشید   پی مور[6] شد بر زمین[7] ناپدید[8]
چو رستم چنان دید نزدیک[9] شاه   نهانی برافگند مردی[10] براه
که شاه سه کشور برآراستند[11]   بدین گونه از جای برخاستند[12]
اگر جنگ را من بجنبم ز جای   ندانند سررا بدین کین ز پای[13]
نباید کزین کین[14] بتو بد رسد   که کار بد از مردم بد رسد[15]
مرا تخت بربر نیاید بکار   اگر بد رسد بر تن شهریار
فرستاده بشنید و آمد دوان   بنزدیک کاوس کی شد نهان
پیام تهمتن همه باز راند   چو بشنید کاوس خیره بماند[16]
چنین داد پاسخ که مندیش ازین   نه گسترده از بهر من شد زمین
چنین بود تا بود[17] گردان سپهر   که با نوش زهرست با جنگ[18] مهر
و دیگر که دارنده یار منست   بزرگی[19] و مهرش حصار منست
تو رخش درخشنده[20] را ده عنان   بیارای گوشش بنوک سنان
ازیشان[21] یکی زنده اندر جهان   ممان آشکارا نه اندر نهان

---

[1] VI— لشکر [2] IV— دست; VI— گونه [3] I, IV— سه کشور [4] VI— بدین گونه از جهان [5] I— به پیش تهمتن سپاه گران [6] IV— پیل [7] IV— از جای برخاستند
[8] I—повторяет второе мисра б. 237; IV—доб.:

سپاه سه کشور ز جا خاستند * سپاه سه کشور بیاراستند

[9] I,IV— پس نزد [10] I— گردی [11] I— همی جنگجوی; IV— همه جنگجوی [12] I— بیک ره سوی من نهادند روی; IV— ره نهادند سوی من روی; VI—бб. 241—244 оп.; I — повторяет второе мисра б. 239. [13] I— دلیران ندانند هر سر ز پای; IV— دلیران ندانند سررا ز پای; VI— نه بینند پیدا سرانرا ز جای [14] VI— بد [15] I— سزد
[16] I, IV, VI, Б — бб. 248—249 оп. [17] VI — است آئین [18] I, IV, VI— و با جور [19] I, IV, VI -- پناهست [20] I, IV — مر مرد رخشنده; VI — مر رخش پوینده [21] I, IV, VI — وزیشان

فرستاده پاسخ بیاورد زود / بر رستم زال زر شد چو دود[1]
تهمتن چو بشنید گفتار اوی / بپیچید[2] و[3] زی جنگ بنهاد روی[4]

۵

دگر روز لشکر بیاراستند / درفش از دو رویه بپیراستند[5]
بهاماوران بود صد ژنده پیل / یکی لشکری ساخته بر[6] دو میل
از آوای[7] گردان بتوفید کوه / زمین آمد از نعل اسبان ستوه[8]
تو گفتی جهان سربسر آهنست[9] / وگر[10] کوه البرز در جوشنست
پس پشت پیلان[11] درفشان درفش[12] / بگرد اندرون سرخ و زرد و بنفش
بدرّید چنگ و[13] دل شیر نر / عقاب دلاور بیفگند پر
همی ابر بگداخت اندر هوا / برابر که دید ایستادن روا[14]

---

[1] I, IV, VI—б. оп.; Б—перевод этого б. отсутствует. [2] I, IV—بپیچید; IV—و оп. [3] VI—در [4] I—доб.:

برانگیخت آن رخش پوینده راست * طلب کرد آن جنگ جوینده راست
درآمد برابر بجنگ ایستاد * بران دشمنان چشم خود برگشاد
طلب کرد گرد دلاور یکی * ز بسیار گردان بیا اندکی
نیارست آمد کسی پیش جنگ * دلاور همی‌کرد بر جا درنگ
که تا وقت خورشید رخشان در آب * درآمد شب تیره‌گون در شتاب
دلاور عنانرا بتابید باز * سوی جای خود در زمان رفت باز
بآرامگه بود تا شب گذشت * دگر روز چون شید رخشنده گشت

IV—доб. варианты тех же бб., затем доб.:

زجای اندرآمد گو پیلتن * صفی برکشید از یلان انجمن

VI—доб. варианты тех же бб. за исключением бб. 6—7. [5] I—б. оп. [6] VI—تا [7] I, IV, VI—آواز [8] I, IV, VI—б. стоит после б. 261. [9] I, IV, VI—زآهنست [10] VI—ویا [11] I, IV, VI—گردان [12] VI—درفش درفش [13] I—و оп. [14] VI—بپا; Л—доб. на полях другим почерком:

چپ و راست لشکر بیاراستند * ازان روی زین روی کین خواستند
گرازه بیاراست بر میمنه * بدان سو کشیدند لشکر بنه

سپهبد چو لشکر بهامون کشید   سپاه سه شاه و[1] سه کشور بدید
چنین گفت با لشکر سرفراز   که از نیزه[2] مژگان مدارید[3] باز
بش و یال بینید و اسب و[4] عنان   دو دیده نهاده بنوک سنان
اگر صد هزارند و ما[5] صد سوار   فزونئ لشکر[6] نیاید بکار
برآمد درخشیدن تیر و[7] خشت   تو گفتی هوا بر زمین لاله کشت
ز خون دشت گفتی میستان شدست[8]   ز نیزه هوا چون نیستان شدست[9]
بریده ز هر[10] سو سر[11] ترک دار   پراگنده خفتان همه دشت[12] و غار
تهمتن مران رخش را تیز کرد   ز خون فرومایه پرهیز کرد
همی تاخت اندر[13] پی شاه شام[14]   بینداخت از باد[15] خمّیده[16] خام
میانش بحلقه درآورد[17] گرد   تو گفتی[18] خم اندر میانش فسرد[19]
ز زین برگرفتش بکردار گوی   چو[20] چوگان بزخم اندر آمد[21] بدوی[22]

سوی میسره نامبردار شیر * زواره که بود اژدهای دلیر
باسب اندرون پور دستان سام * ابر کوههٔ زین درون خمّ خام
چو هاماوران شاه از دور دید * که رستم بدان سان همی بردمید
غمی گشت وآهنگ آویز کرد * ازان پس که از جنگ پرهیز کرد
بیاراست لشکر چپ و دست راست * همی مغز گردان ز نعره بکاست
سوی میمنه شاه بربرستان * بچنگ اندرون گرزهٔ جان ستان
سوی میسره شاه مصر و سپاه * بتن برش جوشن بسربر کلاه
بقلب اندرون شاه هاماوران * بگردش یکی لشکری بی‌کران

[1] I, IV — کشور; IV — و оп. [2] I, IV, VI — امروز [3] I, IV, VI — بمالید [4] Л — دیگر; I — دنب و [5] I, IV — گر [6] I, IV — فزونی ز لشکر; VI — ز لشکر فزونی [7] I, IV — تیغ و; VI — نیروی [8] IV, VI — که رود زمست; Б — حتی سالت الأودیة بالدماء [9] IV, VI — رستمست گو پیلتن [VI — که خون] زه رزم [10] Л — بریدند هر [11] I — بر [12] Л — کوه; Б — وتدحرجت الرؤس کالأکر فی الصحراء [13] VI — اسب از [14] VI — جم [15] I — یال [16] I, IV — شست; VI — شست خم [17] Л — چنانش بحلق اندرافگند [18] I — گوئی [19] I, IV, VI — فشرد [20] I, IV, VI — که [21] I, VI — آید [22] I, IV, VI — بروی

بیفگند و فرهاد[1] دستش ببست — گرفتار شد نامبردار[2] شست
ز خون خاک دریا شد و دشت کوه — ز بس کشته افگنده از هر گروه[3]
شه بربرستان بچنگ گراز[4] — گرفتار شد با چهل رزمساز[5]
ز کشته زمین گشت مانند کوه[6] — همان شاه هاماوران شد ستوه[7]
به پیمان که کاوس را[8] با سران — بر رستم آرد ز هاماوران[9]
سراپرده و گنج و تاج و[10] گهر — پرستندهو تخت و[11] زرّین کمر
بزین بر نهادند و برخاستند[12] — سه کشور سراسر بیاراستند[13]
چو از دژ رها کرد کاوس را — همان گیو و گودرز و هم طوس را
سلیح[14] سه کشور سه گنج سه شاه — سراپرده و لشکر و تاج و گاه
سپهبد جزین[15] خواسته هرچ دید — بگنج سپهدار ایران کشید
بیاراست کاوس خورشید فر — بدیبای رومی[16] یکی مهد زر
ز پیروزه پیکر ز یاقوت[17] گاه — گهر بافته بر جلیل[18] سیاه
یکی اسپ رهوار زیراندرش — لگامی بزر آژده[19] بر سرش
همه چوب بالاش از عود تر — برو[20] بافته چند گونه گهر
بسودابه فرمود[21] کاندر[22] نشین — نشست و بخورشید کرد آفرین[23]

---

[1] I, IV, VI— بهرام [2] I, IV— گرفتار شد آن مرد پهلو; Б— و استؤسر معه ستون أمیرًا [3] I, IV—
بخون گشته آغشته هامون و کوه * ز بس کشته آمد ز هر دو گروه
VI —
ز خون خاک تر گشت و هامون چو کوه * ز بس کشته آمد ز هر دو گروه
[4] VI— دراز [5] I, IV, VI— سرفراز [6] I, IV, VI— با کوه راست [7] I, IV, VI— ز[چو —VI] شاه زنهار خواست هاماوران [8] I, IV— کی [9] IV — بهاماوران; VI — آورد هاماوران
[10] Л— و оп. [11] VI— و оп. [12] I, IV— برساختند; VI— بپیراستند [13] I, IV— سپاه سه کشور بپرداختند; Л—доб.:
فرستاد و مهر شاه را آورید * برو داد گاهش چنان چون سزید
VI—доб. вариант того же б. после б. 282. [14] VI— سلاح [15] VI— چو [16] I— بدیباروی از (так!). [17] I, IV— ز یاقوت و تاج و ز پیروزه; VI— ز یاقوت تاج و ز پیروز
[18] VI— حریر [19] IV— لگام ززرازده; VI— ز زر آژده [20] VI— بران [21] VI— میگفت
[22] IV— کایدر [23] I, IV, VI— نهان رو چو خورشید گرد زمین; Б— و امرها بالمصیر الیه

بلشکر که آورد[1] لشکر ز شهر ز گیتی برین گونه جوینده بهر
سپاهش فزون شد ز سیصد هزار زره‌دار و برگستوانور[2] سوار
برو انجمن شد ز بربر سوار ز مصر و ز هاماوران صد هزار[3]
بیامد گران لشکری بربری سواران جنگ آور[4] لشکری

٦

فرستاده شد نزد قیصر ز شاه سواری که اندر[5] نوردید راه
بفرمود کز نامداران روم کسی کو[6] بتازد[7] بران مرز و[8] بوم
جهان دیده باید عنان دار کس[9] سنان و سپر بایدش یار[10] بس[11]
چنین لشکری باید از مرز روم[12] که آیند با من بآباد بوم
پس آگاهی آمد ز هاماوران[13] بدشت[14] سواران نیزه‌وران
که رستم بمصر و ببربر چه کرد بران شهریاران بروز[15] نبرد[16]
دلیری بجستند[17] گرد و سوار عنان پیچ و مردافگن و نیزه‌دار[18]
نوشتند[19] نامه یکی مردوار[20] سخنهای شایسته و[21] آبدار
که ما شاه‌را چاکر و بنده‌ایم[22] بفرمان و رایش همه زنده‌ایم[23]
چو از گرگساران بیامد[24] سپاه که جوینده گاه[25] سرافراز شاه

---

[1] IV— آمد (так!). [2] VI— ور گستوانور [3] Л—б. доб. на полях. [4] Л— جنگ آورو

[5] IV— ایدر [6] VI— رو [7] I— بتازد؛ IV— بپاید؛ VI— رو نیارد [8] I— به و

[9] I, IV, VI— وبس [10] I, IV, VI— عنان و سپر بایدش یارو [11] IV, VI— بآباد؛ بر یا به

[11] Л—доб.:

که آیند اندر همه ساخته * سنانها به پروین برافراخته

[12] VI— مرز و بوم [13] VI— بهاماوران [14] Л, VI— ز دشت [15] Л— شهریاران روز [16] VI— شیرافگن و اسب دار؛ بدان شهریاران بر در چه کرد [17] VI— بجستند و [18] I— عنان دار و نیزه‌ور و نامدار؛ VI— گردافگن و نامدار؛ IV— [19] I, IV— نبشتند [20] I— بنده؛ VI— سربسر چاکریم؛ VI— شاهوار؛ یکی نامهٔ شاهوار [21] I, IV— شایستهٔ [22] I, IV— سربسر چاکریم؛ VI— بنده [23] I, IV— روان جز بفرمان او نسپریم؛ VI— جهان جز بفرمان او نسپریم و چاکریم [24] VI— برآمد [25] VI— Б— إذا عبید الملک نذعن لطاعته و نبادر الی امتثال اوامره جویندگان

دل ما شد از کار ایشان بدرد   که دلشان چنین برتری یاد کرد
همی تاج[1] او خواست افراسیاب   ز راه خرد سرش گشته شتاب[2]
برفتیم با نیزه‌های دراز   برو تلخ کردیم آرام و ناز
ازیشان و از ما بسی کشته شد   زمانه بهر نیک و بد گشته شد
کنون کآمد[3] از کار او[4] آگهی   که تازه شد آن تخت شاهنشهی
همه نامداران شمشیرزن   برین کینه‌گه بر شدند[5] انجمن[6]
چو شه[7] برگراید زبربر عنان   بگردن[8] برآریم یکسر سنان[9]
زمین کوه تا کوه پر خون کنیم   ز دشمن بیابان چو[10] جیحون کنیم
فرستاده تازی[11] برافگند و رفت   ببربرستان روی بنهاد و[12] تفت
چو نامه بر شاه ایران رسید   بران[13] گونه گفتار بایسته[14] دید
ازیشان پسند آمدش کارکرد   بافراسیاب آن زمان نامه کرد
که ایران بپرداز و بیشی مجوی   سر ما شد از تو[15] پر از گفت و گوی
ترا شهر توران بسندست خود   بخیره[16] همی دست یازی ببد
فزونی مجوی ار شدی بی‌نیاز   که درد آردت[17] پیش[18] رنج دراز
ترا کهتری کار بستن[19] نکوست   نگه داشتن بر تن خویش پوست
ندانی که ایران نشست منست   جهان سربسر زیر دست منست[20]
پلنگ ژیان گرچه باشد دلیر   نیارد شدن پیش چنگال شیر

---

[1] I, IV, VI— تخت [2] I, IV, VI— چنان بد مبیناد هرگز بخواب [3] I, IV— آمد
[4] I, IV— وی; T— تو; Б— و الآن حین جائتنا البشری بانتظار احوال الدولة الشاهنشهیّة
[5] I, IV— یکجاشدیم; VI— بدین کینه جستی شویم; Б— تأهبنا فی عساکرنا منتظرین
[6] T — б. стоит после б. 305. [7] I, IV— چنو; VI— چو او [8] I— بگردون
[9] VI— گرز گران; IV— бб. 309—310 стоят после б. 307 текста. [10] I, IV— جهان
رود; VI— ز خونشان زمین رود [11] I, IV, VI— باره [12] I, IV— و оп. [13] I, IV—
بدین [14] VI— شایسته [15] VI— سر ما ز تو شد [16] I, IV— که خیره; VI—
[17] I— زود آردت; IV— زود آیدت [18] VI— که پیش آیدت زود [19] I, IV— ز خیره
[20] Л—доб.:
بهتر

چنان دان که ایران و توران مراست * بباید شنیدن سخنهای راست

چو آگاهی آمد[1] بافراسیاب　　سرش پر ز کین گشت[2] و دل پرشتاب
فرستاد پاسخش کین[3] گفت و گوی　　نزیبد جزاز مردم زشت خوی[4]
ترا گر سزا بودی ایران بدان　　نبازت نبودی بمازندران[5]
چنین گفت کایران[6] دو رویه مراست　　بباید شنیدن[7] سخنهای راست
که پور[8] فریدون نیای منست　　همه شهر ایران[9] سرای منست
و دیگر ببازوی شمشیرزن　　تهی کردم از تازیان انجمن
بشمشیر[10] بستانم از کوه تیغ　　عقاب اندر آرم ز تاریک میغ[11]
کنون آمدم جنگ را ساخته　　درفش درفشان برافراخته[12]
فرستاده برگشت مانند باد　　سخنها بکاوس کی کرد یاد[13]
چو بشنید کاوس گفتار اوی　　بیاراست لشکر بپیکار اوی
ز بربر بیامد سوی سوریان[14]　　یکی لشکری بی کران و میان[15]
بجنگش بیاراست افراسیاب　　بگردون همی خاک برزد ز آب[16]
جهان کر[17] شد از نالهٔ بوق و کوس　　زمین آهنین شد هوا[18] آبنوس
ز زخم تبرزین و از بس ترنگ[19]　　همی موج خون خاست از دشت جنگ[20]
سر بخت گردان افراسیاب　　بران رزمگاه اندرآمد بخواب[21]
دو بهره ز توران سپه کشته شد　　سر سرکشان پاک برگشته شد[22]
سپهدار چون کار زان گونه دید　　بی[23] آتش بجوشید همچون نبید[24]

[1] I, IV, VI— چو این آگهی شد [2] I, IV, VI— سرش گشت پر کین [3] I, IV, VI— پاسخ که این [4] VI— زشت روی [5] Л—б. оп.; Б— لو کنت مستحقا لملک ایران لم تقصد بلاد مازندران [6] Л— کین از; Б— لیس یستحق ملک ایران و توران غیری [7] VI— نباید شدن را [8] I, IV— تور; Б— افریدون و تور [9] IV— توران [10] Л, VI— ببیغام [11] VI—б оп.; Б— перевод б. оп.; [12] I, IV, VI— б. стоит после б. 323; I, IV— доб. бб.:
بیاراست لشکر کران تا کران * بگرز و بتیغ و ببرگستوان
بسی سوی او و نامور با شتاب * بیامد همان نیز افراسیاب
VI— доб. варианты тех же бб. [13] I, IV, VI— б. оп. [14] I, IV, VI— تازیان [15] Б— изложение соответствует порядку бб. в I, IV, VI. [16] IV, VI— برآب [17] I, IV, VI— پر [18] I, IV, VI— سپهر [19] IV— برنگ [20] I— زد خون ازان دشت جنگ; VI—б. оп. [21] VI—повторяет свой вариант второго мисра б. 332. [22] I, IV— б. стоит после б. 337. [23] IV— چو [24] VI— бб. 336—337 оп.

به آواز گفت ای دلیران من * گزیده یلان نرّه[1] شیران من
شمارا ز بهر چنین روزگار * همی پروراندیم اندر کنار[2]
بکوشید و هم[3] پشت[4] جنگ آورید * جهانرا بکاوس تنگ آورید
یلانرا بژوپین و خنجر زنید * دلیرانشان سربسر بفگنید
همان سگزئ رستم شیردل * که از شیر بستد بشمشیر دل
بود کز دلیری ببند آورید * سرش را بدام گزند آورید[5]
هرانکس که اورا بروز[6] نبرد * ز زین پلنگ اندرآرد بگرد[7]
دهم دختر خویش و شاهی ورا[8] * برآرم سر از برج ماهی ورا[9]
چو ترکان شنیدند گفتار اوی * سراسر سوی رزم کردند روی[10]
بشد تیز با لشکر سوریان[11] * بدان[12] سود جستن سرآمد زیان
چو روشن زمانه بران[13] گونه دید * ازانجا[14] سوی شهر توران کشید[15]
دلش خسته و کشته لشکر دو بهر * همی نوش جست از جهان یافت زهر

---

[1] I, IV—بزرگان و [2] I, IV, VI—б. оп. [3] I, IV, VI—بکوشید هم [4] I, IV, VI—پشت و [5] I, IV, VI—бб. 341—343 оп. [6] I, IV, VI—بدشت نبرد [7] IV—آورد گرد [8] I—بدو شاهی و چتر خود هم دهم; IV—بدو شاهی و چتر و خود هم دهم; VI—بدو شاهی و تیر درخور دهم [9] I, IV, VI—همش نام شاه و سپهبد نهم; I, IV—доб. б.:

همان شهر ایران سپارم ورا * بگردون گردان برآرم ورا

[10] I, IV—доб. бб.:

دلیران ایران سراسر سران * بدست اندرون گرزهای گران
بکشتند چندان ز توران گروه * که پیدا نبد دشت و دریا و کوه
دو بهره ز توران سپه کشته شد * ز خونشان زمین چون گل آغشته شد
سر بخت ترکان درآمد بخواب * گریزان شد از رستم افراسیاب

VI—доб. варианты 1, 2, 3 бб.; см. разночтение к б. 336; Л—доб. б.:

چو افراسیاب این شگفتی بدید * که از رزمگه برگ شد ناپدید

и доб. 38 бб. интерполяции; см. приложение. [11] I, IV—غوریان; Б—فانهزم الباقون الی عسکر خوزستان [12] I—بران [13] I, IV—بدان [14] I, IV—ز غوران [15] VI—бб. 347—348 оп.

۷

بیامد سوی پارس کاوس کی   جهانی بشادی نوافگند پی
بیاراست تخت و بگسترد داد   بشادی و خوردن دل اندرنهاد[1]
فرستاد هر سو یکی پهلوان   جهاندار و بیدار و روشن‌روان[2]
بمرو و نشاپور و بلخ و هری   فرستاد بر هر سویی لشکری
جهانی پر از داد شد یکسره   همی روی برتافت[3] گرگ از بره[4]
ز بس گنج و زیبایی و[5] فرّهی   پری و دد و دام گشتش[6] رهی
مهان[7] پیش کاوس کهتر شدند   همه تاجدارانش لشکر شدند
جهان پهلوانی برستم سپرد   همه روزگار بهی زو شمرد[8]
یکی خانه[9] کرد اندر البرز کوه   که دیو اندران[10] رنجها شد ستوه
بفرمود کز[11] سنگ خارا کنند   دو خانه برو هر یکی ده کمند[12]
بیاراست آخر بسنگ اندرون   ز پولاد میخ و ز خارا ستون
ببستند[13] اسبان جنگی بدوی[14]   هم اشتر[15] عماری‌کش و[16] راه‌جوی
دوخانه دگر ز ابگینه بساخت   زبرجد بهر جایش[17] اندر نشاخت
چنان[18] ساخت جای[19] خرام[20] و خورش   که تن یابد[21] از خوردنی پرورش
دو خانه ز بهر سلیح نبرد   بفرمود کز[22] نقرهٔ خام کرد[23]

---

[1] I, IV, VI— در اندر گشاد [2] VI— б. оп. [3] I, IV— برگاشت [4] VI— б. оп.
[5] VI— ز بس گنج شاهی و بس [6] I, IV, VI— پری مردم و دیو گشته; Б— و أطاعه الجنّ و الإنس [7] I, IV— همه; VI— همی; Б— و اذعن له الملوک أرباب التخوت [8] VI—доб.:
همه روزگار بهی زو شمرد * همی جای کرد اندر البرز کوه
см. бб. 357—358. [9] I, IV — جای; VI— همی جای [10] I, IV, VI— که دیوان ازان
[11] I, IV— تا [12] VI— دو کنند [13] IV— نبشتند [14] I, VI— دروی; IV— جنگ اندروی
[15] VI— اسپر [16] Л— و оп. [17] I, IV, VI— جای [18] I, IV; VI— چنین [19] I, IV— جای حاجت [20] IV— حرام [21] I, IV— یابد تن [22] IV, VI— بفرمود از; I— بفرمود و از
[23] Л—доб.:

بدانجا یکی جایگه ساخت راست * که روزش نیفزود هرگز نکاست

IV, VI—доб. варианты б. после б. 365; Б—перевод б. отсутствует.

یکی کاخ زرّین ز بهر نشست — برآورد و بالاش داده[1] دو شست[2]
نبودی تموز ایچ پیدا ز دی[3] — هوا عنبرین بود و بارانش می
بایوانش[4] یاقوت برده بکار — ز پیروزه کرده برو بر[5] نگار[6]
همه ساله[7] روشن[8] بهاران بدی — گلان چون رخ غمگساران بدی
ز درد و غم و رنج دل دور بود — بدی را تن[9] دیو رنجور بود
بخواب اندرآمد بد[10] روزگار — ز[11] خوبی و از داد آموزگار
برنجش گرفتار دیوان بدند[12] — ز بادافرهٔ او[13] غریوان بدند[12]

۸

چنان بد که ابلیس روزی پگاه — یکی انجمن کرد پنهان ز شاه
بدیوان چنین گفت کامروز کار — برنج و بسختیست با شهریار[14]
یکی دیو باید کنون نغز دست — که داند ز هر گونه رای و[15] نشست
شود جان کاوس بیره کند — بدیوان برین[16] رنج کوته کند
بگرداندش سر ز یزدان پاک — فشاند بران فرّ زیباش[17] خاک
شنیدند و بر دل گرفتند یاد — کس از بیم کاوس پاسخ نداد
یکی دیو دژخیم بر پای خاست — چنین گفت کین چرپ‌دستی[18] مراست
غلامی بیاراست[19] از خویشتن — سخن‌گوی و شایستهٔ انجمن
همی بود تا یک[20] زمان[21] شهریار — ز پهلو برون شد ز بهر[22] شکار

---

[1] I, IV, VI— برآورد بالاشرا بر [2] IV—دست ; Б—فی طول مائة و عشرین ذراعا
[3] VI—نبد هیچ پیدا تموز و نه دی [4] I, IV—بر ایوانش [5] VI—کرد و برو زر
[6] I, IV—б. с обратным порядком мисра стоит после б. 370; Б—перевод б. оп. [7] IV—ساله оп.
[8] VI—روزش [9] I—دل ; IV—با تن [10] Л, I, VI—سر [11] VI—نه [12] I, IV—بدی
[13] I, IV—وی ; VI—او оп. [14] I—از شهریار ; VI—از روزگار ; Б—من بد کیکاوس
[15] I, VI—و оп. [16] IV—مرین ; VI—درین [17] I—فشاندش بر فرش دیباش ; IV, VI—فشاند بران فرش دیباش [18] I, IV, VI—نغز کاری ; Б—أنا اقوم بهذا الأمر [19] I, IV, VI—برآراست [20] VI—آن [21] I—تا نامور ; IV—با نامور [22] VI—بعزم

بیامد بر او[1] زمین بوس[2] داد   یکی دستهٔ گل بکاوس داد
چنین گفت کین فرّ زیبای تو   همی چرخ گردان سزد[3] جای تو
بکام تو شد روی[4] گیتی همه   شبانی و گردنکشان چون[5] رمه
یکی کار ماندست کاندر[6] جهان   نشان تو هرگز نگردد نهان
چه دارد[7] همی آفتاب از تو راز   که چون گردد اندر نشیب و فراز[8]
چگونست ماه و شب و روز چیست   برین گردش چرخ[9] سالار کیست[10]
دل شاه ازان دیو بی‌راه شد   روانش زاندیشه[11] کوتاه شد[12]
گمانش چنان شد[13] که گردان سپهر   بگیتی[14] مر اورا نمودست چهر[15]
ندانست[16] کین چرخرا مایه[17] نیست   ستاره فراوان و ایزد یکیست
همه زیر[18] فرمانش بیچاره اند   که با سوزش و جنگ و[19] پتیاره اند
جهان‌آفرین بی نیازست ازین   ز بهر تو باید سپهر[20] و زمین[21]
پر اندیشه شد جان آن پادشا   که تا چون شود بی پر اندر هوا
ز دانندگان بس بپرسید شاه   کزین خاک چندست تا چرخ[22] ماه
ستاره‌شمر گفت و خسرو شنید   یکی کژّ و[23] ناخوب چاره گزید[24]
بفرمود پس تا[25] بهنگام خواب   برفتند سوی نشیم عقاب
ازان بچّه بسیار برداشتند   بهر خانهٔ بر دو[26] بگذاشتند

---

[1] I, IV, VI—به پیشش [2] VI—بوسه [3] VI—بود [4] I—رو (метр нарушен). [5] I, IV, VI—گردن فرازان [6] I, IV—تادر [7] IV—داند [8] VI—бб. 384, 385 оп. [9] IV—چرخ و [10] Б—إنک بهذه السلطنه و الجلالة تستحق أن تکون السمآء تحتک و الفلک تحتک; T—доб.:

گرفتی زمین و انچه بد کام تو * شود آسمان نیز در دام تو

[11] I, IV—از اندیشه [12] VI—б. оп. [13] I, IV—چنان بد; VI—چنین بد [14] Л—زگیتی [15] I—مهر [16] IV—بدانست [17] VI—ندانست کورا همی مایه [18] I, VI—زمان [19] I, IV—که با سعد و نحسند و; VI—که با سعد و نحسند [20] IV—پیش [21] Б—перевод бб. 389—391 отсутствует. [22] IV—با چرخ و [23] Л—و оп. [24] Б—перевод бб. 393—394 отсутствует. [25] IV—بفرمود ازان پس [26] I, IV, VI—بهر خانهٔ دور; Б—فأخذ منها افراخا و جعلوها فی بیوت

همی پروراندیدشان سال و ماه — بمرغ و[1] بگوشت[2] بره چند گاه
چو نیرو گرفتند هر یک چو شیر — بدان[3] سان که غرم آوریدند[4] زیر[5]
ز عود قماری یکی تخت کرد — سر درزها ارا[6] بزر سخت کرد
بپهلوش[7] بر نیزهای دراز — ببست و بران گونه بر کرد ساز
بیاویخت از نیزه ران بره — ببست اندر اندیشه دل یکسره
ازان پس عقاب دلاور چهار — بیاورد و بر تخت بست استوار
نشست از بر تخت کاوس شاه[8] — که اهریمنش برده بد دل ز راه[9]
چو شد گرسنه[10] تیزپرّان عقاب — سوی گوشت[11] کردند هر یک[12] شتاب
ز روی زمین تخت برداشتند — ز هامون بابراندر افراشتند[13]
بدان حد[14] کهشان بود نیرو بجای[15] — سوی گوشت کردند آهنگ و رای[16]
شنیدم که کاوس شد بر فلک — همی رفت تا[17] بررسد بر[18] ملک
دگر گفت ازان رفت بر آسمان — که تا جنگ سازد بتیر و کمان
ز هر گونهٔ هست آواز این — ندانند بجز پرخرد راز این
پریدند بسیار و ماندند باز — چنین باشد آنکس که گیردش آز
چو با مرغ پرّنده نیرو نماند — غمی گشت و پرها بخوی درنشاند
نگونسار گشتند ز[19] ابر سیاه — کشان بر زمین از هوا[20] تخت شاه
سوی بیشهٔ شیر چین آمدند — بآمل بروی زمین آمدند[21]
نکردش تباه از شگفتی جهان — همی بودنی داشت اندر نهان

---

[1] I, VI— و оп. [2] I, IV, VI— کباب و [3] I, IV— بران; VI— براین [4] I, IV— اندرآرند [5] VI— اندرآمد بشیر [6] I, IV, VI— تخت هارا; Б— و سمروه بمسامیر من الذهب [7] VI— بپهلوی [8] I, IV— کی [9] I, IV— نهاده بپیش اندرون جام می; VI—б. оп. [10] VI— کرگس [11] VI— کوه [12] I, IV— یکسر [13] VI—

گرازان بابراندر افراشتند * ز روی زمین تخته برداشتند

[14] I— بران سان; IV, VI— بران حد [15] I, IV— نیرو و جای; VI— نیرو و تاب [16] Л— бб. 402—406 стоят после б. 409; VI— ببردند تختش بر آفتاب [17] VI— تا оп. [18] I, VI— از [19] I, IV, VI— از [20] I, IV, VI— از هوا نیزه و [21] Б— فوقعن فی بعض الآجام من ارض آمل

سیاوش زو[1] خواست کاید[2] پدید / ببایست لختی چمید و چرید[3]
بجای بزرگی و تخت[4] نشست / پشیمانی و درد[5] بودش بدست[6]
بمانده ببیشه درون زار و خوار[7] / نیایش همی‌کرد با کردگار

٩

همی‌کرد پوزش ز بهر[8] گناه / مر اورا همی‌جست هر سو سپاه[9]
خبر یافت زو رستم و گیو و طوس / برفتند با لشکری[10] گشن و کوس
برستم چنین گفت گودرز پیر / که تا کرد مادر مرا سیر شیر
همی بینم اندر جهان تاج و تخت / کیان و بزرگان بیدار بخت[11]
چو کاوس نشنیدم اندر جهان / ندیدم کس از کهتران[12] و مهان[13]
خرد نیست اورا نه دانش نه رای / نه هوشش بجایست و نه دل بجای[14]
رسیدند پس پهلوانان بدوی / نکوهش‌گر[15] و تیز و پرخاش‌جوی[16]
بدو گفت گودرز بیمارستان[17] / ترا جای زیباتر از شارستان[18]
بدشمن دهی[19] هر زمان جای خویش / نگویی بکس بیهده رای خویش
سه بارت چنین رنج و سختی فتاد / سرت ز آزمایش[20] نگشت[21] اوستاد
کشیدی[22] سپه را بمازندران / نگر تا چه سختی رسید اندران
دگر باره مهمان دشمن شدی / صنم بودی اکنون[23] برهمن شدی

---

[1] I, IV— ازو [2] I, IV— آمد [3] VI— بسی شور و تلخیش بایست دید [4] I, IV— تخت و [5] I, IV— رنج [6] VI—б. оп. [7] I, IV, VI— زاروار [8] I— بکرده; IV— نکرده; VI— ز کرده [9] I, IV— ورا می بجستند هر سو سپاه [10] IV, VI— لشکر [11] VI—б. оп.
[12] I, IV, VI— کسی از کهان [13] VI—доб.:
ندیدم ز کاوس بی‌مغزتر * بفرمان یزدان پیروزگر
[14] VI—б. оп.; Б—перевод бб. 420—423 отсутствует. [15] I, IV, VI— نکوهش‌کن [16] VI— پژوهش کنان و ابا گفتگوی [17] IV— بیمارسان; Б— مارستان [18] IV— شارسان; Б— شارستان [19] I— эти слова срезаны. [20] IV, VI— سرت را ز آزمایش [21] I, IV— نشد
[22] I—слово срезано. [23] I, IV, VI— اورا

بگیتی جز[1] از پاک یزدان نماند که منشور تیغ ترا برنخواند
بجنگ زمین سربسر تاختی کنون باسمان[2] نیز پرداختی[3]
پس از تو بدین[4] داستانی کنند[5] که شاهی برآمد بچرخ بلند
که تا ماه و خورشیدرا بنگرد ستاره یکایک همی[6] بشمرد
همان[7] کن که بیدار شاهان کنند ستاینده و نیکخواهان کنند
جزاز بندگی پیش یزدان[8] مجوی مزن دست در نیک و بد جز بدوی
چنین داد پاسخ که از راستی نیاید بکار[9] اندرون کاستی
همی[10] داد گفتی و بیداد نیست ز نام[11] تو جان من آزاد نیست[12]
فروماند کاوس و تشویر خورد ازان نامداران روز نبرد[13]
بسیچید و اندر عماری نشست پشیمانی و درد بودش[14] بدست
چو آمد بر[15] تخت و گاه[16] بلند دلش بود زان کار مانده نژند
چهل روز بر[17] پیش یزدان بپای بپیمود خاک و بپرداخت جای
همی ریخت از دیدگان آب زرد همی[18] از جهان آفرین یاد کرد[19]
ز شرم از در کاخ بیرون نرفت همی پوست گفتی برو بر بکفت[20]
همی ریخت از دیده پالوده[21] خون همی‌خواست آمرزش[22] رهنمون
ز شرم دلیران منش کرد پست خرام و در بار دادن ببست
پشیمان شد و درد بگزید و رنج نهاده ببخشید[23] بسیار گنج[24]
همی رخ بمالید بر تیره[25] خاک نیایش کنان پیش یزدان پاک

---

[1] VI— بجز (метр нарушен). [2] IV— آسمان [3] I, IV—доб.:

ز یک دست چون برتر آیی همی * برابر بجنگ اندر آیی همی
نگه کن که تا چند گونه بلا * به پیش آمدت یافتی زو رها

[4] VI— بسی [5] I, IV, VI— زنند [6] I, VI— ستاره همه یک بیک ; IV— ستاره همی یک بیک [7] I, IV— چنان [8] I— تا توانی [9] I, VI— بداد [10] I, IV, VI— همه [11] Л— فام [12] VI—бб. 434—437 оп. [13] I, IV— و مردان مرد ; VI— مردان مرد ; VI—б. стоит после б. 433. [14] IV— ماندش [15] I, IV— سوی [16] I— گاه و تخت ; IV— تخت و گاه ; VI— تختگاه [17] I, IV, VI— در [18] I— بسی [19] IV—б. стоит после б. 438. [20] VI— бб. 442, 443 оп. [21] I, IV, VI— بالایه از دیده [22] I, IV— آمرزش از [23] IV— ببخشید و [24] VI—бб. 445—446 оп. [25] Л— گرم

چو بگذشت یک چند گریان چنین — ببخشود بر وی جهان‌آفرین
یکی داد[1] نو ساخت اندر جهان — که تابنده شد بر کهان و مهان[2]
جهان گیتی[3] از داد دیبا[4] شدست — همان شاه[5] بر گاه زیبا[6] شدست
ز هر کشوری نامور مهتری — که بر سر نهادی بلند افسری
بدرگاه کاوس شاه آمدند — وزان سر کشیدن براه آمدند
زمانه چنان شد که بود از نخست — بآب وفا روی[7] خسرو بشست
همه مهتران کهتر او شدند — پرستنده و چاکر او شدند[8]
کجا پادشا[9] دادگر بود و[10] بس — نیازش نیاید[11] بفریادرس
بدین[12] داستان گفتم آنکم شنود[13] — کنون رزم رستم بباید سرود[14]

۱۰

چه گفت آن سراینده مرد دلیر — که ناگه برآویخت با نرّه شیر
که گر نام مردی بجویی همی — رخ تیغ هندی بشویی همی[15]
ز بدها نبایدت[16] پرهیز کرد — که[17] پیش آیدت روز ننگ و نبرد[18]

---

[1] I, IV—کار; VI—کاخ [2] I— доб. перед этим б.:

پراگنده آمد ز هر سو سپاه * بنزدیک درگاه کاوس شاه
برافروخت ز آمرزش دادگر * بدانست کز رنجها یافت بر
نشست از بر تخت زر با کلاه * یکی گنج بگشاد در بر سپاه

IV, VI—доб. варианты этих бб. [3] VI—گیتی [4] VI—زیبا [5] I, IV, VI—شهنشاه
[6] I—برنا [7] I, VI—بمهر و وفا تاج; IV—بمهر وفا روی [8] I, IV, VI—доб.:

نشست از بر تخت گوهرنگار * ابا تاج و با گرزهٔ گاوسار

[9] I, IV, VI—پادشه [10] Л—و оп. [11] I, IV—نبود او; VI—نباشد [12] I, IV, VI—برین [13] I—ستود [14] I, VI—چنین رزم هرگز کسی را نبود; I— доб.:

چنین بود آیین شاه جهان * چنین بود رستم سر پهلوان

I, IV, VI— затем следует б. 455, после которого I, VI—доб. бб.:

همه داد کرد و همه داد دید * ازیراکه گیتی همه باد دید
چو با مرگ کوشش نداردت سود * کنون رزم رستم بباید شنود

IV—доб. те же бб. с заменой второго мисра второго б. разночтения на: چنین بزم هرگز کسی را نبود [15] VI— б. оп. [16] Л, VI— ببایدت [17] I, IV, VI— چو [18] I, IV, VI— روزگار نبرد

زمانه چو آمد[1] بتنگی فراز　　　هم از تو نگردد به پرهیز باز
چو همره کنی جنگ[2] را با خرد　　　دلیرت ز جنگ‌آوران نشمرد
خردرا و دین‌را رهی دیگرست　　　سخنهای نیکو به بند اندرست
کنون از ره رستم جنگجوی　　　یکی داستانست با[3] رنگ و بوی[4]
شنیدم که روزی گو پیلتن　　　یکی سور کرد از در انجمن
بجایی کجا نام او بد نوند[5]　　　بدو اندرون کاخهای بلند
کجا آذر تیز[6] برزین کنون　　　بدانجا فروزد همی رهنمون
بزرگان ایران بدان بزمگاه[7]　　　شدند انجمن نامور یک سپاه
چو طوس و چو گودرز کشوادگان　　　چو بهرام و چون گیو آزادگان[8]
چو گرگین و چون زنگهٔ شاوران　　　چو گستهم و خرّاد جنگ‌آوران
چو برزین گردنکش تیغ‌زن　　　گرازه کجا بد سر[9] انجمن
ابا هر یک از مهتران مرد چند　　　یکی لشکری نامدار ارجمند
نیاسود لشکر زمانی ز کار　　　ز چوگان و تیر و نبید[10] و شکار
بمستی چنین گفت یک روز گیو　　　برستم که ای نامبردار نیو
گرایدونکه رای شکار آیدت　　　چو یوز[11] دونده[12] بکار آیدت
بنخچیرگاه رد افراسیاب　　　بپوشیم تابان رخ آفتاب
ز گرد سواران و از یوز و باز　　　بگیریم آرام روز[13] دراز
بگور تگاور کمند افگنیم　　　بشمشیر بر شیر بند افگنیم[14]
بدان دشت توران شکاری کنیم　　　که اندر جهان یادگاری کنیم[15]

---

[1] IV— آید　[2] I, VI— مرگ　[3] I— پر　[4] VI— رنگبوی　[5] Л— ارنوند ; Б— بردوند
[6] I— برز　[7] VI— رزمگاه　[8] I, IV— چو گیو و چو رهّام آزادگان　[9] I, IV— گرازه که بود افسر ; VI— که بود او سر　[10] I— گوی و ز تیر ; Б— المناضلة و المعاقرة و الملاعبة　[11] IV— رخش　[12] Л— درنده　[13] I, IV— فرازیدن نیزهای ; VI— نیزهای بکار آید　[14] IV— доб.:
بژوبین گراز و تذروان بباز * بگیریم یکسر بروز دراز
I— доб. этот же б. после б. 478.　[15] Л—б. оп.; Б—перевод этого б. дан так: فنصطاد فی صحراء توران اصطیاداً یبقی فی العالم ذکره أبد الدهر

بدو گفت رستم که بی[1] کام تو / مبادا گذر تا[2] سرانجام تو
سحرگه بدان دشت توران شویم / ز نخچیر و از تاختن نغنویم
ببودند[3] یکسر برین[4] هم[5] سخن / کسی رای دیگر نیفگند بن
سحرگه چو از خواب برخاستند / بران[6] آرزو رفتن آراستند
برفتند[7] با باز و شاهین[8] و مهد / گرازنده و شاد تا[9] رود شهد[10]
بنخچیرگاه رد افراسیاب / ز یکدست ریگ و ز یکدست آب[11]
دگر سو سرخس[12] و بیابانش پیش / گله گشته[13] بر دشت آهو و میش[14]
[همه دشت پر خرگه و خیمه گشت / از انبوه آهو سراسیمه گشت]
[ز درّنده شیران زمین شد تهی / به پرّنده مرغان[15] رسید آگهی[16]]
تلی هر سویی مرغ و[17] نخچیر بود[18] / اگر کشته گر خستهٔ تیر بود[19]
ز خنده نیاسود لب یک زمان / ببودند روشن دل و شادمان[20]
بیک[21] هفته زین گونه با می بدست / گهی تاختن که نشاط نشست[22]
بهشتم تهمتن بیامد[23] پگاه / یکی رای شایسته زد با سپاه
چنین گفت رستم بدان سرکشان[24] / بدان گرزداران مردم‌کشان[25]

---

1 I, IV— بر ; VI— با   2 I, IV— جهان باد و نیکی ; VI— جهان باد نیکی
3 VI— نبودند   4 IV, VI— برین   5 I, IV, VI— یک   6 I— بدان   7 VI— براندند
8 I, IV, VI— با یوز و بازان   9 I, IV— گرازان و تازان سوی   10 VI—
براندند با یوز و بازان و هند * گرازان و تازان بر اندوه سند
11 I, IV— بیک دست رود اندرآورد آب ; VI— بیک دست آتش دگر دست آب
Б— و من أحد جانبیه الماء و من جانبه الآخر مدینة سرخس و بادیتها
12 IV, VI— سرخش   13 I— گشت   14 VI— که گشت بد دشت آهو میش   15 VI— ببر
16 Л—бб. 486—487 оп.   17 I, IV— یکی مرغ هر سوی ; VI— که بی مرغ مرغان (!)
18 IV— کرد   19 IV— کرد ; Л—б. стоит после б. 489.   20 I, IV—
هر سوی
نبودند ایشان جزین یک زمان * بران دشت روشن دل و شادمان
VI—
نبودند گردان چنین یکزمان * بران دشت روشن دل و شادمان
21 I, IV, VI— چو یک   22 I, IV, VI— ببودند شادان دل و می‌پرست ; IV— بدست
23 I, IV— بیامد تهمتن   24 I, IV, VI— با نامور مهتران   25 I, VI— بزرگان گردنکش
و سروران ; IV— بزرگان و گردنکش و سروران

که از ما بافراسیاب این زمان — همانا رسید آگهی بی گمان
یکی چاره سازد بیاید بجنگ — کند دشت نخچیر بر یوز تنگ[1]
بباید طلایه برهبر یکی — که چون آگهی[2] یابد او اندکی
بباید دهد آگهی از سپاه — نباید که گیرد[3] بداندیش[4] راه[5]
گرازه[6] بزهبر نهاده کمان[7] — بیامد بران[8] کار بسته میان
سپهرا که چون او نگهدار بود — همه[9] چارهٔ دشمنان خوار بود
بنخچیر و خوردن[10] نهادند روی — نکردند کس یاد پرخاشجوی
پس آگاهی آمد بافراسیاب — ازیشان شب تیره هنگام خواب
ز لشکر جهاندیدگانرا بخواند — ز رستم بسی داستانها براند
وزان هفت گرد[11] سوار دلیر — که بودند هر یک[12] بکردار شیر[13]
که مارا بباید کنون[14] ساختن — بناگاه[15] بردن یکی تاختن[16]
گراین[17] هفت یل را[18] بچنگ[19] آوریم — جهان پیش کاوس[20] تنگ آوریم
بکردار نخچیر باید شدن — بناگاه لشکر[21] برایشان[22] زدن
گزین کرد شمشیرزن سی هزار — همه رزمجو[23] از در کارزار

---

[1] Л, I, IV—б. стоит после б. 495. [2] VI— آگهی оп. [3] VI— آرد [4] VI— اندیشه
[5] Л, I—б. оп.; Б— اذا فلا بدّ من طليعة تكون أمامنا و تحفظ الطريق حتى
[6] Л— احس بعسكر افراسياب اخبرتنا و أنذرتنا كيلا ينتهز الخصم منّا فرصة
[7] I, VI— سر تخمهٔ گیو گان [8] I, IV, VI— برین [9] Л— همی
Б— کرازه; زواره
[10] I, IV— بنخچیر کردن; VI— بنخچیر خوردن; Б— و اشتغل الباقون بما هم فيه من الصيد و اللهو غير مفكرين في عدوّهم
[11] I— جنگی [12] VI— یکسر
[13] I, IV—доб.:
گزید و هم آنگه بیك یك بگفت * که مارا فتادست کاری شگفت
VI—доб.:
وزان پس بلشکر سراسر بگفت * که مارا فتادست کاری شگفت
[14] I, IV— کارها; VI— بباید کنون چارهٔ; بباید کنون [15] VI— بناکام [16] Б— و لا بدّ لنا من أن نركض اليهم ونهجم عليهم
[17] I, IV— گران [18] IV— هفت را یك [19] VI— گردان
[20] VI— بر بد اندیش جنگ [21] I, IV— سپه را بناگه [22] I— بدیشان; VI— سپه را بدیشان بناگه
[23] I, IV, VI— نامدار

چنین گفت با نامداران جنگ   که مارا کنون نیست جای درنگ[1]
براه بیابان برون تاختند   همه جنگ را گردن افراختند
ز هر[2] سو فرستاد بی مر سپاه   بدان[3] سرکشان تا[4] بگیرند راه[5]
گرازه[6] چو گرد سپه را بدید   بیامد سپه را همه بنگرید
بدید آنک شد روی گیتی سیاه   درفش سپهدار توران سپاه
ازانجا چو باد دمان گشت باز   تو گفتی بزخم اندر آمد گراز[7]
بیامد دمان تا به[8] نخچیرگاه   تهمتن همی خورد می با سپاه
چنین گفت با[9] رستم شیرمرد   که برخیز و از[10] خرّمی باز گرد
که چندان[11] سپاهست کاندازه نیست   ز لشکر بلندی و پستی[12] یکیست
درفش جفاپیشه افراسیاب   همی تابد از گرد چون آفتاب[13]
چو بشنید رستم بخندید سخت   بدو گفت با ماست پیروز بخت
تو از شاه ترکان چه ترسی چنین   ز گرد سواران توران زمین[14]
سپاهش فزون نیست[15] از صد هزار   عنان پیچ[16] و برگستوان ورسوار[17]

[1] I, IV, VI—б. стоит после б. 504; I, IV, VI—доб.:

چنین گفت کز راه یکسو شوید * شب و روز از تاختن نغنوید

Б— و امرهم ألا يفترقوا عن الركض [2] I— بدو [3] I, IV, VI— بران [4] VI— بدان تا

برایشان [5] I, IV, VI—доб.:

چو نزدیک نخچیرگاه آمدند * شتابان همه کینه‌خواه آمدند

[6] Л— زواره [7] I—вместо бб. 511—513 дает:

نگه کرد یکسر بدید آن سپاه * سپاهی که بد همچو ابر سیاه
بدیدش که از دشت برخاست گرد * درفشی پدید آمد از گرد و مرد
گرازه چو باد دمان باز گشت * ابا نعره و بانگ و آواز گشت

IV, VI—дают варианты этих бб. [8] I, IV, VI— چو آمد بنزدیک [9] I, IV, VI— کای
[10] I, IV, VI— ازیدر بدین [11] IV— چندین [12] I, IV, VI— هامون [13] VI—бб. 515—516 оп.
[14] Л— مردان چین [15] IV— فزونست [16] VI— زره‌دار [17] IV— گردافگن و نامدار ;
I, IV, VI—доб. (см. б. 523):

برین دشت اگر ویژه تنها منم * که با گرز و با رخش و با جوشنم

بدین[1] دشت کین بر گر[2] از ما یکیست | همی جنگ ترکان بچشم[3] اندکیست[4]
شده هفت گرد سوار انجمن | چنین نامبردار و[5] شمشیرزن
یکی باشد از ما و زیشان هزار | سپه چند باید ز ترکان شمار[6]
برین دشت اگر ویژه تنها منم | که بر پشت گلرنگ در جوشنم[7]
چنو کینه خواهی بباید[8] مرا | از ایران[9] سپاهی نباید[10] مرا[11]
تو ای می گسار از می بابلی[12] | بپیمای تا سر یکی بلبلی[13]
بپیمود می ساقی و داد زود[14] | تهمتن شد از دادنش[15] شاد زود[16]
بکف برنهاد آن درخشنده جام | نخستین ز کاوس کی برد نام
که شاه زمانه مرا یاد باد | همیشه بروبومش آباد باد[17]
ازان پس تهمتن زمین داد بوس | چنین گفت کین باده بر یاد طوس[18]
سران جهاندار برخاستند | ابا[19] پهلوان خواهش آراستند
که مارا بدین جام می جای[20] نیست | بمی با تو ابلیس را پای نیست
می[21] و گرز یك زخم و میدان جنگ | جز از تو کسی را نیامد[22] بچنگ
می بابلی[23] سرخ در جام زرد | تهمتن بروی زواره بخورد[24]
زواره چو بلبل[25] بکف برنهاد | هم از شاه کاوس کی[26] کرد یاد

---

[1] I, IV— برین [2] I, IV— کینه گر [3] I, IV— همه خیل توران بجنگ [4] VI—б. оп.
[5] I, IV, VI— نامداران [6] I, IV, VI—
یکی پانصد و دو ز ما با [تا —VI] هزار * سواران گردنکش نامدار
[7] I, IV, VI—б. оп. [8] I, IV, VI— چنین کینه گاهی بباید [9] I, IV, VI— ز توران
[10] I, IV, VI — بباید [11] I, IV, VI — б. стоит после б. 520. [12] I, IV, VI— زابلی ; Б— بلبلة من السلاف البابلی [13] VI— کابلی [14] VI— زود داد [15] I, IV— آمدن
[16] VI— شد از می خروشان و شاد [17] I, IV, VI— بگفت و بخورد و زمین بوسه داد
[18] I, IV, VI—б. оп.; Б— و سمی کیکاوس و قبّل الارض و شربها علی اسمه [19] I, IV, VI— ابر [20] VI— جام [21] VI— پی [22] I— نیامد جز از تو کسی را [23] I, IV, VI— زابلی [24] IV— همان نوش بر یاد کاوس خورد; IV— затем доб.:
وزان جام پر باده چند هفت من * بیکدم بخورد آن گو پیلتن
[25] I, IV, VI— ساغر [26] I, IV, VI— همان از شه نامور

بخورد و ببوسید روی زمین   تهمتن برو بر گرفت آفرین
که جام برادر برادر خورد   هژبر آنک او[1] جام می بشکرد[2]

١١

چنین گفت پس گیو با پهلوان   که ای نازش شهریار و[3] گوان
شوم ره بگیرم بافراسیاب[4]   نمانم که آید بدین[5] روی آب
سر پل[6] بگیرم بدان[7] بدگمان   بدارمش ازان سوی پل یکزمان[8]
بدان تا بپوشند گردان سلیح[9]   که بر ما سر آمد نشاط و مزیح[10]
بشد تازیان تا[11] سر پل دمان   بزه بر نهاده دو زاغ کمان
چنین تا بنزدیکئ[12] پل رسید   چو آمد درفش جفاپیشه دید
که بگذشته بود او ازین[13] روی آب   بپیش سپاه اندر[14] افراسیاب
تهمتن بپوشید ببر بیان   نشست از بر ژنده پیل ژیان[15]
چو در جوشن افراسیابش بدید   تو گفتی که هوش از دلش[16] بر[17] پرید[18]
ز چنگ و بر و بازو و[19] یال او   بگردن برآورده[20] گوپال او
چو طوس و چو گودرز نیزه‌گذار   چو گرگین و چون گیو گردوسوار[21]
چو بهرام و چون زنگهٔ شاوران   چو فرهاد و برزین جنگ‌آوران[22]

---

[1] I— خنك آنكه این ; IV— هژبر آنكه این [2] Б—перевод бб. 533—538 отсутствует; VI—доб.:

تهمتن بپوشید ببر بیان * نشست از بر نشست پیل ژیان (м. н.)

[3] Л— و оп. [4] I, IV, VI— بر افراسیاب [5] I, IV, VI— برین [6] VI— ره [7] IV— بران [8] VI— بدارم بدانروی آب این زمان ; Л—б. оп.; Б— و أحفظ رأس القنطرة [9] VI— سلاح [10] VI— مزاح [11] IV— بر [12] VI— بنزد سر [13] I, IV, VI— بودش برین [14] IV— آمد [15] VI—

بپوشید رستم سلاح گران * نشست از بر رخش شیر ژیان

VI—доб.:

تو گفتی که گرگست با پیل مست * برآمد بکردار آذر گشسپ (без риф.)
بشد پیش توران سپه او بجنگ * بغرّید همچون دمنده نهنگ

I, IV—доб. варианты второго б. рук. VI. [16] I— برش [17] VI— تن او [18] I— بردمید ; VI— رمید [19] Л— بازوی ; VI— و оп. [20] I, IV, VI— بران هول [21] I— گرد سوار ; IV— گرد و گیو سوار ; VI— گیو گردان سوار [22] I, IV, VI—б. оп.

چنین[1] لشکری سرفرازان جنگ　　همه نیزه و تیغ هندی بچنگ
همه یکسر از جای برخاستند　　بسان پلنگان بیاراستند[2]
بدان گونه[3] شد گیو[4] در کارزار　　چو شیری که گم کرده باشد شکار
پس و پیش هر سو همی کوفت گرز　　دو تا کرد[5] بسیار بالای برز[6]
رمیدند ازو رزمسازان چین　　بشد[7] خیره سالار توران زمین
ز رستم بترسید افراسیاب　　نکرد ایچ بر کینه[8] جستن شتاب
پس[9] لشکر اندر همی راند گرم[10]　　گوانرا ز لشکر همی خواند نرم[11]
ز توران فراوان سران کشته شد　　سر بخت[12] گردنکشان[13] گشته شد[14]
ز پیران بپرسید افراسیاب　　که این دشت[15] رزمست[16] گر[17] جای خواب
که در رزم جستن دلیران بدیم[18]　　سگالش گرفتیم و شیران بدیم
کنون دشت روباه بینم همی　　ز رزم آز[19] کوتاه بینم همی[20]

---

[1] I, IV — چنان [2] I, IV, VI — برآراستند [3] I, IV, VI — بران گونه [4] VI — (؟) در [5] I, IV, VI — گشت [6] IV — گرز [7] I, IV, VI — شده [8] IV, VI — جنگ [9] IV — بسی [10] IV, VI — نرم [11] IV, VI — گرم ; I — бб. 554, 555 оп. [12] VI — سخت [13] I — ز نام آوران بخت بر [14] I — порядок бб. следующий: 551, 552, 556, 553; IV — порядок бб. следующий: 551, 554, 552, 556; б. 555 стоит после первого б., доб. в этом разночтении 6 бб.; VI — порядок бб. следующий: 551, 552, 554, 555, 556, вариант последнего б. разночтения, 553; I — доб.:

سبک ران بجنگ اندرون تیز کرد * برآشفت و آهنگ آویز کرد
چو رستم چنان دید گرز گران * بگردن برآورد و بفشرد ران
بپیش سپاه اندرآمد دلیر * بغرّید برسان غرّنده شیر
پس پشت او پور کشواد بود * که با جوشن و گرز پولاد بود
سواران و گردان ایران دمان * بچنگ اندرون گرز و تیر و کمان
چو شد تیره بر چشم توران سپاه * بگردون برافراخت رستم کلاه

IV, VI — доб. варианты этих бб.; Л — доб. вариант последнего б. разночтения. [15] IV — جای [16] VI — جنگست [17] IV — زنی ; VI — بیا [18] I — برزم دلیران ایران شدیم ; VI — بجنگ دلیران ایران شدیم [19] VI — سر از رزم [20] I — бб. 558—559 после б. 571; I — доб.:

وزان پس بپیران چنین گفت شاه * که ای پرخرد مهتر نیک خواه

IV, VI — доб. варианты этого б.

ز مردان[1] توران خنیده تویی — جهانجوی و هم[2] رزمدیده تویی
عنانرا بتندی یکی برگرای — برو زود زیشان[3] بپرداز جای
چو پیروزگر باشی ایران تراست — تن پیل و چنگال شیران تراست
چو پیران ز افراسیاب این شنید — چو از باد آتش دلش بردمید[4]
بسیچید با نامور ده هزار — ز ترکان دلیران[5] خنجرگذار
چو آتش بیامد بر پیلتن — کزو بود نیروی جنگ و شکن
تهمتن بلببها برآورده کف — تو گفتی که بستد ز خورشید تف
برانگیخت اسب و برآمد خروش — بران[6] سان که دریا برآید[7] بجوش
سپر بر[8] سر و تیغ هندی بمشت[9] — ازان نامداران دو بهره بکشت[10]
نگه کرد افراسیاب از کران — چنین گفت با نامور مهتران
که گر تا شب این جنگ هم[11] زین نشان — میان دلیران و گردنکشان
بماند نماند سواری بجای — نبایست[12] کردن بدین[13] رزم رای[14]
بپرسید کالکوس جنگی کجاست — که چندین[15] همی رزم[16] شیران بخواست
بمستی[17] همی گیورا خواستی — همه[18] جنگ[19] با رستم آراستی
همیشه از ایران بدی یاد اوی — کجا شد چنان[20] آتش و باد اوی
بالکوس رفت[21] آگهی زین سخن — که سالار توران چه افگند بن
برانگیخت الکوس شبرنگ را — بخون شسته بد بی گمان چنگ را[22]

---

[1] I, IV, VI—شیران [2] I—هم оп. [3] I, IV—برو تیز ازیشان; VI—برو تند ازیشان
[4] I, VI—چو باد دمان از میان بردمید [5] Л—بزرگان; Б—من الآساد المذکورین
[6] VI—بدان [7] VI—درآید [8] IV—در [9] VI—بدست [10] VI—بخست [11] I, IV, VI—جنگ را [12] I—نبایست [13] I—برین [14] I—доб. 45 бб. интерполяции; VI—доб. 43 бб. интерполяции; IV—доб. 47 бб. после б. 4 разночтения к б. 600; см. приложение. [15] I, VI—چندان [16] I, VI—جنگ [17] I—که در خان [18] IV—همی [19] I, VI—رزم
[20] I, VI—کنون [21] I, VI—شد [22] I—доб.:

بیامد دمان تا بقلب سپاه * بر شاه توران بپیمود راه
بآواز گفتا که جنگی منم * همان نرّه شیر درنگی منم
چو فرمان دهد مر مرا شهریار * که تنها روم من بدین کارزار
چو بشنید ازو شاه توران زمین * بگفتش ز لشکر سران بر گزین
VI—доб. варианты тех же бб.

برون رفت با او ز لشکر سوار ‌‌ ز مردان جنگی فزون از هزار
همه با سنان سرافشان شدند[1] ‌‌ ابا جوشن و گرز و خفتان شدند[2]
زواره پدیدار بد[3] جنگجوی ‌‌ بدو تیز الکوس بنهاد[4] روی
گمانی چنان برد کو[5] رستمست ‌‌ بدانست کز تخمهٔ نیرمست
زواره[6] برآویخت با او بهم ‌‌ چو پیل سرافراز و شیر دژم[7]
سناندار[8] نیزه بدو نیم کرد[9] ‌‌ دل شیر جنگی پر از بیم کرد[10]
بزد دست و تیغ از میان[11] برکشید ‌‌ ز گرد سران شد زمین[12] ناپدید
ز کین‌آوران[13] تیغ برهم شکست ‌‌ سوی گرز بردند چون باد دست[14]
بینداخت الکوس گرزی چو کوه ‌‌ که از بیم[15] او شد زواره ستوه
بزین اندر از زخم بیهوش[16] گشت ‌‌ ز اسب اندر افتاد و بیهوش گشت[17]
فرود آمد الکوس تنگ[18] از برش ‌‌ همی خواست از تن بریدن سرش
چو رستم برادر برانگونه[19] دید[20] ‌‌ بکردار آتش سوی او دوید[21]
بالکوس برزد یکی بانگ تند ‌‌ کجا دست[22] شد سست و شمشیر کند
چو الکوس آوای[23] رستم شنید ‌‌ دلش گفتی از پوست آمد پدید[24]
بزین اندر آمد بکردار باد ‌‌ ز مردی بدل در نیامدش[25] یاد
بدو گفت رستم که[26] چنگال شیر ‌‌ نه پیموده زان شدستی دلیر

---

[1] I, VI— بدند [2] I, VI— چو ناهید و هرمز درفشان بدند [3] VI— بدید آن یل
[4] IV— بنهاد الکوس [5] I— گمانش چنان بد که او [6] I— بیامد [7] I— بنیزه بکردار شیر دژم
[8] IV— سنانذرا ز [9] I, VI— گشت [10] I, VI— زواره ز الکوس پر بیم گشت
[11] I— تیغ یلی [12] VI— هوا; I— ز گرد سواران جهان [13] I— ز کین اندرون; IV— ز تیغ آوران
[14] VI—вместо б. 584 дает:

بکین اندرون تیغ شد لخت لخت * بدانم که آن رزمشان گشت سخت
چو زانگونه‌شان تیغ درهم شکست * سوی گرز بردند ناچار دست

[15] I, VI— زخم [16] I— بیهوش; VI— بزین اندرون سخت بی هوش [17] I, VI— بخاک اندر افتاد و خاموش گشت; IV— بیفتاد از اسب و بیهوش گشت
[18] VI— زود [19] I, VI— بدانگونه [20] I, IV, VI— بیافت [21] I, IV, VI— بشتافت [22] VI— که هم دست [23] I, IV, VI— آواز
[24] IV— از تن به بیرون پرید; VI— از ترس او بردرید [25] I— نیامد بدل برش
[26] I, VI— تو; IV— چو

زواره بدرد از[1] بر زین نشست | پر از خون تن و تیغ مانده بدست[2]
بر آویخت الکوس با پیلتن | بپوشید بر زین توزی[3] کفن
یکی نیزه زد بر کمربند اوی | ز دامن نشد دور[4] پیوند اوی[5]
تهمتن یکی نیزه زد بر برش[6] | بخون جگر غرقه شد مغفرش[7]
بنیزه همیدون[8] ز زین بر گرفت | دو لشکر بماندند بدو در[9] شگفت
زدش بر زمین همچو[10] یک لخت کوه | پر از بیم شد جان توران گروه
برین همنشان هفت گرد دلیر | کشیدند شمشیر برسان شیر
پس پشت ایشان[11] دلاور سران | نهادند بر کتف گرز گران[12]
چنان برگرفتند لشکر[13] ز جای | که پیدا نیامد همی سر ز پای
بکشتند چندان ز جنگ آوران[14] | که شد خاک لعل[15] از کران تا کران
فگنده چو پیلان[16] بهر جای بر | چه با تن چه بی تن جدا کرده سر[17]
به آوردگه جای گشتن نماند[18] | سپه را ره[19] بر گذشتن نماند[18]

---

[1] IV— زواره ازین گونه [2] I— پر از خون دل آزرده از گرز دست؛ VI— پر از خون تن آزرده از گرز پست [3] I, VI— توری؛ IV— بر تن لباس [4] I, IV— ز جوشن نیامد به [5] IV— ز زخمش شده دور پر بند اوی [6] VI— سرش؛ Б— فطعنه رستم فی صدره [7] VI— شگفتی بدان مانده بد لشکرش [8] VI— همیدون برخیره؛ I— همیدون بنیزه [9] I, VI— بدو مانده اندر؛ IV— درو در [10] I, IV— زدش بر زمین بر چو [11] I, IV— رستم [12] I—доб.:

چو افراسیاب آن شگفتی بدید * بسوی دلیران یکی بنگرید
چنین گفت افراسیاب آن زمان * که بر جنگیان چیره شد بدگمان
بکوشید و رای پلنگ آورید * یکایک برین کین درنگ آورید
چو لشکر شنیدند آواز اوی * برستم نهادند یکباره روی
چو آن دید رستم ابا هفت گرد * بتندی و تیزی یکی حمله برد

IV, VI—доб. варианты тех же бб.; IV— между бб. 4 и 5 разночтения дает интерполяцию из 47 бб.; см. приложение. [13] Л— اورا [14] VI— کند آوران [15] VI— که چون لعل گشت [16] I— فگندند پیلان؛ VI— فگندند پیران [17] I— چه با سر چه از تن جدا کرده سر؛ IV— چه با سر شد از تن جدا کرد سر؛ VI— که با سر چه از تن جدا کرده سر [18] IV— نبود [19] IV— رهی؛ VI— بره

۱۲

تهمتن برانگیخت رخش[1] از شتاب — پس پشت جنگ آور[2] افراسیاب
چنین گفت با رخش کای نیک یار[3] — مکن سستی اندر گه[4] کارزار
که من شاه را بر تو بی جان کنم — بخون سنگ را رنگ[5] مرجان کنم
چنان گرم شد رخش آتش گهر — که گفتی برآمد زپهلوش پر
ز فتراک بگشاد رستم کمند — همی خواست آورد اورا[6] ببند
بترک اندر افتاد خمّ[7] دوال — سپهدار ترکان بدزدید[8] یال
ودیگر که زیر[9] اندرش بادپای — بکردار آتش برآمد ز جای
بجست از کمند گو پیلتن — دهن خشک وز رنج پر آب تن[10]
ز لشکر هرانکس که بد[11] جنگ ساز[12] — دو بهره نیامد[13] بخرگاه باز
اگر[14] کشته بودند اگر[15] خسته تن — گرفتار در دست آن انجمن
ز پرمایه اسبان زرّین ستام — ز ترگ و زشمشیر زرّین نیام
جزین هرچه پرمایه‌تر بود نیز — بایرانیان[16] ماند بسیار چیز
میان باز نگشاد کس کشته را — نجستند[17] مردان برگشته را[18]
بدان دشت نخچیر باز آمدند — ز هر نیکویی[19] بی[20] نیاز[21] آمدند
نوشتند[22] نامه بکاوس شاه — ز ترکان[23] و ز دشت نخچیرگاه[24]
وزان کز دلیران[25] نشد کشته کس — زواره ز اسب اندرافتاد و بس

---

1 Л — گرد ; Б — و رکض رستم خلف افراسیاب 2 I, IV — همی شد پس پشت
3 VI — هوشیار 4 VI — دم 5 I, IV, VI — ز خون دشت را همچو 6 I, IV, VI — کارد
7 Л — زخم 8 IV — بدرّید 9 I — بزیر 10 I, IV, VI — پر از آب رخ خشک میانش
مانده دهن; I, IV, VI — доб.:
دلش خسته و کشته لشکر دو بهر * همی نوش جست از جهان یافت زهر
11 I — شد 12 VI — رزمساز 13 I — نرفته 14 IV, VI — همه 15 VI — یا 16 I —
بر ایرانیان 17 Л — نبستند; IV — نگشتند 18 VI — سر گشته را 19 VI — ز هر
گونه(؟) 20 IV — با 21 I — ز هر گونه با اسب و ساز 22 I, IV, VI — نبشتند
23 I, IV, VI — پیکار 24 VI — دشت و آوردگاه 25 VI — ز گردان ایران

بران[1] دشت فرخنده بر[2] پهلوان — دو هفته همی بود روشن[3] روان

سیم را بدرگاه[4] شاه آمدند — بدیدار فرّخ کلاه آمدند

چنین است رسم سرای سپنج — یکی زو تن آسان و دیگر برنج

برین و بران روز هم بگذرد — خردمند مردم چرا غم خورد

سخنهای این[5] داستان شد ببن[6] — ز سهراب و رستم سرایم سخن[7]

---

[1] VI— بدان [2] IV— تن [3] VI— لشکر [4] I, IV— سیم هفته نزدیک; VI— سیم چون بدرگاه [5] I— سخنها بدین; IV, VI— سخنها برین [6] VI— تیز شد [7] I— چنان چون درآمد ز بالا سخن; IV— چنان کاندر آمد ز بالا سخن; VI— چنان کاندر آمد ز بالا نشد

سهراب

۱

اگر تند بادی برآید ز کنج   بخاک افگند نارسیده ترنج[1]
ستمکاره خوانیمش ار دادگر   هنرمند دانیمش[2] ار بی‌هنر
اگر مرگ دادست بیداد چیست   ز داد این همه بانگ و[3] فریاد چیست[4]
ازین راز جان تو آگاه نیست   بدین پرده اندر[5] ترا راه نیست
همه تا در آز رفته فراز[6]   بکس بر[7] نشد این در راز باز[8]
برفتن مگر بهتر آیدش[9] جای   چو آرام یابد[10] بدیگر سرای[11]

---

[1] I, IV, VI—предшествуют бб.:

کنون رزم سهراب و رستم شنو * دگرها شنیدستی این هم شنو
یکی داستانست پر آب چشم * دل نازک از رستم آید بخشم

(ср. б. 1058 текста); Б— перевод бб. 1—14 оп. [2] I, IV — خوانیمش; T— گویمش [3] I, VI— و оп.; IV— جنگ و [4] Порядок бб. в IV — 3,4,6,5,7,8 и т. д.; VI— 3,7,4,5,6,8 и т. д. [5] I— برین پرده برتر; IV— درین پرده ایدر [6] IV— در آز رفته ز جای فراز [7] T— وا [8] I, IV, VI— در آز باز; IV—б. стоит после б. 6 текста. [9] I, VI— بهتر آیدت; IV— بهترش آید [10] I, IV, VI— گیری [11] I, IV — доб. бб.:

اگر مرگ کسرا نیوباردی * ز پیر و جوان خاک بسپاردی
اگر آتشی گاه افروختن * بسوزد عجب نیست از سوختن
بسوزد چو در سوزش آید درست * چو شاخ نو از بیخ کهنه برست

VI — два последних бб. разночтения следуют после б. 3 текста; третий — после б. 6.

دم مرگ چون آتش هولناک ندارد ز برنا و فرتوت باک[1]
درین[2] جای رفتن نه جای درنگ بر اسب فنا[3] گر کشد[4] مرگ تنگ
چنان دان که دادست و[5] بیداد نیست چو داد آمدش جای فریاد نیست[6]
جوانی و پیری بنزدیک مرگ[7] یکی دان چو اندر بدن نیست برگ[8]
دل از نور ایمان گر آگندهٔ ترا خامشی به که تو بندهٔ[9]
برین[10] کار یزدان ترا راز[11] نیست اگر جانت با دیو[12] انباز نیست
بگیتی دران[13] کوش چون بگذری سرانجام نیکی بر خود[14] بری
کنون رزم سهراب رانم نخست[15] از ان کین که او با پدر چون بجست[16]

۲

ز گفتار دهقان یکی داستان بپیوندم از گفتهٔ باستان[17]
ز موبد برین گونه برداشت[18] یاد که رستم یکی روز از بامداد[19]
غمی بد دلش ساز نخچیر کرد کمر بست و ترکش پر از تیر کرد[20]

---

[1] I, IV, VI—доб. б.:

جوان را چه باید بگیتی طرب * که بی (بر—I) مرگ را هست پیری سبب

VI — доб. еще б.:

نه روبه بماند نه درّنده شیر * نه بد دل بماند نه مرد دلیر

[2] VI—بدین [3] I, IV, VI—قضا [4] I, IV—کند [5] IV—و оп.; VI—دادت ز [6] I, IV—آمدش جای فریاد چیست; VI—آمدش بانگ و فریاد نیست [7] I,IV,VI—بنزد اجل [8] I—چو در دین نداری خلل; IV,VI—چو در دین نخواهی خلل [9] I, IV, VI—доб. б.:

پرستش بر اندیشه کن با نیاز * همان کار روز پسین را بساز

[10] I,IV,VI—بدین [11] IV—ناز [12] I, IV, VI—اگر دیو با جانت [13] VI—ز گیتی بران [14] I, IV, VI—اسلام با خود [15] I, IV—باید درست [16] VI—б. оп. [17] VI—вар. б.:

بگفتار دهقان کنون باز گرد * نگر تا چه گوید سراینده مرد

[18] VI—بدین گونه داریم [19] I, IV, VI—برآراست از بامداد; Б—передает бб. 16 и 17 следующим образом: نقل عن عالمهم العارف بتواریخ أیامهم أن رستم بن دستان اصبح ذات یوم مهموما خزینا فعزم على الصید [20] VI—доб. б.:

وزان پس برخش اندر آورد پای * بر انگیخت آن کوه‌پیکر ز جای

سوی مرز توران چو بنهاد روی[1] چو شیر دژ آگاه[2] نخچیر جوی
چو نزدیکئ مرز توران[3] رسید بیابان سراسر پر از گور دید
بر افروخت چون گل رخ تاج بخش بخندید و ز جای برکند رخش
بتیر و کمان و[4] بگرز و کمند بیفگند بر[5] دشت نخچیر چند
ز خاشاک وز خار و[6] شاخ[7] درخت یکی آتشی بر فروزید سخت
چو آتش پراگنده شد پیلتن درختی بجست از در بابزن
یکی نره گوری بزد بر درخت که در چنگ او پرّ مرغی نسخت
چو بریان شد از هم بکند و بخورد ز مغز استخوانش برآورد گرد
بخفت و برآسود از روزگار چمان و چران رخش در مرغزار
سواران ترکان تنی هفت و هشت بران دشت نخچیرگه برگذشت[8]
یکی اسپ[9] دیدند در مرغزار[10] بگشتند[11] گرد لب جویبار
چو بر دشت مر رخش[12] را یافتند سوی بند کردنش بشتافتند[13]
گرفتند و بردند پویان بشهر[14] همی هریك[15] از رخش جستند[16] بهر
چو بیدار شد رستم از خواب خوش بکار آمدش بارهٔ دستکش

---

[1] I, IV и T — سوی مرز تورانش بنهاد روی; VI — سوی مرز تورانیان کرد روی; Б — этот б. и первое мисра следующего б. передает так: وسار حتی وصل الی حدود توران
[2] Л — دژم گاه [3] VI — نزدیک شهر سمنگان [4] VI — و оп. [5] VI — در [6] I, IV — ز خاشاک و خار وز; VI — زخار و زخاشاک و [7] VI — برگ [8] VI — доб. б.:
که تا آهویی را بچنگ آورند * گزند و برند و کشند و خورند
[9] I — رخش [10] IV, VI и T — پی رخش دیدند در مرغزار; Б — فرأوا أثر حوافر للفرس
[11] I, IV — که می گشت [12] I, IV — اسپ [13] I, IV — доб. бб. (Б. оп.):
چو رخش آن کمند سواران بدید * چو شیر ژیان آنگهی بردمید
سواران ز هر سو درو تاختند * کمند کیانی در انداختند
سه تن کشته شد مهتر و ارجمند * نیامد [بیامد — IV] سر رخش جنگی ببند
یکی را بزخم لگد کرد پست * یکی را سر از تن بدندان بخست
پس آنگه فکندند هر سو کمند * که تا گردن رخش کردند بند
VI — доб. варианты тех же бб. в другом порядке следования. [14] Б — وقادوه الی بلد لهم هناک یسمی سمنجان [15] I, IV, VI — هرکس [16] IV — بردند

[بدان مرغزار اندرون بنگرید   ز هر سو همی بارگی را ندید][1]
غمی گشت چون بارگی را نیافت   سراسیمه سوی سمنگان شتافت
همی گفت کاکنون[2] پیاده دوان[3]   کجا[4] پویم از ننگ تیره روان[5]
چه گویند گردان[6] که اسپش که برد   تهمتن بدین سان بخفت و بمرد[7]
کنون رفت باید به بیچارگی   سپردن بغم دل[8] بیکبارگی
کنون[9] بست باید سلیح و کمر   بجایی نشانش بیابم مگر[10]
همی رفت زین سان پر اندوه و رنج   تن اندر عنا[11] و دل اندر شکنج[12]

۳

چو نزدیک شهر سمنگان رسید   خبر زو بشاه و بزرگان[13] رسید
که آمد پیاده گو تاج بخش   بنخچیرگه زو رمیدست رخش[14]
پذیره شدندش بزرگان و شاه[15]   کسی کو بسر بر نهادی کلاه[16]
بدو گفت شاه سمنگان چه بود   که یارست با تو[17] نبرد آزمود

---

[1] Л—б. оп.; Б—перевод б. оп. [2] I, VI— اکنون [3] I, IV— نوان ; VI— توان ; Б— бб. 34—38 оп. [4] IV— همی [5] VI— تیره‌وران ; I, IV, VI— доб. бб.:

ابا ترکش و گرز بسته میان * چنین ترک و شمشیر و ببر بیان
بیابان چه گونه گذاره کنم * ابا جنگ جویان چه چاره کنم

[6] IV— ترکان [7] VI—доб. бб.:

کنونم بد بخت آمد پدید * که ششصد منم گرز باید کشید
همان جوشن و خود و ببر بیان * کمند و کمان و کمر بر میان

[8] I, IV, VI— بغم دل نهادن [9] VI— همی [10] VI—доб. бб.:

ببست آنگهی او کمر بر میان * همان تیغ و تیر و کمان و کیان (так!)
لگام و جناح و نمد زین و زین * بدوش اندر آورد کعبا (так!) که بین

[11] T— بلا [12] I, IV, VI—б. оп.; VI —доб. два бб. позднего происхождения. [13] I, IV— بشهر و پلنگان [14] I—начало лакуны (бб. 40—245). [15] VI— بزرگان شهر [16] IV— بدرو ; VI— بر او انجمن شد فراوان ز دهر ; IV, VI—доб. б.:

همی گفت هر کس که این رستمست * و یا آفتاب سپیده دمست

VI— доб. еще б.:

پیاده شدش نزد او زود شاه * کسی کو [بسر] بر نهادی کلاه

(ср. б. 41 текста). [17] IV— او

درین[1] شهر ما نیکخواه توایم ستاده[2] بفرمان و راه توایم
تن و خواسته زیر فرمان تست سر ارجمندان و[3] جان آن تست
چو رستم[4] بگفتار او بنگرید ز بدها گمانیش[5] کوتاه دید
بدو گفت رخشم بدین مرغزار ز من دور شد بی لگام و افسار
کنون تا سمنگان نشان پی است وز آنجا[6] کجا جویبار و نی است[7]
ترا باشد ار باز جویی سپاس بباشم بپاداش[8] نیکی شناس
گر ایدونک ماند زمن ناپدید[9] سران را بسی سر بباید[10] برید
بدو گفت شاه ای سزاوار مرد نیارد کسی با تو این کارکرد
تو مهمان من باش و تندی مکن بکام تو گردد سراسر سخن[11]
یک امشب بمی شاد داریم دل وز اندیشه آزاد داریم دل[12]
نماند پی رخش فرخ[13] نهان چنان بارهٔ نامدار جهان[14]
تهمتن بگفتار او شاد شد روانش ز اندیشه آزاد شد
سزا دید رفتن سوی خان او شد از مژده دلشاد[15] مهمان او
سپهبد بدو[16] داد در کاخ جای همی بود در پیش او بر[17] بپای[18]
ز شهر و ز لشکر مهانرا[19] بخواند سزاوار با او بشادی[20] نشاند[21]

---

1 Л,IV—بدین 2 Л—ستوده 3 VI—و оп. 4 VI—تهمتن 5 T—زدل بد گمانیش ; 6 VI—وز آنسو 7 IV—بدان هرکجا جویبار ویست 8 IV—بیارد بپاداش ; VI—بیابی تو پاداش 9 IV, VI—رخشم نیاید پدید 10 IV—بخواهم 11 VI—доб. б.:

که تیزی و تندی نیاید بکار * بنرمی برآید ز سوراخ مار

IV—доб. тот же б. после б. 52 текста. 12 IV—доб. б., см. предыдущее примечание. 13 VI—نماند پی رخش رستم 14 IV—نامور پهلوان ; VI—نامدار آن جهان 15 IV—شد آن مژده را شاد ; VI—доб. و 16 IV—ورا 17 Л—بر پیش او بر ; IV—چون بنده پیشش 18 VI—бб. 56, 57 и 58 оп., доб. б.:

مگر باز یابد ازو رخش خویش * که بودی جهانبخش او رخش خویش

19 IV, VI—سران را 20 T—برامش 21 IV—доб. б.:

بفرمود و خیناگرانرا بخواند * همه بد سگالان بپیشش براند

VI—доб. б.:

بفرمود خوالیگران را که خوان * بیارند و بنهند پیش گوان

گسارندهٔ باده آورد[1] ساز — سیه‌چشم و گلرخ بتان طراز
نشستند با رودسازان بهم — بدان تا تهمتن نباشد دژم[2]
چو شد مست و[3] هنگام خواب آمدش — همی از نشستن[4] شتاب آمدش
سزاوار او جای آرام و[5] خواب — بیاراست و بنهاد مشک و گلاب

٤

چو یک بهره از تیره شب در[6] گذشت — شباهنگ بر چرخ گردان بگشت[7]
سخن گفتن[8] آمد نهفته براز — در خوابگه نرم کردند باز[9]
یکی بنده شمعی[10] معنبر بدست — خرامان بیامد ببالین مست
پس پرده[11] اندر یکی ماه‌روی — چو خورشید تابان پر از رنگ و بوی
دو ابرو کمان و دو گیسو کمند — ببالا بکردار سرو بلند[12]
روانش خرد بود و تن جان پاک — تو گفتی که بهره ندارد زخاک[13]
از او رستم شیردل خیره ماند — برو[14] بر جهان آفرین را[15] بخواند

---

[1] IV — و رود و [2] IV — доб. здесь б. разночтения 21 (к б. 57) по VI. [3] IV — و оп.
[4] VI — دمی از گسستن [5] VI — ساخته جای; Л — و оп. [6] VI — چو از شب یکی نیمه
[7] VI — نشست اندر [8] T — گفته [9] VI — доб. бб.:

همی گفت رستم گر آید سپاه * نباید مگر جز بفرمان شاه
کشم تیغ تیز و بگیرم ورا * ز ترکان ببرّم فراوان سرا

[10] VI — شمع [11] VI — پرده оп. (пропуск); T — بنده [12] IV, VI — доб. бб.:

لبان از طبرزد زبان از شکر * دهانش مکلّل بدرّ و گهر
ستاره نهان کرده زیر عقیق * تو گفتی ورا زهره آمد رفیق

[13] IV — доб. бб.:

بهشتی بد آراسته پرنگار * چو خورشید تابان بخرّم بهار
برخساره بر کرده از گل نگار * فرو هشته از غالیه گوشوار
دو یاقوت خندان دو نرگس دژم * ستون دو ابرو چو سیمین قلم

VI—доб. те же бб. в порядке 1,3,2 и с перестановкой мисра первых двух бейтова, после этих бб. доб. еще б.:

سر مژه چون خنجر کابلی * دو زلفش مسلسل خط معقلی

[14] VI — بدو [15] IV — آفرینهای یزدان

بپرسید زو گفت نام تو چیست   چه جویی شب تیره[1] کام تو چیست
چنین داد پاسخ که تهمینه ام   تو گویی که[2] از غم بدو نیمه ام[3]
یکی دخت شاه سمنگان منم   ز پشت[4] هژبر و پلنگان منم
بگیتی ز خوبان[5] مرا جفت[6] نیست   چو من زیر چرخ کبود[7] اندکیست
کس از پرده بیرون ندیدی[8] مرا   نه هرگز کس آوا شنیدی[8] مرا
بکردار[9] افسانه از هر کسی   شنیدم همی[10] داستانت بسی
که از شیر و دیو[11] و نهنگ و پلنگ   نترسی و هستی چنین تیزچنگ
شب تیره تنها بتوران شوی   بگردی بران[12] مرز و هم نغنوی
بتنها یکی گور بریان کنی   هوا را بشمشیر گریان کنی
هرآنکس که گرز تو بیند بجنگ   بدرّد دل شیر و چنگ[13] پلنگ[14]
برهنه چو تیغ تو بیند عقاب   نیارد بنخچیر کردن[15] شتاب
نشان کمند تو دارد هژبر   ز بیم سنان تو خون بارد ابر
چو این[16] داستانها شنیدم ز تو   بسی لب بدندان گزیدم ز تو
بجستم همی کفت و یال و برت   بدین[17] شهر کرد ایزد آبشخورت
ترا ام کنون گر بخواهی مرا   نبیند جزین[18] مرغ و ماهی مرا
یکی آنکه بر تو چنین گشته ام   خرد را ز بهر هوا[19] کشته ام
و دیگر که از تو مگر[20] کردگار   نشاند یکی پورم اندر[21] کنار
مگر چون تو باشد بمردی و زور   سپهرش دهد بهره[22] کیوان و هور

---

[1] IV — تار و [2] VI — شب و روز [3] Б — б. оп. [4] Так в T; Л — دژشک; IV, VI — برشک [5] VI — شاهان [6] VI — یار [7] T — چرخ برین; IV — چرخ بلند; Б — و ما لی فوق الارض شبیه [8] IV, VI и T — соответственно ندیده — شنیده [9] IV — بگفتار و [10] IV — شنیدستهام [11] IV — ز دست تو شیر [12] IV — بدان; VI — دران [13] T — دل شیر و [14] VI — вариант мисра: بگیتی نیابد فراوان درنگ; IV — вариант б.:

هر آنگه که گرز تو بیند بجنگ * بدرّد دل شیر و چرم پلنگ

VI — доб. б.:

چو با گرز کردی همی تیز جنگ * بدرّد دل شیر و چرم پلنگ

[15] IV — بنخچیر کردن نسازد [16] IV и T — چنین [17] VI — برین [18] VI — دگر; T — همی [19] T — هوی [20] IV — مرا [21] T — یکی کودکم در [22] IV — پیش

سه دیگر که اسپت[1] بجای آورم ‌ ‌ سمنگان همه زیر پای[2] آورم[3]
چو رستم برانسان[4] پری چهره دید ‌ ‌ ز هر دانشی نزد او بهره دید[5]
و دیگر که از رخش داد آگهی ‌ ‌ ندید ایچ[6] فرجام جز فرّهی[7]
بفرمود تا موبدی[8] پرهنر ‌ ‌ بیاید بخواهد ورا از پدر
چو بشنید شاه این سخن شاد شد ‌ ‌ بسان یکی سرو[9] آزاد شد
[بدان پهلوان داد آن[10] دخت خویش ‌ ‌ بدان سان[11] که بودست آیین و کیش][12]
[بخشنودی و رای و فرمان[13] اوی[14] ‌ ‌ بخوبی بیاراست پیمان اوی][15]
[چو بسپرد دختر بدان پهلوان ‌ ‌ همه[16] شاد گشتند پیر و جوان][17]
ز شادی بسی زر[18] برافشاندند ‌ ‌ ابر[19] پهلوان آفرین خواندند
که این ماه نو بر تو فرخنده باد ‌ ‌ سر بدسگالان تو کنده باد
چو انباز او گشت با او براز ‌ ‌ ببود[20] آن شب تیره دیر و دراز[21]
چو خورشید تابان[22] ز چرخ بلند ‌ ‌ همی خواست افگند رخشان[23] کمند
ببازوی رستم یکی مهره بود ‌ ‌ که آن مهره اندر جهان شهره بود
بدو داد و گفتش[24] که این را بدار ‌ ‌ اگر دختر آرد ترا روزگار[25]
بگیر و بگیسوی او بر بدوز ‌ ‌ بنیک اختر و فال گیتی فروز
ور ایدونک آید ز اختر پسر ‌ ‌ ببندش ببازو نشان پدر
ببالای سام نریمان بود ‌ ‌ بمردی و خوی کریمان بود

---

1 I, VI— رخشت   2 IV, VI— سراسر بپای   3 IV, VI—доб. б.:
سخنهای آن ماه آمد بهبن * تهمتن سراسر شنید آن سخن
4 I, VI — بدانسان   5 Б—бб. 88—97 передает следующей фразой: فعقد علیها رستم برضاها وبات معها تلک اللیلة   6 VI— آنچه   7 VI—доб. б. (метр нарушен):
بر خویش چو سرو روان * خرامان بیامد بر پهلوان
8 VI— موبد   9 VI— روانش ز اندیشه   10 VI— او   11 VI— بدینسان   12 Л—б. оп.
13 IV— پیمان   14 VI— تو   15 VI— تو; Л, VI—б. стоит после б. 96 текста; IV—бб. 94—96 оп.   16 VI— ازو   17 Л—б. оп.   18 VI— همه جان   19 VI— بدان   20 IV— نبود   21 IV— تیره و دیریاز; VI— تیره دور و دراز; T— دیریاز تا; VI—доб. б.:
همی بود آن شب بر ماه روی * همی گفت از هر سخن پیش اوی
22 T— روشن   23 T— مشکین   24 VI— گفتا   25 IV— گرت دختری آید از روزگار; VI— اگر دختر آید بدان روزگار

فرود آرد از ابر پرّان[1] عقاب * نتابد بتندی برو آفتاب
[همی بود آن شب بر ماه روی * همی گفت از هرسخن پیش اوی][2]
چو خورشید رخشنده[3] شد بر سپهر * بیاراست روی زمین را بمهر[4]
[بپدرود کردن گرفتش ببر * بسی بوسه دادش بچشم و بسر][5]
[پری چهره گریان ازو باز گشت * ابا انده و درد انباز[6] گشت][7]
بر رستم آمد گرانمایه شاه * بپرسیدش از خواب و آرام گاه[8]
چو این گفته شد[9] مژده دادش برخش[10] * برو[11] شادمان شد دل تاج بخش
بیامد بمالید و زین برنهاد * شد از رخش رخشان و از شاه شاد[12]

۵

چو نه ماه بگذشت بر دخت شاه * یکی پورش[13] آمد چو تابنده ماه
تو گفتی گو پیلتن رستمست * وگر[14] سام شیرست وگر[14] نیرمست
چو خندان شد و[15] چهره شاداب کرد * ورا نام تهمینه سهراب کرد
چو یک ماه[16] شد همچو یک سال بود * برش چون بر رستم زال بود
چو سه ساله شد زخم چوگان[17] گرفت * بپنجم دل تیر و پیکان[18] گرفت[19]

---

[1] VI — پرّ [2] VI — здесь б. оп.; см. разночтение 21 к б. 97. [3] VI — خورشید تابنده
[4] VI—б. стоит после б. 108. [5] VI—б. оп.; Л, Б—бб. 107 и 108 оп. [6] VI — دمساز
[7] VI—доб. б.:

بشد رستم و دختر آنجا بماند * وزان رفتن او هم آنجا بماند

[8] VI — و از جایگاه; VI—доб. б.:

بخواندش ابا پهلوان آفرین * که جاوید باشی تو با رای دین (так!)

[9] VI — چو شد گفته این [10] IV — ز رخش [11] IV, VI — ازو [12] IV — ز یزدان نیکی دهش کرد یاد; IV—доб. б.:

وزانجا سوی سیستان شد چو باد * وزین داستان کرد بسیار یاد

VI—доб. вариант того же б.:

بیامد سوی شهر ایران چو باد * وزین داستان کرد بسیار یاد

Б—доб: و رکب و خرج مسروراً منشرح الصدر من جهة ملک سمنجان حتی عاد الی ارض ایران و کان لا یزال بحمده و یشکره [13] IV, VI — کودک [14] VI — یا [15] VI — شد آن
[16] IV — یک ماهه; VI — نه ماهه [17] IV, VI — ساز میدان [18] Л — دل بیر و پیکان; IV — دل شیر و چوگان; VI — دل شیرمردان [19] Б — бб. 116 и 117 передает следующей фразой: و لما بلغ ثلاث سنین لم یکن هناک أحد یقاومه فی قوّته و شجاعته

چو ده ساله شد زان زمین[1] کس نبود — که یارست با او نبرد آزمود
بر مادر آمد بپرسید ز وی — بدو گفت گستاخ با من بگوی
که من چون[2] ز همشیرگان[3] برترم — همی باسمان اندر آید سرم
ز تخم کیم وز کدامین گهر — چه گویم چو پرسد کسی از[4] پدر
گر این پرسش از من بماند[5] نهان — نمانم ترا زنده اندر جهان[6]
بدو گفت مادر که بشنو سخن — بدین شادمان باش و تندی مکن
تو پور گو پیلتن رستمی — ز دستان سامی و از نیرمی
ازیرا سرت ز آسمان برترست — که تخم تو زان[7] نامور گوهرست
جهان آفرین تا جهان آفرید — سواری چو رستم نیامد پدید
چو سام نریمان بگیتی نبود — سرش را نیارست گردون بسود[8]
یکی نامه از رستم جنگجوی — بیاورد و بنمود پنهان بدوی[9]
سه یاقوت رخشان بسه مهره[10] زر — از ایران[11] فرستاده بودش پدر[12]
بدو گفت افراسیاب[13] این سخن — نباید که داند ز سر تا ببن[14]
پدر گر شناسد[15] که تو زین[16] نشان — شدستی سر افراز[17] گردنکشان
چو داند بخواندت نزدیک[18] خویش — دل مادرت گردد از درد ریش

[1] VI — در جهان [2] IV и T — من چو; VI — چون من [3] IV — همزادگان [4] IV, VI — چو پرسند نام [5] IV — پوشش از من تو داری [6] Б — перевод б. оп.
[7] VI — تخمت ازان [8] VI — доб. б.:
به پیشش چو دیو و چو شیر و پلنگ * چه ببر و چه گرگ و چه پیل و نهنگ
[9] VI — مادر بدوی; Б — бб. 127—131 оп. [10] IV — و سه مهره; VI — دو مهره به; T — و سه بدره
[11] VI — که اورا [12] IV — доб. б.:
نگه کن تو اینرا بخوبی نگر * که بابت فرستاد ای پرهنر
VI — доб. бб.:
بداندگه که او زاده بودش ز مام * فرستاده بودش پدر با پیام
همان مهره کو بد نشان پدر * بدو داد و گفت او سخن سربسر
نگه کن تو اکنون و این را به بین * که بابت فرستاده بودست این
[13] IV — دگر گفت افراسیاب [14] IV — б. стоит после б. 131 текста; VI — б. оп.
[15] IV — گر بداند; VI — کو بداند [16] VI — کنون این [17] VI — که هستی سزاوار
[18] IV — بخواند ترا نزد;

چنین گفت سهراب کاندر[1] جهان * کسی این سخن را ندارد[2] نهان
بزرگان[3] جنگ آور از باستان * ز رستم زنند این زمان داستان
نبرده نژادی که چونین بود * نهان کردن از من چه آیین بود[4]
کنون من[5] ز ترکان جنگ آوران * فراز آورم لشکری بی کران
برانگیزم از گاه کاوس را * از ایران ببرّم[6] پی طوس را[7]
برستم دهم تخت و گرز[8] و کلاه * نشانمش بر گاه کاوس شاه
از[9] ایران بتوران شوم جنگ جوی * ابا شاه روی اندر آرم بروی
بگیرم سر تخت افراسیاب * سر نیزه بگذارم از آفتاب[10]
چو رستم پدر باشد و من پسر * نباید بگیتی کسی[11] تاجور
چو روشن بود روی خورشید و ماه * ستاره چرا بر فرازد کلاه[12]
ز هر سو سپه شد برو انجمن * که هم باگهر بود و هم تیغ زن[13]

---

[1] VI— اندر [2] IV— ندارد کسی این سخن در [3] Л—доб. و [4] VI—доб. б.:

نهانی چرا داشتی از من این * نژادی از آیین و از آفرین

Б—бб. 132—134 передает так: فقال عند ذلك سهراب مدلا بالانتساب الی ذلك البيت العظيم و الاصل الكريم [5] VI— من اكنون [6] IV, VI— ببرّم از ایران [7] IV—доб. б.:

نه گرگین بمانم نه گودرز و گیو * نه گستهم نوذر نه بهرام نیو

VI—доб. этот б. после б. 137 текста. [8] IV— کوس و تخت; VI— گنج و تخت
[9] IV— وز [10] IV, VI—доб. б.:

ترا بانوی شهر ایران کنم * بجنگ یلان جنگ شیران کنم

[11] IV— بگیتی نباید کسی; VI— چه باید بگیتی کسی [12] IV, VI и T—далее следует вставной эпизод «Выбор коня Сухрāбом» (см. приложение II). [13] IV, VI—доб. бб.:

به پیشش بیامد بخواهشگری * وزو خواست دستوری و یاوری
چو شاه سمنگان چنان دید باز * ببخشید ویرا ز هر گونه ساز
ز تاج و ز تخت و کلاه و کمر * ز اسپ و ز استر ز زرّ و گهر
ز خفتان کین و نساز نبرد * شگفتند ازان کودک شیرخورد
بداد و دهش دست را برگشاد * همه ساز و آیین شاهان نهاد

VI—после б. 1 разночтения доб. еще б.:

که خواهم شدن [من به] ایران زمین * که بینم مر آن باب باآفرین

٦

خبر شد بنزدیک افراسیاب   که افگند سهراب کشتی بر آب [1]
هنوز [2] از دهن بوی شیر آیدش   همی رای شمشیر و تیر آیدش
زمین را بخنجر بشوید همی   کنون رزم کاوس جوید همی
سپاه انجمن شد برو بر بسی   نباید همی یادش از هر کسی
سخن زین درازی [3] چه باید کشید   هنر برتر [4] از گوهر ناپدید [5]
چو افراسیاب آن سخنها شنود   خوش آمدش خندید و شادی نمود
ز لشکر گزید از [6] دلاور سران   کسی کو گراید بگرز گران [7]
ده و دو هزار از دلیران گرد   چو هومان و مر بارمان را سپرد [8]
بگردان لشکر سپهدار گفت   که این راز باید که ماند نهفت [9]
چو روی اندر آرند هر دو بروی   تهمتن بود بی‌گمان چاره جوی [10]

---

[1] VI—доб. б.:

یکی لشکری شد برو انجمن * همی سرفرازد بهر انجمن

[2] IV— همی   [3] Так в Т; Л — سخن بین درازی; IV— سخن را بدین در; VI— سخن را درازی

[4] VI— مگر بهتر   [5] IV, VI— از گوهر آمد پدید; IV—доб. б.:

سپهدار نشنیده بود این خبر * ز تهمینه و رستم زال زر

VI—доб. вариант того же б.:

سپهدار بشنود و برد این خبر * ز حال وی و رستم چاره‌گر

[6] IV— ز لشکر گزیده; VI— زگردان توران   [7] IV, VI—доб. б:

سپهبد چو هومان و چون بارمان * که در جنگ شیران نجستی زمان

[8] IV— گزیده سپاهی بدیشان سپرد; VI— گزیدش زلشکر بدیشان سپرد   [9] IV—доб. бб.:

چنین گفت کین چاره اندر نهان * برآرید و سازید کار مهان
پسر را نباید که داند پدر * که بندد بدل مهر جان پسر

VI—доб. варианты бб. по IV:

پدر را نباید که داند پسر * نباید که داند پسر را پدر
چنین گفت کین چاره اندر نهان * بدارید و سازید کار جهان

T—доб. варианты обоих бб. (ср. б. 153 текста).   [10] IV— جنگجوی; VI— شوند در زمان او همی جنگجوی

پدر[1] را نباید که داند پسر[2] — که بندد دل و جان بمهر پدر[3]
مگر کان دلاور گو سالخورد — شود کشته بر دست این شیرمرد[4]
ازان[5] پس بسازید[6] سهراب را — ببندید[7] یک شب برو[8] خواب را[9]
برفتند بیدار دو پهلوان — بنزدیک سهراب روشن روان
بپیش اندرون هدیهٔ[10] شهریار — ده اسپ و ده استر بزین و ببار
ز پیروزه تخت و ز بیجاده[11] تاج — سر تاج زر پایهٔ[12] تخت عاج
یکی نامه با لابه و دلپسند[13] — نبشته بنزدیک آن ارجمند[14]
که گر تخت ایران بچنگ آوری — زمانه برآساید از داوری
ازین مرز تا آن[15] بسی راه نیست — سمنگان و ایران و توران یکیست
فرستمت هرچند[16] باید[17] سپاه — تو بر تخت بنشین و بر نه کلاه[18]
بتوران چو هومان و چون بارمان — دلیر و سپهبد نبد بی گمان[19]
فرستادم اینک بفرمان تو — که باشند یک چند مهمان تو

---

[1] IV — پسر [2] IV — پدر [3] IV, VI, T — б. здесь оп., следует после б. 151 текста (см. прим. 9 к б. 151). [4] IV, VI — доб. б.:

چو بی رستم ایران بچنگ آوریم * جهان پیش کاوس تنگ آوریم

[5] IV, VI — وزان [6] IV — به بندیم; VI — بسازیم [7] IV — بگیریم; VI — ببندیم
[8] IV — بدو [9] T — доб. б.:

و گر کشته گردد بدست پدر * ازان پس بسوزد دل تاجور

[10] VI — خلعت [11] VI — پیروزه [12] T — سر تاج در پایهٔ [13] IV — لابهٔ دلپسند
[14] IV, VI — доб. б.:

چو نامه نبشتند آن بخردان * بدادند پیغام شاه ردان

[15] VI — از ایران بتوران [16] IV, VI — چندانکه [17] VI — خواهی [18] VI — و او بر کلاه
[19] VI — و هشیوار و بد بدگمان; VI — доб бб.:

چو طرخان چینی و سیصد هزار * گزین یلان از در کارزار
زچین آن زمان نزد افراسیاب * بخدمت رسیده بهنگام خواب
بایشان چنین گفت از اندر زمان * سراسر به پویند با بارمان
دگر نامداران که از چین بدند * سراسر کمر بستهٔ کین بدند

IV — доб. те же бб. после б. 164 текста (но с вариантом первого мисра б. 3 разночтения: بگفتا بر انسان گراید ردان

اگر جنگ جویی تو جنگ آورند   جهان بر بداندیش تنگ آورند[1]
چنین نامه و[2] خلعت شهریار   ببردند با ساز چندان سوار[3]
بسهراب آگاهی آمد ز راه   ز هومان و از بارمان و سپاه[4]
پذیره بشد با نیا همچو باد[5]   سپه دید چندان دلش گشت شاد
چو هومان ورا دید با یال و کفت   فرو ماند هومان ازو در[6] شگفت
بدو داد پس نامهٔ شهریار   ابا هدیه و اسپ و استر ببار[7]
جهانجوی چون نامهٔ شاه خواند[8]   ازان جایگه تیز لشکر براند[9]
کسی را نبد پای[10] با او بجنگ   اگر شیر پیش آمدی[11] گر پلنگ[12]
دژی بود کش خواندندی سپید   بران دژ بد ایرانیان را[13] امید
نگهبان دژ رزم‌دیده هجیر   که با زور و دل بود و با دار و گیر[14]
هنوز آنزمان گستهم[15] خرد بود   بخردی گراینده[16] و گرد بود
یکی خواهرش[17] بود گرد و سوار   بداندیش و گردنکش[18] و نامدار[19]

---

[1] VI — здесь б. оп. (см. прим. 7 к б. 170). [2] IV — چو آن نامه با; VI — چو آن نامه و
[3] IV — اسپان و چندی سوار; VI — با اسب و استر ببار [4] VI — вар. б.
پس آمد بسهراب از ایشان خبر * پذیره شدن را ببستش کمر
[5] IV — بیامد دمان نزد هومان چو باد; VI — بشد با نیا پیش هومان چو باد
[6] VI — اندر بیندادل [7] IV — آلت کارزار; VI — ساز چندان نثار; IV, VI — доб. б.:
همان نیز بیدار دو پهلوان * بگفتند پیغام شاه ردان
VI — после этого б. доб. еще б.:
که گر جنگ جویی تو جنگ آورند * جهان بر بداندیش تنگ آورند
[8] I, IV, VI — نامهٔ او بخواند [9] T — доб. б.:
بزد کوس و سوی ره آورد روی * جهان شد پر از لشکر و های و هوی
[10] IV — تاب [11] T — آیدش; IV — آمدش [12] IV — نهنگ; VI — б. оп.; IV — доб. б.:
سوی مرز ایران سپه را براند * همی سوخت آباد و چیزی نماند
[13] VI — بدان دژ بد ایرانیانرا [14] IV — با گرز [و] تیر; VI — мисра испорчено.
[15] I, IV — گژدهم [16] IV — هنرگستر [17] T — دخترش; Б — اخت [18] IV — مرد افگن [19] VI — доб. б.:
نهاده برو نام گرد آفرید * ز گردون جهان در جهان ناورید

چو سهراب نزدیکِ دژ[1] رسید   هجیر دلاور سپه را[2] بدید
نشست از بر بادپای چو گرد   ز دژ رفت پویان بدشت نبرد[3]
چو سهراب جنگ‌آور اورا بدید   برآشفت و شمشیر کین برکشید
ز لشکر برون تاخت بر سان شیر   بپیش هجیر اندر آمد دلیر[4]
چنین گفت با رزم‌دیده هجیر   که تنها بجنگ آمدی خیره خیر[5]
چه مردی و نام و نژاد تو چیست[6]   که زاینده را بر تو باید گریست
هجیرش چنین داد پاسخ که بس   بترکی[7] نباید[8] مرا یار کس[9]
هجیر دلیر و[10] سپهبد منم   سرت را هم اکنون[11] ز تن بر کنم
فرستم بنزدیک شاه جهان[12]   تنت را کنم زیر گل در[13] نهان
بخندید سهراب، کین[14] گفت و گوی   بگوش آمدش تیز بنهاد روی
چنان[15] نیزه بر نیزه بر ساختند[16]   که از یکدگر[17] باز نشناختند[18]

---

[1] IV — نزدیک آن دژ; VI — نزدیک او در   [2] IV — مر اورا   [3] VI — доб. бб.:

بدان لشکر ترک آواز داد * چنین گفت آن گرد پهلو نژاد
که گردان کدامین و جنگ آوران * دلیران و کار آزموده سران
که با من بگردند در کینه گاه * ز چندین دلاور سران سپاه
پذیره نیامد کس اورا بجنگ * که بد برز بالا و بازو نهنگ

[4] IV — چنین گفت   Б — бб. 179—188 передает одной фразой: فطاعن هو و سهراب با رزم‌دیده هجیر (ср. следующий, б. 181 текста).   [5] IV — заменяет б. двумя следующими:

که تنها بجنگ آمدی خیره خیر * کنون پای دار و عنان سخت گیر
چرا خیره تنها بجنگ آمدی * خرامان بجنگ نهنگ آمدی

[6] IV — چه نامی و اصل و نژاد تو کیست   [7] IV — بجنگت; VI — بمردی   [8] IV — نیاید; VI — نیابی   [9] VI — доб. б.:

منم گرد ایران سوار دلیر * که روبه شود پیش من نرّه شیر

[10] IV, VI — و оп.   [11] IV, VI — هم اکنون سرت را   [12] VI — مهان   [13] VI — کند کرگس اندر
[14] IV — زین   [15] IV — سبک   [16] IV — انداختند   [17] IV — همی یکدگر; VI — که نیزه زهم
[18] IV, VI — доб. б.:

چو آتش درآمد گو پیل زور * چو کوهی روان کرد از جا ستور

یکی نیزه زد[1] بر میانش هجیر
نیامد سنان[2] اندرو جایگیر

سنان باز پس کرد[3] سهراب شیر
بن[4] نیزه زد بر میان[5] دلیر[6]

ز زین بر گرفتش بکردار باد
نیامد همی زو بدلش ایچ یاد[7]

ز اسپ اندر آمد نشست از برش
همی خواست از تن بریدن سرش

بپیچید و برگشت بردست راست
غمی شد ز سهراب و زنهار خواست

رها کرد ازو چنگ و زنهار داد
چو خشنود شد پند بسیار داد

ببستش ببند آنگهی رزمجوی[8]
بنزدیک هومان فرستاد اوی

بدژ در[9] چو آگه شدند از هجیر
که اورا گرفتند و بردند اسیر

خروش آمد و نالهٔ[10] مرد و زن
که کم شد هجیر اندر آن انجمن

۷

چو آگاه شد دختر[11] گژدهم
که سالار آن انجمن گشت کم[12]

زنی بود برسان[13] گردی[14] سوار
همیشه بجنگ اندرون نامدار

کجا نام او بود گرد آفرید
زمانه ز مادر چنین ناورید[15]

چنان ننگش[16] آمد ز کار هجیر
که شد لاله رنگش بکردار قیر[17]

بپوشید درع سواران جنگ[18]
نبود اندر آن کار جای درنگ

---

[1] IV — بزد نیزه [2] VI — سنانش نبود [3] VI — برد [4] VI — یکی [5] IV — میانش
[6] VI — هجیر [7] IV — بدل درش یاد; VI — второе мисра б. 190, бб. 191 и 192 и первое мисра б. 193 оп.; T — доб. б.:
بزد بر زمینش چو یک لخت کوه * بجان و دلش اندر آمد ستوه
[8] IV, VI — جنگجوی; Б — бб. 194 — 196 оп. [9] VI — بدین دژ [10] VI — خروشان
شدند آنزمان [11] VI — زان سخن [12] VI — доб. бб.:
بلرزید همی دخت را گژدهم * برادرش را! خورد بدو گستهم (так!)
بدان دخت را نام گرد آفرید * که چون او کس اندر زمانه ندید
غمی گشت و بر زد خروشی بدرد * برآورد از دل یکی باد سرد
T — доб. третий б. разночтения по VI; Б — бб. 196 — 201 передает так: و بلغ الحبر الی القلعة بما جری علی هجیر فلبست المراة السلاح [13] IV — بکردار [14] VI — گرد
[15] IV — که چون او بجنگ اندرون کس ندید; VI — б. оп. [16] IV — نرکش [17] IV — که شد
[18] T — سواران بجنگ; VI — ошибочно: که اورا گرفتند و بردند اسیر; لاله برگش بکردار قیر

نهان کرد گیسو بزیر زره بزد بر سر ترگ[1] رومی گره[2]
فرود آمد از بکردار شیر کمر بر میان بادپایی بزیر[3]
بپیش سپاه اندر آمد چو گرد چو رعد خروشان یکی ویله[4] کرد
که گردان کدامند و جنگ‌آوران[5] دلیران و کار آزموده سران[6]
چو سهراب شیراوژن او را بدید بخندید و لب را بدندان گزید
چنین گفت کامد دگر باره گور بدام خداوند شمشیر و زور[7]
بپوشید خفتان و بر سر نهاد یکی ترگ چینی[8] بکردار باد
بیامد دمان پیش گرد آفرید چو دخت کمند افگن اورا بدید
کمان را بزه کرد و بگشاد بر نبد مرغ را پیش تیرش[9] گذر
بسهراب بر[10] تیر باران گرفت چپ و راست جنگ سواران[11] گرفت
نگه کرد سهراب و آمدش ننگ[12] برآشفت و تیز[13] اندر آمد بجنگ[14]
سپر بر[15] سر آورد و بنهاد روی ز پیکار[16] خون اندر آمد بجوی[17]
چو سهراب را[18] دید گرد آفرید[19] که برسان آتش همی بر دمید
کمان بزه را[20] ببازو فگند سمندش برآمد بابر[21] بلند
سر نیزه را سوی سهراب کرد عنان و سنان را[22] پر از تاب کرد
بر آشفت سهراب و شد چون[23] پلنگ چو بدخواه او چاره گر بد بجنگ[24]

---

[1] Б — البیضة [2] VI — برافگند بند زره را گره [3] VI — доб. б.:
ز در رفت پویان بسان بهار * یکی تیر در دستش آهن گذار
[4] VI — نعره [5] IV — کندآوران [6] VI — نبرده دلیران و جنگی سران; VI — доб. бб.:
که بر من یکی آزمون را ز جنگ * نگردد بسان دلاور نهنگ
ز چندان کش (так!) لشکر سرفراز * مر اورا نیامد کسی پیش باز
[7] Б — перевсд б. оп. [8] IV — رومی [9] VI — بندش [10] IV — چو سهراب را [11] IV — بگردش درون تیز جولان [12] VI — تنگ [13] VI — و پس [14] Б — бб. 212—225 передает следующим образом: فسل سیفه و قطع رمحها فولت هاربة من بین یدیه فرکض سهراب فی أثرها
[15] IV — در [16] VI — پیکان [17] T — بنزدیک آن دختر جنگ‌جوی
[18] IV — هم‌آورد را; VI — هم اورا نمی [19] VI — мисра искажено. [20] IV, VI — کمان را بزه بر
[21] VI — بر ابر [22] IV — سنانش [23] IV — همچون [24] IV — که بدخواه او خیره بد روز جنگ; VI — چو بدخواه را دید او بادرنگ

عنان بر گرایید و برگاشت اسپ   بیامد بکردار آذر گشسپ[1]
ز دوده سنان آنگهی در ربود   در آمد بدو هم بکردار دود[2]
بزد بر کمربند گرد آفرید   زره بر برش یک بیک[3] بر درید
ز زین بر گرفتش بکردار گوی   چو چوگان بزخم[4] اندر آید بدوی[5]
چو بر زین[6] بپیچید گرد آفرید   یکی تیغ تیز از میان بر کشید
بزد نیزهٔ او[7] بدو نیم کرد   نشست از بر اسپ[8] و بر خاست گرد
به آورد با او بسنده نبود   بپیچید[9] ازو روی و[10] برگاشت[11] زود
سپهبد عنان اژدها را سپرد   بخشم از جهان[12] روشنایی ببرد[13]
چو آمد خروشان بتنگ اندرش   بجنبید[14] و برداشت خود از سرش
رها شد ز بند زره موی اوی   درفشان چو خورشید شد روی اوی
بدانست سهراب کو دخترست   سر و موی او از در[15] افسرست
شگفت آمدش گفت از ایران سپاه   چنین دختر آید به آوردگاه
سواران جنگی بروز نبرد   همانا بابر[16] اندر آرند گرد[17]
ز فتراک بگشاد پیچان کمند   بینداخت و[18] آمد میانش ببند
بدو گفت کز من رهایی[19] مجوی   چرا جنگ جویی[20] تو ای ماه‌روی
نیامد بدامم بسان تو گور   ز چنگم رهایی نیابی مشور

---

[1] VI — доб. бб.:

چو آشفته شیری و تندی نمود * سر نیزه را سوی او کرد زود
بدست اندرون نیزهٔ جان ستان * پس پشت خود کردش آنگه سنان

IV — доб. второй б. разночтения по VI и б.:

بر آشفته شد شیر و تندی نمود * بن نیزه را سوی او کرد زود

[2] IV — б. оп. [3] IV — بر تنش یک بیک; VI — یک بیک از تنش [4] IV — ز باد; VI — بتاب [5] IV — آید بروی; VI — آورد روی [6] IV — بر خود [7] IV, VI — بزد تیغ و نیزه [8] VI — بر زین [9] I, IV — بتابید; VI — شتابید [10] VI — و زو روی [11] IV — بر گشت [12] IV — بجنگ از هوا [13] VI — б. оп. [14] IV, VI — بخندید [15] IV — از در و [16] IV — ز ابر; VI — بر او [17] VI — نیارند گرد; VI — доб. б. (текст искажен). [18] VI — و оп. [19] IV — بهانه [20] IV — جستی

بدانست کاویخت گردآفرید   مر آنرا جز از[1] چاره درمان ندید[2]
بدو روی بنمود و گفت ای دلیر   میان دلیران بکردار شیر
دو لشکر نظاره برین جنگ ما   برین گرز و شمشیر[3] و آهنگ ما
کنون من گشایم[4] چنین روی و موی   سپاه تو[5] گردد پر از گفت و گوی[6]
که با دختری او بدشت نبرد   بدین سان بابر اندر آورد گرد[7]
نهانی[8] بسازیم بهتر بود   خرد داشتن کار مهتر بود[9]
ز بهر من آهو ز هر سو مخواه[10]   میان دو صف بر کشیده سپاه
کنون لشکر و دژ بفرمان تست   نباید برین آشتی جنگ[11] جست
دژ و گنج و دژ بان سراسر تراست   چو آیی[12] بدان ساز کت دل هواست[13]
چو رخساره بنمود سهراب را   ز خوشاب بگشاد عناب را
یکی بوستان بد در اندر[14] بهشت   ببالای او سرو دهقان نکشت
دو چشمش گوزن و دو ابرو کمان   تو گفتی همی بشکفد هر زمان[15]

---

[1] VI — جز آن [2] T — вар. б.:

گشادش رخ آنگاه گرد آفرید * مر آن را جز این هیچ چاره ندید

[3] VI — بدین گردش و ساز [4] IV, VI — گشاده [5] IV, VI — سپاه از تو

[6] VI — доб. б.:

بخندند گردان سراسر برین * بران سرفرازان و گردان و کین

[7] IV — доб. бб.:

زنانش چنین اند ایرانیان * چه گویند گردان بگرز گران

نباید که چندین درنگ آوری * همه نام مارا بننگ آوری

VI — доб. вариант второго б.:

نباید که چندین درنگ آورد * همان نام تو زیر ننگ آورد

[8] IV — همانا [9] VI — б. 239 стоит после б. 240 текста. [10] IV — از هر سو آهو مخواه; VI — мисра искажено. [11] VI — کینه [12] IV — که رانی [13] IV — دل оп. (так!); VI — چنان کت مراد و هواست; T — چنان ساز دل کت هواست [14] Л — بد در ایدر; VI — بود اندر [15] I — بشکند از غمان (конец лакуны); Л, VI — доб. б.:

ز گفتار او مبتلا شد دلش * برافروخت گنج بلا شد دلش

IV — доб. бб.:

بعارض چو دیبای منسوج بود * بزلفینها بندها روت بود

بدو گفت کاکنون ازین بر مگرد[1] * که دیدی مرا[2] روزگار نبرد[3]
برین بارهٔ دژ[4] دل اندر مبند * که این[5] نیست برتر ز ابر[6] بلند
بپای آورد زخم کوپال من * نراند کسی نیزه بر[7] یال من
عنان را بپیچید گرد آفرید * سمند سرافراز بر دژ کشید[8]
همی رفت و سهراب[9] با او بهم[10] * بیامد بدرگاه دژ گژدهم
در باره بگشاد[11] گرد آفرید * تن خسته و بسته[12] بر دژ کشید[13]
در دژ ببستند و غمگین شدند * پر از غم دل و دیده خونین شدند[14]
ز آزار گردآفرید و هجیر[15] * پر از درد بودند برنا و پیر[16]
بگفتند کای نیکدل[17] شیر زن * پر از غم بد از تو دل انجمن
که هم رزم جستی هم[18] افسون و رنگ * نیامد ز کار تو بر دوده[19] ننگ[20]
بخندید بسیار گردآفرید * بباره برآمد[21] سپه بنگرید[22]

ببالا بکردار سرو بلند * لبانش چو پسته دهانش چو قند

после которых следует вариант б., доб. рукописями Л и VI:

ز گفتار او مبتلا شد دلش * تو گفتی که درّج بلا شد دلش

[1] I, IV — ازین گفته اکنون مگرد; VI — ازین کینه اکنون نگرد [2] IV — زمن [3] VI — چو کردی شود بخت را روی زرد [4] I — بدان بارهٔ دژ; IV — بدین باره و دژ [5] I, IV — که آن [6] I, IV — چرخ [7] VI — نگه کن بدین بازو و [8] I — بباره برآمد سپه (را) گزید [9] I, IV — و دژدار [10] VI — و دختر ز بیم (так!) [11] T — در دژ گشادند [12] I, IV — سمند سرافراز [13] IV — از در دژ کشید; VI —

بدژ راند باره هم اندر زمان * بخندید سهراب روشن روان

[14] VI — وزان ترک بدخواه پرکین شدند [15] I, IV — از آزار و کردار کار هجیر; VI — از آواز دکروز کار هجیر (так!) [16] Б — бб. 253, 254 и 255 отсутствуют; VI — доб. б.:

چو دخترش را دید گژدهم پیر * ز شادی رخش گشت مانند شیر

T — доб. б.:

بر دختر آمد همی گژدهم * ابا نامداران و گردان بهم

[17] I — بدو گژدهم گفت کای; IV, VI — بدو گفت کای نیکدل [18] VI — و [19] IV — روزه [20] IV — رنگ; VI — تنگ; VI — доб. б.:

سپاس از خداوند چرخ بلند * که نامد بجانت ز دشمن گزند

[21] VI — پیاده بیامد [22] I, IV — چنین گفت کامد بلایی پدید

چو سهراب را دید بر پشت زین ‌‌ چنین گفت کای شاه ترکان چین[1]
چرا رنجه گشتی کنون[2] باز گرد ‌‌ هم از آمدن هم ز دشت نبرد[3]
بخندید و اورا[4] به افسوس گفت ‌‌ که ترکان ز ایران نیابند جفت
چنین بود و[5] روزی نبودت ز من ‌‌ بدین درد غمگین مکن خویشتن
همانا که تو خود ز ترکان نهٔ ‌‌ که جز بافرین بزرگان نهٔ
بدان زور و بازوی و آن کتف و یال[6] ‌‌ نداری[7] کس از پهلوانان همال
ولیکن چو آگاهی آید بشاه ‌‌ که آورد گردی[8] ز توران سپاه
شهنشاه و رستم[9] بجنبد[10] ز جای ‌‌ شما[11] با تهمتن ندارید پای
نماند یکی[12] زنده از لشکرت ‌‌ ندانم چه آید ز بد برسرت[13]
دریغ آیدم کین چنین یال و سفت ‌‌ همی از پلنگان بباید نهفت
ترا بهتر آید که فرمان کنی ‌‌ رخ نامور سوی توران کنی[14]
نباشی بس ایمن ببازوی[15] خویش ‌‌ خورد گاو نادان ز پهلوی خویش[16]
چو بشنید سهراب ننگ[17] آمدش ‌‌ که آسان[18] همی دژ بچنگ آمدش[19]

---

[1] I, IV — شاه توران و چین   [2] I, IV, VI — چنین   [3] T — доб. бб.:

بدو گفت سهراب کای خوب چهر * بتاج و بتخت و بماه و بمهر
که این باره با خاک پست آورم * ترا ای ستمگر بدست آورم
چو بیچاره گردی و پیچان شوی * ز گفتار هرزه پشیمان شوی
پشیمانی آنگه نداردت سود * چو گردون گردان کلاهت ربود
کجا رفت پیمان که کردی پدید * چو بشنید گفتار گرد آفرید

[4] I, IV — و با او; VI — و آنگه   [5] I, IV — رفت و; VI — رفت   [6] I — بدان زور و آن بازو و کتف و یال; VI — بدین زور و این بازو و کتف و یال   [7] I, IV — نیابی   [8] I, IV — که آمد گروهی   [9] Б — مع رستم   [10] I — بپیچد   [11] Л — همان   [12] VI — کسی   [13] Б — бб. 265 и 266 отсутствуют.   [14] I — бб. 267 и 268 оп.; IV — б. 267 стоит после б.268 текста.   [15] VI — ز بازوی   [16] Б — переводит б. 268 следующим образом: فان الثور اذا سمن فانما یأکل من جنبه   [17] IV, VI — نیک   [18] I — کز انسان
[19] I, IV — доб. бб.:

بدو گفت سهراب کای خوب چهر * بتاج و بتخت و بماه و بمهر
که این باره با خاک پست آورم * ترا ای ستمگر بدست آورم
چو بیچاره گردی و پیچان شوی * ز گفتار هرزه پشیمان شوی

بزیر دژ اندر یکی جای[1] بود   کجا دژ[2] بدان جای[3] بر پای بود[4]
بتاراج داد آن همه بوم و رست[5]   بیکبارگی دست بد را بشست[6]
چنین گفت کامروز بیگاه گشت   ز پیکار مان دست[7] کوتاه گشت
برآرم بشبگیر[8] ازین باره گرد   به بینند آسیب روز نبرد[9]

۸

چو برگشت سهراب[10] گژدهم پیر   بیاورد و بنشاند مردی دبیر[11]
یکی نامه بنوشت نزدیک شاه   برافگند پوینده مردی براه
نخست آفرین کرد بر کردگار[12]   نمود آنگهی گردش روزگار[13]
که آمد بر ما سپاهی گران   همه رزم جویان[14] کندآوران

VI — доб. варианты тех же бб. и бб.:

پشیمانی آنگه ندارت سود * چو گردون گردان کلاهت ربود
بسهراب گفت او که یاوه مگوی * که کارت بدانست ای جنگجوی
اگر جنگ را آمدستی کنون * همانا که گردی بدستم زبون
بگفت و بخندید و بنمود راه * بزیر آمد از بام و بر سر کلاه
بتدبیر بنشست با گستهم * زدی رای بسیار با بیش و کم
سرانجام گفتند کاینست راه * که نامه نویسیم نزدیک شاه
وزان پس بسیچیم راه گریز * هم امشب بتازیم چون باد تیز
برین بر نهادند و بر خاستند * همانگاه باره بر آراستند

ср. прим. 3 к б. 258 (разночтение по T).

[1] IV — راه [2] VI — که آن دژ [3] I — از آن جای [4] IV — که دشمن ازان ره نه آگاه بود; I, IV — бб. 270 и 271 стоят после б. 273 текста; VI — доб. б.:

چو برگشت ازان جایگه جنگجوی * سوی لشکر خویش بنهاد روی

[5] IV — ودشت [6] IV — بر ایشان بیکباره بدخواه گشت [7] I, IV — زپیکارمان کار [8] IV — برآریم شبگیر [9] I, IV — вариант мисра: بلندی کنم پست روز نبرد; I, IV — доб. б.:

چو گفت این عنان را بتابید و رفت * سوی جای خود راه را برگرفت

за которым следуют бб. 270 и 271 текста (ср. прим. 4). [10] I, IV — چو او باز گردید [11] IV, VI — مرد دلیر [12] I, IV — شهریار [13] Б—б. отсутствует. [14] I, IV, VI — доб. و

یکی پهلوانی بپیش اندرون   که سالش ده و دو نباشد[1] فزون
ببالا ز سرو سهی برترست   چو[2] خورشید تابان بدو[3] پیکرست
برش چون بر پیل[4] و بالاش برز   ندیدم کسی را چنان[5] دست و گرز[6]
چو شمشیر هندی بچنگ آیدش   ز دریا و از کوه تنگ آیدش
چو آواز او رعد غرّنده نیست   چو بازوی او تیغ برّنده نیست[7]
هجیر دلاور میانرا ببست   یکی بارهٔ تیزتگ بر نشست
بشد پیش سهراب رزم آزمای   بر اسپش ندیدم فزون زان بپای[8]
که[9] برهم زند مژّه را جنگ جوی   گراید ز بینی سوی مغز بوی[10]
که سهرابش از پشت زین برگرفت   برش ماند زان[11] بازو اندر شگفت
درستست و[12] اکنون بزنهار اوست   پر اندیشه[13] جان[14] از پی کار اوست[15]
سواران ترکان[16] بسی دیده ام   عنان پیچ[17] زین گونه نشنیده ام
مبادا که او در میان دو صف   یکی مرد جنگ آور آرد بکف[18]
بران[19] کوه بخشایش آرد زمین   که او اسپ تازد[20] برو روز کین[21]

---

[1] I — که سالش ز دو هفت ناید; VI — همه سالش باشد ده و دو; Б — لا یزید سنه علی أسبوعین [2] IV — ز [3] VI — برو [4] I, VI — شیر [5] I, IV — ز ترکان ندیدم چنان; VI — بایران ندیدم چنان [6] Б — б. отсутствует. [7] Б — б. отсутствует; I, IV — доб. б.:

بایران و توران چنان مرد نیست * ز گردان کس اورا هم آورد نیست

VI — доб. вариант того же б. [8] VI — زیر پای [9] IV — چو [10] I, VI — б. оп.; Б — б. отсутствует. [11] I, IV — از; VI — زو [12] VI — و оп. [13] I, IV — پر آزار [14] I — مغز [15] I, VI — و پر از درد پوست; IV — و پر از درد اوست; Б — б. отсутствует. [16] I — سواران توران; IV — ز توران و ایران [17] I — عنان دار [18] VI — доб. б.:

نخواهم که با او بصحرا بود * هم آورد اگر کوه خارا بود

[19] I, IV — برین; VI — بدان [20] VI — کجا اسپ راند; I, IV — که او اسپ راند [21] IV — پر ز کین; I — доб. бб.:

از ایران همه فرهی رفته گیر * جهان از سر تیغش آشفته گیر
اگر دم زند شهریار اندرین * نیارد سپاه و نه سازد کمین

عنان دار چون او ندیدست کس تو گفتی[1] که سام سوارست و بس[2]
بلندیش[3] بر آسمان رفته گیر سر بخت گردان همه[4] خفته گیر[5]
اگر خود شکیبیم یک چند نیز نکوشیم و دیگر نگوییم چیز[6]
اگر دم زند شهریار زمین[7] نراند سپاه و نسازد کمین[8]
دژ و باره گیرد که خود زور هست نگیرد کسی دست اورا بدست
که این باره[9] را نیست پایاب اوی درنگی شود شیر ز اشتاب[10] اوی
چو نامه بمهر اندر آمد بشب فرستاده را جست[11] و بگشاد لب
[بگفتش چنان رو که فردا پگاه نبینند ترا هیچکس زان سپاه][12]
فرستاد نامه سوی راه[13] راست پس نامه[14] آنگاه بر پای خاست[15]
بنه بر نهاد و سر اندر کشید بران[16] راه بی راه شد ناپدید
سوی شهر ایران نهادند روی سپردند آن بارهٔ دژ بدوی[17]

ز ما مایه گیرد که خود زور هست * نگیرد کسی دست اورا بدست
IV—доб. варианты тех же бб. в ином порядке; VI—доб. вариант первого б. и б.:
بنه این که امشب همه بر نهیم * همه گوش را سوی لشکر نهیم
после б. 295 текста.

[1] I, IV, VI— گویی [2] I, IV—доб. б.:
نداریم طاقت درین جنگ اوی * بدین گرز و چنگال و آهنگ اوی
VI—б. оп. [3] I, IV— بزرگیش [4] I, IV— فرو [5] IV—обратный порядок мисра; VI—б. оп. [6] VI— نجوییم نیز; IV—доб. б.:
بنه اینک امشب همه بر نهیم * همه روی را سوی لشکر نهیم
ср. прим. 21 к б. 290 (разночтение по I, VI). [7] VI—اندرین [8] Л, VI—براند سپاه و بسازد; I, IV—бб. 295 и 296 оп. [9] VI—پایه [10] VI—از تاب [11] Так в VI; Л—فرستاد بر خاست; I, IV— فرستاده بر جست [12] Л, Б—б. оп.; I, IV—доб. еще б.:
گسی کرد نامه هم اندر زمان * بنزدیک کاوس شاه جهان
VI—доб. вариант того же б.:
گسی کرد نامه هم اندر زمان * بر آراست ره را چو باد دمان
[13] I, IV—دست [14] IV—پس از نامه [15] VI—доб. б.:
چو او رفت گژدهم اندر زمان * بنزدیک شاه جهان پهلوان
[16] VI—بدان [17] I, IV, VI, Б—б. оп.; I, IV—доб. б.:
بزیر دژ اندر یکی راه بود * که دشمن ازان ره نه آگاه بود
VI—доб. вариант того же б. (ср. б. 270 текста и примечание к нему).

12—2434

چو خورشید بر زد سر از تیره[1] کوه   میانرا[2] ببستند ترکان[3] گروه
سپهدار سهراب نیزه بدست   یکی بارکش باره[4] بر نشست[5]
سوی باره آمد یکی بنگرید[6]   بباره درون بس کسی‌را[7] ندید
بیامد در دژ گشادند باز[8]   ندیدند در[9] دژ یکی[10] رزمساز[11]
بفرمان همه پیش او[12] آمدند   بجان هر کسی چاره‌جو[13] آمدند[14]
چو نامه بنزدیک خسرو[15] رسید   غمی شد دلش کان سخنها شنید
گرانمایگانرا ز لشکر بخواند   و زین داستان چند گونه براند[16]
نشستند با شاه[17] ایران بهم   بزرگان لشکر همه بیش و کم[18]
چو طوس و چو گودرز[19] کشواد و گیو   چو گرگین و بهرام و فرهاد[20] نیو

---

1 Л— دمره; I, IV и T— برز; VI— نیزه   2 I, IV— میانها   3 I, IV, VI— توران
4 I, IV— تیزتگ باره; VI и T— بارهٔ تیزتگ   5 IV, VI — доб.:

بران بد که گردان دژ را همه * بگیرد ببندد بسان رمه
چو آهنگ دژ کرد کس‌را ندید * خروشی چو شیر ژیان بر کشید

IV — доб. еще б.:

بشب رفته بودند با گژدهم * سواران دژدار و گردان بهم

VI — доб. тот же б. после б. 305, а за ним б. 304, после которого доб. б.:

هر آنکس که بود اندر آن جایگاه * گنه کار بودند اگر بی گناه

6 I, IV и VI— چو سهراب و لشکر بر دژ رسید   7 I, IV— بدژ اندرون بس کسی‌را; T— بباره درون گژدهم‌را; VI— پیاده درون گژدهم را   8 VI— در دژ گشادند در حال باز   9 IV — بر   10 I, IV, VI— کسی   11 VI— سرفراز   12 I и T— اوی
13 IV, VI и T— جوی   14 I, IV, VI—доб. бб.:

همی جست گرد آفرید و ندید * دلش مهر و پیوند او بر گزید
بدل گفت از آنپس دریغا دریغ * که شد ماه تابنده در زیر میغ

15 IV — کاوس   16 VI— بپرسید بسیار و هم خیره ماند; ср. б. 310.
17 VI— همه پهلوانان   18 I — همه شهر ایران ز بیش و ز کم
19 IV, VI—доб. و   20 Л—доб. و; I — فرهاد و شاپور; IV— فرهاد و بهرام; VI— فرهاد و رهام و

سپهدار نامه بر ایشان بخواند   بپرسید بسیار و خیره بماند[1]
چنین گفت با پهلوانان براز   که این کار گردد بما بر دراز[2]
برین سان[3] که گژدهم گوید همی   از اندیشه دلرا بشوید همی
چه سازیم و درمان این کار[4] چیست   از ایران[5] هم آورد این مرد کیست
بر آن بر نهادند یکسر که گیو   بزابل[6] شود نزد[7] سالار[8] نیو
[برستم رساند[9] از این آگهی   که با بیم شد[10] تخت شاهنشهی][11]
[گو پیلتن را بدین رزمگاه   بخواند[12] که اویست پشت سپاه][13]
نشست آنگهی رای زد[14] با دبیر   که کاری گزاینده بد ناگزیر

۹

یکی نامه فرمود پس شهریار   نوشتن بر[15] رستم نامدار
نخست آفرین کرد بر کردگار[16]   جهاندار و پروردهٔ روزگار
دگر آفرین کرد بر پهلوان   که بیدار دل باش و[17] روشن روان[18]

---

[1] Л—повторяет второе мисра б. 303: و زین داستان چند گونه براند [2] VI—
سپهدار نامه بر ایشان براز * که این کار گردد بما بر دراز
I, IV—б. оп. [3] I, IV, VI— بدینسان [4] T— درد [5] I, VI— بایران [6] Л— بزاول [7] I, IV— رود پیش [8] VI— سام ز (так!) [9] VI— رسانند [10] IV— برهم بشد; VI— باهم بشد [11] Л—бб. 316 и 317 оп. [12] VI— بیاورد [13] T—
مر اورا بخواند بدین رزمگاه * که اویست ایرانیان را پناه
[14] I, IV— رای زن [15] VI— سوی [16] Остальные рук. и T پهلوان и опускают второе мисра этого б. и первое мисра следующего. [17] I— باشی و; IV— بادی و [18] I, IV, VI—доб. бб.:

چنان [VI—دان] که اندر جهان جز تو کس * نباشد بهر کار فریادرس
بدان کز ره ترک نام آوری * یکی تاختن کرد با لشکری
بدژ در نشستست خود باسپاه * بران مردم دژ گرفتست راه
یکی پهلوانست گرد دلیر * بتن ژنده پیل و بدل نرّه شیر
از ایران ندارد کسی تاب اوی * مگر تو که تیره کنی آب اوی

دل و پشت گردان ایران[1] تویی — بچنگال و نیروی شیران تویی[2]
گشاینده بند هاماوران — ستاننده مرز مازندران[3]
ز گرز تو خورشید گریان شود — ز تیغ تو ناهید[4] بریان شود
چو گرد پی رخش تو نیل نیست — هم آورد تو در جهان پیل نیست
کمند تو بر شیر بند افگند — سنان تو کوهی ز بن برکند[5]
تویی از[6] همه بد بایران[7] پناه — ز تو برفرازند گردان کلاه
گزاینده کاری بد[8] آمد بپیش — کز اندیشهٔ آن[9] دلم گشت ریش
نشستند گردان بپیشم[10] بهم — چو خواندیم آن[11] نامهٔ گژدهم
چنان یاد کاندر جهان جز تو کس — نباشد بهر کار فریادرس[12]
بدان گونه دیدند[13] گردان نیو — که پیش[14] تو آید گرانمایه گیو[15]
چو نامه بخوانی بروز و بشب — مکن داستان را گشاده دو لب[16]
مگر با سواران بسیار هوش — ز زابل برانی برآری خروش
بر اینسان[17] که گژدهم زو یاد کرد — نباید جز از تو[18] ورا هم نبرد[19]
بگیو آنگهی گفت برسان دود[20] — عنان تگاور بباید بسود

---

[1] Л— ایران و توران [2] Б—далее вместо перевода бб. 321—327 следуют такие строки:

فکتب کتابا صدّره بالثناء علیه و قال فیه لا زلت ملجأ و ملاذا، ولا کان غیرک فی العالم مستجارا [3] VI и Т— شهر مازندران; VI—обратный порядок мисра; I, IV—б. оп. [4] Т— بهرام [5] I, IV, VI— بر که گزند افگند [6] I, IV— بر; VI— در [7] I, VI— در ایران [8] I, IV, VI— نو [9] VI— او [10] I, IV, VI— ایران; Т— سراسر [11] I, IV— بخواندند این; VI— چو خواندند آن [12] I, IV, VI— б. оп.; в Б — этот б. также отсутствует; см. прим. 2 к б. 322. [13] I— بران گونه دیدند; VI— بران بر نهادند [14] I, IV и VI— نزد [15] VI— سپهدار گیو; I, IV, VI—доб. б.:

بنزد تو آرد همان نامه را * بدانی بدو نیک آن خامه را

[16] I, IV, VI — доб. б.:

اگر دسته داری بدستت مبوی * یکی تیز کن مغز و بنمای روی

[17] I— بدان سان; IV— از انسان; VI— بران سان [18] I, IV, VI— جز از تو نباشد [19] I, VI — доб. б.:

چو نامه بمهر اندر آمد بداد * بگیو دلاور بکردار باد

IV—доб. вариант того же б. [20] I, IV— بشتاب زود; VI— برسان رود

بباید که نزدیک[1] رستم شوی   بزابل زمانی و گر نغنوی
اگر شب رسی روز را باز گرد   بگویش که تنگ اندر آمد نبرد
[و گرنه فرازست[2] این مرد گرد   بداندیش را خوار نتوان شمرد[3]]
از و نامه بستد بکردار آب[4]   برفت و نجست ایچ[5] آرام و خواب[6]
چو نزدیکیٔ زابلستان رسید   خروش طلایه بدستان رسید[7]
تهمتن پذیره شدش با سپاه   نهادند بر سر بزرگان کلاه
پیاده شدش گیو و گردان بهم   هر آنکس که بودند از[8] بیش و کم
ز اسپ اندر آمد گو نامدار   از ایران بپرسید وز شهریار
ز ره سوی ایوان رستم شدند   ببودند یکبار[9] و دم برزدند
بگفت آنچ بشنید و[10] نامه بداد   ز سهراب چندی سخن کرد یاد[11]
تهمتن چو بشنید و نامه بخواند   بخندید و زان کار[12] خیره بماند
که ماننده سام گرد از مهان[13]   سواری پدید آمد اندر جهان
از آزادگان این نباشد شگفت   ز ترکان چنین[14] یاد نتوان گرفت[15]
من از دخت شاه سمنگان یکی   پسر دارم و باشد او[16] کودکی

---

1 I, IV— نباید که چون نزد; VI— نباید چو نزدیک 2 VI— فراز آید 3 Л, I, IV—б. оп. 4 I— برون شد بتاب; IV— برون شد چو آب; VI— هم اندر شتاب 5 I— نجست ایچ در راه 6 T—доб. б.:

شب و روز تازان چو باد دمان * نه پروای آب و نه اندوه نان

7 I, IV, VI—доб. бб.:

چو از دیده‌گه دیده‌بان بنگرید * سوی زابلستان فغان برکشید
که آمد سواری ز ایران چو گرد * بزیر اندرش بارهٔ ره‌نورد

T—доб. второй из этих двух бб. 8 I, IV— که بر زین بداز; VI— که بودند بر 9 I, IV— مانی ببودند; VI— ببودند یک لخت 10 Л, I, IV— و оп. 11 I, IV, VI—доб. б.:

ز نیک و بدش آگهی داد نیز * همه هدیه‌ها را بدو داد و چیز

12 Л— بخندید زان کار و 13 I— نهان 14 I, IV— ز ترک این سخن 15 T—доб. б.:

نگوید کس این نامدار از کجاست * ندانم کنون کین سوار از کجاست

16 I— امّا بود; IV, VI— وهست او

هنوز آن گرامی نداند که جنگ   توان کرد باید که نام و ننگ[1]
فرستادمش زرّ و گوهر بسی   بر مادر او بدست کسی[2]
چنین پاسخ آمد که آن ارجمند   بسی بر نیاید که گردد بلند[3]
همی می خورد با لب شیربوی[4]   شود بی گمان زود[5] پرخاشجوی[6]
بباشیم یکروز[7] و دم بر زنیم   یکی بر لب خشک نم بر زنیم
ازان پس گراییم[8] نزدیک شاه   بگردان ایران نماییم راه
مگر بخت رخشنده[9] بیدار نیست   وگرنه چنین کار دشوار نیست
چو دریا بموج[10] اندر آید ز جای   ندارد دم آتش تیز پای

[1] I — توان کرد و داند شتاب و درنگ; IV — توان کرد وقت نبرد و درنگ; VI — توان کرد وقت شتاب و درنگ; VI — б. 350 стоит после б. 352 текста. [2] VI — بر مادرش زر و گوهر بسی * فرستاده‌ام من بدست کسی
[3] VI — доб. б.:

هنوز آن نیازی دل و جان من * نه مرد مصافست و لشکر شکن

после которого идут б. 350 текста и варианты бб., доб. в рук. I и IV после б. 353 текста, см. прим. 6; I, VI—доб. тот же б. после б. 353 текста. [4] VI — شیر جوی [5] VI — گردو
[6] I, IV — доб. бб.:

چو آیدش هنگام تازد چو شیر * بسی سروران را سر آرد بزیر
بیا تا کنون سوی ایران شویم * ز شادی سوی کاخ دستان شویم
ببینیم تا رای این کار چیست * همین پهلوان ترک فرخنده کیست
بیامد سوی کاخ دستان فراز * یل پهلوان رستم سر فراز
خود و گیو در کاخ خرّم شدند * زمانی نشستند و بی غم شدند
چنین گفت رستم کزین پاک نیست * که آخر سر انجام جز خاک نیست
نداند کس این پهلوان از که خاست * نداند کسی کین سوار از کجاست
بگیو آنگهی گفت پس پیلتن * که ای گرد سالار لشکر شکن
هم ایدر نشینیم امروز شاد * ز گردان و کاوس گیریم یاد

в VI эти бб., кроме последнего, стоят после б. 352 текста; после первого б. доб. два других; последние два бб. отсутствуют, вместо них стоит б.:

فرسته چنین پاسخ آورد باز * ازان پرهنر کودک سرفراز

I — здесь доб. еще 10 бб. явно позднейшего происхождения. [7] I, IV — امروز [8] I — بتازیم; VI — گذاریم [9] I — فرخنده [10] IV — دریای موج [11] ср. б. 624 текста.

درفش مرا چون ببینند ز دور · دلش ماتم آرد بهنگام سور[1]
بدین تیزی اندر نیاید[2] بجنگ · نباید گرفتن چنین کار تنگ
بمی دست بردند و مستان شدند · ز یاد سپهبد بدستان شدند
دگر روز شبگیر هم پر خمار · بیامد تهمتن بر آراست[3] کار
ز مستی هم آن روز باز ایستاد · دوم[4] روز رفتن نیامدش یاد[5]
سه دیگر[6] سحرگه بیاورد می · نیامد ورا یاد کاوس کی[7]
بروز چهارم بر آراست گیو · چنین گفت با گرد سالار نیو[8]
که کاوس تندست[9] و هشیار نیست · هم این[10] داستان بر دلش[11] خوار نیست
غمی بود ازین کار و[12] دل پر[13] شتاب · شده دور ازو خورد و آرام[14] و خواب
بزابلستان گر درنگ آوریم · ز می باز پیگار و جنگ آوریم[15]
[شود شاه ایران بما خشمگین · ز ناپاک رایی درآید بکین][16]
بدو گفت رستم که مندیش ازین · که با ما[17] نشورد کس اندر زمین[18]

---

[1] I, IV, VI — доб. бб.:

چو ماند همی رستم زال را * خداوند شمشیر و گوپال را
همان نیز چون سام جنگی بود * دلیر و هشیوار و سنگی بود

[2] I — نیاید؛ IV — بیاید بدین تیزی ایدر بدین زودی اندر [3] I, IV — بیاراست [4] I, IV, VI — سیوم [5] I, IV, VI — доб. бб.:

بفرمود رستم بخوالیگران * که اندر زمان آورید خوان
چو خوان خورده شد مجلس آراستند * می و رود و رامشگران خواستند
چو آن روز بگذشت روز دگر * بیاراست مجلس چو رخسار خور

[6] VI — چهارم [7] VI — فرمان و کی [8] VI —

به پنجم بر آراست گیو دلیر * چنین گفت کای نامداران شیر

[9] Б — سریع الغضب [10] I — همش [11] IV — بردل این داستان [12] Л — و оп. [13] VI — در [14] I — از آرام و از خورد [15] I, IV и T — زمین پیش کاوس تنگ آوریم؛ VI — زمین پرز پیکار وجنگ آوریم؛ Б — бб. 367 и 368 отсутствуют. [16] VI — برآردش کین؛ Л — б. оп.; I, IV — доб. бб.:

مرا کرد اندرز کاوس شاه * که تنگ اندر آمد بایران سپاه
ندارد کسی قوت جنگ اوی * مگر پهلوان زور دارد براوی

VI — доб. варианты тех же бб. [17] I, IV — من [18] I, IV — доб. бб.:

کسی را که باشد همانند سام * نباشد سبک را درنگی تمام

بفرمود تا رخش را زین کنند   دم اندر دم نای رویین کنند[1]
سواران زابل شنیدند نای   برفتند[2] با ترگ و جوشن زجای[3]

۱۰

گرازان[4] بدرگاه شاه آمدند   گشاده دل و نیکخواه[5] آمدند
چو رفتند و[6] بردند پیشش نماز   برآشفت و پاسخ نداد ایچ باز[7]
یکی بانگ برزد بگیو از نخست   پس آنگاه شرم از دو دیده بشست[8]
که رستم که باشد که فرمان من   کند پست و پیچد ز پیمان من
بگیر و[9] ببر زنده بردار کن[10]   وزو نیز با من مگردان[11] سخن[12]
ز گفتار او گیو[13] را دل بخست   که بردی برستم[14] بران گونه دست[15]

صبوحی همان روز برخاستند * از اندیشه دلها بپیراستند
VI—доб. вариант второго из этих двух бб.

[1] VI — زرّین کنند; I —доб. б.:
چو آراستند اسپ رستم تمام * بزین و عنان و رکیب و ستام
IV, VI—доб. вариант того же б. [2] I, VI—بجستند [3] I, IV, VI—доб. б.:
برآراست رستم سپاهی گران * زواره شدش بر سپه پهلوان
VI—доб. еще бб.:
چو رستم بیامد بنزدیک شاه * پذیره شدندش بیکروزه راه
چو طوس و چو گودرز کشوادگان * پیاده شده پیش اسپش دوان
پیاده شد از اسپ رستم همان * گرفتند پرسش برو بر مهان
I, IV— доб. те же бб. после б. 372 текста. [4] IV—از آنجا; VI—وز آنجا
[5] Л—گشاده‌دل و کینه خواه; IV—ابا شادمانی براه [6] I, IV — چو رفتند; VI—برفتند و
[7] I, IV, VI—доб. б.:
شده تند کاوس چین در جبین * شده راست مانند شیر عرین
[8] I, IV, VI— далее порядок бб. следующий: 378, 375, 379, 376, 377 и 380. [9] T—بگیرش [10] Б—خذه الساعة و اصلبه [11] VI—مفزای با من [12] IV—доб. б.:
اگر تیغ بودی کنون پیش من * سرش کندمی چون ترنجی ز تن
[13] VI—طوس [14] I, IV—سوی او [15] IV—доб. б.:
بایستاد خاموش و گیو آنزمان * نگه کرد در روی شاه جهان

بر آشفت با گیو و با پیلتن — فرو ماند خیره[1] همه انجمن
بفرمود پس طوس را شهریار — که رو هر دو را زنده برکن بدار
خود[2] از جای برخاست کاوس کی — برافروخت بر سان آتش ز نی
بشد طوس و دست تهمتن[3] گرفت — بدو[4] مانده پرخاش جویان شگفت[5]
که از پیش کاوس بیرون برد — مگر کاندر آن تیزی[6] افسون برد[7]
تهمتن بر آشفت با شهریار — که چندین مدار آتش اندر کنار
همه کارت از یکدیگر بدترست — ترا شهریاری نه[8] اندر خورست
تو سهراب[9] را زنده بر دار کن — پر[10] آشوب و بدخواه را خوار کن[11]
بزد تند یک دست بر دست طوس — تو گفتی[12] ز پیل ژیان یافت کوس
ز بالا نگون اندر آمد بسر[13] — برو کرد رستم بتندی گذر
بدر[14] شد بخشم اندرآمد برخش — منم گفت شیر اوژن و تاج بخش
چو خشم آورم شاه کاوس کیست — چرا دست یازد بمن طوس کیست[15]
زمین بنده و رخش[16] گاه منست — نگین گرز و مغفر کلاه منست[17]
شب تیره از[18] تیغ رخشان کنم — به آوردگه بر سر افشان کنم

---

[1] I, IV, VI— بدو خیره مانده [2] I, IV— چو [3] IV— و پس دست رستم [4] Л— درو
[5] I, IV— پرخاشجوی از شگفت; VI— доб. б.:

شده رستم از خشم کاوس مست * گرفته همی طوس دستش بدست

I, IV— доб. тот же б., но с перестановкой мисра, после следующего б. текста. [6] IV— تندی
[7] I, IV— доб. б.:

گرفته همی طوس دستش بدست * شده رستم از خشم کاوس مست

см. прим. 5. [8] IV— چه [9] T— تو آن ترک [10] VI— چو [11] I, IV—доб. бб.:

همه روم و سگسار و مازندران * چه مصر و چه چین و چه هاماوران
همه بنده در پیش رخش منند * جگر خستهٔ تیغ و تخش منند
تو اندر جهان خود زمین زندهٔ * بکینه چرا دل بیاگندهٔ

[12] VI— گوئی [13] VI— نگون اندرآمد ز بالای سر [14] I, IV— برون [15] VI—доб. б.:

چرا دارم از خشم کاوس باک * چه کاوس پیشم چه یک مشت خاک

[16] IV— رخش و بندهٔ [17] IV— دو بازو دل شهریار منست; I, IV—доб. б.:

زمین بنده و رخش تختم بود * فلک چاکر و گرز بختم بود

VI—доб. вар. того же б. после б. 392 текста; Б— бб. 390—393 отсутствуют. [18] I, IV— چون

سر نیزه و تیغ[1] یار من اند   دو بازو و دل شهریار من اند[2]
چه آزاردم او[3] نه من بنده ام   یکی[4] بندهٔ آفریننده ام[5]
بایران ار ایدونکه[6] سهراب گرد   بیاید نماند[7] بزرگ و نه خرد
شما هر کسی چارهٔ جان کنید   خرد را بدین کار پیچان کنید
بایران نبینید ازین پس مرا   شما را زمین[8] پر کرگس مرا[9]
غمی شد دل نامداران[10] همه   که رستم شبان بود و ایشان رمه[11]

---

[1] VI—گرز   [2] I, IV—б. оп.; VI—доб. б.:

جهان بنده و رخش تختم بود * فلک چاکر و گرز بختم بود

ср. прим. 17 к б. 390).   [3] IV—چه آزار دارد   [4] I—بلی; IV—که من   [5] I—доб. бб.:

دلیران بشاهی مرا خواستند * همان گاه و افسر بیاراستند
سوی تخت شاهی نکردم نگاه * نگه داشتم رسم و آیین و راه
اگر من پذیرفتمی تاج و تخت * نبودی ترا این بزرگی و بخت
همه هرچه گفتی سزای منست * ز تو نیکوییها بجای منست
گرت ناوریدم ز البرز کوه * بزاری فتاده میان گروه
ترا این بزرگی نبودی و کام * که گویی سخنها بدستان سام

IV—доб. те же бб. с незначительными вариантами бб. 5 и 6; VI—доб. три первых бб. по I, после которых доб. бб.:

وگر کیقبادم ز البرز کوه * بخواری فتاده بداورا ز کوه
نیاوردمی من بایران زمین * نبستی کمربند و شمشیر کین
نبودی ترا این بزرگی و کام * که گویی سخنهای دستان پیام

и четвертый б. разночтения по I, за которым следует три других бб. по I.   [6] I, IV—بایرانیان   [7] IV—بیایم نمانم   [8] VI—زمین با شما; VI—بایران نه بس دیر گفت

[9] VI—доб.:

بزد اسپ و از پیش ایشان برفت * همی پوست گفتی بر او بر بکفت

[10] I—ایرانیان (метр нарушен).   [11] VI—وگردان همه; I—доб. бб.:

هم آنگه نشستند با یکدیگر * سراسر بزرگان پرخاش خر
چو گیو و چو گودرز و بهرام شیر * چو رهام و گرگین سوار دلیر
همی این بدان آن بدین گفت شاه * ندارد دل نامداران نگاه

بگودرز گفتند کین کار تست   شکسته بدست تو گردد درست
سپهبد جز از[1] تو سخن نشنود   همی بخت تو زین سخن نغنود[2]
بنزدیک این شاه دیوانه رو[3]   وزین در سخن یاد کن نو بنو
سخنهای چرب و دراز آوری   مگر بخت گم بوده باز آوری[4]
سپهدار گودرز کشواد رفت   بنزدیک خسرو خرامید تفت[5]
بکاوس کی گفت رستم چه کرد   کز ایران بر آوردی امروز گرد[6]
[فراموش کردی ز هاماوران[7]   وزان[8] کار دیوان مازندران][9]

---

[1] IV, T— چو از; VI— بجز [2] I, IV, VI и T— بگفتار تو بی گمان بگرود
[3] IV, VI— شو [4] I—доб. бб.:

چو رستم که هست او جهان پهلوان * ببخشید کاوس کیرا روان
برنج و بسختیش فریاد رس * نبودست هرگز چنو هیچ کس
چو بستند دیوان مازندران * هم آن شاه و هم ما ببند گران
ز بهرش چه رنج و چه سختی کشید * جگرگاه دیو دژم بر درید
بشادیش برتخت شاهی نشاند * بر او آفرین بزرگان بخواند
دگر ره چو اورا بهاماوران * ببستند پایش ببند گران
ز بهرش چنان شهریاران بکشت * بهاماوران هیچ ننمود پشت
بیاورد وی را سوی تخت باز * بشاهی همی برد پیشش نماز
چو پاداش او باشد آویختن * نبینیم جز روی بگریختن
ولیکن کنون نیست هنگام کار * که تنگ اندرآمد چنین روزگار
نباید که آیند ایران بتنگ * چو آید رسانید مارا بجنگ

IV, VI— доб. те три бб., которые доб. I после б. 397 текста (см. прим. 11 к б. 397; далее в IV следуют три первых бб. по I и непосредственно за ними пять последних по той же рук.; в VI доб. бб., добавленные I, с небольшими вариантами. [5] VI—

چه سازیم اکنون که رستم برفت * سوی زابلستان خرامید تفت

[6] VI— доб. здесь вариант б. 406 текста:

چنو رفت آمد سپاه گران * همه رزم جویان و کندآوران

[7] I, IV— بهاماوران [8] VI— وزین [9] Л— бб. 404 и 405 оп.; Б— бб. 404—409 отсутствуют.

[که گویی ورا زنده[1] بر دار کن   ز شاهان[2] نباید گزافه سخن][3]
چو او رفت و آمد[4] سپاهی[5] بزرگ   یکی[6] پهلوانی بکردار گرگ
که داری که با او بدشت نبرد   شود بر فشاند برو تیره گرد
یلان ترا سر بسر گژدهم[7]   شنیدست و دیدست از[8] بیش و کم
همی گوید آن روز هرگز مباد   که با او سواری کند رزم یاد
کسی را که جنگی[9] چو رستم بود   بیازارد اورا خرد[10] کم بود[11]
چو بشنید گفتار گودرز شاه   بدانست کو دارد آیین و راه
پشیمان بشد زان کجا[12] گفته بود   ببیهودگی مغزش آشفته بود
بگودرز گفت این سخن درخورست   لب پیر با پند نیکوترست
خردمند باید دل پادشا[13]   که تیزی و تندی نیارد بها[14]
شما را بباید بر[15] او شدن   بخوبی بسی داستانها زدن
سرش کردن از تیزی من تهی   نمودن بدو روزگار بهی[16]
چو[17] گودرز برخاست از پیش اوی   پس[18] پهلوان تیز بنهاد روی
برفتند با او سران سپاه   پس[19] رستم اندر گرفتند راه
چو دیدند گرد[20] گو پیلتن   همه[21] نامداران شدند انجمن
ستایش[22] گرفتند بر پهلوان   که جاوید بادی[23] و روشن روان

---

[1] VI — و گوینده [2] VI — شاهی [3] I, IV, VI — доб. б.:
مکافات رستم نمودی درست * ز شاهان کس این رای هرگز نجست
[4] I — رفت آید [5] VI — سپاه [6] T — ابا [7] VI — گشت هم [8] I, IV, VI — بر [9] I, IV — مردی [10] I, IV — براند خرد در سرش; VI — بران خرد در سرش (метр нарушен). [11] VI — доб. б. 414 текста и его вариант по рук. I, см. прим. 13 и 14. [12] I, IV — ازان شد کجا; VI — شدش زانکه او [13] I — خرد باید اندر سر شهریار; IV, VI — شهریار
[14] I, IV, VI — که تیزی و تندی نباید بکار; VI — здесь б. оп., доб. после б. 410 текста (ср. прим. 11); Б — لا بدّ للملک أن یکون وافر العقل متنکبا عن الحدّة و الجهل
[15] I, VI — پس [16] T — доб. б.:
بیاور تو او را بنزدیک من * که روشن شود جان تاریک من
[17] IV — سوی [18] VI — سوی Б — доб.: ارکب الآن مع الأکابر و الأمراء خلف رستم و ردّوه
[19] I, IV — پی [20] I, IV — بر ره [21] VI — سر [22] VI — نیایش [23] I, VI — باشی

جهان سربسر زیر پای[1] تو باد — همیشه سر تخت جای تو باد
تو دانی که کاوس را مغز نیست — بتیزی[2] سخن گفتنش نغز نیست
بجوشد[3] همانگه پشیمان شود — بخوبی ز سر باز پیمان شود
تهمتن گر آزرده گردد ز شاه — هم[4] ایرانیان را نباشد گناه[5]
هم او زان[6] سخنها پشیمان شدست — ز تندی بخاید همی[7] پشت دست
تهمتن چنین پاسخ آورد باز — که هستم ز کاوس کی بی‌نیاز
مرا تخت زین باشد و تاج ترگ — قبا جوشن و دل[8] نهاده بمرگ
چرا دارم از خشم کاوس[9] باک — چه کاوس پیشم چه یک مشت خاک[10]
سرم گشت[11] سیر و دلم کرد بس — جز از پاک یزدان نترسم ز کس
ز گفتار چون سیر گشت انجمن[12] — چنین گفت گودرز با پیلتن[13]
که شهر[14] و دلیران و[15] لشکر گمان — بدیگر سخنها برند این زمان
کزین[16] ترک ترسنده شد سرفراز — همی رفت زین[17] گونه چندی[18] براز[19]
که چونان که گژدهم داد[20] آگهی — همه بوم و بر کرد باید[21] تهی[22]
چو رستم همی زو[23] بترسد بجنگ — مرا و ترا نیست جای درنگ
از آشفتن شاه و پیگار اوی — بدیدم بدرگاه بر گفت و گوی
ز سهراب یل رفت[24] یکسر سخن — چنین پشت بر شاه ایران مکن

---

[1] I, IV— رای [2] I— بگرمی ; IV, VI— بتندی [3] I, VI— بگوید [4] T— مر
[5] I—доб. б.:
که بگذارد این شهر ایران همی * کند بوم فرخنده ویران همی
IV, VI—доб. варианты того же б. [6] I, IV— کنون زان ; VI— هم او زین [7] IV— بتندی همی خاید او [8] IV— تن [9] I— از خشم او ترس و [10] I, IV—обратный порядок мисра; VI— б. оп.
[11] Л, VI— کرد [12] I— ز گفتار چون سرد گشت انجمن ; IV— ز گفتار او خیره شد انجمن ; VI— سیر شد پیل تن [13] VI— تهمتن [14] I, IV, VI— شاه [15] I, IV, VI— و оп. [16] I— کزان [17] VI— ازین [18] I, IV, VI— همی گفت چیزی [19] VI—доб. б.:
که چون رستم از وی بترسد بجنگ * مرا و ترا نیست جای درنگ
[20] I, IV— که چون گژدهم دادمان ; VI— که چون گژدهم داد ازو [21] IV— چه بوم و چه بر کرد باید ; T— همه بوم و بر گردد از ما [22] VI—б. стоит после б. 432 текста.
[23] I— چو رستم از او می [24] I, IV— ترکست ; VI— و ترکیست

چنین برشده نامت اندر جهان * بدین باز گشتن مگردان نهان
و دیگر که تنگ اندر آمد سپاه * مکن تیره بر خیره این تاج و گاه
پرستم بر[1] این داستانها بخواند * تهمتن چو بشنید خیره بماند[2]
بدو گفت اگر[3] بیم دارد دلم * نخواهم که باشد ز تن بگسلم[4]
ازین[5] ننگ برگشت و آمد براه * گرازان و پویان بنزدیک شاه[6]
چو درشد ز در شاه[7] بر پای خاست * بسی پوزش اندر گذشته بخواست
که تندی مرا گوهرست و سرشت * چنان زیست[8] باید که یزدان بکشت
وزین[9] ناسگالیده[10] بدخواه نو * دلم گشت باریک[11] چون ماه نو
بدین چاره جستن ترا خواستم * چو دیر آمدی تندی[12] آراستم
چو آزرده گشتی تو ای پیلتن * پشیمان شدم خاکم اندر دهن[13]
بدو گفت رستم که گیهان[14] تراست * همه کهترانیم[15] و فرمان[16] تراست
کنون آمدم تا چه فرمان دهی * روانست ز دانش مبادا تهی[17]

---

[1] IV—از; VI—چو [2] I, IV—доб. б.:

بپاسخ چنین گفت گودرز را * که بسیار پیموده‌ام مرزرا

VI—доб. вариант того же б. [3] I, IV—ز پرخاش گر; VI—اگر زانکه بی [4] I—که جان را ز تن بگسلم; IV—که سررا ز تن بگسلم; I, IV, VI—доб. бб.:

تو دانی که نگریزم از کارزار * و لیکن سبک داردم شهریار
چنان دید رستم ازان کار اوی * که برگردد آید بنزدیک اوی

IV—доб. после первого б. еще б.:

نگوید بدو گفت خلق این سخن * جز از تو خود ای پیر گرگ کهن

[5] IV—ازان; VI—ازو [6] I, IV—خرامان بشد نزد کاؤس شاه; VI—خرامان بشد پیش کاؤس شاه [7] I, IV—چو شه مر ورا دید; VI—چو از دور بد شاه [8] VI и T—رست [9] VI—وزان [10] I, IV—بدسگالیده [11] Л—تاریک [12] I—تیزی [13] I, IV, Б—б. оп. [14] I, IV—فرمان [15] VI—بندگانیم [16] I—پیمان [17] VI—تو شاه جهانی و من چون رهی; I—доб. бб.:

همان من ترا چاکر و کهترم * وگر کمتری را خود اندر خورم
اگر عمر باشد مرا سالیان * ترا باد پیوسته روشن روان

IV—доб. первый из этих двух бб. и вариант второго, в котором второе мисра заменено вторым мисра последующего б. и обратно (см. прим. 1 к б. 449).

بدو گفت کاوس کامروز بزم / گزینیم و فردا بسازیم رزم[1]
بیاراست رامشگهی شاهوار / شد ایوان بکردار باغ بهار[2]
ز آواز ابریشم و بانگ نای / سمن عارضان[3] پیش خسرو بپای[4]
همی باده خوردند تا نیم شب / ز خنیاگران بر گشاده[5] دو لب[6]

۱۱

دگر روز فرمود[7] تا گیو و طوس / ببستند شبگیر بر[8] پیل کوس
در گنج بگشاد و[9] روزی بداد / سپه بر نشاندند و بنه بر نهاد[10]
سپردار و جوشنوران صد هزار / شمرده بلشکرگه آمد سوار
یکی لشکر آمد ز پهلو بدشت / که از گرد ایشان[11] هوا تیره گشت[12]
سراپرده و خیمه زد بر دو میل / بپوشید گیتی بنعل و بپیل
هوا[13] نیلگون گشت و کوه[14] آبنوس / بجوشید دریا ز آواز[15] کوس[16]

---

[1] I, IV— б. заменен двумя:

چنین گفت کاوس کای پهلوان * بخدمت ببندم کمر بر میان
بیا تا بشادی یکی امروز بزم * گزینیم و فردا بسازیم رزم

[2] VI— خرّم بهار; IV—доб. бб.:

بیاراست رامشگهی دلپذیر * نشستند بر گوشهٔ آبگیر
گرانمایگانرا همی خواندند * بدان خرّمی گوهر افشاندند
از آواز ابریشم وبانگ نای * سمن چهرگان پیش خسرو بپای

I—доб. эти бб. после б. 452 текста. [3] I, IV— سمن چهرگان [4] VI— پیش او بر بپای

[5] I, IV— گشادند رامشگران هر ; VI— بیاد بزرگان گشاده [6] I, IV—доб. бб.:

بخوردند می تا جهان تیره گشت * دل نامداران ز می خیره گشت
همه مست بودند و گشتند باز * بپیموده گردان شب دیریاز
چو خورشید آن چادر قیرگون * بدرّید و از پرده آمد برون

[7] I, IV— بفرمود کاوس [8] I, IV, VI— بر کوههٔ [9] VI— و оп. [10] IV— و روزی بداد [11] I, VI— اسپان [12] Б—бб. 456—463 отсутствуют. [13] VI— سما [14] I, IV— شد زمین
[15] I, IV, VI— بجنبید هامون ز آواز [16] VI—второе мисра б. 458, бб. 459, 460 и 461 и первое мисра б. 462 оп.

همی رفت منزل بمنزل جهان[1]   شده چون شب و روز گشته نهان[2]
درخشیدن خشت و ژوپین ز گرد   چو آتش پس پردهٔ لاجورد
ز بس گونه گونه سنان و درفش   سپرهای زرّین و زرّینه کفش
تو گفتی که ابری برنگ آبنوس   برآمد ببارید زو سندروس
جهان را شب و[3] روز پیدا نبود   تو گفتی سپهر و ثریّا نبود
ازینسان بشد تا در دژ رسید   بشد[4] خاک و سنگ از جهان ناپدید
خروشی بلند آمد از دیدگاه[5]   بسهراب گفتند[6] کامد سپاه
چو سهراب زان دیده[7] آوا شنید   بباره بیامد[8] سپه بنگرید[9]
بانگشت لشکر بهومان نمود   سپاهی که آنرا کرانه نبود
چو هومان ز دور آن سپه را بدید   دلش گشت پر بیم و دم در کشید[10]
بهومان چنین گفت سهراب گرد   که اندیشه از دل بباید سترد
نبینی تو زین لشکر بیکران   یکی مرد جنگی و گرزی گران
که پیش من آید به آوردگاه   گر ایدون که یاری دهد هور و ماه[11]
سلیحست بسیار و مردم بسی   سرافراز نامی ندانم[12] کسی
کنون من ببخت رد[13] آفراسیاب   کنم دشت را همچو دریای آب[14]
بتنگی[15] نداد ایچ سهراب دل   فرود آمد از باره شاداب دل
[یکی جام می خواست از میگسار   نکرد ایچ رنجه دل از کارزار][16]
وزانسو سراپردهٔ شهریار   کشیدند بر دشت پیش حصار
ز بس خیمه و مرد و پردهٔ سرای   نماند ایچ بر دشت و بر کوه[17] جای

---

[1] I — چمان; VI— سپاه [2] I, IV— جهان شب شده روز گشته نهان; VI— شده روی خورشید تابان سیاه [3] I, IV— شب از [4] I, IV, VI— شده [5] Б— سور القلعة [6] I, VI— بنمود [7] VI— ازان گونه [8] I, IV, VI— ببالا برآمد [9] I, IV— سپه را بدید
[10] I, IV—доб. б.:

بدو گفت سهراب جنگ آزمای * که دل دار بر جای و رخ را بجای

[11] VI— مهر و ماه; Б—б. отсутствует. [12] I, IV— سرافراز و جنگی نبینم; VI— سرافراز و نامی نه بینم [13] I, IV— شه; Б— الملک [14] Б—поясняет: من دمائهم; VI—б. оп. [15] IV— به تندی [16] Л— б. оп.; Б—перевод б. имеется. [17] VI— بماندیم بر کوه و بر دشت

۱۲

چو خورشید گشت از جهان ناپدید — شب تیره بر دشت لشکر[1] کشید
تهمتن بیامد بنزدیک شاه — میان بستهٔ جنگ[2] و دل کینه‌خواه[3]
که دستور باشد مرا تاجور — از[4] ایدر شوم بی کلاه و کمر
ببینم که این نو جهاندار کیست — بزرگان کدامند و سالار کیست
بدو گفت کاؤس کین کار تست — که بیدار دل بادی[5] و تن درست
تهمتن یکی جامهٔ ترکوار — بپوشید و آمد دوان تا[6] حصار
بیامد چو نزدیکیِ دژ رسید — خروشیدن نوش[7] ترکان شنید
بران[8] دژ درون[9] رفت مرد دلیر — چنانچون سوی آهوان نرّه شیر[10]
چو سهراب را دید بر تخت بزم — نشسته بیک دست او ژنده رزم[11]
بدیگر چو هومان سوار دلیر — دگر بارمان نامبردار شیر
تو گفتی[12] همه تخت[13] سهراب بود — بسان یکی سرو شاداب[14] بود[15]
دو بازو بکردار ران هیون — برش چون بر پیل[16] وچهره چو خون[17]
ز ترکان[18] بگرد اندرش صد دلیر — جوان و[19] سرافراز[20] چون نره‌شیر
پرستار پنجاه با دست بند — بپیش دل افروز تخت بلند
همی یک بیک خواندند[21] آفرین — بران[22] برز و بالا و تیغ و نگین[23]

---

[1] I, IV— بر روز دامن [2] I— میان بسته بر جنگ; VI— میان بستهٔ رزم
[3] Б—далее бб. 479—482 переданы следующей фразой: جاء رستم کیکاؤس و استأذنه أن یدخل معسکر الترک علی سبیل التجسس [4] I— که; IV, VI— کز [5] IV— باشی [6] I— نهان تا; IV, VI— نهان در [7] I— خروشیدن و نوش; Б— صیاحهم علی الشرب; VI— б. оп.
[8] I, IV, VI— بدان [9] I, IV, VI— فرو [10] VI— دگر باره آن نام بردار شیر; Б—б. отсутствует. [11] VI—бб. 486 и 487 оп. [12] IV— گوئی [13] VI— گرد [14] IV— سیراب [15] Б—бб. 488—490 отсутствуют. [16] I, VI— شیر [17] IV—доб. б.:
بتن پیلوار و ببالا بلند * به بیشه در از بیم شیربر ببند
[18] VI— ز گردان [19] I, IV— یلان; VI— و оп. [20] VI—доб. و [21] I, IV— همی خواند هرکس برو [22] VI— بدان [23] Б—б. отсутствует.

همی دید رستم مر او را ز دور[1]   نشست و[2] نگه کرد مردان سور[3]
بشایسته کاری[4] برون رفت ژند   گوی دید بر سان سرو بلند
بدان لشکر اندر چنو کس نبود   بر رستم آمد بپرسید زود[5]
چه مردی بدو گفت با من بگوی   سوی روشنی آی و بنمای روی
تهمتن یکی مشت بر گردنش   بزد تیز و بر شد[6] روان از تنش
بدانجایگه خشک شد[7] ژندرزم   نشد ژنده‌رزم آنگهی سوی بزم[8]
زمانی همی بود سهراب دیر   نیامد بنزدیک او ژند[9] شیر
بپرسید[10] سهراب تا ژندرزم   کجا شد که جایش تهی شد ز بزم[11]
برفتند و دیدندش[12] افگنده خوار   برآسوده از بزم واز کارزار[13]
خروشان ازان[14] درد باز آمدند   شگفتی فرو مانده از کار ژند[15]
بسهراب گفتند شد ژندرزم   سرآمد برو[16] روز[17] پیگار و بزم[18]
چو بشنید سهراب بر جست زود   بیامد بر ژند بر سان دود
ابا چاکر و شمع و خنیاگران   بیامد ورا دید مرده چنان[19]
شگفت آمدش سخت و[20] خیره بماند   دلیران و گردنکشان را[21] بخواند

---

[1] I — همی بود رستم بدان جای دور; IV, VI — همی بود رستم بدان جا ز دور [2] I, VI — نشسته; IV — نشستن [3] VI — تور; VI — доб. б.:

یکی نامور بود دستور اوی * کجا نام او ژنده بد نامجوی

[4] Б — خرج الحاجة [5] VI — б. оп. [6] I, VI — بزد سخت و بر شد; IV — بزد تا برون شد [7] VI — سرآمد برو روز گاران; VI — سر آمدش رزم و سر آمدش بزم [8] I, IV — بیفتاد انجایگه بزم; Б — б. отсутствует. [9] I, IV — ژنده; VI — نرّه [10] I, IV — نگه کرد [11] I, IV — доб. б.:

بیامد کس و دید او را نگون * تباه و شده جانش از تن برون

VI — доб. вариант того же б. и б.:

ز کارش بگفتند سهراب را * بخود تلخ کردش خور و خواب را

[12] IV, VI — دیدند [13] Б — далее вместо перевода бб. 501—505 следует фраза: فوثب و أتى مصرع زند [14] I, IV, VI — پر از [15] VI — ز دردش دل اندر گداز آمدند [16] I, IV, VI — ورا [17] VI — رزم و [18] I — روزگاران بزم; VI — رزم وپیکار و بزم; I, IV — доб. б.:

ز کارش چو گفتند سهراب را * بر او تلخ گشتش خور و خواب را

ср. выше, прим. 11. [19] JI — گران; VI — б. оп. [20] VI — و оп. [21] VI — کندآوران را

چنین گفت کامشب نباید غنود همه‌شب همی نیزه باید بسود[1]
که گرگ اندرآمد[2] میان رمه سگ و مرد را آزمودش همه[3]
اگر یار باشد جهان آفرین چو نعل سمندم بساید زمین
ز فتراک زین برگشایم کمند بخواهم از ایرانیان[4] کین ژند
بیامد نشست از بر گاه خویش گرانمایگانرا همه خواند پیش[5]
که گر[6] کم شد از تخت من ژندرزم نیامد همی[7] سیر جانم ز بزم[8]
چو برگشت رستم بر شهریار از ایران سپه گیو بد پاسدار
بره بر گو پیلتن را بدید بزد دست و گرز از میان بر[9] کشید[10]
یکی بر خروشید چون پیل مست سپر بر سر آورد و بنمود[11] دست
بدانست رستم کز ایران سپاه بشب گیو باشد طلایه براه
بخندید و زان پس[12] فغان برکشید طلایه چو آواز رستم شنید
بیامد پیاده بنزدیک اوی چنین گفت کای مهتر جنگجوی[13]
پیاده کجا بودهٔ تیره شب تهمتن بگفتار بگشاد لب
بگفتش بگیو آن کجا کرده بود چنان شیرمردی که آزرده بود[14]

---

[1] VI— همی زنده بایدم بود; I, IV— заменяют б. двумя следующими:

بدیشان چنین گفت سهراب شیر * که ای بخردان و یلان دلیر
یک امشب شما را نباید غنود * همه شب سر نیزه باید بسود

Б—далее вместо перевода бб. 507—510 следует их сокращенный пересказ. [2] VI— آمد اندر
[3] IV— آزمود او همه; VI— دید در دمدمه [4] VI— از ایران نخواهم مگر [5] VI— پیش خویش; VI—доб. первый из двух бб., добавленных I и IV после б. 507 текста (см. прим. 1 к б. 507). [6] VI— اگر [7] IV— نیامد همان; VI— نیاید همی [8] VI—доб. б.:

بهومان بفرمود تا می خورد * غمی لشکری را همی بشکرد

[9] I— پس تیغ برّان; IV, VI— و تیغ از میان بر [10] Б—далее вместо перевода бб. 515—520 следует их краткий пересказ. [11] I, IV— بگشاد [12] I, IV— بخندید آنگه [13] I, IV— کینه جوی; VI— نیکجوی [14] I, IV—доб. б.:

برو آفرین کرد گیو گزین * که بی تو مباد اسپ و گوپال و زین

و زانجایگه رفت نزدیک شاه   ز ترکان سخن گفت وز بزمگاه[1]
ز سهراب و از برز و بالای اوی   ز بازوی و کتف دلارای اوی[2]
که هرگز ز ترکان چنین کس نخاست   بکردار سروست بالاش راست
بتوران و ایران[3] نماند بکس   تو گوئی که سام سوارست و بس
وزان مشت برگردن ژندرزم   کزان پس نیامد برزم و ببزم
بگفتند و پس رود و می خواستند   همه شب همی لشکر آراستند

۱۳

چو افگند خور سوی بالا[4] کمند   زبانه بر آمد ز[5] چرخ بلند[6]
بپوشید سهراب خفتان جنگ   نشست از بر چرمهٔ سنگ رنگ[7]
یکی تیغ هندی بچنگ اندرش[8]   یکی مغفر خسروی بر سرش[9]
کمندی بفتراک بر شست خم   خم اندر خم[10] و روی کرده دژم
بیامد یکی برز بالا[11] گزید   بجایی که ایرانیان را[12] بدید
بفرمود تا رفت پیشش هجیر   بدو گفت کژّی نباید ز تیر[13]
نشانه نباید که خم آورد   چو پیچان شود[14] زخم کم آورد[15]
بهر کار در پیشه کن راستی   چو خواهی که نگزایدت کاستی[16]

---

[1] Л— رزمگاه ; Б—далее бб. 521—526 переведены следующей фразой: و حکی له صنیعه و ما جری و باتوا ینظرون فی ترتیب أمر القتال [2] IV— بر و پای اوی ; T— بر و یال اوی ; I— вар. мисра: وزان بزم فردوس آرای اوی ; VI— бб. 522 — 526 оп. [3] I— بتوران و ایران ; IV— از ایران و توران [4] IV— گردون [5] I, IV, VI— به

[6] I, IV—перед б. 527 текста доб. б.:

چو خورشید برداشت زرّین سپر * زمانه برآورد از چرخ سر

[7] I— سیم رنگ ; IV— خوب رنگ ; VI— زرد رنگ ; T— نیل رنگ [8] I— برند اندر [9] Б— یکی تیغ هندی بر اندر برش ; VI— برند آور افگند اندر برش ; IV— افگنده اندر برش ; бб. 529 и 530 отсутствуют. [10] I, IV— بر [11] I, IV— تنند بالا ; VI— برز و بالا [12] I, IV, VI— ایران سپه را [13] IV— اکنون تو پندم پذیر [14] I, IV— سر افشان شود ; VI— سر افشان کند [15] T—б. оп. [16] VI—доб. б.:

چو تو راستی در دل آراستی * کند راست کار ترا راستی

سخن هرچه پرسم همه راست گوی   متاب از ره راستی هیچ روی[1]
[چو خواهی که یابی رهایی ز من   سرافراز باشی بهر انجمن[2]
[از ایران هر آنچت بپرسم بگوی   متاب از ره راستی هیچ روی]
سپارم بتو گنج آراسته   بیابی بسی[3] خلعت و خواسته
ور ایدون که کژّی بود رای تو   همان بند و زندان بود جای تو
هجیرش چنین داد پاسخ که شاه   سخن[4] هرچه پرسد ز ایران سپاه
بگویم همه آنچ[5] دانم بدوی   بکژّی چرا بایدم گفت وگوی[6]
بدو گفت کز تو بپرسم همه   ز گردنکشان و[7] ز شاه و رمه[8]
همه نامداران آن مرز را   چو طوس و چو کاوس و[9] گودرز را
ز بهرام و از رستم نامدار   ز هر کت[10] بپرسم بمن بر شمار
بگو کان سراپردهٔ هفت رنگ[11]   بدو اندرون[12] خیمه‌های پلنگ
بپیش اندرون[12] بسته صد ژنده پیل   یکی مهد[13] پیروزه برسان نیل
یکی برز[14] خورشید پیکر درفش   سرش ماه زرّین غلافش بنفش
بقلب سپاه اندرون جای کیست   ز گردان ایران ورا نام[15] چیست
بدو گفت کان[16] شاه ایران بود   بدرگاه او[17] پیل و شیران بود
وزانپس بدو گفت بر[18] میمنه   سواران[19] بسیار و پیل و بنه
سراپردهٔ بر[20] کشیده سپاه   رده گردش[21] اندر ز هر سو[22] سپاه

---

[1] I, IV, VI— بکژّی (VI— بلندی) مکن رای و چاره مجوی   [2] Л—бб. 536 и 537 оп.
[3] IV— ز من   [4] I, VI— ز من   [5] I, IV, VI— هرچه   [6] I, IV—доб. б.:

بگیتی به از راستی پیشه نیست * ز کژّی بتر هیچ اندیشه نیست

Л, I и IV— доб. еще б.:

نبینی جز از راستی پیشه‌ام * بکژّی نیاید خود اندیشه‌ام

VI—доб. вариант тех же бб. [7] I, IV— هم [8] Л— ز شاه رمه; Б— бб. 542, 543 и 544 отсутствуют.
[9] VI— چو کاوس و چون طوس و   [10] I— هر چت   [11] I— سراپرده از دیبهٔ رنگ رنگ; IV, VI— سراپردهٔ دیبه از رنگ رنگ   [12] VI— اندرو   [13] I— مر آن تخت; VI— وزان تخت
[14] VI— سر ز; T— زرد   [15] I— رای   [16] VI— کو   [17] I, IV, VI— که بر درگهش   [18] VI— کز
[19] Л, IV— سوارست   [20] Л— نو   [21] Л— زده گردش; VI— بگردی وی   [22] I, VI— ستاده

بگرد اندرش خیمه ز اندازه بیش   پس پشت پیلان و بالاش پیش[1]
زده پیش او[2] پیل پیکر درفش   بدر بر[3] سواران زرّینه کفش[4]
چنین گفت کان[5] طوس نوذر بود   درفشش[6] کجا پیل پیکر بود
دگر گفت[7] کان سرخ پرده سرای   سواران بسی گردش اندر بپای[8]
یکی شیر پیکر درفشی بزر[9]   درفشان یکی در[10] میانش گهر[11]
چنین گفت کان فرّ آزادگان   جهانگیر[12] گودرز کشوادگان[13]
بپرسید کان سبز پرده سرای[14]   یکی لشکری گشن پیشش بپای
یکی تخت پرمایه اندر میان   زده پیش او اختر کاویان[15]
[برو بر نشسته یکی پهلوان   ابا فرّ و با سفت و یال گوان][16]
ز هر[17] کس که بر پای پیشش بر است[18]   نشسته بیک رش سرش[19] بر تر است
یکی باره پیشش ببالای اوی   کمندی فرو هشته تا پای اوی
برو[20] هر زمان بر خروشد همی   تو گویی که در زین[21] بجوشد همی
بسی پیل[22] بر گستوان دار پیش   همی جوشد آن مرد[23] بر جای خویش
نه مردست ز ایران[24] ببالای اوی   نه بینم همی اسپ همتای اوی[25]

---

[1] I—بالا ز پیش; IV—مردانش پیش; T—شیران پیش; Б—б. отсутствует. [2] IV—یکی اژدها [3] I, IV, VI—بنزدش [4] Б—مداسات ذهبیة [5] VI—کو [6] Л—درفشی [7] I, IV, VI—بپرسید [8] VI—یکی لشکری کش به پیشش بپای [9] VI—درفش بنفش [10] I, IV—درفشان و اندر; VI—درفشان گهر در [11] VI—میان بنفش; I, IV, VI—доб. б.:

پس پشتش اندر سپاهی گران * همه نیزه داران و جوشن وران

Б этот б. имеет. [12] I, IV, VI—سپهدار [13] T—доб. бб.:

سپه کش بود گاه کینه دلیر * دو چل پور دارد چو پیل و چو شیر
کجا پیل با او نکوشد بجنگ * نه از دشت ببر و نه از کُه پلنگ

[14] Б—سرادق [15] Б—б. отсутствует. [16] Л—б. оп. [17] I, IV, VI—ازان [18] IV—درست [19] I, IV, VI—بیک سر ازو [20] I, IV—بدو; T—بخود [21] I, IV, VI—دریا [22] I, IV, VI—доб. و [23] VI—доб. و [24] I, IV, VI—بایران نه مردی [25] VI—доб. б.:

بسی پیل و برگستوان و زیبای (так!) * خروشان بدرگاه پرده‌سرای

درفشی بدید[1] اژدها پیکر[2] ست   بران نیزه بر شیر زرّین سرست[3]
چنین[4] گفت کز چین یکی نامدار[5]   بنزوّی بیامد بر شهریار[6]
بپرسید نامش ز فرّخ هجیر   بدو گفت[7] نامش ندارم بویر[8]
بدین دژ بدم من بدان[9] روزگار   کجا او بیامد بر شهریار[10]
غمی گشت سهراب را دل ازان[11]   که جایی ز رستم نیامد نشان
نشان داده بود از پدر مادرش   همی دید و[12] دیده نبد باورش[13]
همی نام جست از زبان[14] هجیر   مگر کان سخنها شود دلپذیر
نبشته بسر بر دگر گونه بود   ز فرمان نکاهد نخواهد[15] فزود
ازان پس بپرسید زان[16] مهتران   کشیده سراپرده بد[17] بر کران[18]
سواران بسیار و پیلان بپای   برآید[19] همی نالهٔ کرّنای
یکی گرگ[20] پیکر درفش از برش   برآورده از پرده[21] زرّین سرش[22]
بدو گفت کان پور[23] گودرز گیو   که خوانند[24] گردان ورا گیو نیو
ز گودرزیان مهتر و بهترست   به ایرانیان[25] بر دو بهره سرست[26]

---

[1] I, VI— درفشی بپیش; IV— درفشش بدید; T— درفشش ببین   درفشی [2] Б— وقدّامه راية تشبه الثعبان [3] VI— برست; VI—доб. бб.:

هجیر آنگهی گفت با خویشتن * که گر من نشان گو پیلتن
بگویم بدین نیک دل شیرمرد * ز رستم برآرد بناگاه گرد
ازان به نباشد که پنهان کنم * ز گردنکشان نام او بفکنم

I, IV—доб. эти же бб. после б. 569 текста. [4] I, IV— بدو [5] I, IV, VI— نیکخواه [6] I, IV, VI— بنزدیک شاه [7] I, VI— بگفتا که [8] I— ز ویر [9] VI— درین [10] I, IV—доб. бб., добавленные VI после б. 566 текста (см. прим. 3). [11] I, IV— سهراب را دل بدان; VI— سهراب ازان سرکشان [12] VI— و оп. [13] IV— یاورش [14] IV, VI— دهان [15] I, IV, VI— نه هرگز [16] I, IV, VI— کز [17] I, IV, VI— سراپردهٔ [18] Б— бб. 574—576 переданы так: ثم سایله عن صاحب سرادق آخر و راية أخرى على رأسها صورة ذئب من الذهب; VI—доб. б.:

که لعل و بنفش است پرده سرای * ز سهمش بجنبد زمینش ز جای

[19] I, IV— برآمد [20] VI— کوه [21] I, IV, VI— بابر اندر آورده [22] VI—доб. б.:

میان سراپرده تختی زده * ستاده غلامان بپیشش رده

[23] I, IV— چنین گفت کو بود; VI— چنین گفت کان پور [24] I— کجا خواند; VI— که خوانند [25] I, IV, VI— ایران سپه [26] VI— درست; T—доб. б.:

سرافراز داماد رستم بود * بایران زمین همچو او کم بود

بدو گفت زان سوی[1] تابنده شید[2] — برآید یکی پرده بینم سپید[3]

ز دیبای رومی بپیشش[4] سوار — رده برکشیده فزون از هزار

پیاده سپردار و نیزه‌وران[5] — شده انجمن لشکری[6] بی کران

نشسته سپهدار بر تخت عاج — نهاده بران عاج کرسی ساج[7]

ز هودج[8] فرو هشته دیبا جلیل — غلام ایستاده رده خیل خیل

بر خیمه نزدیک[9] پرده سرای — بدهلیز چندی پیاده بپای[10]

بدو[11] گفت کورا فریبرز خوان — که فرزند شاهست و تاج گوان[12]

بپرسید کان سرخ[13] پرده سرای — بدهلیز چندی پیاده[14] بپای[15]

بگرد[16] اندرش سرخ و زرد و بنفش — ز هر گونهٔ برکشیده درفش

درفشی پس پشت پیکر گراز — سرش ماه زرّین[17] و بالا دراز

چنین گفت کورا گرازست نام — که در[18] جنگ شیران ندارد[19] لگام

هشیوار و[20] ز تخمهٔ گیوگان[21] — که بر درد و سختی نگردد ژگان[22]

نشان پدر جست و[23] با او نگفت — همی داشت آن راستی در نهفت

تو گیتی[24] چه سازی که خود ساختست — جهاندار ازین کار[25] پرداختست[26]

---

[1] I, IV, VI—ازان سو که [2] VI—تابان برست [3] VI—چو خورشید تابان برو افسرست [4] I, IV—و پیشش [5] Б—اصحاب ترسة و رماح [6] VI—لشکر [7] I, IV—برو افسرست کرسی عاج ساج; VI—نهاده بر عاج از منگ تاج; Б—бб. 582 и 583 отсутствуют, далее фраза: فی اوصاف ذکرها المؤلف [8] I, IV, VI—پرده [9] I, IV—بر خیمه در پیش; VI—زده خیمه بر پیش [10] I, IV—یکی ماه پیکر درفشی بپای; VI—б. стоит после б. 587 текста. [11] I—چنین [12] VI—бб. 585 и 586 текста оп.; I, IV—доб. б.:

چنین گفت سهراب کز بهر شاه * بپایند پیشش مهان با کلاه

VI—доб. б.:

زده خیمه در پیش پرده سرای * بدهلیز چندی ستاده بپای

[13] VI—ازان زرد [14] VI—درفشی درخشان بپیشش; I, IV, VI—بدهلیز چندی ستاده [15] Б—бб. 587—588 переданы фразой: ثم سایله عن سرادق آخر [16] VI—یکی [17] I, T—سیمین [18] I—از [19] I—نپیچد; VI—گذارد [20] VI—و оп. [21] IV—کاوگان [22] Л—ببندد میان; IV—نگردد ز جان; VI—که در رنج و سختیش باشد توان; Б—б. отсутствует. [23] Л, I—و оп. [24] I, IV, VI—جهانرا [25] VI—گونه [26] Б—бб. 592 и 593 отсутствуют.

زمانه نبشته دگرگونه داشت   چنان کو گذارد بباید گذاشت[1]
دگر باره پرسید ازان سرفراز   ازان کش بدیدار او بد نیاز[2]
ازان پردهٔ سبز و مرد[3] بلند   وزان اسپ و آن تاب داده[4] کمند
ازان پس هجیر سپهبدش گفت[5]   که از تو سخنرا چه باید[6] نهفت
گر از نام چینی بمانم[7] همی   ازان است کورا ندانم همی
بدو گفت سهراب کین نیست داد   ز رستم نکردی سخن هیچ یاد
کسی کو بود پهلوان جهان   میان سپه در[8] نماند[9] نهان[10]
تو گفتی که بر[11] لشکر او مهترست   نگهبان هر مرز و هر کشورست[12]
چنین داد پاسخ مر اورا هجیر   که شاید بدن کان گو شیرگیر
کنون رفته باشد بزابلستان   که هنگام بزمست در[13] گلستان
بدو گفت سهراب کین خود مگوی[14]   که دارد سپهبد سوی جنگ روی[15]
برامش نشیند جهان پهلوان   برو[16] بر بخندند پیر و جوان
مرا با تو امروز پیمان یکیست   بگوییم و گفتار ما[17] اندکیست[18]
اگر پهلوان را نمایی بمن   سرافراز باشی بهر انجمن

---

[1] I, IV—доб. б.:

چو دل برنهی بر سرای سپنج * همه زهر پیش آرد و درد و رنج

VI— доб. вариант того же б. [2] Б— бб. 594 и 595 передает следующим образом: ثم عاود سهراب السؤال لما فی نفسه من السید الذی کان مشوقا الیه، و مرفرفا بجناح قبله علیه، فسایله ثانیاً عن السرداق الذی کان فی نفس الأمر سرادق ابیه رستم و قال: قل لی لمن ذلک السرداق الأخضر؟ ومن ذلک الرجل الطویل الذی هو عنده [3] I, VI— اسپ [4] I, VI— مرد و آن تاب داده; IV— اسپ و آن خم داده [5] VI— ازان پس مر او را سپهبد بگفت [6] VI— نباید [7] Л— ذام جویی بماذم; I— ذام چینی ندانم [8] Л— میان بسته دارد [9] IV— نگردد [10] VI— نشان [11] I, IV— در [12] T—доб. бб.:

برزمی که کاؤس لشکر کشد * به پیل دمان تخت و افسر کشد
جهان پهلوان بایدش پیش رو * چو بر خیزد از دشت آوای غو

[13] Л— بزمست بر; VI— اشکوفه و [14] I, VI— نگوی; Б— ما هذا الکلم [15] I, IV—доб. б.:

ز هرسو بمهر جهاندار شاه * بیایند نزدش مهان با کلاه

[16] I, IV, VI— برین [17] I, IV— بگویم که گفتار من; VI— کنون رفت و پیمان من
[18] Б— б. отсутствует.

ترا بی نیازی دهم در جهان   گشاده کنم گنجهای نهان[1]
ور ایدون که این راز داری ز من   گشاده بپوشی بمن[2] بر سخن
سرترا نخواهد همی تن بجای   دگر تا کدامین به آیدت رای[3]
نبینی که موبد بخسرو چه گفت   بدانگه که بگشاد راز از[4] نهفت[5]
سخن گفت[6] ناگفته[7] چون گوهرست   کجا نابسوده بسنگ[8] اندرست
چو از[9] بند و پیوند یابد رها   درخشنده[10] مهری بود بی بها[11]
چنین داد پاسخ هجیرش که شاه   چو سیر آید از مهر[12] وز تاج و گاه
نبرد کسی جوید[13] اندر جهان   که او ژنده پیل اندر آرد ز جان[14]
کسی را[15] که رستم بود هم نبرد   سرش ز آسمان اندر آید[16] بگرد[17]
تنش زور دارد بصد زورمند   سرش برترست از درخت بلند[18]
چنو خشم گیرد بروز نبرد   چه هم‌رزم او ژنده[19] پیل و چه مرد[20]
[هم‌آورد او بر زمین پیل نیست   چو گرد پی رخش[21] او نیل نیست][22]
بدو گفت سهراب از[23] آزادگان   سیه بخت گودرز کشوادگان
چرا چون ترا[24] خواند باید پسر   بدین زور و این دانش و این هنر

---

[1] I — میان مهان سرافراز گردی [2] I, IV, VI — ز من [3] I, IV, VI — میانجی کن اکنون بدین هر دو رای [4] IV — از оп. [5] Б — бб. 610—612 отсутствуют. [6] Л, VI — گفته [7] IV — ناسفته [8] VI — ببند [9] VI — چو آن [10] I — چو رخشنده؛ IV — که رخشنده [11] Л — نابها [12] VI — شهر [13] I — خواهد [14] Л — کی از ابر پیل آورد در دهان؛ IV — که از ابر و پیل اندر آرد زمان؛ I, VI — نهان؛ I, IV, VI — доб. б.:
به زخم سر گرز سندان شکن * برآرد دمار از دو صد انجمن
[15] VI — یکی را [16] I, IV, VI — آرد [17] Л — доб. б.:
نخواهم که با او بصحرا بود * هم آورد او کوه خارا بود
I, IV — доб. вар. б. после б. 617 текста; Б — бб. 615—617 передает следующей фразой: وبحجم الليث الكاشر عن مكافحته [18] I, IV — б. стоит после б. 618 текста; VI — б. оп. [19] IV — بچنگش چه شیرو چه؛ VI — به پیشش چه اسب و چه؛ I — б. оп. [20] I — доб. б:
نخواهم که با او بصحرا بود * هم آورد اگر سنگ خارا بود
(см. выше, прим. 17). [21] I, IV — اسپ [22] I, IV — б. стоит после 616 б. текста; VI — б. оп. [23] IV, VI — از оп. [24] I, IV — کجا چون ترا؛ VI — که همچون تویی

تو مردان[1] جنگی کجا دیدهٔ | که بانگ پی اسپ[2] نشنیدهٔ
که چندین ز رستم سخن بایدت[3] | زبان بر ستودنش بگشایدت[4]
از آتش[5] ترا بیم چندان بود | که دریا بآرام خندان[6] بود
چو دریای سبز[7] اندر آید زجای | ندارد دم آتش تیز پای[8]
سر تیرگی اندر آید بخواب[9] | چو تیغ از میان[10] برکشد آفتاب
بدل گفت پس[11] کاردیده هجیر | که گر من نشان گو شیرگیر
بگویم بدین ترک پا[12] زور دست | چنین یال و این خسروانی نشست
ز لشکر کند جنگ او ز[13] انجمن | بر انگیزد این بارهٔ پیلتن
برین[14] زور و این کتف و این یال اوی[15] | شود کشته رستم بچنگال اوی[16]
از ایران نیاید[17] کسی کینه خواه | بگیرد سر تخت[18] کاوس شاه
چنین گفت موبد که مردن[19] بنام | به از زنده دشمن بدو[20] شادکام[21]
اگر من شوم کشته بر دست اوی | نگردد[22] سیه روز چون آب جوی[23]

---

[1] VI — شیران [2] VI — که آواز روباه [3] I, IV, VI и T — بر زبان [4] I, IV, VI и T — برانی ستایی ورا هر زمان; Л, VI — доб. б.:

ارش بینم آنگاه آیدت یاد * که دریا خروشان نگردد ز باد

[5] Л — آبش [6] I, IV, VI и T — جنبان [7] VI — دریا بموج [8] I, IV — б. оп.; Б — б. отсутствует. (ср. б. 357 текста). [9] IV — ز خواب [10] I, VI и T — تیغ تبش; IV — تیغ نفس [11] VI — تا [12] I, IV — و این [13] I, IV, VI — جنگجوی [14] I, VI — بدین [15] Л — برین گونه کتف و بر و یال او [16] Б — б. 629 отсутствует; I, IV — доб. б.:

از ایران نیاید کسی جنگجوی * که اوی اندر آرد ابا او بروی

VI — текст б. искажен; T — доб. вариант того же б. [17] I, IV — چو ز ایران نباشد [18] I — سرگاه [19] VI — خسرو [20] IV — بدو [21] VI — به از زندگانی و دشمن بکام [22] IV — بگردد [23] I — آب در تیره جوی; T — доб. бб.:

چو من هست گودرز را سالخورد * دگر پور هفتاد و شش شیر مرد
چو گیو جهانگیر لشکر شکن * که باشد بهر جا سر انجمن
چو بهرام و رهام گردن فراز * چو شیدوش شیر اوژن رزمساز
پس از مرگ من مهربانی کنند * ز دشمن بکین جانستانی کنند

I, IV — доб. здесь первый б. по T и четвертый б. после б. 633 текста; VI — доб. первый б. и вариант четвертого по T; Б — эти бб. отсутствуют.

چو گودرز و[1] هفتاد پور گزین — همه پهلوانان[2] با آفرین[3]
نباشد بایران تن من[4] مباد — چنین دارم از موبد پاک یاد
که چون برکشد[5] از چمن[6] بیخ سرو — سزد گر گیارا نبوید[7] تذرو
بسهراب گفت این چه[8] آشفتنست — همه با من از رستمت گفتنست[9]
نباید ترا جست با او نبرد — برآرد به آوردگاه از تو گرد[10]
همی پیلتن را نخواهی شکست — همانا که[11] آسان نیاید بدست

۱۴

چو بشنید این گفتهای[12] درشت[13] — نهان کرد ازو روی و[14] بنمود پشت[15]
ز بالا زدش تند یک پشت دست — بیفگند و[16] آمد بجای نشست[17]

[1] Л, I — و оп. [2] I, IV, VI — نامداران [3] I, IV — доб. б. (см. прим. 23 к б. 632); VI — б. оп. [4] VI — تنم در بایران [5] I, VI — برکشم; IV — برکند [6] I, VI — زمین [7] IV, VI — ببوید [8] VI — آنچه [9] VI — доб. бб.:

چرا باید این کینه آراستن * بیهوده چیزی ز من خواستن
بدین کینه خواهی بریدن سرم * که آگاهیٔ آن نباشد برم
بهانه نباید بخون ریختن * چه باید کنون حجت انگیختن

[10] I, IV — б. оп.; VI — б. 637 стоит после б. 638 текста. [11] I, VI и Т — همانا کت [12] I, IV, VI — گفتارهای [13] I, IV — نهفت [14] VI — سر پردلان زود [15] I, IV — چیزی نگفت; I, IV — доб. б.:

عجب ماند ازان گفتهای درشت * سر پردلان زود بنمود پشت

VI — доб. б.:

نهان کرد ازو روی و چیزی نگفت * عجب ماند ازان گفتهای نهفت

после которого доб. б., добавленный в рук. I и IV. [16] I, IV, VI — بیفگندش [17] Б — б. отсутствует; I, IV, VI — доб. бб.:

بسی کرد اندیشهای دراز * ز هرگونهٔ کرد پیگار ساز
ببست از پی کینه آنگه کمر * نهاد از سر سروری تاج زر

بپوشید خفتان و بر سر نهاد ‏ یکی خود چینی[1] بکردار باد[2]
ز تندی بجوش آمدش خون برگ[3] ‏ نشست از بر بارهٔ تیزتگ[4]
خروشید و بگرفت نیزه[5] بدست ‏ به آوردگه رفت چون پیل مست[6]
کس از نامداران ایران سپاه ‏ نیارست کردن بدو در نگاه[7]
ز پای و رکیب و ز دست و عنان ‏ ز بازوی و ز[8] آب داده سنان
ازان پس دلیران شدند انجمن ‏ بگفتند کاینت[9] گو پیلتن
نشاید نگه کردن آسان بدوی ‏ که یارد شدن پیش[10] او جنگجوی
ازان پس خروشید سهراب گرد ‏ همی شاه کاوس را بر[11] شمرد
چنین[12] گفت با[13] شاه آزاد مرد ‏ که چون[14] است کارت بدشت نبرد
چرا کردهٔ نام کاوس کی ‏ که در جنگ نه تاو داری نه پی[15]
تنت را برین نیزه بریان[16] کنم ‏ ستاره بدین کار گریان[17] کنم
یکی سخت سوگند خوردم ببزم ‏ بدان[18] شب کجا کشته شد ژند رزم
کز ایران نمانم[19] یکی نیزه دار ‏ کنم زنده کاوس کی را بدار

---

[1] Б—خوذة ترکیة [2] I, IV, VI—

زره را و خفتان بپوشید شاد * یکی ترک رومی بسر بر نهاد

I, IV—доб. б.:

گرفتش سنان و کمان و کمند * گران گرز را پهلوی دیو بند

VI—доб. вариант того же б. [3] I—خون ز رگ; VI—خون بروی [4] VI—تیزپوی [5] Б—رمح [6] VI—چو کوه روان اسپش از جای جست; I, VI—обратный порядок мисра; I, IV, VI и T—доб. бб.:

برون آمد و رای ناورد کرد * برآورد بر چهرهٔ ماه گرد
وزان پس دمان شد بپرده‌سرای * بنیزه برآورد بالا ز جای
بکردار گوران ز چنگال شیر * رمیدند ازو سروران دلیر

[7] I—برو در; IV—بر; برو; VI—б. оп.; Б—бб. 644—655 отсутствуют. [8] I, IV, VI—و آن [9] IV—کاینست [10] VI—نزد [11] VI—کاوس باید [12] VI—بدو [13] I, IV, VI—کای [14] I, IV, VI и T—چه گونه [15] I, IV, VI—کی در جنگ شیران نداری تو پی [16] I, IV—بدین نیزه [17] I, IV, VI—سپاه ترا جمله پیچان; VI—بدین چون منت سخت پیچان; چون منت پیچان [18] I—دران; VI—بدین [19] VI—نه بینم

که داری از ایرانیان تیزچنگ   که پیش من آید بهنگام[1] جنگ
همی گفت و می بود[2] جوشان بسی[3]   از ایران ندادند پاسخ کسی[4]
خروشان بیامد بپرده سرای   بنیزه در آورد بالا ز جای[5]
خم آورد زان پس[6] سنان کرد سیخ[7]   بزد نیزه[8] برکند هفتاد[9] میخ
سراپرده یک بهره[10] آمد ز پای[11]   ز هر سو برآمد دم کرّنای
رمید آن دلاور سپاه دلیر   بکردار گوران ز چنگال شیر[12]
غمی گشت کاؤس و آواز داد   کزین[13] نامداران فرّخ نژاد[14]
یکی نزد رستم برید آگهی   کزین ترک شد مغز گردان[15] تهی
ندارم سواری ورا هم نبرد   از ایران نیارد کس این کار کرد
بشد طوس و پیغام کاوس برد   شنیده سخن پیش[16] او برشمرد
بدو گفت رستم که هر[17] شهریار   که کردی مرا ناگهان خواستار
گهی گنج[18] بودی گهی ساز بزم   ندیدم ز کاؤس جز رنج رزم
بفرمود تا رخش را زین کنند   سواران بروها پر از چین کنند
ز خیمه نگه کرد رستم بدشت   زره گیو را دید کاندر گذشت[19]
نهاد از بر رخش رخشنده زین   همی گفت گرگین که بشتاب هین
همی بست بر باره[20] رهّام تنگ   ببر گستوان[21] بر زده[22] طوس چنگ
همی این بدان آن بدین گفت زود   تهمتن چو از خیمه[23] آوا شنود

---

1 I, IV, VI— بدین دشت   2 I, IV, VI— بگفت وهمی بود   3 I, VI— خاموش بس; T— خامش بسی   4 I, VI— نداد ایچ پاسخش کس   5 I, IV, VI—б. оп.; Б—бб. 656—659 переводит: ورکض نحو سرادق کیکاوس فقوّضه برمحه وتفرّق عنه من کان هناک من العسکر تفرّق الیعافیر لصولة الضیغم الهصور و لم یقدر أحد شجعان ذلک العسکر علی مقاومته   6 I, IV, VI и T— پشت   7 I, IV, VI и T— سنان ستیغ   8 I, VI— بزد تند و; IV— بزد گرد   9 I, IV— هشتاد   10 VI— نیمه   11 Л, I— آمد بپای; IV— کندش زجای   12 I, IV, VI—б. оп.   13 I, IV, VI и T— که ای   14 VI— خسرو نژاد; Б—бб. 660—662 передает так: فعظم ذلک علی کیکاؤس فأنفذ طوسا الی رستم لیخبره بصنیع سهراب، و یستنهضه الیه و یستعجله   15 Л, IV— ترکان   16 VI— نزد   17 VI— ای   18 I, VI и T— جنگ; IV— رزم   19 Б—бб. 667—668 переданы следующим образом: وأمر عسکره بالرکوب و جعل جرجین یقال له: عجل   20 I, VI— با لرزه; IV— با گرز   21 VI— که بر گستوان   22 I, IV— در زده   23 I, VI— پرده

بدل[1] گفت کین کار[2] آهرمنست   نه این رستخیز از پی یک تنست[3]
بزد دست و پوشید ببر بیان   ببست آن کیانی کمر بر میان
نشست از بر رخش و بگرفت راه   زواره نگهبان گاه و سپاه[4]
درفشش[5] ببردند با او بهم   همی رفت پرخاشجوی و دژم
چو سهراب را دید با[6] یال و شاخ   برش چون بر سام جنگی فراخ
بدو گفت از ایدر بیکسو شویم   بآوردگه هردو همرو[7] شویم[8]
بمالید سهراب کف را بکف   بآوردگه[9] رفت از پیش صف[10]
برستم چنین گفت[11] کاندر گذشت   ز من جنگ و پیگار سوی تو گشت[12]
از ایران نخواهی دگر یار[13] کس   چو من با تو باشم[14] بآورد بس
به آوردگه بر ترا[15] جای نیست   ترا خود بیک مشت من پای نیست[16]
ببالا بلندی و با[17] کتف و یال   ستم یافت بالت[18] ز بسیار سال
نگه کرد رستم بدان سرفراز   بدان چنگ و یال[19] و رکیب دراز
بدو گفت نرم ای جوان مرد گرم[20]   زمین سرد و خشک و سخن[21] گرم و نرم[22]
بپیری بسی دیدم آوردگاه   بسی بر زمین پست کردم سپاه
تبه شد بسی دیو در جنگ[23] من   ندیدم بدان سو[24] که بودم[25] شکن

---

[1] VI — چنین [2] I, IV, VI — کین رزم [3] Б — б. отсутствует. [4] I, IV, VI—доб. б.:

بدو گفت از ایدر مرو پیشتر * بمن دار گوش از یلان بیشتر

Б—соответственно переводит: و أوصی أخاه زواره بألا یبرح مکانه، ویحفظ ماوراءه [5] I— درفشی [6] IV— و آن [7] I, IV— بر آوردگه بر پی آهو [8] VI—

بگفت او برستم برو تا رویم * بیکجایگه هر دو مرد گویم

б. стоит после б. 677 текста. [9] I, IV— بر آورد گه [10] VI— براورد گرد از میان دو صف [11] I, IV— بدو گفت سهراب [12] I— ز من ترس و تیمار سوی تو گشت; VI—б. оп.; I, IV, VI—доб. б.:

بگفت او برستم برو تا رویم * بیکجای هردو دو مرد گویم

[13] I, IV— نخواهی همی یار; VI— ز یاری نخواهیم [14] I, IV, VI— باشم و تو [15] Л— مرمرا [16] VI— б. 680 стоит после б. 681 текста. [17] VI— بر [18] IV— سالت [19] I, VI— سفت و جنگ; IV— یال چنگ [20] I, VI— نرم [21] I, IV, VI и T — هوا [22] VI— نرم و گرم [23] I— بر دست; VI— در دست [24] I— ندیدم بسویی; IV— نرفتم بسویی [25] I, VI— دیدم

نگه کن مرا گر ببینی[1] بجنگ — اگر زنده مانی مترس از نهنگ
مرا دید در جنگ دریا و کوه — که با نامداران توران گروه
چه کردم ستاره گوای منست — بمردی جهان زیر پای منست[2]
بدو گفت کز تو بپرسم سخن — همه راستی باید افگند بن
من ایدون گمانم که تو رستمی — گر از[3] تخمهٔ نامور نیرمی
چنین داد پاسخ که رستم نیم — هم از تخمهٔ سام نیرم نیم
که او پهلوانست و[4] من کهترم[5] — نه با تخت و گاهم نه با افسرم
از امید سهراب شد ناامید — برو[6] تیره شد روی روز[7] سپید

۱۵

به آوردگه رفت[8] نیزه بکفت[9] — همی ماند از گفت مادر شگفت
یکی تنگ میدان فرو ساختند — بکوتاه نیزه[10] همی تاختند[11]
نماند ایچ بر[12] نیزه[13] بند و سنان — بچپ باز بردند هر دو عنان
بشمشیر هندی بر آویختند — همی ز آهن آتش فرو ریختند[14]
بزخم اندرون تیغ[15] شد ریز ریز — چه زخمی[16] که پیدا کند رستخیز
گرفتند زان پس عمود گران — غمی گشت بازوی کند آوران[17]
ز نیرو[18] عمود اندر آورد خم[19] — دمان[20] باد پایان و[21] گردان دژم
ز اسپان فرو ریخت برگستوان[22] — زره پاره شد بر[23] میان گوان

---

1 I, IV— تا ببینی; IV— تا نه بینی 2 I, IV, VI—доб. б.:
چو آمد ز رستم چنین گفتگوی * بجنبید سهراب را دل بدوی
3 I— که از; IV— هم از; VI— وزان 4 VI— و оп. 5 Б— هوا البهلوان و انا الغلام 6 IV— بدو 7 VI— زرد و 8 I, IV, VI— доб. و 9 I, IV, VI— گرفت 10 VI— بکوپال و نیزه
11 I, IV— داختند; T— تاختند; VI—доб. бб.:
ببستند پیمان که از هر دو روی * بیاری نباید کسی کینه جوی
بکردند تدبیر با هم نبرد * نشد هیچ ازیشان یکی روی زرد
12 I, IV, VI— پا 13 Б—соответственно: رمح 14 I — б. 697 следует после б. 698 текста.
15 VI— تیر 16 IV, VI— رزمی 17 T— همی کوفتند آن برین این بران
18 VI— ز تیر و 19 T— آمد بخم 20 I— چمان; IV— دوان; VI— جهان 21 VI— و оп.
22 Б—соответственно: التجافیف 23 VI— در

فرو ماند اسپ و دلاور ز کار[1] | یکی را نبد چنگ و بازو بکار[2]
تن از خوی پر آب و همه کام[3] خاک | زبان گشته از تشنگی چاک چاک
یک از یکدگر ایستادند[4] دور | پر از درد باب[5] و پر از رنج[6] پور
جهانا شگفتی ز[7] کردار تست | هم از تو شکسته هم از تو[8] درست
ازین دو یکی را نجنبید مهر | خرد دور بد مهر ننمود چهر
همی بچّه را باز داند ستور[9] | چه ماهی بدریا چه در دشت گور
نداند همی مردم از رنج و آز[10] | یکی دشمنی را[11] ز فرزند باز
همی گفت رستم که هرگز نهنگ | ندیدم که آید بدین سان بجنگ
مرا خوار شد جنگ[12] دیو سپید | ز مردی شد امروز دل ناامید
جوانی چنین ناسپرده[13] جهان | نه گردی نه نام آوری از مهان[14]
بسیری رسانیدم از روزگار | دو لشکر نظاره بدین کارزار
چو آسوده شد بارهٔ هر دو مرد | ز آورد و ز بند و ننگ و[15] نبرد
بزه بر نهادند هردو کمان | جوانه همان سالخورده همان[16]
زره بود و خفتان و ببر بیان | ز کلک و ز پیکانش نامد[17] زیان
غمی شد دل هر دو از یکدگر | گرفتند هر دو دوال کمر
تهمتن که گر[18] دست بردی[19] بسنگ | بکندی ز کوه سیه روز[20] جنگ[21]

---

[1] Так в VI; Л, I, IV — اسپ دلاور سوار [2] T — دست و بازوش یار; I, IV, VI — دست بازو بکار [3] T — دهان پر ز [4] I — یک از دیگران استادند; IV — یک از دیگر استاده هردو ز; VI — یکی از دگر ماند آنگاه [5] Л — تاب باب; VI — د دتاب [6] Л — درد [7] I, IV — شگفتا که; VI — شگفته که [8] I — شکسته هم از تو هم از پور; VI — شکسته هم از تو شکسته [9] VI — ماند ز دور [10] I, IV, VI — رنج آز [11] VI — همی دشمنان را [12] IV — رزم [13] I, IV, VI — ز دست یکی [14] Б — бб. 711 и 712 отсутствуют. [15] I — ز آورد و جنگ و زننگ و; IV — بآوردگه تنگ‌تر شد; VI — ز آورد و از جنگ و ننگ [16] Л — جوان و مهان سالخورده گوان; Л — доб. б.:

ز تیر و ز پیکان هوا تیره گشت * جهان از شگفتی همی خیره گشت

[17] I, IV — ز کلک و ز پیکان نیامد; VI — ز تیر و ز پیکار مانده [18] I, IV — اگر [19] I — کردی [20] I — سیه سنگ را روز; IV, VI — ز خاره بسی روز [21] VI — بکندی ز سنگی سیه بی درنگ

14—2434

کمربند سهراب را چاره کرد[1] / که بر[2] زین بجنباند اندر نبرد
میان جوان را[3] نبود آگهی / بماند از هنر دست رستم تهی[4]
دو شیر اوژن از جنگ سیر آمدند / همه[5] خسته و گشته[6] دیر آمدند[7]
دگر باره سهراب گرز گران / ز زین بر کشید و بیفشارد ران[8]
بزد گرز و آورد کتفش بدرد / بپیچید و[9] درد از دلیری بخورد[10]
بخندید سهراب و گفت ای سوار / بزخم دلیران[11] نهٔ پایدار
برزم اندرون[12] رخش گویی خرست / دو دست سوار از همه بترست[13]
اگرچه گوی سرو بالا بود / جوانی کند پیر کانا[14] بود[15]
بسستی[16] رسید این[17] ازان آن ازین / چنان تنگ شد بر دلیران زمین
که از یکدگر روی برگاشتند / دل و جان باندوه[18] بگذاشتند
تهمتن بتوران سپه شد بجنگ / بدانسان[19] که نخچیر بیند پلنگ
میان سپاه اندر آمد چو گرگ[20] / پراگنده گشت آن سپاه بزرگ[21]
عنان را به پیچید سهراب گرد / بایرانیان بر یکی حمله برد[22]
بزد خویشتن را بایران سپاه[23] / ز گرزش[24] بسی نامور شد تباه[25]
دل رستم اندیشهٔ کرد بد / که کاؤس را بی گمان بد رسد

---

[1] Б— و هو آخذ بمعاقد سهراب [2] I, VI— از ; IV— در [3] I— کمر بند اورا
[4] Т—доб. б.:
فرو داشت دست از کمربند اوی * شگفتی فرو ماند از بند اوی
[5] I, IV— همی ; VI— غمی ; T— تبه [6] I, VI, T— گشته و خسته [7] Б—б. отсутствует. [8] Б— ثم إن سهرب أخرج جرزه من حلقة سرجه [9] VI— و оп. [10] Б—передает мисра так: فتألم منه رستم
[11] I— سواران [12] I— بزخم اندرون ; VI— بزیر اندرون
[13] IV— بددرست ; Б—б. отсутствует. [14] IV— دانا ; VI— رسوا [15] VI—доб. б.:
مرا رحمتی آمد از تو بدل * که از خونت آغشته گشتست گل
[16] Л— بمستی ; VI— بسیری ; T— بپستی [17] VI— رسیدی [18] VI— پراندیشه
[19] I, IV— برانسان [20] I— گرد [21] I— گشتند آن سپاه بزرگ ; IV— گشتند خرد و بزرگ ; I—б. 729 стоит после б. 731 текста. [22] I, IV—
بایران سپه رفت سهراب گرد * عنان بارهٔ تیزتگ را سپرد
VI—б. оп. [23] I, IV— بر ایران سپاه [24] VI— بدستش [25] VI—бб. 729—731 оп.

ازین پرهنر ترک نو خاسته / بخفتان بر و بازو آراسته[1]
بلشکرگه خویش تازید زود / که اندیشهٔ دل بدان گونه بود[2]
میان سپه دید سهراب را / چو می[3] لعل کرده بخون آب را
سر نیزه پر خون و خفتان و[4] دست / تو گفتی ز نخچیر گشتست[5] مست
غمی[6] گشت رستم چو او را بدید / خروشی چو شیر ژیان برکشید
بدو گفت کای ترک[7] خونخواره مرد / از ایران سپه جنگ با تو که کرد
چرا دست یازی بسوی[8] همه / چو گرگ آمدی در میان رمه
بدو گفت سهراب توران سپاه / ازین رزم بودند بر[9] بی گناه
تو آهنگ کردی بدیشان نخست / کسی با تو پیگار و کینه نجست
بدو گفت رستم که شد تیره روز / چه پیدا کند تیغ گیتی فروز[10]
برین[11] دشت هم دار و هم منبرست / که روشن جهان[12] زیر تیغ اندرست
گر[13] ایدون که شمشیر با بوی شیر / چنین آشنا شد تو[14] هرگز ممیر
بگردیم شبگیر[15] با تیغ کین / برو[16] تا چه خواهد[17] جهان آفرین

۱۶

برفتند و روی هوا[18] تیره گشت / ز سهراب گردون همی خیره گشت[19]
تو گفتی ز جنگش سرشت[20] آسمان / نیارامد[21] از تاختن یک زمان
وگر[22] باره زیر اندرش آهنست / شگفتی روانست و رویین تنست

---

1 Б—б. передан так: علی ید سهراب 2 Б— бб. 734—737 переданы следующей фразой: فرجع و صاح علیه صیحة 3 I, IV, VI— زمین 4 VI— و оп. 5 T— چو شیری که گیرد ز نخچیر 6 T— دژم 7 I, VI— تیز 8 IV, VI— با من نسودی; I— بر خون نشستی 9 I, IV, VI— دورند و هم 10 Б—второе мисра б. 742 и бб. 743—745 пересказаны следующим образом: فلیرجع کل واحد منا الی معسکره ثم نعود اذا أصبحنا 11 VI— بدین 12 I, IV, VI— روان 13 T— بازو بشمشیر و تیر 14 VI— که 15 VI— شمشیر 16 I, IV— تو رو; VI— تو شو 17 VI— خواهی 18 I — وهر دو هوا 19 Б— бб. 746—749 не переводит, ограничиваясь переводом первого слова б. 745: فرجعا (برفتند нашего текста). 20 I— سرشتش ز جنگ 21 I, IV, VI— نیاساید 22 IV, VI— دگر

شب تیره آمد سوی لشکرش / میان سوده از جنگ[1] و از خنجرش[2]
بهومان چنین گفت[3] کامروز هور / برآمد جهان کرد پر جنگ و شور[4]
شما را چه کرد آن[5] سوار دلیر / که یال یلان داشت و آهنگ شیر[6]
بدو گفت هومان که فرمان شاه / چنان بد کز ایدر نجنبد سپاه
همه کار ما سخت ناساز بود / باورد گشتن چه آغاز بود[7]
بیامد یکی مرد پرخاشجوی / برین[8] لشکر گشن بنهاد روی
تو گفتی ز مستی کنون خاستست / وگر جنگ با یکتن[9] آراستست[10]
چنین گفت سهراب کو[11] زین سپاه / نکرد از دلیران کسی را تباه
از ایرانیان من بسی کشته ام / زمین را بخون و گل[12] آغشته ام[13]

---

[1] VI— بیاسود از رنج [2] I, IV, VI— آهن برش [3] VI— چنین گفت سهراب [4] I, IV, VI— گشت پر شرّ و شور ; Б—содержание бб. 750—758 передано следующей фразой: فحکی سهراب لهومان ما جری بینه و بین رستم
[5] I, IV, VI— بسر زان [6] I, IV, VI— وچنگال شیر ; I—доб. бб.:

چه آمد شما را چه گفت و چه کرد * که او بود هم زور من در نبرد
چه کرد او ابا لشکرم سربسر * که چون او ندانم بگیتی دگر
یکی پیر مردست برسان شیر * نگردد ز پیکار و ز جنگ سیر
ندانم بگرد جهان سربسر * که بندد گه کینه چون او کمر

VI—доб. те же бб. в таком порядке: 2, 1, 3 и 4; IV—доб. те же бб. в таком порядке: 2, 3, 4 и 1.
[7] I, IV— باورد بر گشتن آغاز بود ; VI— باورد گشتن کزان باز بود ; T— باورد گه گشتن آغاز بود [8] I, IV, VI— بدین [9] VI— نه او جنگ با کین [10] I и T—доб. бб.:

ز هر سو پراگند گرد نبرد * ز لشکرگه ما بسی کشت مرد
وزان پس بدان لشکر خویش روی * نهاد و همی رفت در پویه پوی

[11] VI— گر [12] Л— و оп.; T— چون گل [13] I—доб. бб.:

اگر شیر پیش آمدی بی گمان * نرستی چنین دان ز گرز گران
وزین بر شما جز نظاره نبود * [ولیکن نیامد کسی خود چه سود]

IV, VI—доб. варианты тех же бб., после которых добавляют бб. (VI—их варианты):

بپیشم چه شیر و پلنگ و هژبر * بپیکان فرو آرم آهو ز ابر

کنون خوان همی[1] باید آراستن   بباید بمی[2] غم ز دل کاستن
وزان[3] روی رستم سپه را بدید   سخن راند[4] با گیو و گفت و[5] شنید[6]
که امروز سهراب رزم آزمای[7]   چگونه بجنگ اندر آورد پای
چنین گفت با رستم گرد گیو   کزین[8] گونه هرگز ندیدیم نیو[9]
بیامد دمان تا بقلب[10] سپاه   ز لشکر بر طوس شد کینه خواه
که او بود بر زین و نیزه بدست   چو گرگین فرود آمد او[11] برنشست
بیامد چو با نیزه او را بدید   بکردار شیر ژیان بردمید[12]
عمودی خمیده بزد بر برش[13]   زنیرو بیفتاد ترگ[14] از سرش[15]
نتابید با او[16] بتابید[17] روی   شدند از[18] دلیران بسی[19] جنگ جوی
ز گردان کسی مایهٔ[20] او نداشت   جز از[21] پیلتن پایهٔ[22] او نداشت
هم آیین پیشین نگه داشتیم[23]   سپاهی برو ساده بگماشتیم[24]
سواری نشد[25] پیش او یکتنه   همی تاخت از قلب تا میمنه[26]

چو گردان مرا روی بینند تیز * از اندوهشان تن شود ریزه ریز
کنون جنگ فردا و روز بزرگ * پدید آید آنکس که باشد سترگ
بنام جهان آفرین یک خدای * یکی را از ایشان نمانم بجای
VI—после этих бб. доб. еще б.:
دل اندر چنین رو نبایدت بست * زدشمن بگردد تبناه دمست
(мисра искажено).

[1] I— خوان می ; IV, VI— خوان و می [2] IV— همی [3] VI— وزین
[4] I, IV— گفت [5] IV— وگفتن [6] Б—бб. 759—770 переданы следующей фразой:
وکذلک رستم حکی لجیو ما جری له فی یومه [7] I, IV, VI— جنگ آزمای
[8] Л, VI— کزان [9] I—второе мисра оп.; см. прим. 13 к б. 757. [10] I, IV, VI— میان
[11] T— چو گرگ این فرود آمد و [12] I, IV—доб. б.:
بتنها نشد کس برش جنگجوی * سپردیم میدان کینه بدوی
[13] Л, I, VI— سرش [14] IV, VI— خود [15] Л— برش [16] I— ازو و ; IV— ازوی و ; VI— او تا
[17] IV— نتابید [18] Л— این [19] VI— بدین [20] I, IV, VI— پایهٔ [21] I,IV,VI— بجز
[22] I, IV, VI— مایهٔ [23] T— داشتم [24] I, IV, VI— سپاهی برو سایه بگماشتیم ; T— سپه را برو هیچ نگذاشتم [25] IV— بشد [26] I—доб. б.:
ز هر سو همی شد دمان و دنان * بزیر اندرون بود اسپش چمان
IV, VI—доб. варианты того же б.

غمی گشت رستم ز گفتار اوی   بر[1] شاه کاوس بنهاد روی
چو کاوس کی پهلوان را بدید   بر خویش نزدیک جایش گزید[2]
ز سهراب رستم زبان برگشاد   ز بالا و برزش[3] همی کرد یاد[4]
که کس در جهان کودک نارسید   بدین[5] شیر مردی و گردی ندید[6]
ببالا ستاره بساید همی   تنش را زمین برگراید همی[7]
دو بازو و رانش ز ران[8] هیون   همانا که دارد ستبری فزون
بگرز و بتیغ و بتیر[9] و کمند   ز هر گونهٔ آزمودیم بند[10]
سرانجام گفتم که من پیش ازین   بسی گرد را برگرفتم ز زین
گرفتم دوال کمربند اوی   بیفشاردم سخت پیوند اوی
همی[11] خواستم کش[12] ز زین بر کنم   چو دیگر کسانش بخاک افگنم
گر از باد جنبان شود کوه خار[13]   نجنبید بر[14] زین بر آن نامدار[15]
چو فردا بیاید بدشت نبرد   بکشتی همی[16] بایدم چاره کرد
بکوشم ندانم که پیروز کیست   ببینیم تا[17] رای یزدان به چیست[18]
کزویست پیروزی و فرّ و زور[19]   هم او[20] آفرینندهٔ ماه و هور[21]
بدو[22] گفت کاوس یزدان پاک   دل[23] بدسگالت[24] کند چاک[25] چاک

---

[1] VI — سوی [2] VI — رسید; Б — доб. следующие слова: واستخبره عما جری له [3] I, IV — زیرش; VI — زورش [4] Б — далее вместо перевода бб. 772—781: فجعل رستم یحکی له عن سهراب ویذکر أنه قد أفرغ وسعه، و بذل جهده فی أن یغلبه فلم یقدر علیه [5] Л — بران [6] VI — б. оп. [7] VI — б. оп. [8] I, IV — چو ران; VI — بسان [9] VI — به تیغ و به نیزه بگرز [10] I, T — چند [11] VI — نمی [12] VI — گر [13] I, IV, VI — کوهسار [14] T — نجنبد ابر [15] I, VI — یل نامدار; I, IV, VI — доб. б.:

ازو باز گشتم که بیگاه بود * که شب سخت تاریک و بی ماه بود

I, IV — доб. еще б.:

بدان تا بگردیم فردا یکی * بکشتی گراییم ما اندکی

[16] VI — برو [17] I, IV — ندانم که تا; VI — نه بینم که تا [18] Б — б. имеется. [19] I, IV, VI — دستگاه [20] VI — همه [21] I, IV, VI — هور و ماه; Б — бб. 783—788 отсутствуют. [22] VI — چنین [23] I, IV, VI — تن [24] I, IV — بدسگالان [25] IV — جای

من امشب بپیش جهان آفرین — بمالم فراوان دو رخ بر[1] زمین
کزویست پیروزی و دستگاه[2] — بفرمان او تابد از چرخ ماه[3]
کند تازه این بار[4] کام ترا — برآرد بخورشید نام ترا[5]
بدو گفت رستم که با فرّ شاه[6] — برآید همه کامهٔ نیکخواه[7]
بلشکرگه خویش بنهاد روی — پر اندیشه جان و سرش کینه جوی[8]
زواره بیامد خلیده روان — که چون بود امروز[9] بر پهلوان
ازو خوردنی خواست رستم نخست — پس آنگه ز اندیشه گان دل[10] بشست[11]
چنین راند پیش برادر سخن — که بیدار دل باش و تندی مکن[12]
بشبگیر چون من بآوردگاه — روم پیش آن[13] ترک آوردخواه[14]
بیاور سپاه و درفش مرا — همان تخت و زرّینه کفش[15] مرا
همی باش بر[16] پیش پرده‌سرای — چو خورشید تابان برآید ز جای
گر ایدون که پیروز باشم بجنگ — به آوردگه بر نسازم درنگ
وگر خود دگرگونه[17] گردد[18] سخن — تو زاری میاغاز و تندی[19] مکن
مباشید یکتن برین رزمگاه[20] — مسازید[21] جستن سوی رزم راه

---

[1] I— سر اندر; VI— رخ اندر [2] VI— و فر و زور [3] VI— هور; T—
بدان تا ترا بر دهد دستگاه * برین ترک بدخواه گم کرده راه
IV— доб. вариант того же б., соответствующий б. 783 текста; I— далее текст отсутствует до конца повествования о Сухрабе. [4] VI— پژمرده [5] VI—доб. бб.:
نخواستم که تو به نیروی دست * کنی دشمن خویشتن خوار و پست
چو بشنید رستم ز شاه این سخن * یکی رای فرخنده افگند بن
[6] IV— که ای نیکخواه; VI— که از تخت شاه [7] IV— شاه [8] IV— دلش جنگجوی
[9] IV, VI— که امروز چون گشت [10] IV, VI— ز اندیشه دل را [11] Л, VI—доб. б.:
سپه را دو فرسنگ بد در میان * گشادن نیارست یکتن میان
IV— тот же б. доб. после б. 792 текста. [12] IV—см. прим. 11. [13] VI— این [14] I, IV— ناورد خواه [15] Б— هداسی الذهبی [16] I, IV, VI— در [17] Л— وگر جز دگر گونه; IV— ور ایدونک جز این گونه; VI— وگر زانکه جزین گونه [18] VI— کرد او [19] IV— تو زاری مساز و تندی; VI— تو بیدار دل باش و تندی [20] IV— میاپید یکتن به آوردگاه; VI— متازید یکتن به آوردگاه [21] VI— بسازید

یکایک سوی زابلستان شوید | از ایدر[1] بنزدیک دستان شوید
تو خرسند گردان دل مادرم | چنین کرد یزدان[2] قضا بر سرم
بگویش که تو دل بمن در مبند | که سودی نداردت بودن[3] نژند[4]
کس اندر[5] جهان جاودانه نماند | ز گردون مرا خود[6] بهانه نماند
بسی شیر و دیو و پلنگ و نهنگ | تبه شد بچنگم[7] بهنگام جنگ[8]
بسی باره و[9] دژ که کردیم پست | نیاورد کس دست من زیر دست
در مرگ را آن[10] بکوبد که پای | باسپ اندر آرد بجنبد[11] ز جای
اگر سال گشتی[12] فزون از هزار | همین[13] بود خواهد سرانجام کار
چو خرسند گردد بدستان بگوی | که از شاه گیتی[14] مپرتاب[15] روی[16]
اگر جنگ سازد تو سستی مکن | چنان رو که او راند از بن[17] سخن[18]
همه مرگ راییم پیر و جوان | بگیتی نماند کسی جاودان
ز شب نیمهٔ گفت سهراب بود | دگر نیمه آرامش[19] و[20] خواب بود[21]

۱۷

چو خورشید تابان برآورد[22] پر | سیه زاغ پرّان فرو برد سر[23]
تهمتن بپوشید ببر بیان | نشست از بر ژنده پیل ژیان[24]
کمندی بفتراک بربست شست | یکی تیغ هندی گرفته بدست[25]

---

[1] Л, IV—از ایران [2] IV, VI—راند ایزدان [3] IV, T—مشو جاودان بهر جانم; VI—مشو جاودانه ز جانم [4] Б—б. отсутствует. [5] VI—که کس در [6] IV—زگیتی مرا جز [7] IV—زچنگم [8] Б—бб. 803—805 отсутствуют. [9] IV—بسا بارهٔ; VI—بسی بارهٔ [10] VI—آنکس [11] T—برآید [12] IV, VI—گردد [13] VI и T—همین بود راه و همین است; IV—همین بود راه و همین بود [14] VI—ایران [15] IV—مگردان تو [16] Б—бб. 807 и 808 после б. 809 (ср. прим. 18). [17] IV—چنان دان که او خواهد از بن; VI—بران ران که او راند اندر [18] Б—после этого б. следуют бб. 807 и 808 текста. [19] IV, VI—آسایش [20] VI—و оп. [21] Б—б. отсутствует. [22] IV—خورشید رخشان برآورد; VI—خورشید رخشان بگسترد; T—خورشید تابان بگسترد [23] Л—бб. 811—815 стоят после б. 825 текста; Б—бб. 811—815 переданы следующим образом: فلما کان الغد لبس رستم سلاحه و رکب رخشه و أقبل الی المعرکة [24] IV—اژدهای دمان; VI—اژدهای ژیان [25] IV, VI—бб. оп.

بیامد بران دشت آورد گاه * نهاده بسر بر ز آهن کلاه
همه تلخی از بهر بیشی بود * مبادا[1] که با آز خویشی بود
وزان روی[2] سهراب با انجمن * همی می گسارید با رودزن[3]
بهومان چنین گفت کین شیر مرد * که با من همی گردد اندر نبرد
ز بالای من نیست بالاش کم * برزم اندرون دل ندارد دژم
بر و کتف و یالش همانند[4] من * تو گوئی که داننده بر زد رسن[5]
نشانهای مادر بیابم همی * بدان[6] نیز لختی بتابم[7] همی
گمانی برم من که او رستمست * که چون او بگیتی نبرده کمست
نباید که من با پدر جنگجوی * شوم خیره روی اندر آرم بروی
بدو گفت هومان که در کارزار * رسیدست رستم بمن اند بار[8]
شنیدم[9] که در جنگ مازندران * چه کرد آن دلاور بگرز گران
بدین رخش[10] ماند همی رخش اوی * ولیکن ندارد پی[11] و پخش اوی
[بشبگیر چون بردمید آفتاب * سر جنگجویان بر آمد ز خواب][12]
بپوشید سهراب خفتان رزم * سرش پر ز رزم و دلش[13] پر ز بزم[14]
بیامد خروشان بران دشت جنگ * بچنگ اندرون گرزهٔ گاو رنگ
ز رستم[15] بپرسید خندان دو لب * تو گفتی که با او بهم بود شب[16]
که شب چون بدت[17] روز چون خاستی * ز پیکار بر دل چه آراستی
ز کف[18] بفگن این گرز[19] و شمشیر کین * بزن جنگ و[20] بیداد را[21] بر زمین
نشینیم هر دو پیاده[22] بهم * بمی[23] تازه داریم روی دژم

---

[1] VI— همانا [2] VI— سوی [3] Б— бб. 816—826 отсутствуют. [4] VI— بمانند
[5] VI— دهن ; IV, VI—доб. б.:
ز پای و رکابش همی مهر من * بجنبد بشرم آورد چهر من
[6] IV, VI— بدل [7] VI— مادر ندارم [8] IV, VI— چند بار [9] T— شنیدی [10] IV— بدان رخش; VI— بدین اسپ [11] VI— سر [12] Так в T; Л— вместо этого б. стоят бб. 811—815 текста; IV, VI—б. оп. [13] VI— دلش پر ز کین و سرش [14] Б—бб. 827 и 828 переданы следующей фразой: و لبس سهراب من ذلك الجانب أيضا سلاحه [15] Л— برستم [16] VI— بودند باهم به شب
[17] IV, VI— بدی [18] VI— یکی [19] IV— کین ; VI— تیر [20] IV, VI— جنگ و [21] IV— پیکار را [22] VI— برامشی [23] VI— همی

بپیش جهاندار پیمان کنیم / دل از جنگ جستن پشیمان کنیم
همان[1] تا کسی دیگر آید برزم / تو با من بساز و[2] بیارای بزم[3]
دل من همی با[4] تو مهر آورد / همی آب شرمم بچهر آورد[5]
همانا که داری ز گردان نژاد / کنی[6] پیش من گوهر خویش یاد[7]
بدو گفت رستم که ای نامجوی / نبودیم هرگز بدین[8] گفت و گوی[9]
ز کشتی گرفتن سخن بود دوش / نگیرم فریب تو زین در[10] مکوش
نه من کودکم گر تو هستی جوان / بکشتی کمر[11] بسته ام بر[12] میان
بکوشیم و فرجام کار آن بود / که فرمان و رای[13] جهانبان بود
بسی گشته ام در[14] فراز و نشیب / نیم مرد گفتار و بند[15] و فریب
بدو گفت سهراب کز[16] مرد پیر / نباشد سخن زین نشان دلپذیر[17]
مرا آرزو بد که در[18] بسترت / برآید بهنگام هوش از برت
کسی کز تو ماند ستودان کند / بپرّد روان تن بزندان کند
اگر[19] هوش تو زیر دست منست / بفرمان یزدان بسازیم دست[20]
از اسپان جنگی فرود آمدند / هشیوار با گبر[21] و خود آمدند
ببستند بر سنگ اسپ نبرد / برفتند هردو روان پر ز گرد[22]

---

1 IV, VI— بمان 2 VI— بشادی 3 Б—б. отсутствует. 4 IV, VI— بر 5 Б— второе мисра передает так: وان وجهی لیغمره الحیاء منک 6 VI— کسی 7 VI— داد; Б— б. отсутствует; IV—доб. бб.:

زمن نام پنهان نبایدت کرد * چو گشتی تو با من کنون در نبرد
مگر پور دستان سام یلی * گزین نامور رستم زابلی

VI—доб. вариант тех же бб. 8 IV— نکردیم هرگز چنین; VI— نبودیم دی خود بدین 9 Б—бб. 837—841 передает, изменяя их порядок, так: فقال له رستم إنک إن کنت من الشبان فلست من الصبیان، ولا ممن ینخدع بالحیلة والمکر وقد حلبت الدهر أشطره، ولا بدّ لنا من بذل الجهد. ولا یکون منتهی الأمر وآخره الا ما أراد الله 10 VI— زمرد 11 IV— همی 12 IV— بسته دارم; VI— بسته ام با 13 VI— فرجام و حکم فریبم بر ینسان 14 VI— من 15 VI— و رزق 16 IV, VI— کای 17 IV, VI— اگر نیست پند منت جایگیر; Б—бб. 842—845 отсутствуют. 18 IV, VI— بر 19 VI— وگر 20 IV— برآید ز دست; VI— بداریم دست 21 IV— گرز 22 IV, VI— درد

بکشتی گرفتن برآویختند[1] ز تن خون و خوی را فرو[2] ریختند
بزد دست[3] سهراب چون پیل مست برآوردش از جای و بنهاد پست[4]
بکردار شیری که بر گور نر زند چنگ[5] و گور اندر آید بسر[6]
نشست از بر سینهٔ پیلتن پر از خاک چنگال و روی و دهن
یکی خنجری[7] آبگون برکشید همی خواست از تن سرش را برید[8]
بسهراب گفت ای یل[9] شیرگیر کمندافگن و گرد[10] و شمشیرگیر
دگر گونه تر باشد آیین ما جزین باشد آرایش دین[11] ما
کسی کو بکشتی نبرد آورد سر مهتری زیر گرد آورد[12]
نخستین که پشتش نهد بر زمین نبرّد سرش گرچه باشد بکین
گرش بار دیگر بزیر[13] آورد ز[14] افگندنش نام شیر آورد[15]

---

[1] IV— چو شیران بکشتی بر آویختند; VI— چو شیران بکشتی در آویختند [2] IV— ز تنها خوی و خون همی ; VI— ز تنها خوی خون فرو [3] IV— بغرّید [4] IV, VI— چو شیر دمنده ز جا در بجست; IV—доб. бб.:

کمربند رستم گرفت و کشید * ز بس زور گفتی زمین بردرید
برستم در آویخت چون پیل مست * برآوردش از جای و بنهاد پست

VI—доб. первый б. разночтения по IV и б.:

یکی بانگ برزد پراز خشم و کین * تو گفتی بدرّید یکسر زمین

[5] IV— دست [6] IV— اندر آرد بسر; IV—б. 850 стоит после б. 851 текста; VI—

زجا برگرفتش بکردار شیر * که دارد بچنگال پیل دلیر

и доб. бб.:

بزد بر زمین همچو سرو بلند * که یابد ز گردون گردان گزند
چنان رستم شیردل برزمین * بیامد پس آنگاه پرخشم و کین

[7] VI— خنجر [8] IV, VI—доб. б.:

نگه کرد رستم بآواز گفت * که این راز باید گشاد از نهفت

VI—доб. еще б., первое мисра которого залито чернилами, второе мисра: که نیکو نگه کن تو ای پهلوان [9] VI— بزور نهنگ تو ای [10] IV— گرز [11] VI— خود نباشد از آئین

[12] VI— бб. 855—857 оп. [13] IV— اگر بار دیگرش زیر [14] IV— به [15] IV—доб. б.:

روا باشد ار سر کند زو جدا * بدین گونه تر باشد آیین ما

بدان چاره[1] از چنگ آن[2] اژدها　　همی خواست کاید[3] ز کشتن رها
دلیر جوان[4] سر بگفتار پیر　　بداد و ببود[5] این[6] سخن دلپذیر
[یکی از دلی و دوم از زمان　　سوم از جوانمردیش بی گمان][7]
رها کرد زو[8] دست و آمد بدشت　　چو شیری[9] که بر پیش[10] آهو گذشت
همی کرد نخچیر و یادش نبود　　ازان کس که با او نبرد آزمود
همی دیر شد تا که[11] هومان چو گرد　　بیامد بپرسیدش از هم نبرد[12]
بهومان بگفت آن کجا رفته[13] بود　　سخن هرچه رستم بدو گفته بود
بدو گفت هومان گرد ای[14] جوان　　بسیری رسیدی همانا زجان[15]
دریغ این[16] بر و بازو و یال تو[17]　　میان یلی چنگ و گوپال تو[18]
هژبری که آورده بودی بدام　　رها کردی از دام[19] و شد کار[20] خام
نگه کن کزین بیهده کارکرد　　چه آرد[21] بپیشت بدیگر نبرد[22]
بگفت و دل از جان او برگرفت　　پر انده همی ماند ازو[23] در شگفت
بلشکرگه خویش بنهاد روی　　بخشم و دل از غم پر[24] از کار اوی
یکی داستان زد برین[25] شهریار　　که دشمن مدار ارچه خردست خوار[26]
چو رستم ز دست وی آزاد شد[27]　　بسان یکی تیغ پولاد شد[28]
خرامان بشد سوی آب روان　　چنان چون شده باز یابد[29] روان
بخورد آب و روی و سر و تن بشست　　بپیش جهان آفرین شد نخست

1 IV — بدین چاره; VI — بدین گفتن 2 VI — دژّ 3 IV — یابد 4 Так в T; Л, IV — دلیر و جوان; VI — دلاور جوان 5 VI — بدادش که بود 6 VI — آن 7 Л, Б — б. отсутствует. 8 IV — کردش از; VI — کرد از 9 IV, VI — بدشتی 10 IV — در پیششی 11 IV, VI — باز 12 IV — بپرسید ازو وز نبرد; VI — بپرسید ازو در نبرد 13 VI — کرده 14 IV — دریغ ای; VI — چه گردی 15 VI — همی از روان 16 VI — آن 17 IV — بر وبرز و بالای تو; VI — برو برز بالای تو 18 IV, VI — رکیب دراز و یلی پای تو; Б — б. отсутствует. 19 IV, VI — دست 20 T — کام 21 VI — آید 22 IV — بروز نبرد 23 IV — پر اندوه مانده دلش; VI — براند اسب و ماندش بدو; Л — براندو 24 IV, VI — پر از غم دل 25 VI — بر 26 Б — этот б. переводит так: وهو یقول: من استصغر عدوّه و إن کان أسیرا، فسیری الیسیر مسیرا 27 IV, VI — زچنگ وی آزاد گشت 28 IV, VI — گشت 29 I — چوجان رفته گویا بیابد; VI — چو مرده که او باز یابد

همی خواست پیروزی و[1] دستگاه   نبود آگه از بخشش هور[2] و ماه
که چون رفت[3] خواهد سپهر از برش   بخواهد ربودن کلاه از سرش[4]
وزان آبخور[5] شد بجای نبرد   پر اندیشه بودش دل و روی زرد
همی تاخت سهراب چون پیل مست   کمندی ببازو کمانی[6] بدست
گرازان و بر گور[7] نعره زنان   سمندش جهان[8] و جهانرا کنان[9]
همی ماند رستم ازو در[10] شگفت   ز پیگارش اندازها برگرفت[11]
چو سهراب شیر اوژن[12] او را بدید   ز باد[13] جوانی دلش بر دمید[14]
چنین گفت کای رسته از چنگ شیر   جدا مانده از زخم شیر دلیر[15]

۱۸

دگر باره اسپان ببستند سخت   بسر بر همی گشت بدخواه بخت
بکشتی گرفتن نهادند سر   گرفتند هر دو دوال کمر[16]
هرآنگه که خشم آورد بخت شوم   کند[17] سنگ خارا بکردار موم[18]
سرافراز[19] سهراب با[20] زور دست   تو گفتی سپهر[21] بلندش ببست

---

[1] VI— و оп. [2] IV— از بخش خورشید ; VI— از کار خورشید [3] VI— گشت [4] Л— کلاه سرش; IV, VI—доб. отрывок в десять бб. (варианты бб.1125—1135 по T), см. приложения III. [5] T— وزان آب چون [6] VI— یکی خنجر آب داده [7] IV— گرازان و تازان و ; VI— گرازان و چون شیر [8] VI— کمندش چمان (так!). [9] IV, VI—доб. б.:

بران گونه رستم چو اورا بدید * عجب ماند در وی همی بنگرید

[10] IV— غمی گشت و زو ماند اندر ; VI— غمین گشت و زو ماند اندر [11] VI— اندرزها بر فرفت ; Б—б. отсутствует. [12] IV, VI— باز آمد [13] IV— تاب [14] IV—доб. б.:

چو نزدیکترا شد برو بنگرید * مر اورا بدان فرّ و آن زور دید

[15] IV— دگر آمدی پیش شیر دلیر ; VI— چرا آمدی پیش شیر دلیر ; IV, VI—доб. б.:

چرا آمدی باز پیشم بگوی * سوی راستی خود نتابی تو روی

[16] VI—б. 884 стоит после б. 885. [17] VI— شود [18] IV, VI—доб. б.:

ز شبگیر تا سایه گسترد هور * همی این بر آن آن برین کرد زور

[19] IV— سپهدار [20] IV, VI— آن [21] IV, VI— که چرخ

غمی بود[1] رستم بیازید چنگ / گرفت آن[2] بر و یال جنگی پلنگ[3]
خم آورد پشت دلیر[4] جوان / زمانه بیامد نبودش[5] توان
زدش بر زمین بر[6] بکردار شیر / بدانست کو هم نماند بزیر[7]
سبک تیغ تیز از میان برکشید / بر شیر بیدار دل بر درید[8]
بپیچید[9] زانپس یکی آه کرد / ز نیک و بد اندیشه[10] کوتاه کرد
بدو[11] گفت کین بر من از من رسید / زمانه[12] بدست تو دادم کلید
تو زین بیگناهی که این کوژپشت / مرا برکشید و بزودی بکشت[13]
ببازی[14] بگویند همسال من / بخاک[15] اندر آمد چنین یال من
نشان داد مادر مرا از پدر / ز مهر اندر آمد روانم بسر
هر آنگه که تشنه شدستی[16] بخون / بیالودی[17] آن خنجر آبگون
زمانه بخون تو تشنه شود[18] / بر اندام تو موی دشنه شود[19]
کنون گر تو در آب ماهی شوی / و گر[20] چون شب اندر سیاهی شوی
و گر چون ستاره شوی بر سپهر / ببری ز روی زمین پاک[21] مهر
بخواهد هم از تو پدر کین من / چو بیند که خاکست بالین من
ازین نامداران[22] گردنکشان / کسی هم برد[23] سوی[24] رستم نشان

---

[1] IV, VI— گشت [2] IV— گرفتش [3] IV— نهنگ ; VI— گرفتش سروپای وجنگ نهنگ и еще раз повторяет б. 887 текста. [4] VI— دلاور [5] VI— نماندش [6] VI— ز جا بر گرفتش [7] VI— بزد بر زمین آن سوار دلیر [8] IV, VI—после б. 890 доб. бб. 896 и 897 текста. [9] VI—доб. و [10] IV— ز تنگش همان ناله ; VI— ز نیک و ز بد دست [11] IV— چنین [12] IV— زمانرا [13] Б—бб. 893 и 894 отсутствуют. [14] VI— ببازو [15] Л, IV, VI— بپایر ; в тексте дано по Т. [16] IV, VI — شدی تو [17] IV— بپالودت ; VI— بپالودست [18] VI— بود [19] VI — بود; IV, VI—бб. 896 и 897 здесь оп., стоят после б. 890 текста; см. разночтение 8; IV, VI—здесь доб. б.:

همی جستمش تا ببینمش روی * چنین جان بدادم بدین آرزوی

VI—доб. еще б.:

دریغا که رنجم نیامد بسر * بمهر اندر آمد درونم ز بر

[20] IV— و یا [21] VI— آیین [22] IV, VI—доб. و [23] VI— نزد هم کسی [24] IV, VI— نزد

که سهراب کشتست و افگنده[1] خوار   ترا[2] خواست کردن همی[3] خواستار

چو بشنید رستم سرش[4] خیره گشت   جهان پیش چشم اندرش[5] تیره گشت[6]

بپرسید زان پس که آمد بهوش   بدو[7] گفت با ناله و با خروش

که اکنون[8] چه داری ز رستم نشان   که کم باد نامش ز گردنکشان[9]

بدو گفت ار ایدونکه[10] رستم تویی   بکشتی مرا خیره از بدخویی

ز هر گونهٔ بودمت[11] رهنمای   نجنبید یک ذرّه[12] مهرت ز جای[13]

چو برخاست آواز کوس از درم   بیامد پر از خون دو رخ مادرم

همی جانش از رفتن من بخست   یکی مهره[14] بر بازوی من ببست

مرا گفت کین[15] از پدر یادگار   بدار و ببین تا کی[16] آید بکار

کنون کارگر شد که بیکار گشت   پسر پیش چشم پدر خوار گشت[17]

همان نیز مادر بروشن روان   فرستاد با من یکی پهلوان[18]

بدان تا پدر را نماید بمن   سخن برگشاید بهر انجمن

چو ان نامور پهلوان کشته شد   مرا نیز هم روز برگشته شد

کنون بند بگشای از جوشنم   برهنه نگه کن تن روشنم

چو بگشاد خفتان و آن مهره دید   همه جامه بر خویشتن بردرید[19]

---

[1] IV — افکنده و گشته ; VI — شد کشته افگنده [2] VI — همی [3] VI — ترا [4] VI — چو رستم شنید این سخن [5] IV — چشمش همی [6] IV—доб. б.:

بیفتاد از پای و بیهوش گشت * همی بی تن و تاب و بی توش گشت

VI—доб. вариант того же б. [7] VI — چنین [8] IV — بگو تا; VI — نگر تا [9] IV— доб. бб.:

که رستم منم کم مماناد نام * نشیند بر ماتمم زال سام

بزد نعره و جانش آمد بجوش * همی کند موی و همی زد خروش

چو سهراب رستم بران سان بدید * که افتاد و هوش از تنش بر دمید

VI—доб. первый б. разночтения по IV. [10] IV, VI — اگر زانکه [11] IV, VI— بودم ترا [12] IV— باره [13] IV—доб. б.:

کنون بند بگشای از جوشنم * برهنه ببین این تن روشنم

VI — доб. б. 915 текста (ср.). [14] Б— خرزه [15] VI — این [16] VI— نگه دار تا خود که [17] Б—бб. 911—914 отсутствуют. [18] IV, VI — бб. 912—914 оп.; б. 915 доб. после б. 907 текста; Л—доб. б.:

کجا نام آن نامور زند بود * زبان و روان از در پند بود

[19] IV—доб. бб.:

بنالید و گریان بپرسید ازوی * که ای شیردل پور خورشید روی

همی گفت کای کشته بر دست من — دلیر و ستوده بهر انجمن
همی ریخت خون و همی کند موی — سرش[1] پر ز خاک و پر از آب روی[2]
بدو گفت سهراب کین بدتریست — بآب دو دیده نباید[3] گریست
ازین خویشتن کشتن اکنون چه سود — چنین رفت و این بودنی کار بود[4]
چو خورشید تابان ز گنبد بگشت — تهمتن نیامد[5] بلشکر زدشت[6]
ز لشکر بیامد هشیوار بیست — که تا اندر آوردگه کار چیست
دو اسپ اندر آن دشت بر پای بود — پر از گرد[7] رستم دگر جای بود
گو پیلتن را چو بر پشت زین — ندیدند گردان بران[8] دشت کین
گمانشان چنان بد[9] که او کشته شد — سر نامداران همه گشته شد
بکاوس کی تاختند آگهی — که تخت مهی شد ز رستم تهی
ز لشکر برآمد سراسر خروش — زمانه یکایک بر آمد[10] بجوش
بفرمود کاوس تا بوق و کوس — دمیدند و[11] آمد سپهدار طوس
ازان پس بدو گفت کاوس شاه[12] — کز ایدر هیونی سوی رزمگاه
بتازید تا کار سهراب چیست — که بر شهر ایران[13] بباید گریست
اگر کشته شد رستم جنگجوی[14] — از ایران که یارد شدن[15] پیش اوی[16]
بانبوه زخمی بباید زدن — برین[17] رزمگه بر نشاید[18] بدن

ازین پس دلم شادمانه مباد * بگیتی مرا خود زمانه مباد
VI—доб. б.:
بزد نعره و جانش آمد بجوش * همی کند موی و همی زد خروش
[1] IV— سری [2] VI—доб. б.:
چو سهراب رستم بدانگونه دید * که افتاد و هوش از برش بر پرید
[3] IV— بر آب دو دیده; VI— که بر کردهٔ خود بباید [4] VI—доб. бб.:
بنالید رستم بپرسید ازوی * بدو گفت کای شیر فرخنده خوی
ازین پس دلم شادمانه مباد * بگیتی مرا خود زمانه مباد
ср. прим. 19 к б. 916, разночтение по IV. [5] VI— نیاید [6] T— ز لشکر بدشت [7] IV, VI— доб. و [8] VI— دران [9] IV— چنان بد گمانی ; VI— گمانش چنان شد [10] IV, VI— بر آمد زمانه یکایک [11] VI— оп. و [12] IV, VI— بلشکر چنین گفت شاه [13] VI— نباید که مارا [14] Л— از چنگ او [15] VI— شود [16] Л— او [17] VI— بدین [18] IV— نباید ; VI— نتابد

چو آشوب برخاست از انجمن — چنین گفت سهراب با پیلتن
که اکنون که[1] روز[2] من اندر گذشت — همه کار ترکان دگر گونه گشت
همه مهربانی بران کن[3] که شاه — سوی جنگ ترکان[4] نراند سپاه
که ایشان ز بهر مرا[5] جنگجوی — سوی مرز ایران[6] نهادند روی
بسی روز را داده بودم نوید — بسی کرده بودم ز هر در امید[7]
نباید که بینند رنجی براه — مکن جز بنیکی بر ایشان[8] نگاه[9]
نشست از بر رخش رستم چو گرد — پر از خون رخ[10] و لب پر از باد سرد
بیامد بپیش سپه با خروش — دل از کردهٔ خویش با[11] درد و جوش
چو دیدند ایرانیان روی اوی — همه بر نهادند بر خاک روی
ستایش گرفتند بر کردگار — که او زنده باز آمد از کارزار
چو زان گونه دیدند بر خاک سر — دریده برو[12] جامه و خسته بر[13]
بپرسش گرفتند[14] کین کار چیست — ترا دل برین گونه از بهر کیست
بگفت آن شگفتی که خود کرده بود — گرامی تر خود بیازرده[15] بود
همه برگرفتند با او خروش — زمین پر خروش و هوا پر زجوش[16]
چنین گفت با سرفرازان که من — نه دل دارم امروز گویی نه تن[17]
شما جنگ ترکان مجویید کس — همین[18] بد که من کردم امروز بس[19]

---

[1] IV, VI— چو [2] IV— کار [3] IV, VI— بدان کن ; Б— فجهد كل الجهد فى أن... [4] IV— توران [5] T— بپشتئ من [6] Л— یکایک بایران [7] T—доб.:

چه دانستم ای پهلو نامور * که باشد روانم بدست پدر

[8] VI— بدیشان [9] IV, VI, T—доб. девять бб., содержащих продолжение слов Сухрāба (T—бб. 1205—1215 см. приложение IV). [10] IV, VI— دل [11] VI— پر [12] IV, VI— همه [13] Л, IV— جنیب و خسته‌جگر ; Б— передает этот б. так: فلما شاهدوه ممزق الثياب مستعيض الرأس عن التاج بالتراب... [14] IV, VI— بگفتند [15] IV— گرامی تن خود بیازورده ; VI — گرامی تنی را که آزرده [16] IV, VI— نماند آن زمان با سپهدار هوش ; Б—б. отсутствует. [17] IV—доб. б.:

فرو ماندم از کار آن انجمن * همی بگسلم جان شیرین ز تن

[18] IV, VI— که این [19] IV, T—доб. отрывок в 22 бб. (T—бб. 1224—1245); VI—доб. варианты тех же бб. и еще два бб., см. приложение V; Б—этот отрывок передает так: و خضر أخوه زواره وقد شق على نفسه ثيابه. فأرسله الى هومان و قال: قد أغمد سيف القتال،

15—2434

چو برگشت ازان جایگه پهلوان
بیامد بر پور خسته روان[1]

بزرگان برفتند با او بهم
چو طوس و چو گودرز و چون گستهم

همه لشکر از بهر آن ارجمند
زبان برگشادند یکسر ز بند[2]

که درمان این کار یزدان کند
مگر کین سخن[3] برتو آسان کند

یکی دشنه بگرفت رستم بدست
که از تن ببرّد سر خویش پست

بزرگان بدو اندر آویختند
ز مژگان همی خون فرو[4] ریختند

بدو گفت گودرز کاکنون چه سود
که[5] از روی گیتی برآری تو دود[6]

تو بر خویشتن گر کنی صد گزند
چه آسانی آید بدان ارجمند

اگر ماند او را بگیتی[7] زمان
بماند تو بی رنج[8] با او بمان[9]

و گر زین جهان این[10] جوان رفتنیست
بگیتی نگه کن که جاوید کیست

شکاریم یکسر همه پیش مرگ
سری زیر تاج و سری زیر ترگ[11]

۱۹

بگودرز گفت آنزمان پهلوان
کز ایدر برو زود[12] روشن روان

پیامی ز من پیش[13] کاوس بر
بگویش که مارا چه آمد بسر

بدشنه جگرگاه پور دلیر
دریدم که رستم مماناد دیر

گرت هیچ یادست کردار من
یکی رنجه کن دل بتیمار[14] من

و صرت أنت آلان حافظ عسكر الترك، و هذا زواره قد أمرناه بأن يصحبك حتى تبلغ أنت و من معك الى حافة النهر

[1] VI— خسته پور جوان [2] Л, IV— به بند ; Б—бб. 951—952 отсутствуют. [3] IV, VI— غمان [4] VI— خون دل [5] IV, VI— گر [6] VI—бб. 955—956 оп. [7] T— اگر مانده باشد مر او را [8] VI и T— بماند بگیتی تو [9] IV— همان ; VI— دوان [10] VI— آن

[11] IV, VI—доб. бб.:

چو آیدش هنگام بیرون کنند * وزان پس ندانیم تا چون کنند
درازست راهش و گر کوته است * پراگنده گانیم و گر همره است
ز مرگ ای سپهبد بی اندوه کیست * همی خویشتن را بباید گریست

[12] VI—доб. و [13] IV, VI— سوی [14] IV, VI— ز تیمار

ازان نوشدارو که در گنج تست   کجا خستگان را کند تن درست
بنزدیک من با یکی جام می   سزد گر فرستی هم اکنون بپی[1]
مگر کو ببخت تو بهتر شود   چو من پیش تخت تو کهتر شود[2]
بیامد سپهبد بکردار باد   بکاوس یکسر پیامش بداد[3]
بدو گفت کاوس کز انجمن[4]   اگر زنده ماند چنان پیلتن[5]
شود پشت رستم بنیرو ترا[6]   هلاک آورد بی گمانی[7] مرا[8]
اگر یک زمان زو بمن بد رسد   نسازیم پاداش او[9] جز به بد
کجا گنجد او در جهان[10] فراخ   بدان فرّ و آن برز و آن[11] یال و شاخ[12]
شنیدی[13] که او گفت کاوس کیست   گر او شهریارست پس طوس کیست[14]
کجا باشد او پیش تختم بپای   کجا راند او زیر[15] فرّ همای[16]

---

[1] IV, VI— ز پی   [2] VI—доб. б.:

وگرنه بدرگاه تو بگذرم * دگر باره ایران زمین بسپرم

[3] VI— زبان برگشاد   [4] IV— پیلتن   [5] VI— رزم زن; IV— کرا بیشتر آب نزدیک من и доб. бб.:

نخواهم که او را بد آید بروی * که هستش بسی نزد من آبروی
ولیکن اگر داروی نوش من * دهم زنده ماند گو پیلتن

VI—доб. вариант второго б.; Б—бб. 968—971 отсутствуют; переводчик ограничивается вводными словами первого мисра б. 966: فقال له الملک   [6] VI— مرا   [7] IV— بی گمان مر; VI— بی گمان بر   [8] VI— سرا   [9] IV— پاداش را; VI— پاداش آن   [10] IV— او ببال; VI— اندر جهان;   [11] IV, VI— وبرز و بدان   [12] IV, VI—б. 971 стоит после б. 972.   [13] VI— شنیدم   [14] IV, VI— چیست   [15] Л— بپیش   [16] VI—

کجا گنجد اندر جهان فراخ * بدان فرّ و برز و بدان یال و شاخ

Б—заменяет б. 973 следующей фразой: و امتنع من إسعافه بما طلب; IV—доб. бб.:

بدشنام چندی مرا بر شمرد * به پیش سپه آب رویم ببرد
چو فرزند او زنده ماند مرا * کنون خاک باشد بدست اندرا
سخنهای سهراب نشنیدهٔ * نه مردی بزرگ و جهان دیدهٔ
کز ایرانیان سر ببرّم هزار * کنم زنده کاوس کی را بدار
اگر ماند او زنده اندر جهان * به پیچد ازو خود کهان و مهان
کسی دشمن خویشتن پرورد * بگیتی درون نام بد گسترد

چو بشنید گودرز برگشت زود   بر رستم آمد بکردار دود
بدو گفت خوی بد شهریار   درختیست خنگی[1] همیشه ببار[2]
ترا رفت باید بنزدیک او   درفشان[3] کنی جان تاریک او

۲۰

بفرمود رستم که تا پیشکار   یکی جامه افگند بر[4] جویبار
جوانرا بران[5] جامه آنجایگاه[6]   بخوابید و آمد بنزدیک شاه[7]
گو پیلتن سر سوی راه کرد   کس آمد پسش[8] زود و آگاه کرد[9]
که سهراب شد زین جهان فراخ   همی از تو تابوت خواهد نه کاخ
پدر جست[10] و بر زد[11] یکی سرد باد[12]   بنالید و[13] مژگان بهم برنهاد[14]
پیاده شد از اسپ رستم[15] چو باد   بجای کله خاک بر سر نهاد[16]
همی گفت زار ای نبرده جوان[17]   سرافراز و از تخمهٔ پهلوان[18]

VI, T—доб. с небольшими вариантами те же бб. в следующем порядке: 1, 2, 5, 6, 3; б. 4 оп., а после б. 6 доб. б. 973 текста.

[1] IV— حنظل ; VI— تلخی ; но Л— حنکی, ср. خنگ в смысле بدنفس и بدذاتی

[2] IV—доб. б.:

بتندی بگیتی ورا یار نیست * همان رنج کسرا خریدار نیست

[3] IV, VI— که روشن [4] IV— یکی خانه سازد بران ; VI— یکی جامه آورد بدان

[5] IV, VI— بدان [6] IV— خانهٔ زرنگار ; VI— جامهٔ زرنگار [7] IV— نخوابید وآمد بر شهریار ; VI— نخواهد و آمد بر شهریار [8] IV— برش ; VI и T— پیش [9] Б—бб. 979—981 переданы следующей фразой: ولما توسط الطریق لحقه الخبر بموت سهراب [10] IV— دلش خست

[11] VI— سر زد [12] IV— باد سرد [13] VI— و оп. [14] IV— پر از آب کرد [15] IV— و آمد

[16] IV, VI—доб. б.:

بزرگان لشکر همه همچنان * غریوان و گریان و زاری کنان

[17] VI— زاری کنان ای جوان [18] IV, VI—доб. бб.:

چنین پست شد زود بالای تو * همی بگذرید از فلک رای تو
نپرورد گیتی چو تو یک دلیر * لبت ناشده بود از شیر سیر

Б—бб. 983—985 переданы следующим образом: و یقول: من الذی أصیب بمثل ما به أصبت و من الذی فجع بمثل ما به فجعت؟ قتلت ولدی حین شاب رأسی و انقضی عمری

نبیند چو تو نیز[1] خورشید و ماه   نه جوشن نه[2] تخت و نه تاج و کلاه[3]
کرا آمد این پیش[4] کامد مرا   بکشتم جوانی بپیران سرا
نبیره جهاندار سام سوار   سوی مادر از تخمهٔ نامدار[5]
بریدن دو دستم سزاوار هست   جز از[6] خاک تیره مبادم نشست[7]
کدامین پدر هرگز این[8] کار کرد   سزاوارم اکنون بگفتار سرد
بگیتی که کشتست فرزند را   دلیر و جوان و خردمند را
نکوهش[9] فراوان کند زال زر   همان نیز رودابهٔ پرهنر[10]
بدین کار پوزش چه پیش آورم   که دل شان بگفتار خویش آورم[11]
چه گویند گردان و گردنکشان   چو زین سان شود نزد ایشان نشان[12]
چه گویم چو آگه شود مادرش   چه گونه فرستم کسیرا برش
چه گویم چرا کشتمش بی گناه   چرا روز کردم برو بر سیاه
پدرش آن گرانمایهٔ[13] پهلوان   چه[14] گوید بدان پاک دخت[15] جوان
برین[16] تخمهٔ سام نفرین کنند[17]   همه نام من نیز بی دین کنند[18]
که دانست کین کودک ارجمند   بدین سال[19] گردد چو سرو بلند
بجنگ آیدش رای و سازد سپاه   بمن بر کند روز روشن سیاه

---

1 VI— نه بیند مرا روی 2 I— و 3 IV— و نه گاه 4 IV— کار
5 IV, VI— شهریار ; Б—бб. 986—998 отсутствуют. 6 VI— بجز 7 IV— далее порядок бб.: 993, 994, 988, 995, 1006, 990, 992, 1007, 1008, VI—порядок бб.: 993, 994, 988, 989, 995—1006, 990, 992, 991, 1007, 1008. 8 IV— پدر بد
9 VI— کسی این چنین ; VI— که این 10 IV, VI—доб. б.: بکوشش
که رستم بکشتن برو دست یافت * بدشنه جگرگاه او برشکافت
11 VI—б. 991 здесь оп. 12 IV, VI—доб. б.:
ازین چون بدیشان رسد آگهی * که بر کندم از باغ سرو سهی
13 I— گرانمایه‌تر 14 VI— به 15 IV, VI— دخت پاک 16 IV, VI— نه بر 17 VI— کنند
18 IV— مرا نام ; T— همی نام من نیز بی دین کنند ; VI— همی نام من بیدل و دین کنند
19 VI— سان بی‌مهر و دین کنند

بفرمود تا دیبهٔ خسروان   کشیدند بر روی پور جوان[1]
همی آرزوگاه و شهر آمدش[2]   یکی تنگ تابوت بهر آمدش
ازان دشت بردند تابوت اوی   سوی خیمهٔ[3] خویش بنهاد روی
بپرده سرای[4] آتش اندر زدند   همه لشکرش خاک بر سر زدند
همان خیمه و[5] دیبهٔ هفت رنگ[6]   همه تخت پرمایه زرین[7] پلنگ
برآتش نهادند و برخاست غو   همی گفت زار ای[8] جهاندار نو
دریغ آن رخ و برز و بالای تو   دریغ آن همه مردی و رای تو[9]
دریغ این[10] غم و حسرت جان گسل   ز مادر جدا وز پدر داغ دل
همی ریخت خون و همی کند خاک   همه[11] جامهٔ خسروی کرد[12] چاک
همه پهلوانان کاوس شاه   نشستند بر خاک با او[13] براه[14]
زبان بزرگان پر از پند بود   تهمتن بدرد از جگر بند[15] بود
چنین ست کردار چرخ بلند   بدستی[16] کلاه و بدیگر[17] کمند
چو[18] شادان نشیند کسی با کلاه   بخمّ کمندش رباید ز گاه
چرا مهر باید همی[19] بر جهان   چو[20] باید خرامید با همرهان[21]
چو اندیشهٔ گنج[22] گردد دراز   همی گشت[23] باید سوی خاک باز
اگر چرخ را هست ازین آگهی   همانا که گشتست مغزش تهی
چنان دان کزین گردش[24] آگاه نیست   که چون[25] و چرا سوی او راه نیست

---

[1] Б— бб. 999—1004 переданы следующей фразой: ثم امر بحمل سهراب الی مخیمه و باحراق سرادق و خیمه وتخته و اسلحته و غیر ذلک [2] VI— آیدش в обоих случаях. [3] VI— چشمهٔ [4] VI— سرا پرده را [5] IV— از خیمه; VI— خیمهٔ [6] IV, VI и T— زنگ رنگ [7] IV, VI— همان تخت و پرمایه زین [8] T— همی کرد زاری [9] IV, VI—б. оп; Б—бб. 1005—1006 отсутствуют. [10] IV, VI— آن [11] IV, VI— بتن [12] Так в VI; Л, IV и T— کرده [13] VI— او با [14] IV—б. 1008 после б. 1009; Б—бб. 1008—1016 переданы следующим образом: ثم جاءه الملک کیکاوس و جمیع الاکابر و الامراء و جلسوا معه علی التراب و أخذوا یعزونه و یسلونه [15] IV— زدرد از در بند; VI— بهدرد از در بند [16] VI— بدست [17] IV— بدستی [18] VI— چه [19] VI— همه [20] IV, VI— که [21] VI— بایدت برفتن همی ناگهان [22] IV, VI— روز [23] VI— رفت [24] VI— کس از گردش چرخ [25] I, IV, VI— بچون

بدین رفتن[1] اکنون نباید گریست / ندانم که[2] کارش بفرجام[3] چیست
برستم چنین گفت کاوس کی / که از کوه البرز تا برگ نی[4]
همی برد خواهد بگردش سپهر[5] / نباید فگندن بدین[6] خاک مهر[7]
یکی زود سازد یکی دیر تر / سرانجام بر مرگ باشد[8] گذر
تو دلرا[9] بدین[10] رفته خرسند کن / همه گوش سوی خردمند کن
اگر آسمان بر زمین برزنی / وگر آتش اندر جهان در[11] زنی
نیابی[12] همان رفته را باز جای / روانش کهن شد[13] بدیگر سرای
من از دور دیدم بر و یال اوی / چنان برز و بالا و گوپال اوی[14]
زمانه بر انگیختش با سپاه / که ایدر بدست تو گردد تباه
چه سازی و درمان این کار چیست / برین[15] رفته تا چند خواهی گریست
بدو گفت رستم که او خود گذشت / نشستست هومان درین[16] پهن دشت
ز توران سرانند[17] و[18] چندی ز[19] چین / ازیشان بدل در مدار ایچ[20] کین
زواره سپه را گذارد براه / بنیروی یزدان و فرمان شاه[21]
بدو گفت شاه ای گو نامجوی / ازین رزم اندوهت آید بروی[22]

---

1 VI— رفته 2 T— ندانیم 3 IV, VI— فرجام این کار
4 IV— تا آب و نی; VI— تا آب نی; Б—бб. 1017—1025 переданы сокращенно следующим образом: وكان من قول كيكاوس له: إن مصير الكل الى الفناء، فمن واحد يتقدّم و آخر يتأخر. وقد كان من قضاء الله أن يزعجه من دياره حتى تكون منيته على يدك
5 IV— بگردش همی برد خواهد سپهر; VI— همی مرگ یابد ز گردان سپهر 6 VI— برین 7 VI— доб. б., текст которого искажен. 8 VI— باید 9 IV, VI— دل و جان
10 IV— ازین 11 VI— بر 12 IV, VI— نیاری 13 IV— دان 14 VI—доб. б.:
بگفتم بزرگان نماند همی * که ماند به تختم بزرگان همی
15 VI— بران 16 IV— بدین; VI— بران 17 IV— سر آیند; VI— زمین اند 18 VI— و оп.
19 VI— و оп. 20 VI— بدیشان بدل در هرانچه ز 21 VI— بدو آگهی آورد زان سپاه;
VI—доб. б.:
زواره چو برگشت زان رزمگاه * برستم بگفت آنچه دید از سپاه
22 IV— ترا ازین نشان انده آمد بروی; VI—бб. 1029—1033 оп.

گر ایشان بمن چند بد کرده‌اند وگر دود[1] از ایران برآورده‌اند[2]
دل من ز درد تو[3] شد پر ز درد نخواهم از ایشان همی یاد کرد

۲۱

وز انجایگه شاه لشکر براند به ایران خرامید و رستم بماند[4]
بدان تا زواره بیاید ز راه بدو آگهی آورد زان سپاه
چو آمد زواره[5] سپیده دمان[6] سپه راند رستم هم اندر زمان[7]
پس آنگه[8] سوی زابلستان کشید چو آگاهی از وی بدستان رسید[9]
همه سیستان پیش باز آمدند برنج و بدرد و گداز آمدند[10]
چو تابوت را دید دستان سام فرود آمد از اسپ زرّین ستام[11]
تهمتن پیاده همی رفت پیش دریده همه جامه دل کرده ریش[12]

---

[1] IV— گرد [2] IV—б. 1030 стоит после б. 1031 текста и доб. б.:

هجیر دلاور چو آمد ز راه * چنین گفت کز پیش رفت آن سپاه

[3] IV— دردت [4] Л—предпосылает б. четыре других бб., текст которых не читается по фотографии рукописи. [5] IV— زواره بیامد ; VI— چو بگذشت وشب شد [6] IV— هم اندر زمان

[7] IV— سوی او شتابید رستم دمان и доб. бб.:

بریده دم بادپایان هزار * پر از خاک سر مهتران سوار
بریده سمند سرافراز دم * دریده همه کوس رویینه خم
سپه پیش تابوت می راندند * بزرگان بسر خاک بفشاندند

VI—доб. варианты тех же бб. после б. 1035 текста (см.). [8] VI— بزودی [9] VI—доб. бб.:

بریده دم بادپایان هزار * رخ و دیدگان سران خاکسار
بریده سمند سرافراز دم * بریده همه کوس رویینه خم
سپه پیش تابوت می راندند * بزرگان بسی خاک افشاندند

[10] Л— بدرد و برنج و در آز آمدند ; VI— ز درد دل اندر گداز ; VI—доб. бб.:

چو رستم چنان دید بگریست زار * ببارید از دیده خون در کنار
تو گفتی مگر رستخیز آمدست * که دلرا ز شادی گریز آمدست

[11] IV, VI— لگام [12] VI—доб. бб.:

تهمتن بزاری بپیش پدر * ز تابوت زر زود بر کرد سر
بدو گفت بنگر که سام سوار * درین تنگ تابوت خفتست زار
ببارید دستان ز دو دیده خون * بنالید بر داور رهنمون

گشادند گردان سراسر کمر * همه پیش تابوت بر خاک سر[1]
همی گفت زال اینت کاری شگفت * که سهراب گرز گران برگرفت[2]
نشانی شد اندر[3] میان مهان * نزاید چنو مادر اندر جهان
همی گفت و مژگان پر از آب کرد * زبان پر ز گفتار سهراب کرد[4]
چو آمد تهمتن به ایوان خویش * خروشید و تابوت بنهاد پیش[5]
ازو میخ[6] برکند و بگشاد سر * کفن زو جدا کرد پیش پدر
تنش را بدان نامداران نمود * تو گفتی که از چرخ برخاست دود[7]
مهان جهان جامه کردند چاک * به[8] ابر اندر آمد سر گرد و خاک[9]
همه کاخ تابوت بد سربسر * غنوده بصندوق در[10] شیر نر
تو گفتی که سام است با یال و سفت * غمی شد[11] ز جنگ اندر آمد بخفت[12]
بپوشید بازش[13] بدیبای زرد * سر تنگ تابوت را سخت کرد

а после этих бб. доб. вторично первый б. разночтения, после которого доб. еще бб.:

بزاری همی گفت کای نامدار * تو رفتی و من مانده‌ام زار و خوار
پس از مرگ تو خاک بالین کنم * همی ترسم ار دخمه زرین کنم

[1] IV—доб. б.:

گرفتند تابوت را سر بزیر * دریغا چنو نامداری دلیر

после которого доб. бб. 1—3 и варианты бб. 5—6 разночтения по VI к б. 1038; VI— доб. б.:

همه جامهاشان سیاه و کبود * تو گفتی برآمد یکی تیره دود

[2] IV—б. оп.; Б—бб. 1040—1043 отсутствуют. [3] IV—شده در; VI—شد او در [4] VI—доб. б.:

گرفتند تابوت را سر بزیر * دریغا چنان نامدار و دلیر

(ср. прим. 1 к б. 1039). [5] Б—передает б. 1043 так: و دخلوا بالتابوت الی ایوان رستم و وضعوه بین أیدیهم; IV—доб. отрывок «Плач Рӯдāбе» (варианты бб. 1366—1377 по Т), см. приложение VI; в переводе Б отрывок отсутствует. [6] Т— ازان دخمه [7] IV—доб. б.:

هرآنکس که بودند پیر و جوان * زن و مرد گشتند یکسر نوان

VI—доб. вариант б. разночтения по IV. [8] VI—بر [9] IV—سر مرد و خاک; VI—سر و گرد خاک; IV—доб. б.:

همه رخ کبود و همه جامه چاک * بسر بر فشانند برین سوگ خاک

[10] Л—слово не разобрано; VI—بصندوق بر [11] VI—بد [12] VI—доб. здесь отрывок в 8 бб. «Плач Рӯдāбе» (см. прим. 5 к б. 1043); Б—отсутствует. [13] IV, VI—رویش

همی گفت اگر دخمه زرّین کنم * ز مشک سیه گردش آگین[1] کنم[2]
چو من رفته باشم نماند بجای * وگرنه مرا خود جزین نیست رای[3]
یکی دخمه کردش ز سمّ ستور[4] * جهانی ز زاری[5] همی گشت کور[6]
چنین گفت بهرام نیکو سخن * که با مردگان آشنایی مکن[7]
نه ایدر همی ماند خواهی دراز * بسیچیده باش و درنگی مساز[8]
بتو داد یکروز نوبت پدر * سزد گر ترا نوبت آید بسر
چنین است و[9] رازش نیامد[10] پدید * نیابی[11] بخیره چه جویی کلید

---

[1] VI—آیین [2] Б— бб. 1050 и 1059 отсутствуют. [3] VI—доб. б.:

چه سازم من اکنون سزاوار اوی * که ماند ازو در جهان رنگ و بوی

[4] T—چو سمّ ستور; Б—этот б. переводит следующим образом: و دفنوا و بنوا علیه تربته من حوافر الخیل [5] IV, VI—بزاری [6] IV, T—доб. бб.:

تراشیده تابوتش از عود خام * برو بر زده بند زرّین لگام
بگیتی همی برشد این داستان * که چون کشت فرزند را پهلوان
جهان سربسر پر ز تیمار گشت * هرآنکس که بشنید غمخوار گشت
برستم بران حال چندی گذشت * بگرد دلش شادمانی نگشت
باخر شکیبایی آورد پیش * که جز آن نمی دید هنجار خویش
جهانرا بسی هست ازینسان بیاد * بسی داغ بر جان هر کس نهاد
کرا در جهان هست هوش و خرد * کجا او فریب زمان می برد
چو ایران سراسر خبر یافتند * بر آتش غم همی تافتند
وزان روی هومان بتوران رسید * بگفت او بافراسیاب آنچه دید
از او مانده بد شاه توران شگفت * وزان کار اندازه بس برگرفت

за этими бб. IV доб. отдельную главу «Плач матери Сухрāба» (варианты бб. 1399—1431 по T), см. приложение VII; VI—здесь доб. два первых бб. по IV; остальные бб., кроме бб. 4 и 9 и глава доб. после б. 1058 текста (см. прим. 4 к б.); Б— доб. стихотворный извод издателя главы «Плач матери Сухрāба» (سماع ام سهراب بقتله)—49 бб. [7] Б—бб. 1053—1058—стихотворный извод издателя. [8] IV—مباز и доб. бб.:

پس از پور یکماه مادر بزیست * بمرد و بخاکش چه مردم گریست
چنین است رسم سرای کهن * سرش نیست پیدا و پایش ز بن

[9] VI—و оп. [10] VI—نیاید [11] IV—نباشد

در بسته را کس نداند[1] گشاد   بدین[2] رنج عمر تو گردد بباد[3]
یکی داستانست پر آب چشم   دل نازک از رستم آید بخشم[4]
برین[5] داستان من سخن ساختم   بکار[6] سیاوش پرداختم[7]

---

[1] IV— گر ندانی [2] IV— همان; VI— بدان [3] Л — دراز (так); VI— здесь б. оп. (см. прим. 5). [4] VI—доб. бб.:

جهان سربسر پر ز تیمار گشت * هر آنکس که بشنید غمخوار گشت
برستم برین حال چندی گذشت * بگرد دلش شادمانی نگشت
به آخر شکیبایی آورد پیش * که جز آن نمیدید انجام خویش
جهانرا بسی است ازینسان بیاد * بسی داغ بر جان هر کس نهاد
کرا در جهان نیست هوش و خرد * کجا او فریب زمانه خورد
چو ایران سراسر خبر یافتند * دلان پر ز غم بر همی تافتند
وزان روی هومان بتوران رسید * بگفتش بافراسیاب آنچه دید

за этими бб. в VI следует глава, содержащая «Плач матери Сухрāба» (ср. прим. 6 к б. 1052 текста), б. 1058 текста и бб.:

ولیکن که داند گذشت از قضا * چنین بد قضا از خداوند ما
چو بر کس نماند جهان پایدار * همان به که نیکی بود یادگار
بگفتم من این داستانرا تمام * ابر مصطفی باد از ما سلام

[5] IV— بدین [6] IV— بنام [7] VI—

و زین داستان روی بر تافتم * بکار سیاوش بشتافتم

IV— доб. б.:

بگفتم من این داستانرا تمام * ابر مصطفی باد از ما سلام

(ср. третий б. разночтения 4 по VI к б. 1058).

ملحقات

I

(رفتن کاوس بشهر هاماوران, Л после б. 346; I, VI после б. 571; IV после разночтения к б. 600)

دلیری که بد نام او پیلسم[1] — گوی کی نژادی چو شیر دژم[2]
که ویسه بدش نام اورا[3] پدر — برادرش پیران پیروزگر
در ایران[4] و توران هم‌آورد اوی — نبودی جزاز رستم جنگجوی
چو بشنید پیل پیلسم این چنین — درآورد دو[5] ابروان پر ز[6] چین[7]
بیامد بنزدیک افراسیاب — سرش را سوی جنگ جستن[8] شتاب
چنین گفت با شاه توران[9] که من — دلیر و جوانم[10] بهر[11] انجمن
چه خاکست پیشم چه طوس دلیر — چه گیو و چه گستهم و رهّام[12] شیر
چه بهرام و چه زنگهٔ شاوران — گرازه که هست او ز جنگ‌آوران
اگر شاه فرمان دهد همچو شیر — میان دلیران درآیم[13] دلیر[14]
کنم افسر نامداران بگرد — سرانشان ببرّم بتیغ نبرد

---

[1] I, IV, VI— پیلسم نام اوی [2] I, IV— یلی نامجوی; VI— یکی نامجوی [3] VI— بد آن ناموررا [4] IV— بایران [5] IV— در [6] VI— تاب [7] Л— бб. 2, 3, 4 оп. [8] I, IV, VI— سرش پر ز جنگ و دلش پر [9] Л, VI— ترکان [10] Л— همی سر فرازم [11] IV, VI— ازین [12] I, IV, VI— چه گیو یلان نامبردار [13] I, IV, VI— میان یلان اندرآیم

[14] I, IV, VI—доб.:

همه سروران را سر از تن بتیغ * ببرّم کنم ماه (VI— تاک) شان زیر میغ

بدو گفت شاه ای دلیر و[1] جوان[2] — سر نامداران و پشت گوان
تو پیروز بادی بدین کارزار — همه دشمنان ترا کارزار[3]
بدین[4] رزم فرخنده بادت شدن — بپیروزی و کام[5] باز آمدن[6]
چو بشنید گفتار او[7] پیلسم — بغرّید مانند روئینه خم[8]
سوی قلب ایران سپه شد چو گرد — ز پرخاش برخاست گرد نبرد[9]
ز باد[10] اندرآمد بگرگین رسید — خروشی چو شیر ژیان برکشید
یکی تیغ زد بر سر اسب اوی — تکاور درآمد ز بالا بروی[11]
چو آن دید گستهم رزم آزما[12] — بکردار آتش برآمد ز جا[13]
بتندی بیامد[14] بر پیلسم — خروشید[15] مانند رویینه خم[16]
یکی نیزه زد بر کمربند او — که نیزه شکست و بشد بند او[17]
بدست اندرش نیزه چون درشکست — بینداختش چوب نیزه ز دست[18]
یل نامور ترک پیروزگر — بدید آنکه نیزه نبد کارگر[19]
چو آن دید پس پیلسم[20] تیغ تیز — کشید و بیامد دلی پر[21] ستیز[22]
یکی تیغ زد بر سر ترگ[23] اوی — ربودش ز سر[24] ترگ مانند گوی[25]
برهنه سرش نیزه بشکسته[26] خوار — فرومانده بیچاره در کارزار[27]
چو از میمنه زنگهٔ شاوران — بدید آن دل و زور کندآوران

---

[1] I—و оп. [2] VI—یل نامدار [3] Л, VI—б. оп. [4] IV—برین [5] I, IV—نام [6] VI—б. оп. [7] I, IV—سه; VI—عنانرا بر گرائید پس [8] IV—برآویخت چون آتش تیزدم [9] I, IV—چپ و راست زد تیغ و گرز نبرد; VI—چپ و راست بد تیر و تیغ و نبرد [10] I, iV, VI—چو باد [11] I—گزندی نیامد بپیوند اوی; IV—تکاور ز درد اندرآمد بروی; VI—ز بالا درآمد بروی [12] I, IV—جنگ آزمای; VI—کار آزمای [13] I—زجای; VI—درآمد زجای [14] I, IV—شد چو شیر ژیان [15] IV—بغرّید [16] I—برآویخت چون آتش تیزدم; VI—

برآویخت چون اژدهای دژم * به تیزی درآمد بر پیلسم

[17] I—(далее неразборчиво) ربود از سرش; IV, VI—گزندی نیامد بپیوند اوی [18] Л, I, IV—б. оп. [19] I, IV, VI—б. оп. [20] IV—پیلسم پس [21] VI—کشید و درآمد ز کین و [22] Л, I—б. оп. [23] IV—سر و ترگ; VI—سرو تیغ [24] IV, VI—ربود از سرش [25] I—б. оп.; VI—б. стоит после б. 32. [26] I—برهنه شد و نیزه بفگنده; IV—برهنه سر و نیزه بفگند [27] Л—б. стоит после б. 27; VI—б. стоит после б. 26.

بیاری بیامد بر گستهم   ورا دید زان گونه گشته دژم[1]
یکی حمله آورد بر پیلسم   چو پیل سرافراز و شیر دژم[2]
بپذرفت[3] حمله دلاور نهنگ   درآمد بد و تیغ[4] هندی بچنگ
بزد تیغ و[5] بر گستوان کرد چاک   سر بارگی اندرآمد بخاک
دلاور بیفتاد و دامن زره   برآورد و زد برکمر بر[6] گره
یکی گرد تیره برانگیختند   بدانگه که با هم برآویختند[7]
ز قلب سپه گیو چون بنگرید   جهان پیش چشم یلان تیره دید
بغرّید چون رعد در کوهسار   ویا شیر جنگی گه کارزار
بیاری بیامد[8] بر هر سه یار   برآویخت با پیلسم هر چهار
دلاور نشد هیچ گونه زرنگ   میان دلیران درآمد بجنگ
گهی تیغ زد گاه گرز گران   چنین تا فروماند دست سران
چو پیران ز قلب سپه بنگرید   برادرش را با دلیران[9] بدید
برانگیخت باره دمان و دنان[10]   خروشان و جوشان چو شیر ژیان[11]
چنین گفت با گیو کای نامدار   شمارا هنر نیست در کارزار
کزین گونه جوقی بکردار شیر   بجنگ اندر آیند بایک دلیر[12]
بگفت این و بر سرکشان حمله برد[13]   ز لشکر برآمد یکی دار و برد[14]
وزان[15] روی رستم بکردار باد[16]   به پیلان توران سپه درفتاد[17]
بتیغ و بگوپال و گرز گران   بیفگند توران سپه را سران

---

[1] I— چو پیل سرافراز وشیر دژم؛ VI— برآویخت با او چو شیر دژم [2] I— ورا دید زان گونه گشته دژم [3] I, IV, VI— پذیرفت [4] I, IV, VI— درآمد یکی [5] I— و оп. [6] I, IV— کمرگه [7] Л—б. оп. [8] I, VI— بیاری بیامد [9] I, IV, VI— برادر بدانجای بیچاره [10] I, IV— بیاری بیامد برش تازیان [11] I, IV, VI— جوشان و نعره زنان [12] I, IV—

که با نامداری بکردار شیر * شده جنگجو چار گرد دلیر

VI—то же разночтение с вариантом второго мисра: بکوشید هر چار مرد دلیر [13] I, IV— کرد [14] I, IV— برآمد ازان رزمگه تیره گرد؛ VI—б. оп. [15] I, IV— وزین [16] I, IV— شیر [17] I, IV— میان سپاه اندرآمد دلیر؛ VI—б. оп.

گریزنده شد پیلسم ز اژدها   بدانست کزوی نیابد رها
چو افراسیاب آن شگفتی بدید   که از رزمگه ترک شد ناپدید
بشد تیز با لشکر سوریان   بدان سود جستن سر آمد زیان[1]
دلیران ایران سراسر سران   بدست اندرون گرزهای گران
بکشتند چندان ز توران سپاه   که از کشته شد پشته تا چرخ ماه[2]
چو از دور[3] افراسیاب آن بدید   یکی بادسرد از جگر برکشید[4]

II

(سهراب, VI и VI после б. 141)

بمادر چنین گفت سهراب گو   که ای مادر از من حدیثی شنو
یکی اسپ باید مرا گامزن   سم او ز پولاد[5] خارا شکن
چو پیلان بزور و چو مرغان[6] بپر   چو ماهی به بحر و چو آهو ببر
که برگیرد این گرز و گوپال من   همین پهلوانی بر و یال [من][7]
پیاده نشاید شدن جنگجوی   چو با خصم روی اندر آرم بروی
چو بشنید مادر چنین از پسر   بخورشید تابان برآورد سر
بچوپان بفرمود تا هر چه بود   فسیله بیارد بکردار دود
که سهراب اسپی بچنگ آورد   که براوی نشیند چو جنگ آورد
همه هر چه بودند از اسپان گله   که بودی بصحرا و کوه[8] بر یله
بشهر آوریدند سهراب شیر   کمندی گرفت و بیامد دلیر
هر اسپی که دیدی قوی زور و یال   فگندی بگردنش خمّ دوال
نهادی برو دست را آزمون   شکم بر زمین بر نهادی هیون[9]
بزورش بسی[10] اسپ نیکو شکست   نیامدش شایسته اسپی بدست

[1] IV, VI—б. оп. [2] VI—б. оп. [3] IV—نگه کرد — [4] Л—бб. 47, 48, 49 оп.; VI—вместо б. 49 дает:

نگه کرد افراسیاب ازکمان * بدان نامداران جنگی سران
بدان سان همه کشته و خسته دید * یکی بادسرد از جگر برکشید

[5] VI—سمّ اسپ پولاد و [6] IV—شیران [7] IV—من оп. [8] IV—گله و [9] IV—سیون (так). [10] IV—یکی

نبد هیچ اسپی سزاوار اوی ببد[1] تنگدل آن گو نامجوی
سر انجام گردی ازان انجمن بیامد بنزدیک آن پیلتن
که دارم یکی چرمه رخشش نژاد[2] برفتن چو تیر و بجستن[3] چو باد
یکی کرّه چون کوه‌واری ستبر[4] بصحرا به پوید چو مرغی بپر[5]
بزور و برفتن بکردار هور[6] ندیدست کس همچنان تیز بور
ز زخم سمش گاو و ماهی ستوه بجستن چو برق و بهیکل چو کوه
بگاه[7] دونده بسان کلاغ بدریا درون او بکردار راغ[8]
بصحرا درون همچو تیر از کمان رسد چون برانی[9] پس بدگمان
ببد شاد سهراب از گفت مرد بخندید و رخساره شاداب کرد
ببردند آن چرمهٔ خوب رنگ بنزدیک سهراب یل بی درنگ
بکردش بنیروی خود آزمون قوی بود و شایسته آمد هیون
نوازید و مالید و زین برنهاد برو برنشست آن یل نیو زاد
در آمد بزین چون کُه بی ستون گرفتش یکی نیزهٔ چون ستون[10]
چنین گفت سهراب با آفرین که چون اسپم آمد بدست این چنین
من[11] اکنون چو باید سواری کنم بکاوس بر روز[12] تاری کنم
بگفت این و آمد سوی خانه باز همی جنگ ایرانیان کرد ساز

III

(سهراب، IV и VI после б. 876))

شنیدم که رستم از آغاز کار چنان یافت نیرو ز پروردگار
که گر سنگ را او بسر برشدی همی هر دو پایش بدو در شدی
ازان زور پیوسته رنجور بود دل او ازان آرزو دور بود
بنالید وز[13] کردگار جهان بزاری همی آرزو کرد آن

---

1 VI— نبد 2 VI— کرّه اسپی نژاد 3 VI— چو شیر و بپوید 4 VI— بتن 5 VI— نباشد خبر نیز در انجمن 6 VI— مور 7 VI— بگه بر 8 VI— زاغ 9 VI— شود 10 VI— نیزه چو بی ستون از 11 VI— گر 12 VI— روی 13 VI— بنالید بر

که لختی ز زورش ستاند همی … برفتن بره بر تواند همی
بدانسان که از پاک یزدان بخواست … ز نیروی آن کوه پیکر بکاست
چو باز آنچنان کار پیش آمدش … دل از بیم سهراب ریش آمدش
بیزدان بنالید کای کردگار … بدین کار این بنده را پاس دار[1]
همان زور خواهم کز آغاز کار … مرا دادی ای پاک پروردگار[2]
بدو باز داد آنچنان کش[3] بخواست … بیفزود در تن هر آنچش بکاست

IV

(IV و VI после б. 938 ,سهراب)

از ین[4] دژ دلیری به بند منست … گرفتار خم کمند منست
بسی زو نشان تو پرسیده‌ام … همی بد خیال تو در دیده ام
جزین[5] بود یکسر سخنهای او … ازو باز مانده[6] تهی جای او
چو گشتم ز گفتار او ناامید … شدم لاجرم تیره روز سپید
ببین تا کدامست از ایرانیان … نباید که آید بجانش زیان
نشانی که بد داده مادر مرا … بدیدم نبد دیده باور مرا
چنینم بد اختر نبشته[7] بسر … که من کشته گردم بدست پدر
چو برق آمدم رفتم اکنون چو باد … ببینو مگر باز بینمت[8] شاد
ز سختی برستم فرو بست دم … پر آتش دل و دیدگان پر زنم

V

(IV و VI после б. 948 ,سهراب)

زواره بیامد بر پیلتن … دریده همه[9] جامه بر خویشتن[10]
چو رستم برادر بران[11] گونه دید … بگفت آنچه از پور کشته شنید

---

[1] VI — мисра оп. [2] VI — мисра оп. [3] VI — بدو داد یزدان چنان کو [4] T — درین
[5] VI — جزان [6] VI — ازان مانده بادا [7] VI — نبشته بد اختر [8] VI — بینمت باز
[9] VI — دریده به تن; T — دریده برو [10] VI, T — وخسته تن [11] VI — بدان

پشیمان شدم من ز کردار[1] خویش — بپایم[2] مکافات از اندازه بیش
پسررا بکشتم[3] به پیرانه‌سر — بریدم[4] بن[5] و بیخ آن نامور
دریدم جگرگاه پور جوان — بگرید برین چرخ تا جاودان
فرستاد نزدیک هومان پیام — که شمشیر کین ماند اندر نیام
نگهدار آن لشکر اکنون تویی — نگه کن بر ایشان[6] اگر نغنوی
که با تو مرا روز پیکار نیست — همان بیش ازین جای گفتار نیست[7]
بکشتم به بی‌دانشی پور خود — ازین گر بمن بر[8] بد آید سزد[9]
تو از زشت‌خویی[10] نگفتی ورا — بآتش[11] زدی جان و دیده مرا[12]
برادرش را گفت پس پهلوان — که ای نامور گرد[13] روشن روان
تو با او برو تا لب رود آب — مکن بر کسی هیچ گونه[14] شتاب
زواره بیامد هم اندر زمان — بهومان[15] سخن گفت از پهلوان[16]
بپاسخ چنین گفت هومان گرد — که بنمود سهراب را دست برد
هجیر ستیزندهٔ بدگمان — که میداشت راز سپهبد نهان
نشان پدر جست و با او نگفت — روانش به بی‌دانشی بود جفت
بما این بد از شومیٔ او رسید — همی خواست از تن سرش را برید[17]
زواره بیامد بر پیلتن — ز هومان سخن راند[18] وز انجمن
ز کار ستیزندهٔ[19] بدگمان[20] — که سهراب را زو سر آمد زمان
تهمتن ز گفتار او خیره گشت[21] — جهان پیش چشمش همی[22] تیره گشت[21]
بنزد هجیر آمد از دشت کین — گریبانش بگرفت و زد بر زمین

---

1 VI— گفتار 2 T— ستانم 3 IV— بکشته 4 T— بریده 5 IV— بر; T— پی
6 VI, T— بدیشان 7 VI—доб. б.:
هجیر دلاور رها کن ز بند * نباید که آید بجانش گزند
8 VI— ازین کار بر من 9 T—б. оп. 10 VI— از فعل زشت 11 T— بر آتش 12 VI— جامه و دیده‌را
13 VI— که بر گرد ای گرد; T— که ای گرد با نام 14 VI— مکن هیچ گونه
15 T— ز هومان 16 IV— وز پهلوان; VI— و با بارمان; так в T; VI—доб. б.:
ز گفتار رستم نبد شادمان * رها کرد اورا هم اندر زمان
17 VI—б. оп. 18 VI— گفت 19 VI, T— ز کار هجیر آن بد 20 VI— بد نهان
21 VI— شد в обоих случаях. 22 VI— پیش چشمش همه; T— پیش چشم اندرش

یکی خنجر آبگون بر کشید — سرش را همی خواست از تن برید
بزرگان به پوزش[1] فراز آمدند — هجیر از در[2] مرگ باز آمدند

VI

(سهراب, IV после б. 1043, VI после б. 1048)

چو رودابه تابوت سهراب دید — ز[3] چشمش چو باران[4] خوناب[5] دید
بدان تنگ تابوت خفته جوان — بزاری بگفت ای چراغ گوان
همی گفت زار ای گو سرفراز — زمانی ز صندوق سر بر فراز[6]
بمادر نگویی همی[7] راز خویش — که هنگام شادی چه آمد به[8] پیش
بروز جوانی بزندان شدی — بدین خانهٔ مستمندان شدی
نگویی چه آمدت پیش[9] از پدر — چرا بر دریدت برینسان[10] جگر
فغانش ز ایوان بکیوان رسید — همی زار بگریست هر کان شنید
به پرده درون رفت با سوگ و درد — دلش پر ز درد[11] و دو رخساره زرد[12]
چو رستم چنان دید بگریست زار — ببارید از دیده خون بر کنار
تو گفتی مگر رستخیز آمدش[13] — که دل را ز شادی گریز آمدش[13]
دگر باره تابوت سهراب شیر — بیاورد پیش مهان دلیر

VII

(سهراب, IV после б. 1052, VI после б. 1058)

غریو آمد از شهر توران زمین — که سهراب شد کشته بر دشت کین[14]
خبر زو بشاه سمنگان رسید — همه جامه بر خویشتن بر درید
همان مادر گرد سهراب را — بداد آگهی زان تگ و تاب را[15]

[1] VI — بپرسش [2] VI — دم [3] VI — دو [4] T — روان جوی [5] VI — پر از آب
[6] T—доб. бб.:
بزاری همی مویه آغاز کرد * همی بر کشید از جگر باد سرد
که ای پهلوان زادهٔ بچّه شیر * نزاید چو تو زورمند دلیر
[7] VI — بگوی این همه [8] T — آمدت [9] VI — چه آمد ترا [10] VI, T — بدینسان
[11] VI — ز خون [12] T — و رخش پر ز گرد; VI—последующие три бб. оп. [13] T — آمدست в обоих случаях. [14] VI—б. оп. [15] VI — تب و تاب را

بمادر[1] خبر شد که سهراب گرد   به تیغ پدر خسته[2] گشت و بمرد[3]
بزد چنگ و بدرید پیراهنش   درخشان شد از[4] لعل زیبا[5] تنش[6]
برآورد بانگ و غریو و خروش   زمان تا زمان او همی شد ز[7] هوش
فرو برد ناخن دو دیده بکند   بر انگشت پیچید و از بن فکند[8]
ز رخ می‌چکیدش فرود[9] آب خون   زمان تا زمان اندر آمد نگون[10]
همه خاک ره‌را بسر بر فکند   بدندان همه گوشت[11] بازو بکند
بسر بر فکند آتش و بر فروخت   همه جعد و موی سیاهش بسوخت
همی گفت ای جان مادر کنون   کجایی سرشته[12] بخاک اندرون
غریو و نژند و اسیر و نزار   بخاک اندرون آن سر[13] نامدار
دو چشمم بره بود[14] گفتم مگر   ز فرزند و رستم بیابم[15] خبر
گمانم چنان بود گفتم[16] کنون   بگشتی[17] بگرد جهان اندرون
پدررا همی جستی و یافتی   کنون ز آمدن نیز بشتافتی[18]
چه دانستم ای پور کاید خبر   که رستم دریدت بخنجر[19] جگر[20]
دریغش نیامد ازان[21] روی تو   ازان[21] برز و بالا[ی][22] و آن موی تو
بران گردگاهش[23] نیامد دریغ   که بدرید رستم مناجد(؟) به تیغ[24]
به پرورده بودم تنت را بناز   به بر بر بروز و شبان دراز

---

[1] VI— چو مادر [2] VI— کشته [3] VI— доб. б.:

خروشید و جوشید و جامه درید * بزاری بران کودک نارسید

[4] IV— آن [5] VI— از زیر جامه [6] VI—доб. б.:

دو زلفین چون تاب داده کمند * بانگشت پیچید و از بن بکند

ср. б. 7 настоящего приложения. [7] VI— همی دم بدم زو همی رفت [8] VI—б. 7 заменен б.:

ز بس ناله و گریه و از فرغ * همی باسمان شد خروش و چرغ

[9] VI— بسی [10] VI—б. стоит цосле б. 9. [11] VI— پشت [12] VI— رسیده [13] VI— بد این [14] VI— доб. و [15] VI— بیابد [16] VI— بد که گشتی [17] VI— بگیتی [18] VI— کنون سر ز مادر چرا تافتی [19] VI— زدت خنجر اندر [20] VI — порядок бб.: 16, 24, 18, 17, 19, 22,20,23, 27, 28—31, 21, 36, 25,32, 33, 38, 40 и т.д., бб. 26, 34, 35, 37 и 39 оп. [21] IV— بدان в обоих случаях. [22] VI— نازک اندام [23] VI— بدان سینه گاهش [24] VI— که برّید رستم ببرّنده تیغ

کنون آن بخون اندرون غرقه گشت[1]
کفن بر تن و یال تو خرقه گشت[2]

کنون من کرا گیرم اندر کنار
که باشد کنون مر[3] مرا غمگسار

کرا خوانم اکنون بجای تو پیش[4]
کرا گویم این درد و تیمار خویش

دریغا تن و جان و چشم و چراغ
بخاک اندرون ماند از[5] کاخ و باغ

پدر جستی ای شیر مرد شید[6]
بجای پدر گورت آمد پدید[7]

از امّید نومید گشتی[8] بزار
بخفتی بخاک اندرون زاروار

ازان پیش کو دشنه را بر کشید
جگرگاه سیمین تو بر درید[9]

چرا آن نشانی که مادرت داد
ندادی بدو[10] و نکردیش یاد

نشان داده بود از پدر مادرت
ز بهر چه دارد[11] همی باورت

بگفت هجیر بداندیش مرد
بخود هرچه بایست زنهار خورد

کنون مادرت ماند بی تو اسیر
پر از درد و تیمار و گرم[12] و زحیر

چرا نامدم با تو اندر سفر
بگشتن بگیتی و کردن سمر[13]

همی گفت[14] مادرت بیچاره کرد[15]
بخنجر جگرگاه تو پاره کرد[15]

ز هر سو برو انجمن گشت خلق
کزان[16] گونه در خون همی گشت غرق[17]

همی زد کف دست برخ و بروی
همی گفت و می خست و میکند موی[18]

چرا مادرت را نبردی براه
چرا رفتی آنجایگه بی سپاه

مرا رستم از دور بشناختی
ترا با من ای پور بنواختی

نینداختی بر زمینت فراز
مکردی جگرگاهت ای پور باز[19]

---

[1] VI—мисра испорчено. [2] VI—کفن بر تن پاک خرقه شده и б. стоит после б. 22.
[3] VI—بگیتی [4] VI—که شانم بجای تو در پیش خویش [5] VI—مانده بی
[6] VI—...وای نامدار, последнее слово мисра не читается. [7] VI—بدل [8] VI—گشتم
[9] VI—б. оп. [10] VI—برو [11] VI—نامد [12] VI—رنج [13] VI—بگشتی بگیتی
درون سر بسر [14] VI—دریغا که [15] VI—گشت в обоих случаях. [16] VI—ازان
[17] VI—доб. бб.:

بیفتاد بر خاک و چون مرده گشت * ز گیتی همه خونش افسرده گشت
بهوش آمد و باز نالش گرفت * بران پور کشته نیایش گرفت

[18] VI—бб. 34 и 35 оп. [19] VI—б. 37 настоящего приложения оп.

ز بس کو همی شیون[1] و ناله کرد   همه خلق را چشم پر ژاله[2] کرد
بران گونه بیهش بیفتاد پست   همه خلق را دل برو بر بخست[3]
ز خون او همی کرد لعل آب را   بپیششش همی اسپ سهراب را
سر اسپ اورا ببر در گرفت   جهانی بدو مانده اندر شگفت
گهی بوسه بر سر زدش گه بروی   ز خون زیر سمّش همی راند جوی
ز بس کو همی گریه بر نعل کرد   همه ریگ و خاک زمین لعل کرد
بیاورد خفتان و درع و کمان   همان نیزه و تیغ و گرز گران
بسر بر همی زد گران گرزرا   همی یاد کرد آن بر و برزرا
بیاورد زین و لگام و سپر   لگام و سپر را همی زد بسر
کمندش بیاورد هفتاد باز   به پیش خود اندر فگندش دراز
همان تیغ سهراب را بر کشید   فش و دمش از نیمه اندر برید
همی کند موی و همی خست روی   بمالید دستش بموی و بروی
بدرویش داد آن همه خواسته   زر و سیم و اسپان آراسته
ببخشید آن جملگی رخت اوی   بگرد اندر آمد سر تخت اوی
در کاخ در بست و تختش بکند   ز بالا در آورد و پشتش فکند
در خانها را سیه کرد پاک   ز کاخ و ز ایوان بر آورد خاک
سر انجام هم در غم او بمرد   روانش بشد سوی سهراب گرد
نه ایدر همی ماند خواهی دراز   بکار ستوده درنگی مساز
دل اندر سرای سپنجی مبند   سپنجی نباشد همه سودمند
اگر چرخ گردان کشد زین تو   سر انجام خشتست بالین تو
اگر عمر باشد هزار و دویست   بجز خاک تیره مرا جای نیست

[1] VI— گریه [2] VI— همه خاک را دل پر از لاله [3] VI—б. оп.; IV—дальнейший текст оп. и имеется только в VI; T— вариант текста по VI.

[illegible] и имеется только в VI, T — вариант текста из VI.

Т Е К С Т

و

ه

ی

УКАЗАТЕЛЬ ИМЕН И ГЕОГРАФИЧЕСКИХ НАЗВАНИЙ

ا

УКАЗАТЕЛЬ

غلطنامه

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۲۵	۸	دیرباز	دیریاز
۳۶	۲	بستگان[5] را	بستگان‌را [5]
۴۰	۶	دستان آزاد [8]	دستان [8] آزاد
۴۹	۲۲	Б относится б. 27	цитата по к прим. 16.
۵۱	۱۴	خامی	جامی
۵۶	۲۲	последнюю гла-ву	4 и 5 главы
۶۱	۸	باره [8]	بارهٔ [8]
۶۳	۱۶	حمله	حملهٔ
۶۶	۲۲	(سر—T) نیزه نه بوق و نه بر	نیزه نه بوق و نه بر (سر — T)
۶۸	۲۹	فی قتل إغریرث	إغریرث
۸۱	۲۲	ساله	سال
۸۱	۲۴	V	VI
۱۳۴	۱	که روی زمین [1]	که روی [1] زمین
۱۳۸	۲۵	بایرانیان	برایرانیان
۱۴۵	۲۱-۲۲	— VI] هاماوران شاه زنهار خواست ز[چو	ز[چو —VI] هاماوران شاه زنهار خواست
۱۴۹	۱۴	بدشت نبرد	بدشت
۱۵۰	۱۴	ابگینه	آبگینه
۱۵۸	۱۶	برین	بدین
۱۶۵	۱۶	پیموده	پیمودهٔ
۱۷۰	۲۶	خزینا	حزینا
۱۷۳	۲۵	IV, VI —	IV —
۱۷۵	۱۰	بجنگ	بچنگ
۱۷۹	۳	یین	آیین
۱۷۹	۲۵	;	ز
۱۸۵	۲	آمد از	آمد از دژ
۱۸۵	۲۱	کشن (так)	گشن

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۸۷	۲۹	بندها روت	بند هاروت
۱۹۶	۲۳	مانی	زمانی
۲۰۱	۲۶	خر	خر (так)
۲۰۴	۱۳	تهی [22]	تهی
۲۰۴	۱۴	درنگ	درنگ [22]
۲۰۷	۲۰	سپاه — VI	سپاه — IV
۲۰۷	۲۰	I, IV —	I —
۲۰۷	۲۰	شده روی — VI	شده روی — IV
۲۱۰	۸	گزر	گرز
۲۱۱	۲۳	بر	بد
۲۱۵	۲۴	[13]VI —	[13] IV —
۲۱۸	۱۱	شادکام [1]	شادکام [21]
۲۲۰	۲۴	بروز بر — IV	برو بر — IV
۲۲۲	۲۳	IV, VI —	IV —
۲۲۳	۱۱	تاختند	باختند
۲۲۴	۲۷	IV, VI —	IV —
۲۲۵	۷	بترست	بتُرست
۲۲۵	۲۵	گشتند آن سپاه بزرگ	گشتند مردان مرد
۲۲۵	۲۸	731	733
۲۳۰	۱۹	نیروی دست	نیروی دست (так)
۲۳۶	۶	اندازها	اندازه‌ها
۲۴۲	۱۸	б. 966	б. 968
۲۴۳	۱۴	بدنفس	بدنفسی
۲۴۴	۲۶	دین	بی دین
۲۴۴	۲۵	دین کنند —VI	دین کند — VI
۲۴۵	۲۸	I, IV, VI —	IV, VI —
۲۴۶	۲۷	ترا ازین	ترا زین
۲۵۰	۵	прим. 5	прим. 4
۲۵۰	۱۴	б. 1058	б. 1057
везде		اسب، اسبی، اسبها	اسپ، اسپی، اسپها

Поправки составителя к разделу سهراب

Стр. 193-194. Началом главы ۹ считать б. 307 (вм. б.319).

Стр. 215. Второе мисрā‘ б. 584 читать: درفشی درفشان به پیشش بپای ; прим. 10 к этому бейту читать: [10]Так VI; Л — یکی ماه پیکر درفشی بپای — I, IV ; بدهلیز چندی پیاده بپای. Прим. 14 читать: [14]I, IV — بدهلیز چندی ستاده

Стр. 231-232. Порядок бейтов текста считать (по рук. Л): 810, 816—825, 811—815, 827 и т.д.; б. 826 вынести в примечания. Началом главы ۱۷ считать, соответственно, б. 827.

ОТ КОМИССИИ
ПО ИЗДАНИЮ КРИТИЧЕСКОГО ТЕКСТА
«*ШĀХ-НĀМЕ*» ФИРДОУСӢ

Второй том настоящего критического текста «*Шāх-нāме*» был прочтен в рукописи главным редактором, покойным Е. Э. Бертельсом.

Работа по изданию тома проводилась уже после его смерти. Весь текст тома в корректурах был заново прочтен А. Фирдоусом, сделавшим много ценных замечаний. Составление текста произведено: Л. Т. Гюзальяном—царствование Наузара, Зау и Гаршаспа (весь текст, составленный Гюзальяном, доработан А. Е. Бертельсом); А. Е. Бертельсом — царствование Қай-Қубада; А. Т. Тагирджановым — эпизод «Царствование Қай-Қавуса и его поход в Мазандаран»; М.-Н. О. Османовым — эпизод «Битва Қавуса с шахом Хамаварана»; О. И. Смирновой — эпизод «Рустам и Сухраб».

ФИРДОУСӢ

ШĀХ-НĀМЕ

Утверждено к печати Институтом Народов Азии
Академии наук СССР

Редактор издательства *В. В. Волгина*
Художник *А. М. Олевский*
Технический редактор *С. В. Цветкова*
Корректоры *Э. Н. Раковская и М. М. Хасман*

Сдано в набор 11/V 1959 г. Подписано к печати 26 /IX 1961 г. Формат 84×108¹/₁₆. Печ. л. 17,5.
Усл. п. л. 28,7. Уч.-изд. л. 23,01. Тираж 1700 экз. Зак. 2434. Цена 1 р. 60 к.

Издательство восточной литературы. Москва, Центр, Армянский пер., 2

Московская типография № 3 „Искра Революции“. Мосгорсовнархоза
Москва Г-19, пер. Аксакова, 13

ИНСТИТУТ НАРОДОВ АЗИИ

ФИРДОУСӢ

ША̄Х-НА̄МЕ

Критический текст

Том II

Под редакцией Е. Э. Бертельса

Составители текста А. Е. Бертельс, Л. Т. Гюзальян, О. И. Смирнова, М.-Н. О. Османов, А. Т. Тагирджанов

МОСКВА · 1962

АКАДЕМИЯ НАУК СССР

ПАМЯТНИКИ ЛИТЕРАТУРЫ НАРОДОВ ВОСТОКА

ТЕКСТЫ

Большая серия

II

ИЗДАТЕЛЬСТВО ВОСТОЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

ФИРДОУСӢ

ША̄Х-НА̄МЕ

II